

90-4
L 69 III

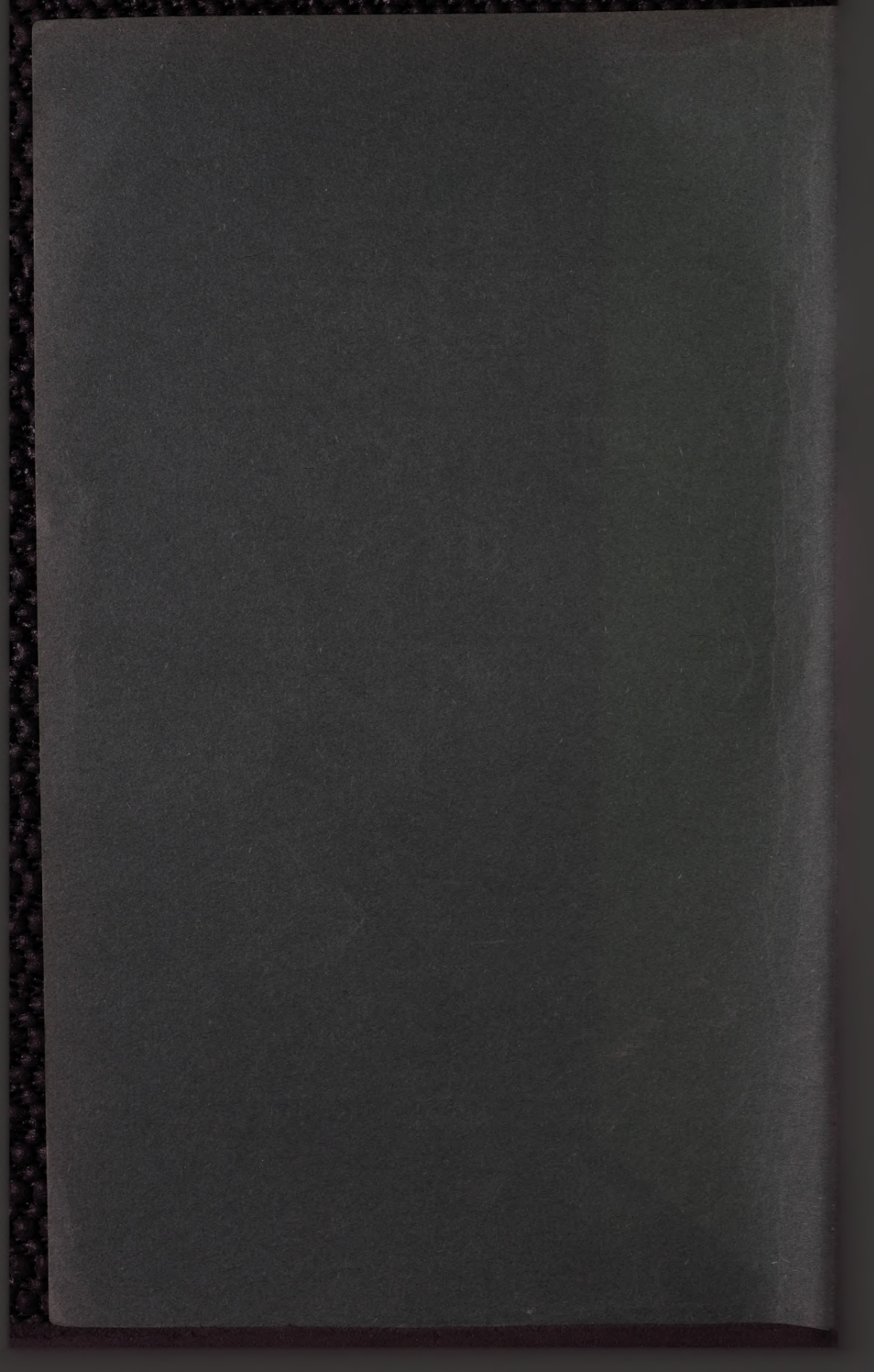
CEĻI

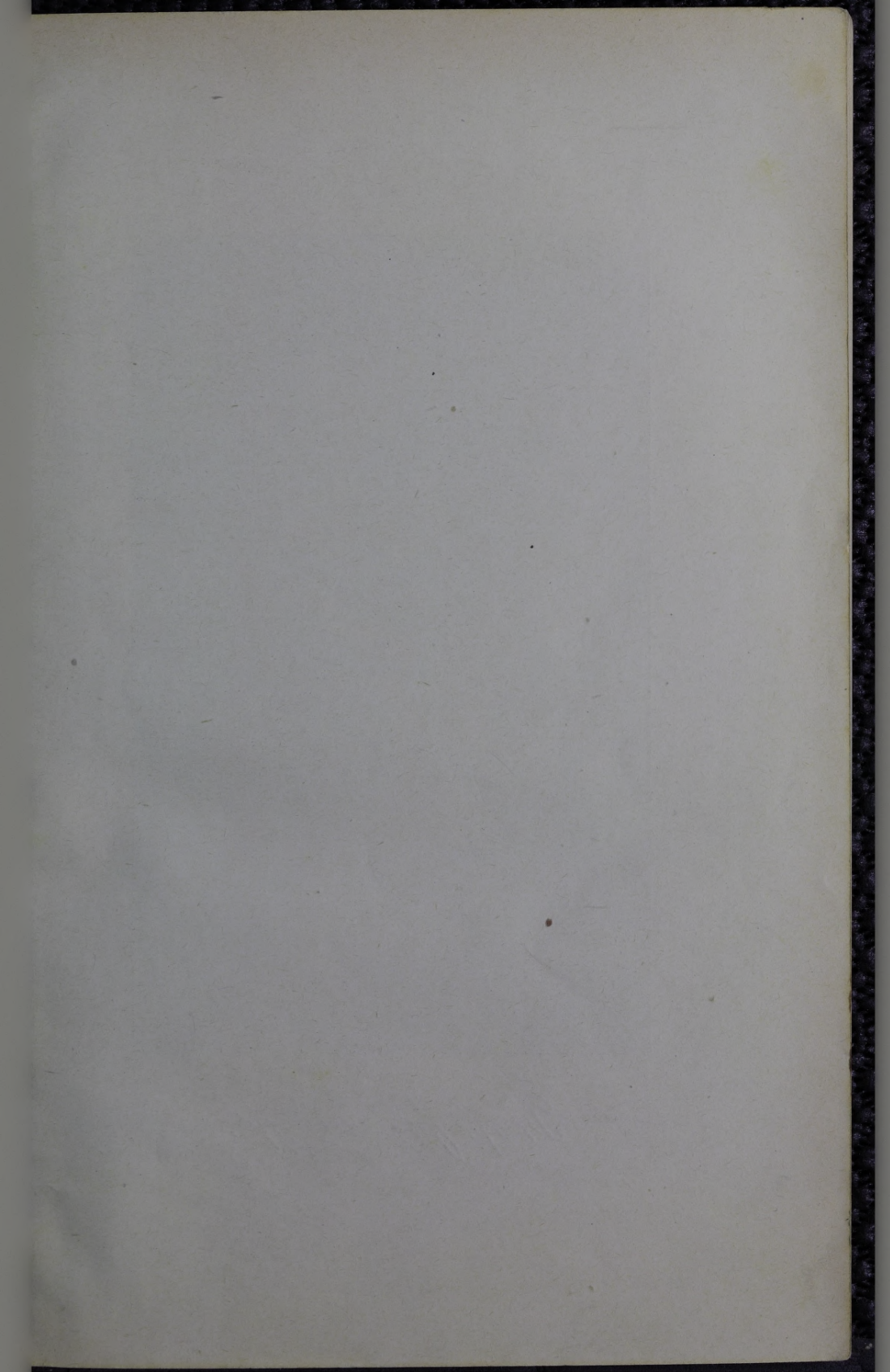
RAKSTU KRĀJUMS

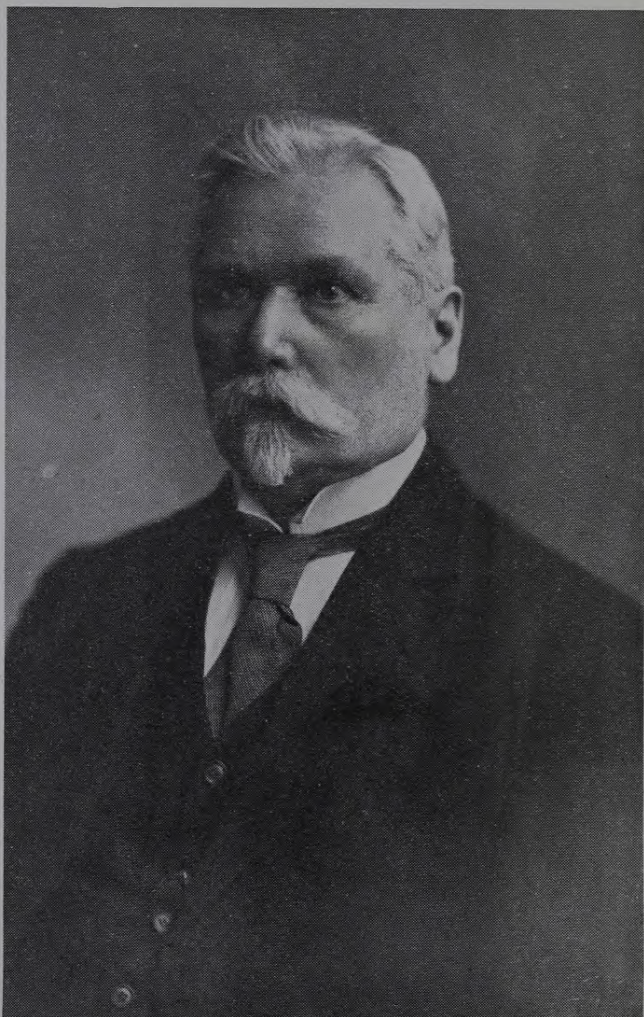
III

RĪGĀ, 1933.

Izdevusi Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Rūmave.

Prof. J. Kaulins.

L $\frac{90-4}{69}$

dupl.
|
08

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

III

RĪGĀ, 1933.

Izdevusi Latvijas universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Ramave.

L -
B -
M.

~~sl-50-415K~~ ✓

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

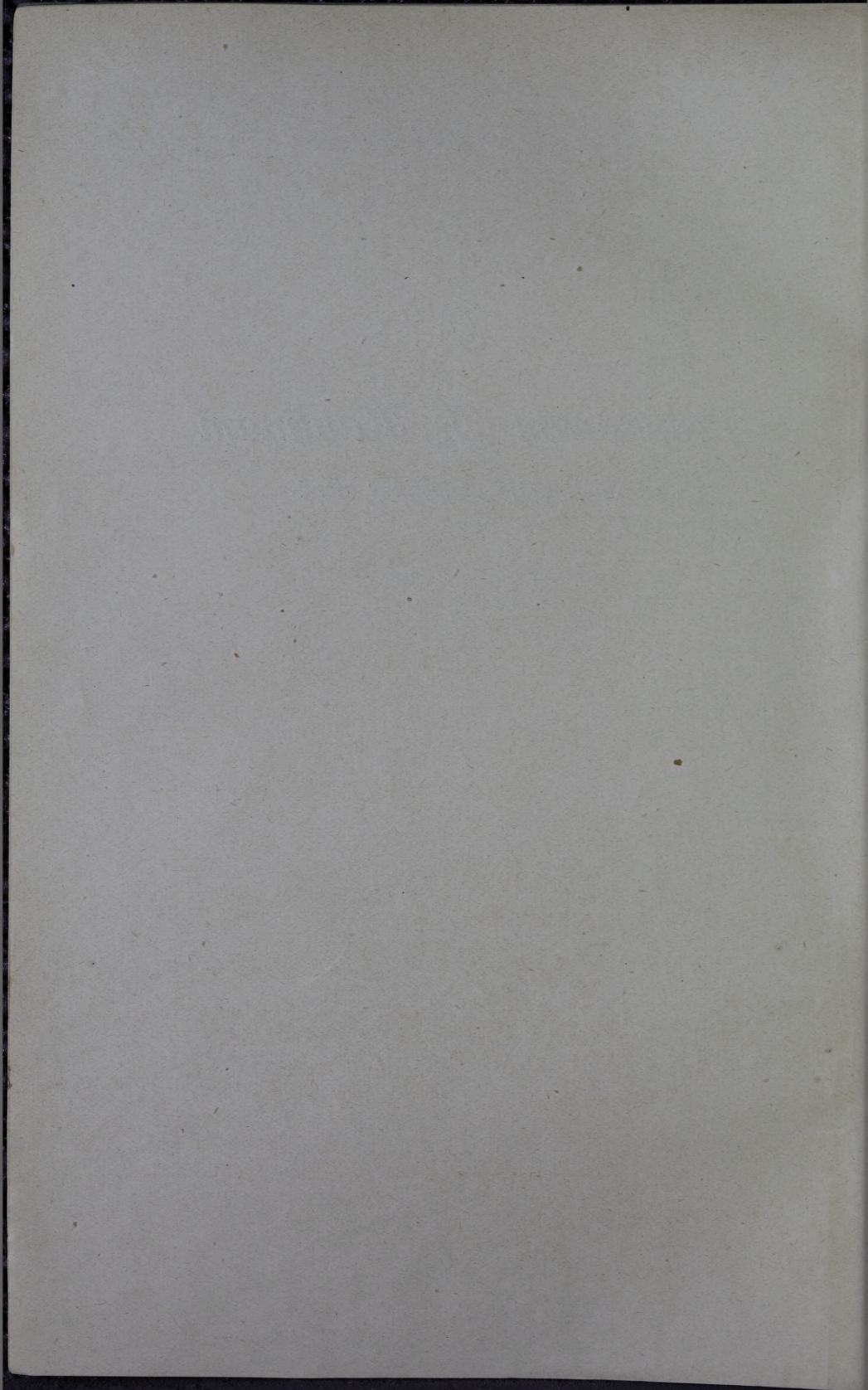
~~40-12083~~

0306102968

Grāmatu spiestuves kooperatīvs
„GRĀMATRŪPNIEKS”
Rīgā, Pils ielā Nr. 14.

Profesoram J. Kauliņam

septiņdesmitajā dzimšanas dienā.

I

Profesors Dr. phil. h. c. Jānis Kauliņš.

A. Septiņdesmit mūža gadi.

Kr. Ancītis.

- 1863.—1880. Prof. Jānis Kauliņš dzimis 1863. gada 26. novembrī Sausnējas Kalna Staugēnos. Ap 30 pūrvietu lielā rentes māja dzimtu apgādājusi tā, ka šur vai tur trūkums gandrīz pastāvīgi manāms.
- Pagastskolā Jānis Kauliņš nav bijis, bet pamācīties mājās no mātes, iestājies Vietalvas draudzes skolā, kur par skolotāju tolaik bija Juris Kalniņš (1847.—1919.), kam gan ar sabiedrisko darbu veicies labāk nekā ar paidagōģiju.
- 1880.—1884. apmeklē Cimzes sēmināru Valkā, vienu gadu aizredzēdams vēl arī pašu Cimzi († 1881. g.).
- 1884.—1887. ir par mājskolotāju Grundzālē (Valkas apriņķī), ārsta Heses dzimtā; gatavojas abiturijai, ko iztur 1887. g.
- 1888.—1891. Tērbatā studē klasisko filoloģiju. 1889. g. ar A. Daugi, K. Kasparsonu, E. Veidenbaumu u. c. nodibina literārisku pulciņu, t. s. Pīpkolōniju, un izdod „Pūru“.
- 1892.—1896. ir atkal mājskolotājs, šoreiz Palsmanē, jo Rīgas mācības apgabala kūrators Lavrovskis viņam kā tērbatniekam un latvietim skolotāja vietas nedod.
- 1896.—1917. strādā Pliskavas kadetu korpusā, kur vieta gadās M. Klusiņam (1847.—1907.) aizejot uz Kijevu. Gandrīz visu laiku sabijis par turienes Latviešu biedrības priekšnieku un krājaizdevu sabiedrības valdes priekšsēdētāju un kasieri.
1900. g. vasarā apmeklē izstādi Parīzē un klausās lekcijas par jaunlaiku filozofijas vēsturi un psiholoģiju pie prof. Paulsena Berlīnē.
- Citā vasarā ar E. Bergmani ceļo pa Vāciju.
1908. g. vasarā dodas garākā ceļojumā, ap-

- meklējams Kaukazu, Krimu, Konstantinopoli un daudzas antīkā vēsturē slavenas vietas.
- 1917.—1920. nodzīvo Kazaņā, kurp pārcēlies kadetu korpuss likvidējas, bet Jānis Kauliņš, pazaudējis visu mantu, lai „vilktu garu“, iestājas pilsētas mūzejā par izglītības nodaļas pārzini.
1920. atgriežas Latvijā. 2. IX. L. Ū. filoloģijas un filozofijas fakultāte viņu ievēl par docentu paidagōģijā ar uzdevumu lasīt paidagōģijas vēsturi un valodu metodikas.
1921. 1. IX. apstiprināts Kultūras fonda domes darbveža amatā, kur paliek līdz 1932. g. 15. VI., kad J. Kauliņu atvaļinot, krīzes apstākļu dēļ šo posteni likvidē.
- 1928./29. m. g. izpilda L. Ū. padomes locekļa pienākumus prof. A. Tentela vietā, pēdējam neesot Rīgā.
1930. 13. IX. filoloģijas un filozofijas fakultāte viņu ievēl par goda doktoru. Fakultātes atklātā sēdē 6. XII. sajemdams Dr. phil. h. c. diplomu, Jānis Kauliņš tur akadēmisku priekšlasījumu: „Filoloģiskās metodes nozīme paidagōģijā“.
1931. 3. X. tiek ievēlēts par profesoru.
1933. 20. X. tiek ievēlēts arī par R. L. B. zinātņu komitejas kārtēju biedru pie filozofijas un paidagōģijas vēstures katedras.
- Tā paša gada 4. XI. Latviešu filologu biedrība, kuŗas mantzinis prof. Jānis Kauliņš ir jau no dibināšanas dienas 1920. g. 2. X., atzīmējot viņa 70 mūŗa gadus, ievēl to par savu goda biedru.

B. Iespēstie darbi.

K. Straubergs.

1. Tautas dziesmas A. Bīlenšteina rakstā „Lettische Debitivformen mit dem Präfix ju-“ : Magaz. d. lett. lit. Ges. XVII, 1 (1883), 103—105.
Bīlenšteina piezīme 103. lapp.: Herr Schulrath H. Guleke hat durch einen Fehtelnschen Seminaristen in Walk folgende sehr interessante Beispiele eines Debitivs mit dem Präfix ju- statt ja- erhalten und eingesandt.
2. Ueber die (lettische) mundart von Saussen und Fehkeln (Livland) : Beitr. zur Kunde d. indog. Sprachen XII (1887), 214—239; XIV (1889), 116—151.

A. Becenbergera piezīme XII. s. 214. lpp.: Die obige höchst wertvolle Schilderung der Saussen-Fehtelschen Mundart war ursprünglich in Briefform abgefasst und nicht für den Druck bestimmt. Für ihre gegenwärtige Fassung bin ich verantwortlich.

3. Priekšvārds : Daugaviešu apgādātais Pūrs I (1891), 3.
4. Domas par vēsturi : Pūrs I, 5—23.
Raksts parakstīts Tērbatā 1890. g. rudenī.
5. Dažādas druskas (Paēdušiem ko sirdi piesiet, Ievērojama lielība, Māju un vietu nosaukumi Latvijā, Darbs izredzētiem un aicinātiem, Pārpratumi, Etimoloģiska tautas dziesma, Valoda nestaigā pa iemītām tekām vien) : D. L. etn. piel. 1891, 68—70.
6. Dažādas druskas (Tiem, kas kādu izloksni māc: Dzelzavas, Sausnējas, Bārtavas-Priekules izloksne, Krievu vārdi latviešu valodā, Krāsim parunas un izrunas) : D. L. etn. piel. 1891, 81—83.
7. Der (lettische) Dialekt von Selsau (Livland) : Beitr. zur Kunde d. indog. Sprachen XVI (1891), 322—338.
Satur lielāku skaitu izloksnē uzrakstītu, Kr. Barona krājumā neuzņemtu t. dziesmu.
8. Priekšvārds : Pūrs II (1892), III—IV.
9. Eduards Veidenbaums, stud. jur., † : Pūrs II, V—VI.
10. Par nozīmes maiņu mūsu valodā : R. L. B. Zin. Kom. r. kr. VIII (1893), 68—81.
11. (?) Vai tādi sodi audzināšanā lietojami : Latvija 1908, 221.
12. (?) Kā bērni audzināmi bez pēriena : Dz. Vēstn. 1909, 180.
13. (?) Rec.: Jugendgarten. Illustriertes deutsches Lesebuch für Anfänger, Schulausgabe v. R. Behrsin : Dz. Vēstn. 1909, 180.
14. Par eksāmeniem vidusskolās : I. M. M. 1921, 3, 309—311.
15. Jumurdas, Ļaudonas, Mārcienas, Praulienas (kopā ar Endzelīnu), Sausnējas, Vietalvas-Odzienas, Vietalvas, Bebru, Inčukalna, Mangalu, Adulienas, Beļavas, Ēveles (kopā ar Endzelīnu), Galgauskas, Vecgulbenes, Litenes (kopā ar Endz.), Zeltiņu, Ainažu, Ipiķu, Lodes, Sēļu vietu vārdi : Latvijas vietu vārdi I (1922).
16. Aleksandrs Dauge : Latvis 1922, 133.
17. Kultūras fonda dome : Latvis 1922, 225, 277.
18. Jauna grāmata. J. Endzelīna grāmata Lettisches Lesebuch : Latvis 1922, 235.
19. Gaŗuma intonācijas sauskņējeŗu izloksnē : FBR. III, 49—67.
20. Kanta piemiņas lekcija : Latvis 1924, 781.
21. Herbartis : r. kr. Tautas audzināŗana II (1924), 42—78.
22. Personālisms : Tautas audzināŗana III (1926), 123—151.

23. Rec.: A. Vičs, Latviešu skolu vēsture II grāmata. Kurzeme no 1800.—1885. g. : IMM. 1927, 5/6, 494—495.
24. Skolotāju sagatavošanas iestādes. L. U. filoloģijas un filozofijas fak. pedagogiskā nodaļa : IMM. 1927, 7/8, 14—18.
25. Piezīmes par J. Studenta rakstu: Atziņas teorija grieķu filozofijā : LUR. XVIII, piel. 62—67.
26. Atmiņas par Doku Ati : L. Grāmata 1928, 3, 162—164.
27. Filoloģiskās metodes nozīme pedagogijā : IMM. 1931, 1, 1—6.
28. Divejāds uzsvars latviešu divdabjos : FBR. XI, 27—35.
29. Vīriešu un sieviešu kārtas dažādojums atgriezīniskos darbības vārdos : FBR. XII, 8—10.
30. Latviešu materiālie pabalsti kultūrālām vajadzībām : r. kr. Latvieši II (1932), 277—285.
31. Latviešu skola : Latvieši II, 286—298.
32. Profesora J. Endzelīna dzīve un darbi : Burtnieks 1933, 4, 305—308.
33. Sistematisks pārskats par sausnējiešu izloknes pārskatām : FBR. XIII, 11—19.
34. Adjektīvi, kas beidzas ar -īns, -īna : FBR. XIII, 161—163.

Integer vitae . . .

(Sveiciens J. Kauliņam viņa 70. dzimūm dienā.)

Lai man būtu atļauts šim speciālu zinātnisku rakstu krājūmam pievienot arī šīs manas personīgās mazās atmiņas un pārdomas par mūsu jubilāru, manu studiju un ilggadējo darba biedru Kauliņu.

Tas, kas sakāms par cilvēku Kauliņu, viņu raksturo arī kā zinātnieku. Patiesībā taču katrs cilvēks katram savam darbam uzspiež savas personības zīmogu, it īpaši, ja ir runa par viņa dzīves galveno un mūža darbu.

Ja nu zinātnes galvenais uzdevums un mērķis ir — noskaidrot objektīvo patiesību par dzīvē novērojāmām parādībām, un ja zinātnieka augstākais tikums ir — nesavtīgi kalpot patiesībai, tad Kauliņa visa apzinīgā dzīve ir bijusi īsta zinātnieka dzīve. Savā atmiņu grāmatā¹⁾ es jau par studentu Kauliņu rakstīju: "Kauliņš man likās esam pavisam un nepārspējami paties un taisnīgs visā, ko vien teica, visā, ko darija. Viņš man izlikās

¹⁾ „Manā jaunības zemē“. — Izd. „Rīts“ 1925.

kā padevīgs un pazemīgs kalpotājs patiesības svētnīcā, un es viņu iedomājos kā šādu svētnīcas sargu un priesteri, kam uzticēts krāt, kārtot un uzglabāt vissvētākās, galīgi pārbaudītās, cilvēces ilgos gadusimtenos gūtās atziņas, kā kādus Dieva nama dārgus traukus, rīkus, vai audumus, un ka viņš apzinās, ka viņam par tiem svēti jāatbild.“

Tāds Kauliņš bij jaunībā, studenta gados, tāds viņš palicis līdz šai baltai dienai. Mūsu universitātes studentiem, it īpaši nākamajiem pedagogiem, tāpēc ir liela laime, ka viņi var dzīvot un strādāt tāda skolotāja tuvumā un vadībā.

Ja vispār universitātes galvenais audzinātājs spēks ir tas, ka tā iemāca cienīt, mīlēt un meklēt patiesību šīs pašas patiesības dēļ, tad Kauliņš ar visu to, ko viņš ienesis universitātes dzīvē, ir universitātes idejas ideālākais pārstāvis: ideāls skolotājs un ideāls audzinātājs. Ilgu gadu nenogurstošā darbā Kauliņš ir sakrājis nepārredzamu daudzumu zināšanu, bet tās viņam nav vis neauglīgs kapitāls, kā skopuļa piekrautas mantas lādes, bet viņš tās ir iekšķīgi apvienojis un tās visas viņam sakļaujas vienbūtīgā, sevī dziļi saskaņotā vispārīgā pasaules uzskatā, kas viņam tad arī dod palāvīgus, drošus vērtēšanas mērogus un liek arī saskatīt teorētisko zināšanu, zinātnisko atziņu nozīmi un lomu dzīvē. Arī saviem skolniekiem Kauliņš iemāca no vienas puses dziļu cieņu pret faktiem, pret vienkāršām faktiskām zināšanām, bet māca tās arī savstarpēji saistīt, idejiski motivēt, un iekšķīgi apvienot, lai tā palīdzētu izveidoties vienbūtīgam filozofiski ētiskam pasaules uzskatam.

Kauliņa dziļais, nesatricināmais godīgums un iekšķīgais patiesīgums, kas izpaužas viņa zinātniskā domā, darbā un mācībā, taj piešķirot augstu vērtību, raksturo arī viņa personīgās attiecības gan ar studentiem, gan arī ar darba biedriem. Un kaut gan viņš nekad nevienam neslēpj savu pārliecību, arvienu stingri kritizē to, ko atrod par kritizējamu, nekad neglaimo un nesaudzē to, kas pēc viņa domām saudzības nepelna, tad viņam tomēr nav neviena ienaidnieka. Viņa absolūtā godīguma priekšā visiem jākapitulē, viņš ar to katru atbrūno un uzvar.

Apbrīnojams ir Kauliņa nosvērtais dvēseles miers un lielā dzīves gudrība, ar kādu viņš visu — lietas, parādības, cilvēkus — sver, vērtē, atzīst vai noliedz, un kas viņam liek pareizi saredzēt visa notiekošā dabiskos cēloņus un neatvairāmās sekas, saprot visa nenovēršamo liktenību, kas jāpieņem, kam jāpadošas un par ko nav jākurn.

Kauliņš, tiešām, visas dzīves grūtības arvienu ir panesis un panes bez gaušanās, nekad neviena nevaino par tām, nekad no likteņa sev nav ne prasījis, ne gaidījis kaut kādas priekšrocības

un izņēmumus, un ar to visiem mums var būt lepnas vīrišķības un klusa, bet patiesa dvēseles hēroisma gaišs piemērs un paraugs.

Felix qui potuit rerum cognoscere causas — tāds virsraksts bij pirmam referātam, ko dzirdēju Kauliņa lasām, proti Tērbatas latviešu lit. zinātniskā studentu pulcīnā. Jau toreiz es uz viņu skatījos kā uz cilvēku, pie kuŗa katrā grūtā dzīves brīdī var atrast mierinājumu un drošinājumu, bet reizē jau toreiz jutu, ka viņš tāds var būt tikai tāpēc, ka viņš dvēselē savā ir tik skaidrs un tik labs.

Integer vitae...

Šī Kauliņa dvēseles skaidrība, viņa sirdsšķīstība, kas par viņu liek domāt: lūk, cilvēks bez grēka! ne mazākā mērā nav saistīta ar iedomību un citu, sliktāku cilvēku, farizējisku nicināšanu. Nav viņā arī it nekāda apzināta svarīguma un svinīguma. Taisni otrādi: viņš ir apbalvots ar jauku humoru. Kas viņu tuvāk pazīst, zina, ka viņš sava dvēseles spēka apziņā var pārcelties pāri daudzām nepatīkšanām un klizmām, no kādām citi nokaŗ galvu un nolaiž rokas, ka viņš par tām var pasmieties, un ka viņš vispār prot smieties no sirds un tik gaišus smieklus, kā prot smieties tikai dvēselē pavisam tīri un nevainīgi cilvēki. Kas ir kā bērni...

Cik daudz patiešām bērnišķīgi nevainīga ir šī lielā un vīrišķīgā cilvēka dabā, lai rāda kaut šie divi mazie dokumenti, kurus šeit sniedzu. Tie no vienas puses raksturojot Kauliņa poētisko un reliģisko dabu, reizē arī rāda, kāda viņam vienkārša daiļa valoda.

Pirmais ir mazs lirisks dzejolis:

Vakariem pa leju eju,
Pļava mani miglā tīn.
Mēnestiņis bālo seju
Vaiņagā man rozēs pin.

Šķīru, veikli tecēdama,
Krūmus, zarus, lapiņas,
Garā sevi redzēdama
Mīļākajā rociņās.

Rītiem es pa leju eju,
Pļava mani miglā tīn.
Mēnestiņis bālo seju,
Tas tik manu laimi zin.

Otrs ir mūsu vecās tēvureizes tulkojums.

„Mīļo debesu tētiņ, (mēs lūgtin lūdzam) lai tavš vārds mums būtu svēts, lai augtu tava valsts, lai viss notiktu tev

pa prātam uz zemes tāpat kā debesīs. Dod mums mūsu maizes tiesu arī šodien un piedod mums mūsu vainas, kā mēs tās piedodam saviem vaininiekiem. Neliec mums ciest grūtās likstās, bet glāb mūs no ļauna. Jo tava ir tā valsts, un vara un godība mūžu mūžos.“

Lūgsim arī mēs mīļo debesu tētiņu, lai viņš mums vēl ilgi lemj redzēt savā vidū šo īsto zinātnieku, ievērojamo paidagōgu un mīļo cilvēku.

Aleksandrs Dauge.

E. Blese.

Jāņa Kauliņa zinātniskā darbība.

„Tēvu tēvi laipas meta, dēlu dēli laipotāji“, tā apm. tautas dziesma raksturo senču darbu pirmatnīgos kultūras pasākumos un šīs darbības svētīgās sekas nākamām paaudzēm. Dzīvei vispusīgākai kļūstot, tajā paveras arī arvienu jaunas dziļākas bedres un dūkstis, un līdz ar to garākām un platākām jāklūst tām laipām, kas pār šīm bedrēm un dūkstīm metamas: nepietiek vairs ar materiālām laipām, nepieciešams mest arī garīgas laipas pāri gara tumsības bezdibeņiem. Un šai brīdī mēs ar gandarījumu varam atcerēties, ka starp mūsu vecākās paaudzes pārstāvjiem jau priekš 50 gadiem ir bijuši cienījami vīri, kas metuši pirmās latviskās zinātnisku atziņu laipas pār cilvēku neziņas tumšajām dūkstīm, metuši šīs laipas pāri uz izglītotām tautām plašākajā pasaulē, lai pa šīm laipām nākamās paaudzes jau tiktu tuvāk mūsu senču burtnieku gudrības pilij un, jaunas atziņas krājot un liekot citu pie citas, pamazām izveidotu to gaišo celtni, ko mēs mūsu dienās saucam par latviešu zinātnes ēku. Šāds laipu metējs uz šo gaišo latviešu atziņu valsti šīs valsts gara un it īpaši valodas zinātņu nozarē, īsts pamatu licējs mūsu valodniecības ēkai un ceļa sataisītājs nākamajām latviešu valodnieku paaudzēm — dižens pontifiks šā vārda burtiskā un arī dziļi cildenā nozīmē, ir mūsu šai krājumā sumināmais mīlais draugs, darba biedrs un skolotājs, tagad jau matu sudraba vainagotais profesors Jānis Kauliņš. Viņa zinātnisko darbu apcerei lai tad ir veltītas šīs nedaudzās rindas.

Pārlasot K. biogrāfiju, redzam, ka viņa attīstības gaitā lielu lomu spēlējusi māte, kas viņu tā izglītojusi, ka pagasta skolā nav bijis jāiet. Liekas, ka šī latviešu māte, kā daudzas mūsu mātes, ir bijusi arī laba mūsu tautas gara bagātību pazinēja, un ka laikam gan it īpaši viņa ir modinājusi savā dēlā interesi par

dzimto valodu un dzimtās tautas dzeju. Tādēļ liekas, ka Jānim Kauliņam augstāku varu lēmumā viņa dzīves ceļš jau bijis nosprausts, iekams viņš apzinīgi par to vēl nemaz nedomāja un kā čakls audzēknis mācījās Cimzes seminārā. Redzam, ka jau nepilnu 20 gadu vecumā viņš iesniedz semināra direktoram Gulekem paša pierakstītas Vietalvas un Sausnējas tautas dziesmas, kurās pirmo reizi piegriež vērību savas dzimtās izloknes īpatnējām debitīva formām ar ju-. K. jauneklīgā, bet jau vērīgā zinātnieka acs te bija saskatījusi ko jaunu, kas citiem līdz tam laikam bija pagājis sečen. Diemžēl, izskaidrot šīs formas ne-prot neviens — ne Guleke, nedz Bilenšteins, nedz arī pats K. Par viņu pašu, saprotams, tā laika vācu kungi domāja vismazāk (viņa lielās gara, it īpaši valodnieka spējas tie vēl nebija pamatinājuši), un Bilenšteins, kas *Magazinu XVII sēj., 1, 103—106 (1883.)* publicē šīs astoņas Kauliņa sakrātās dziesmas ar tulkojumiem (nav zināms, vai tie K-a, vai B-a) savā rakstīnā „*Lettische Debitivformen mit dem Präfix ju-*“ paša Kauliņa vārdu nemaz nepiemin (varbūt, ka Guleke to viņam arī nebija paziņojis), iesākdams savu rakstu ar vārdiem: „*Herr Schulrat Guleke hat durch einen Fehfelschen Seminaristen in Walk folgende sehr interessante Beispiele eines Debitivs mit dem Präfix ju- statt ja- erhalten und eingesandt.*“ Mēs tagad, saprotams, vēl ar daudz lielāku interesi pārlasām šos pantīnus nekā toreizējie pētnieki, jo tie ne tikai mums sniedz debitīvisko ju-formu paraugus, bet bez pierakstītāja asā novērotāja skata rāda mums arī, ka nierakstītājs jau toreiz labi pazinis savu dzimto izlokсни un pratis to arī samērā labi transkribēt. Tādēļ arī, kā krievu sakām vārds saka, K-a prāta asais ilens nevarēja palikt aplēpts apkārtējās sadzīves rupjajā maisā, un K-a lielās valodnieka spējas un savas izloknes laba pratēja slava bija nākusi ausīs arī citiem un pēc dažiem gadiem nokļuvusi arī līdz tādām tik lielam garam un tik pazīstamai autoritātei latviešu valodas jautājumos, kāds bija Ad. Becenbergers. Pēdējais laikam bija uzaicinājis Kauliņu sniegt dažas ziņas par savu dzimto Sausnējas un Vietalvas izlokсни, un K. savukārt bija ķeries pie šī uzdevuma ar dziļu saprātu un lielu milestību. Savās Becenbergeram rakstītās vēstulēs viņš sniedza pēdējam par savu izlokсни tik vērtīgas ziņas, ka tās šo toreiz jau plaši pazīstamo zinātnieku pilnīgi pārsteidza ar savu plašumu un dziļumu. Tādēļ Kauliņa nemaz nelūgts, Becenbergers pats drusku pārredīgē K-a vēstules un tās kā Sausnējas un Vietalvas izloknes aprakstu iesniež savā žurnālā *Beiträge zur Kunde der idg. Sprachen, XII (1887.) 214—239*, un tad atkal *XIV (1889) 116—151* ar nosaukumu „*Über die (lettische) Mundart von Saussen un Fehfels (Livland)*“, piesprauzdams pirmās daļas

virsrakstam zem strīpas šādu dziļa cildinājuma pilnu piezīmi: „Die obige höchst wertvolle Schilderung der Saussen-Fehlenschen Mundart war ursprünglich in Briefform abgefasst und nicht für den Druck bestimmt. Für ihre gegenwärtige Fassung bin ich verantwortlich.“ Var iedomāties, kādā priekā pukstēja sirds jaunajam autoram, kad viņš lasīja šo savu rakstu iespiestu dziļi nopietnā zinātniskā žurnālā, pie tam vēl apveltīts ar uzslavu no pašas lielākās tā laika baltu valodu autoritātes puses. Tas ir arī pirmais gadījums mūsu valodniecības vēsturē, kad latviešu zemnieku dēls reprezentējas kā valodnieks Rietumeiropas valodu zinātnieku priekšā, un ar šo rakstu K. izcirta pirmo stigu tam ceļam, pa kuŗu tālāk jau vieglāk bija staigāt vēlākiem latviešu valodniekiem, kas tai laikā vēl nebija uzauguši vai pat vēl nebija dzimuši, bet kas augstākā likteņa lēmumā nāca un pēc gadu desmitiem jau pauda atziņas par latviešu valodu ne tikai nopietnajā un drusku pasausajā vācu, bet arī graciōzajā franču un mūsu dienās pat skanīgajā senās Romas tiešo pēcteču — italiešu valodā.

Pats Kauliņa sniegtais Sausnējas un Vietalvas izloknes apraksts ir tiešām atzinības cienīgs. Tur sistēmatiski attēlots viss tas, kas šo izlokzni šķir no rakstu valodas, kas šai izloksnē tiešām dialektisks. Apraksts veikts ar lielu prasmī. Autora rīcībā plašs faktu materiāls, un mūs pārsteidz dziļais ieskats šais faktos un nopietnība to izpratnē. Cik autors te faktus noskaidrojis, to viņš, izņemot dažus sīkumus, darījis pareizi, tā ka arī mūsu dienu dialektologam te gandrīz nekas nav ko grozīt. Tas liecina par lielām valodnieka spējām, dziļu apdomību un stipri kritisku noskaņu tiklab pret apkārtnes valodas faktiem, kā arī pašam pret sevi.

Līdzīga rakstura ir arī Kauliņa darbs par Dzelzavas izlokni [Der (lettische) Dialekt von Selsau (Livland), BB. XVI (1890.), 322—338], kas patiesībā ir vairāk tikai Dzelzavas izloksnē pierakstītu tautas dziesmu krājums, un ko noslēdz neliels teorētisks komentārs par aprakstāmās izloknes savādībām. Šai komentārā K. pārlabo arī dažus savus uzskatus par agrāk aprakstītās Sausnējas izloknes parādībām, it īpaši saskaņā ar Becenbergera piezīmēm, ko pēdējais aprakstam bija piespraudis.

Dzīvei neatturami uz priekšu ritot, jaunās laikmeta vēsmas un kustības saista arī Kauliņu ar uzdevumiem un pienākumiem, kam ar viņa nosprausto filologa, resp. valodnieka gaitu jau attālāks sakars. Tērbatā K. piedalās jaunnodibinātā latviešu studentu biedrībā, kas grib paust jaunas idejas, ierādot sabiedriskās attiecībās nopietnu vietu arī materiālās dzīves parādībām un savos uzskatos nosveroties par labu vairāk ma-

teriālistiskam dzīves un gara parādību uztvērumam nekā līdz šim. Jaunie centieni liek ķerties pie spalvas arī Kauliņam, un Tērbatā, 1891. g. marta mēnesī stud. phil. J. Kauliņš paraksta priekšvārdu Tērbatas studentu izdevumam „Pūrs I, darināts un pielocīts ar populāri ziniskiem apcerējumiem, Daugaviešu apgādībā,” ievietodams šai krājumā kā pirmo (l. p. 5.—23.) arī savu rakstu „Domas par vēsturi”. Ievadā autors aizrāda, ka jāspeciālizējas, bet tai pašā laikā paturami prātā arī visuma mērķi. Liela ir garīgās dzīves rosība, kāda beidzamos gadu simteņos novērojama dažādās zinātnes nozarēs, un tā kopā uzliek mums par pienākumu interesēties par cilvēces kultūras vēsturi, par cilvēka vēstures cēlonību. Raksturojis dažādu zinātnieku domas par vēsturi, K. tālāk savā rakstā sevišķi sīki apskata Bekla domas par Anglijas civilizācijas vēsturisko attīstību. Šai daļā K. uzsver cilvēka darba un rakstura nešķiramo sakaru ar dabu: zināmas zemes dabiskās bagātības, klimats, cilvēku dzīves apstākļi, — viss tas atspoguļojas pašā cilvēkā, viņa garā, viņa dvēselē, raksturā un garīgā darbībā — arī fantāzijā un ticībā. „Materija un spēks — šie ir tie divi galvenie jēdzieni, uz kuriem pamatojas visa radība, visas lietas, augstas un zemas,” saka autors 16. l. p. Bet dažas lappuses tālāk viņš uzsver, ka viņa uzskati nav tīrs materiālisms, kā tas gan novērojams citu domātāju darbos, bet ka viņa teorija dibinās uz materiālisma un ideālisma savienojuma. — Arī par šo rakstu jā-saka, ka tas uzrakstīts veiklā un dzīvā valodā, savā saturā apliecina autora lielo inteliģenci, samērā plašo erudīciju un nopietnu zinātniski-kritisku pieeju apskatāmiem jautājumiem.

Tomēr arī valodas jautājumi joprojām nodarbina Kauliņu, un pēc diviem gadiem Rīgas L. B. Z. K. R. K. VIII (1893.), 68—81 atkal sastopam K-a valodas jautājumiem veltītu rakstu „Par nozīmes maiņu mūsu valodā”. Arī šī raksta ievadā sevišķi uzsvērts evolūcijas viedoklis, izceļot šai ziņā sevišķi Bopa nozīmi valodniecībā un Darvina — dabaszinātnēs. Autors runā-šot tomēr tikai par valodas un valodniecības parādībām. Par konservatīvo valodnieku un jaungramatiķu cīņām autors tad arī tūlī piezīmē, ka „no šo pūliņu panākumiem mūsu gramati-kas literatūrā vēl nav ne vēsts; vispārīgi jā-saka, ka mūsu gramatika vēl stāv Šleichera pēdās, kurās viņu Bilenšteins ieritināja. Kas beidzamos 25 gados noticis — un šai laikā ir ļoti daudz strādāts un panākts — no tā visa pie mums skolās un sētās maz jausmas.” Jūtam tā tad še autora skumjas par to, ka mūsu gramatika palikusi novārtā, nav sekojusi jaunajām zinātniskām atziņām. Bet autors pats arī te nevar neko darīt, un pagaidām grib pakavēties tikai pie vienas valodniecības no-zares — sēmasioloģijas. Ievadam viņš vēl pastāsta par valodu

salīdzināšanu vispārīgi, par valodas nozīmi pagātnes pētīšanā, tad raksturo sakarus atsevišķu vārdu starpā, mēģina noskaidrot zināmu jēdzienu izveidošanās un pārveidību vēsturi, cenždamies formulēt arī sēmasioloģisko pārveidību likumus, lai gan pēc nelielas novirzes par vārdiem ar labu un nelabu nozīmi, autors spiests atzīt, ka sēmasioloģijā negrozāmu likumu nav: katra vārda vēsturiskā attīstības gaita pētījama par sevi. Aizrādījis, ka vārdu nozīmes pētīšanai ir ciešs sakars ar teikumu pētīšanu, autors izsaka dažas piezīmes mūsu skolas grāmatām, kurās sintakse vēl joprojām tiek apskatīta no vecu vecā nepareizā viedokļa, un sniedz arī veselu lappusi nepareizu frazeoloģisku aizguvumu no svešām valodām, it īpaši no vācu. Noslēgumā viņš uzsver, ka valoda un tās attīstība stāv jo ciešā sakarā ar tautas dzīvi, un ka valodas zinātnes ir kongruentas ar zinātnēm par tautu. Tādēļ par valodu jo nopietni jāinteresējas, tā jākopj. Autoram te raksturīgs arī zināms pesimisms uzskatos par mūsu valodas un visas mūsu tautas nākotni, kura pamati gan meklējami no vienas puses toreiz Latvijā uznākušajā un stipri piekoptajā rusifikācijā, no otras puses — stiprā ģermānizācijā, kādu piekopa vācieši savas zemes cittautiešu provincēs. Autoram laikam bija radies uzskats, ka Eiropas mazajām tautām reiz būs jāizkūst lielo tautu masā, kaut gan konkrēti par to domāt, saprotams, vēl par agri. To tad viņš arī izsaka vārdos: „Kamēr ciņu traģēdijas piekto cēlienu neesam piedzīvojuši, kas Europas (sic K.) mazajām tautiņām visām reiz būs jāredz, būtu nelietīgi jau tagad sākt asaras slaucīt; kopsim savu rožu dārzu, kā sākuši un kā nākas. Mums pieder vēl sēta, mums pieder skola, mums ir labs pulciņš biedrību. Neliksim zust enerģijai!“ Kā redzam, šī cerība uz mūsu tautas garīgo spēku tais grūtos laikos nav vīlusī Kauliņu, un liktenis viņam bija lēmis skatīt vēl jaunu savas tautas atdzimšanu, dzīvot tai līdz un arī strādāt šīs atdzimšanas labā.

Pēc šā 1893. g. raksta K-a spalva ierūsē uz gandrīz trijiem gadu desmitiem. Kad viņš 1896. g. pāriet uz Pliskavu, jaunie pienākumi, liekas, tā sagrabj viņu savā varā, ka nodoties zinātnei neatliek laika. Klusībā jau, zināms, strādāts un rakstīts arī nav tik maz, bet nav bijusi izdevība to savā laikā laist klajā, un revolūcijas brāzmās 1917. g. Kazanā K. savus manuskriptus ir pazaudējis. Bet savu dzīvo domātāja garu viņš pazaudējis nebija, un dzimtenē atgriezies sāka atkal no jauna domāt un rakstīt.

Kļuvis 1920. g. rudenī par mūsu universitātes filol. un filoz. fakultātes pedagogiskās nodaļas mācības spēku ar pienākumu lasīt pedagogijas vēsturi un valodu metodikas, Kauliņš bija spiests savā zinātniskā darbībā zināmā mērā sašķelties: no

vienas puses viņā nebija zudušas vecās intereses par valodas parādībām un it īpaši par savu dzimto Sausnējas izloksni, kuŗas parādības tagad pēc gandrīz 40 gadiem mūsu jaunās valodniecības gaismā viņš varēja apskatīt no daudz dziļāka un pareizāka viedokļa nekā agrāk, no otras puses, fakultātes uzliktie pienākumi spieda viņu interesēties par pedagogiskiem un tīri filozofiskiem jautājumiem, par kuŗiem gan viņam dzīva interese bijusi arī jau agrāk, un par šiem jautājumiem arī ko rakstīt. Tāds stāvoklis Kauliņa zinātnisko darbību visai sekmēt nevarēja, it īpaši ja ievēro, ka pa gadu desmitiem, kamēr viņš bija klusējis, mūsu valodniecība bija spērusi savā attīstībā milzu soļus uz priekšu, un bija krietni jāpiespiežas, lai vispirms godam nostātos viņas sasniegumu augstumos. Jāsaka gan, ka savos pedagogiskajos rakstos, izņemot tos, kam šauri pedagogisks vai pedagogiski vēsturisks saturs, K. pirmā kārtā paliek valodnieks, kuplinādams tikai savas valodnieciskās atziņas ar filozofiskām atziņām vai arī otrādi — atbalstīdams zināmas filozofiskas atziņas un vērojumus ar valodas un valodniecības faktiem.

Pirmais pēc atgriešanās dzimtenē FBR. III (1923.), 49—67 iespiestais Kauliņa raksts saucas „Gaŗuma intonācijas sausnējiešu izloksnē“, kuŗā sīki apskatītas virsrakstā nosauktās parādības, sevišķu vēribu piegriežot galotņu un piedēķļu intonācijām. Illūstrācijai pievienots arī plašs alfabētiski sakārtots sausnējiešu izloksnes vārdu saraksts. 1924. gadam pieder K-a plašais tīri pedagogiska satura raksts „Herbarts“ (Tautas audzināšana II, 42—78), kam gan vairāk tīri deskriptīvs raksturs. 1926. g. tās pašas sērijas nākamajā krājumā (Tautas audzināšana III, 123—151) atrodam K-a plašo un interesanto rakstu „Personālisms“. Savā tīri filozofiskajā daļā šis raksts balstās uz Teichmillera personālisma filozofiju, kas te apcerēta ar lielu lietpratību un plašu erudīciju. Mūs kā valodniekus sevišķi var interesēt šī raksta beidzamā daļa, kur autors mēģina attēlot personālisma izpausmi mūsu valodā, rādīdams, kā valodas leksiskais sastāvs vispārīgi un it īpaši dažādi valodā esoši nosaukumi atbilst tām dažādām esamības sfairām, kuŗas atzīst personālisms, t. i. substanciālai jeb personālai, reālai un ideālai esamībai. Šis raksts zināmā mērā ir uzskatāms par mūsu valodas psiholoģijas pamatu, un jāgaida tikai, kamēr radīsies kāds jauns darbinieks, kas no šāda filozofiski-psiholoģiska viedokļa apskatīs mūsu valodu dziļāk un plašāk.

1927. gadam pieder īsais K-a pārskats par mūsu fakultātes pedagogisko nodaļu un tās darbību (I. M. M-ā, 1927, II, 14—16), tam seko daži sīkāki raksti, un tad no 1930. g. sākas jauna rosība, kas izpaužas 1931. gadā publicētos rakstos. 1930.

gada 13. septembrī, kā zināms, L. ū. filol. un filoz. fakultāte ievēlēja K-u par filoloģijas doktoru honoris causa un tā paša gada 6. decembrī notika fakultātes svinīgā promocijas sēde. Promocijas gadījumā K. nolasīja savu interesanto, nopietnu filozofisku domu pilno apcerējumu „Filoloģiskās metodes nozīme pedagogijā“, kas pēc tam iespiests I. M. M. 1931, I, 2—6. Tieši par valodu te autors nerunā, bet tā kā filologa pētīšanas objekts ir vispirmā kārtā valodas parādība, tad, pazīdami autora vispārīgo darbību, viņa lingvistiski-filozofisko pamatplatformu it labi izjūtam arī šai rakstā. Tā paša 1930. g. rudenī K. filologu b-bā nolasa savu referātu „Divējāds uzsvars latviešu divdabjos“, kas pēc tam arī iespiests FBR. XI (1931.), 27—35 ar turpat sekojošo prof. Endzelīna piezīmi. Šis raksts liecina par labām domātāja spējām, tā tad atkal raksturo Kauliņu no filozofiski-valodnieciskās puses. Daudzie sniegtie piemēri liecina par plašiem novērojumiem un lielo iedziļināšanos apskatāmā jautājumā. Ja arī jautājums ar šo rakstu nav gluži izšķirts, tad tomēr tā noskaidrošanai šis raksts sniedz daudz, un nākamie skaidrotājiem būs jāiet arī pa Kauliņa ierādīto ceļu. 1931. gads atkal paiet rosīgā darbībā, un 1932. gadā vispirms atrodam K-a mazo rakstu FBR. XII (1932.), 8—10 ar nosaukumu „Viriešu un sieviešu kārtas dažādojums atgrieziniskos darbības vārdos“, kur aizrādīts, ka Sausnējas izloksnē tagadnes atgriezenisko verbu formās I un II pers. daudzsk. divējādas galotnes: -m i e s, -t i e s vīr. kārtā, -m ē s, -t ē s (ar plato ē) sieviešu kārtā, un noskaidrota arī to izveidošanās. Tai pašā 1932. g. iznākušajā rakstu krājumā Latvieši II, 277—298 sastopam divus K-a rakstus: vienu vairāk tīri informātīva un statistiska rakstura, ko viņš sniedz kā Kultūras fonda darbvedis ar nosaukumu „Latviešu materiālie pabalsti kultūras vajadzībām“, un otru vairāk pedagogiska un vēsturiski pētnieciska rakstura „Latviešu skola“ (286—289), kur īsumā apskatīta latviešu skolu vēsture ar XVII g. s. sākot. Raksturoti te vispirms zviedru laiki, tad laikmets pēc Lielā ziemeļu kara, Katrīnas II valdīšana un XIX g. s. sākums. Sīkāk apskatīti vēl XIX g. s. darbinieki — Cimze, Kronvalds, tad pārkrievošanas laikmets un pēc tam latviešu skola neatkarīgās Latvijas laikmetā.

Tomēr mīļāki par šiem vēsturiski-pedagogiskajiem jautājumiem K-am ir tīri valodnieciskie jautājumi, it īpaši dialektoloģiska rakstura, sevišķi tie, kam sakars ar viņa dzimto Sausnējas izloksni. Tā redzam, ka savā pašā jaunākajā š. g. pavasarī FBR. XIII, 11—19 iespiestajā rakstā „Sistēmatisks pārskats par sausnējiešu izlokšnes pārskanām“ K. atkal atgriežas pie savas dzimtās izlokšnes. Balstoties uz plaša materiāla un ilgiem novērojumiem, viņam tagad izdodas savas izlokšnes

patskaņu pārskāņas savest sistēmatiskā kārtībā, izprotot šo parādību ierosinātājus un traucētājus, un tādā kārtā ar savu izveidoto vēsturiski-formālo sistēmu vaināgot vienu daļu no tā darba, ko viņš deskriptīvā veidā bija veicis jau priekš gandrīz 50 gadiem.

Vēl jāpiezīmē, ka bez publicētiem rakstiem un bez saviem tiešajiem mācības spēka pienākumiem, K. rosīgi piedalījies arī Rīgas Latv. b-bas valodniecības nodaļas sēdēs, dažādos kongresos un sapulcēs nolasījis labu daļu lekciju un nereti kuplīnājis ar saviem priekšlasījumiem arī Filologu biedrības sanāksmes. Tādēļ arī Latv. b-bas zinātņu komiteja viņu ievēlējusi š. g. 20. oktobrī par savu locekli un Filologu b-ba savā š. g. 4. novembra sēdē par savu goda biedru.

Ja nu metam skatu uz K-a zinātnisko darbību tās visumā, tad jāsaka, ka bez visa ārējā spožuma un sevišķi plašas daudzinašanas tā tomēr arvienu būs godam pieminama mūsu valodniecības vēsturē. Viņš pirmais ievēdis mūsu valodniecību plašajā Riet.-Eiropas zinātniskajā pasaulē, viņš pirmais piegriezies jautājumiem, kam citi valodnieki gājuši secen — sēmasioloģijai un filozofiski-psicholoģiskiem valodas jautājumiem, nākdams še ar interesantiem ierosinājumiem un nosprauzdams ceļus, pa kuriem šais jautājumos jāiet arī nākamajiem valodniekiem. Arvienu viņš bijis kritisks pret sevi. Viņš nav izraudzījis sev nezin kādus lielus grandiozus uzdevumus, nav ņēmis uz pleciem smagumu, ko nebūtu varējis nest. Viņš palicis visu mūžu vienīgi mūsu dzimtās valodas nozarē, savam garam un sirdij tuvos jautājumos — jautājumos par savu dzimto izloksni, jautājumos, kam sakars ar valodas psīchi, ar tautas garā slēpto un tautai īpatnējo valodisko domāšanu. Šais jautājumos viņš tad arī mierīgi strādājis, izvēršdamies ne tik daudz plašumā, cik gremdēdamies dziļumā un rādīdams, ka arī šaurās robežās palikdams cilvēks var daudz darīt zinātnes, dzimtās valodas un visas savas tautas labā. Kā cilvēks Kauliņš ir mūsu vecākās augsti garīgās intelligentās paaudzes ideāls pārstāvis. Viņš ir nelaboājams ideālists, kas visu savu dzīvi ir veltījis kalpošanai garīgām lietām un garīgiem jautājumiem, cilvēks absolūti bez savtības, kas nekad nevienā darbā nav skatījis uz to, kas viņam par to būs. Mūsu materiāli noskaņotā laikmetā no viņa mēs varam mācīties īstu ideālismu un dziļā godbijībā attiecināt uz viņu mutatis mutandis seno romiešu izteicienu par Katonu Vecāko — *vir antiquus et vere letticus*.

Pa Ziemeļlatvijas bērzu un kļavu gatvēm ...

Sveicinājums profesoram Dr. philol. h. c. J. Kauliņa kgm
70 gadu dzimšanas dienā, 1933. gada 26. novembrī.

Manās bērnības atmiņās vēl arvien jo spilgti uzglabājušies nostāsti par pirmo mūsu apvidus lauku ārstu, visiem pazīstamo veco Hesi (Hesse) Grundzālē.

Tajos laikos ar niekiem pie ārsta neviens nav gājis, un arī ārsti bijuši gudrāki, izturīgāki un veselīgāki. Hese bijis tajā pārliecībā, ka viņš pats nekad nedrīkst sirgt, jo tad zudīšot tautā uzticība. Viņš ilgāku laiku kā ārsts viens pats apkopis netik vien Gaujienas, Aumeišteņa un Palsmaņa draudzes, bet noteiktās dienās braucis arī uz Smilteni. Šajā apgabalā, kas priekš piecdesmit gadiem iztika ar vienu ārstu, tagad darbojas 8 ārsti, Sarkanā krusta slimnīca un 6 aptiekas. Vecais Hese turpretim savu aptieku vadājis visur līdz vai nu sakravātu rokas somā, vai arī vienkārši kabatās. Zāles katrs slimnieks dabūjis tūlīn uz vietas. Tās bijušas labas, stipras, atjēmušas slimību kā ar roku. Tādu zāļu vairs tagadējās aptiekās neesot. Vecais Hese bijis tik gudrs, ka aptaustījis tikai slimnieka roku, licis parādīt mēli, un tūlīn zinājis, kas par kaiti. Tad pavēlējis savam sulainim iepilināt no lielās pudeles 15 pilienus un pats sniegt slimniekam. Šos pilienus dabūjis gandrīz katrs pacients. Tās bijušas varenas zāles, bet kas par zālēm īsti bijušas tajā lielajā pudelē, to zinājis tikai pats Hese, kas sava noslēpuma nevienam neatklājis. Daudzos gadījumos Hese bez šiem pilieniem vairāk nekādu citu zāļu neizsniedzis, bet tikai paskaidrojis, kā jāizturas. Vēl tagad veci ļaudis uzglabājuši ticību, ka Heses rokās bijis magnētisms, jo vairākkārt slimnieki, sevišķi bērni, atveseļojušies tikai no tā, ka ārsts viņiem uzlicis rokas uz galvas. Neraugoties uz stipro veselību jaunībā, ārsts pats tomēr diezgan agri saguris, kļuvis nevarīgs un miris 60 g. vecumā. Samērā agro nāvi tauta izskaidro ar to, ka viņš savu spēku atdevis slimniekiem.

Ar šā ievērojamā vīra un pašreizējā ārsta dzīves un darba vietu saistās mūsu tagadējā Latvijas Universitātes profesora un goda doktora Jāņa Kauliņa jaunības dienas, jo Kauliņš, kā to liecina viņa biogrāfija, ir bijis no 1884. līdz 1887. gadam mājskolotājs ārsta Heses ģimenē Grundzāles muižā. To zinot, man ik vasaru, kad reizi gadā braucu Grundzāles muižai cauri, lai savā dzimtenē apciemotu radus un tuviniekus, liekas,

ka sazarājušās bērzu un kļavu gatves pauž vēl tagad Kauliņa jaunības dienu domas un cerības, bet spodrās bērzu lapas — viņa gara spirtumu un asprātību. Cik varam vērot, tad nākamības sapņu un cerību Kauliņam šajā laikā ir bijis daudz, jo viņa censonā gars ilgojās jau toreiz pēc tālajiem un plašajiem atziņu laukiem, lai meklētu tajos mūžīgo daiļumu un patiesību. Kaut gan nodomi par universitātes studijām kā par tālu, grūti sasniedzamu mērķi bija radušies jau Cimzes sēminārā, Grundzālē tie jau sāk veidoties reālākos tēlos: čakli pildīdams savus tiešos pienākumus, jaunais skolotājs vaļas brīžos mācās vecās valodas, gatavojas abiturijai un mēģina ietaupīt līdzekļus, lai vēlāk studētu. Klusā dzīves un darba vieta kā radīta minētajiem nodomiem. Sekmīgi veicas mājskolotāja darbs, kas arvien paliek pirmajā vietā, bet brīvajā laikā apkārtnes iedzīvotāji šad un tad sastop muižas bērzu un kļavu gatvē domās nogrimušu jaunekli grāmatām padusē. Nodomiem un centieniem tomēr vajadzīgs atbalsts. To saprot arī Kauliņš, bet klusajā Grundzālē nevar būt rūna par intelektuālu kopdarbību, kaut arī visšaurākajā apjomā, jo mājas tēvs pastāvīgi aizņemts darbā, bet tuvējais Palsmaņa-Aumeistera draudzes mācītājs Kārlis Brants (Brandt) ir praktiskas dabas cilvēks, kam vairāk pie sirds ārējas dabas laukskolu organizācijas darbi un saimnieciskie pasākumi, kas toreiz Kauliņu mazāk interesē. Atbalstu un padomu saviem centieniem jaunais skolotājs meklē 25 kilometrus attāļajā Smiltēnē, kur toreiz kā jauns mācītājs bija uzsācis darbību tagadējais prāvests Dr. theol. h. c. K. Kundziņš. Smiltēnes pastorātā Kauliņš atrod laipnu pretimnākšanu, un mācītājs Kundziņš līdz ar savu laulāto draudzeni ievēd jauno skolotāju Smiltēnes intelliģences sabiedrībā, kurā toreiz valda možs gars: gandrīz katru nedēļu notiek lasāmie vakari, kur lasa un pārrunā netik vien literatūras un mākslas, bet arī reliģijas un filozofijas jautājumus. Satiksmes grūtības un tiešie pienākumi gan neļauj Kauliņam kārtīgi piedalīties lasāmajos vakaros, bet pa reizei viņš ierodas Smiltēnē un pie tam izmanto arī izdevību iedziļināties grieķu valodā kopā ar Tērbatas universitātes filoloģijas fakultātes studentu nelaiķi J. Sīpolu, kas tajā laikā uzturējās Smiltēnes mācītāja namā. Tādā kārtā, izlietādams vaļas brīžus grieķu, latīņu un krievu valodas studijām, Kauliņš 1887. gadā iztur abiturijas eksāmenu, 1888. gada janvārī iestājas Tērbatas universitātes filoloģijas fakultātē un tās kursu beidz 1891. gadā ar klasiskās filoloģijas kandidāta gradu. Toreizējais Rīgas mācības apgabala kurators Lavrovskis viņam kā latvietim Baltijas guberņās skolotāja vietu nedod. Kauliņš atgriežas atkal pazīstamajās Ziemeļlatvijas bērzu un kļavu gatvēs un paliek par mājskolotāju Palsmaņa muižas īpašnieka

Rūd. Bēra (von Baehr) ģimenē. Palsmaņa muiža atrodas 10 kilometrus uz dienvidiem no Grundzāles, bet tādā pašā attālumā no Smiltenes kā Grundzāle. Kauliņš arī Palsmanī savus audzinātāja pienākumus pilda ar lielu centību un pašaieliedziību, par ko īsā laikā iegūst visas ģimenes cienību un atzinību. Mājskolotājam labprāt atļauj arī zirgus izbraucieniem, un Kauliņš atjauno studiju laikā pārtrauktos sakarus ar Smiltēni.

Par tagadējā Latvijas Universitātes profesora Dr. philol. h. c. J. Kauliņa jaunības dzīves posmiem Grundzālē un Palsmanī savas atmiņas man laipni piesūtījis š. g. 12. oktobrī rakstītā vēstulē Smiltenes prāvests Dr. K. Kundziņš, novēlējams šē sekojošās piezīmes arī no savas pušes kā mīlu sveicinājumu cienījamam valodniekam un paidagōgam viņa piemiņas dienā. Prāvests K. Kundziņš savā vēstulē raksta:

„Par profesoru Kauliņu man labas atmiņas. Tas bija toreiz, kad viņš, beidzis Cimzes semināru, iestājās par mājskolotāju pie daktera Heses Grundzālē un atkal pēc augstskolas beigšanas 1892. gadā pieņēma mājskolotāja vietu Palsmanē v. Bēra ģimenē. No Grundzāles viņš jau dažreiz atbrauca uz mūsu lasāmiem vakariem pastorātā; biežāki — no Palsmanes. Brauca arī ziemas laikā, sākumā tinies tikai mētelītī. Vēlāk gan — savā kažociņā, braukdams atpakaļ to pašu nakti bieži diezgan lielā aukstumā. Lasījām vācu valodā, kopā ar dāmām. Pēc pārgājām sarunās. Piedalījās arī tā laika kandidāti: Ērmanis, pēcāk Beldavs. Aptieknieks Bergmaņa kungs bija Kauliņa cienītājs. Kauliņš pacēlās ar savu kritikas spēju un mūsu valodas izlokšņu pētījumiem. Viņam bija liela interese uz sociāliem jautājumiem. Tas bija sociāli noskaņots. Viņš no manis paņēma palasīties Ferdinanda Lasalla grāmatu — „Arbeiter — Lesebuch“. Tāpat kritiskā teologa Dāvida Štrausa (Strauss) rakstus. Mums teologiem ar viņu bija dzīvas debātes, sevišķi vēstures un literāturās jautājumos: par vēsturisko materiālismu un cilvēku ģenijiem. Mūsu familijās Kauliņš bija cienīts un mīlots loceklis. Viņš palika mums mājas draugs. Viņa audzēkņi to godināja. Daktera Heses dēls šķīrās no viņa asarām acīs. Tāpat Palsmanes muižas īpašnieka ģimene to cienīja un mīlēja. Plašākajā sabiedrībā — savā šejienes laikā — Kauliņš reti uzstājās. Tas bija pārāk saistīts un nodarbināts savā privātskolas darbā un apzinīgi to pildīja. Rīgā Latviešu biedrības zinību komisijā es gan biju un dzirdēju, kad Kauliņš nolasiya savu rakstu — „Par nozīmes maiņu mūsu valodā“. Tāpat biju tam par starpnieku, kad viņš savus apcerējumus par mūsu valodas izloksnēm Sausnējas, Vie-

talvas un Dzelzavas novados piesūtīja profesoram Becenbergeram Karalaučos.⁴¹⁾

Prāvesta K. Kundziņa vēstulē minētais J. Kauliņa cienītājs, Smiltenes farmaceits E. Bergmanis (Bergmann) kā apgarots literātūras un mākslas draugs vēlāk ar Kauliņu jo tuvu sadraudzējas. Kauliņš Grundzāles un Palsmaņa dzīves posmos ir Bergmaņa mājas draugs, brīvajā laikā daudz lasa un izmanto šim nolūkam Bergmaņa plašo bibliotēku. Par izlasīto grāmatu saturu Kauliņš raksta savās vēstulēs Bergmanim kritiskus apcerējumus, pie kam svarīgākās problēmas abi grāmatu draugi personīgi pārrunā. Šos jaukos brīžus Kauliņš dzīvi atceras kādā vēlākā laika vēstulē, kad tie ar Bergmani ir šķirti un tikai reti var satikties. Šajā vēstulē Kauliņš dzejski tēlo Bergmaņa dārzu, kur viņi kā moderni peripatētiķi staigā pa akadēmijas ēnainajām gatvēm, pārrunādami svarīgas vispasaules problēmas, pie tam apzinādamiem un izjūdami sava gara spirtumu, dzīves vērtību un atbrīvodamiem no dekadences noskaņām, kas vērojamas dažās Bergmaņa vēstulēs ierosinātajos jautājumos. E. Bergmanis, atsaukdamiem uz manu lūgumu, atmiņām par J. Kauliņu š. g. 13. oktobrī vēltījis sirsniņu vēstuli. Bergmanis raksta, ka atceroties Kauliņu, viņam vienmēr sirds topot silta:

„Viņš ir gudrākais, mīlākais, pieklājīgākais un nesavtīgākais cilvēks, kādu es vispār pazīstu, bet pazīstu viņu jau 50 gadus. Pēdējā laikā esmu maz viņu apciemojis, jo reti nonāku Rīgā. Zinu tomēr, ka satiekoties mēs turpināsim sarunu, sākdami no tās vietas, kur to pēdējo reizi satiekoties pārtraucām. Mūsu pazišanās sākās tajā laikā, kad Kauliņš dzīvoja Heses ģimenē, bet mēs neērtās satiksmes dēļ ar Smiltēni reti sanācām kopā. Kauliņš šad un tad ieradās Smiltēnē, lai pastorātā pie Sīpola kga nodarbotos ar grieķu valodu. Arī tas bija sevišķi mīļš un gudrs cilvēks. Viņš ir agri miris, bet kas viņu pazina, tas viņa neaizmirsīs. Jā, kad Kauliņš toreiz Smiltēnē atbrauca, viņš vienmēr kādu stundiņu pavadīja pie manis. — Vēlāk, kad Kauliņš uzturējās Palsmanē, mēs bieži satikāmies. Uz mazajiem lasāmiem vakariem, kas notika reizi nedēļā, viņam bieži atbrauca līdz ārsts Liepiņš. Lasītājs pa lielākai daļai bija mājas tēvs, un tad notika pārrunas. Pēc tam mūzikas pratēji spēlēja klavieres vai arī dziedāja. Vakars noslēdzās ar kopēju azaidu. Tas bija ļoti jauki. Man vislabāk patika filozofiskās un reliģiskās debātes, kas šad un tad norisinājās Kauliņa un ta-

⁴¹⁾ Profesors A. Becenbergers bija iepazinies ar Smiltenes mācītāju K. Kundziņu savā studiju ceļojumā pa Latviju 1885. gadā, krājot materiālus savam darbam „Lettische Dialekt-Studien“.

gadējā virsmācītāja Dr. K. Kellera starpā. Viņš toreiz bija kandidāts pie Kundziņa. Te sadūrās divas gluži pretējas pasaules. Bet viss tas norisinājās uzmanīgi un saudzīgi, bieži ar vieglu hūmoru, kas klausītājos modināja nepārtrauktu patiku. Dažus gadus vēlāk kopā ar Kauliņu apceļojām Vāciju, un es vēl tagad diezgan bieži klusībā kavējos šī ceļojuma patīkamajās atmiņās.“

Bez šīm personīgajām atmiņām, kas veltītas prof. J. Kauliņa goda dienai, Bergmaņa kgs man laipni atļāva ieskatīties arī Kauliņa vēstulēs, bet jānožēlo, ka revolūcijas laikā daudzas no tām gājušas zudumā. Kā redzams no šīm vēstulēm, tad sarakstīšanās ar Bergmani sākusies Palsmaņa dzīves posmā, 1892. gadā. Šajās vēstulēs daudz zīmīgu vietu, kas raksturo Kauliņu kā asprātīgu, spožām gara dāvanām apbalvotu, dziļi inteliģentu personību. Viņš vienmēr ir bijis nomodā par savu izglītību, sekojis visām jaunajām parādībām literātūrā, mākslā, filozofijā, teoloģijā un kā filologs arvien piekopis arī savas tautas valodas pētījumus. Kā redzams, Kauliņš tajā laikā ir dzīvojis tik intensīvu gara dzīvi, kā reti kāds cits. No viņa vēstulēm staro dzīves prieks un savu garīgo spēju apziņa. To novērodams, tad arī Bergmanis kādā 1893. gada vēstulē viņam raksta un izteic domas, ka laimi var iemācīties, uz ko Kauliņš atbild, ka intelektuāli attīstīts cilvēks nemaz nevar būt nelaimīgs, tikai laimības pakāpi noteic atsevišķā cilvēka fiziskās un psihiskās spējas, ciktāl viņš vispār ir spējīgs laimi baudīt. Filozofiskajiem prātojumiem un domu secinājumiem, kas sastopami gandrīz katrā vēstulē, Kauliņš pievieno recenzijas par izlasītajām grāmatām: filozofijā un psiholoģijā viņš kritizē Prelu (Du Prel), reliģijas filozofijā — J. Folkeltu (J. Volkelt) un D. Štrausu (D. Strauss), sīki analizē Meijera (Meyer) „Religion der kommenden Zeit“, Eikena (Eucken) „Lebensanschauungen“, Šulces (Schultze) „Über Deutsche Erziehung“ un blakus belletristikai lasa Ciglera (Ziegler), Onkena (Oncken), Anricha, Tarnovska u. c. autoru zinātniskos rakstus.

1895. gada rudenī notiek Kauliņa dzīvē svarīgas pārmaiņas. Ziemeļlatvijas bērzu un kļavu gatves viņu noved viņpus Latvijas robežām: M. Klusiņam pārceļoties uz Kijevu, Kauliņš dabū vācu valodas skolotāja vietu Pliskavas kadetu korpusā. Viņš nonāk jaunos dzīves un darba apstākļos un jūtas apmierināts, jo Palsmanī, kā tas vērojams no dažām noskaņām, viņš tomēr nebija varējis visai labi iedzīvoties. Pliskavā Kauliņš noirē divistabu dzīvoklī tajā pašā namā, kur dzīvo latviešu kolonijas mācītājs Ludv. Čiško, sākumā pie viņa ģimenes galda ieturēdams arī pusdienas. Kadetu korpusa kollēgas Kauliņu

laipni uzņem savā vidū, bet sevišķi simpatisks viņam ir franču valodas skolotājs Dr. Tanners, īsts filologs pēc savas dabas un būtības. Nodibinājis draudzīgas attiecības ar tuvāko apkārtni, Kauliņš ar lielu sirsniņu un darba mīlestību nododas saviem tiešajiem pienākumiem, kas prasa daudz enerģijas un izturības, jo dažus gadus viņam ir jābūvē klasē 34 stundas nedēļā, neieskaitot rakstu darbu korektūru. Tomēr, kārtīgi iedalot laiku, atliek vēl pa brītiņam arī lasīšanai un zinātniskām studijām. Liekas, ka ideālāku dzīvi grūti iedomāties, bet svešā krievu pilsēta un neparastie apstākļi gatavo Kauliņam pārsteigumu: klusais, vientulīgais grāmatu draugs, sveštautietis ar savu noteikto dzīves kārtību kļūst aizdomīga parādība politiskās drošības sargiem, un Kauliņam ir jāpiedzīvo brīdis, kad viņa dzīvokli izkrata, konfiscē visas vēstules un kādas 30 grāmatas, to starpā divas (Strauss — „Alter und neuer Glaube“ un Engels — „Ludv. Feuerbach“), ko cenzūra aizliegusi. Kauliņu tur aizdomās, ka viņam sakari ar Rīgas un Liepājas strādnieku kustību. Šādas insinūācijas lietas izmeklēšanas gaitā Kauliņš noteikti noraida, un viņam izdodas pierādīt, ka arī minētās grāmatas viņš ieguvis legālā ceļā. Neraugoties uz to, ka visām aizdomām nav nekāda pamata, Kauliņa stāvoklis ir uz ilgāku laiku satricināts. Tuvākā priekšniecība, Kauliņu pazīdama, nostājas viņa pusē un dod par viņa darbību un personību vislabākās atsauksmes. Kara ministrs Kuropatkins tomēr atrod par vajadzīgu jautājuma izlemšanu nodot visaugstākajai varai. Kad keizars, ar lietu iepazīstināts, atsakās diktēt soda mēru un atstāj šī jautājuma nokārtošanu kara ministram, Kauliņam pēc ilgāka laika, 1899. gada rudenī pasludina augstākās priekšniecības lēmumu: trīs dienas istabas aresta paša dzīvoklī. Konfiscētās vēstules un grāmatas viņam atdod atpakaļ. Šādu svarīgās izmeklēšanas un garās sarakstīšanās noslēgumu, kā redzams, bija veicinājis lietas pārāk sīkumainais un illūzōriskais raksturs. Bet Kauliņam vēl šodien nav zināms, par ko īsti viņam bija minētais sods jāizcieš.

Vasaras brīvdienās Kauliņš šad un tad atgriežas Ziemeļlatvijas bērzu un kļavu gatvēs, apciemodams vecos draugus un paziņas. 1900. gada vasarā viņš dodas ceļojumā uz Parīzes izstādi, apstādamies Berlīnē, kur klausās prof. Paulsena lekcijas jaunlaiku filozofijas vēsturē un psiholoģijā, interesēdamies tajā pašā laikā arī par Desuāra (Dessoir) XIX. gadsimta filozofiju, Mincha (Münch) pedagogiskajām teorijām un Villamovica (Willamowitz) grieķu kōmisko poēziju. Daudz laika viņš pavada Berlīnes centrālajā bibliotēkā un priecējas par vērtīgajiem augļiem, kas toreiz, „kad ielejas vēl sedza melna migla“, mūsu apstākļos bija aizliegti.

Vēlākajos gados kādu vasaru Kauliņš ceļo pa Vāciju kopā ar savu draugu Bergmani. Šī ceļojuma piedzīvojumi ierosina netik vien uz nopietnām pārdomām, bet noder par vielu arī atjautīgām zobgalībām, kas pēc tam vietu vietām pamirdz tiklab Kauliņa, kā arī Bergmaņa vēstulēs. Šajā ziņā Kauliņš jo augstu vērtē Bergmani, kas atsevišķo, zīmīgo domu dažādību prot saistīt ar „savu zelta humoru“, kamēr viņam pašam savu pārdzīvojumu izteiksmei esot vajadzīgi garāki domu gājieni, kas daudzkārt atturot no vēstulu rakstīšanas.

Sevišķi vērtīgs un nopietniem pārdzīvojumiem bagāts ir Kauliņa 1908. gada vasaras studiju ceļojums, kas sākas no Kaukaza un Krimas un turpinās tālāk caur Konstantinopoli uz Trōju, Smirnu, Atēnām, Tēbām, Korintu, Mikenu, Argosu, Olimpiju, Delfiem, Korfu, Neapoli, Pompeju un Romu. Šis ceļojums Kauliņu noved it kā kalnu augstumos, no kuriem viņš sāk vērot jaunu brīnumzemi. Nekad viņš nebija tādā mērā pārliecinājies par fantāzijas tēlu korektūras nepieciešamību, kā šajā ceļojumā: īstenībā viss ir citāds, sakarīgāks, nozīmīgāks; tiešā pieredze gandrīz pašos pamatos sašķoba konstrukcijas celtni, ko tik rūpīgi savā fantāzijā esam veidojuši, sākot no bērības cauri visiem skolas un studiju gadiem. Kauliņš paceļas jaunas gara darbības lidojumam, kam ārkārtīgi svarīga nozīme viņa turpmākajā dzīves un kultūras izpratnes veidojumā. Sākot ar 1908. gadu, viņš atkal rosīgi nodarbojas ar klasisko filoloģiju, bet tagad viņš visu redz citādām acīm nekā priekš gadiem Tērbatā. Sevišķi Palsmaņa dzīves posmā viņš ir bijis centīgs dabas zinātniskā evolūcionisma mācekļis. Šim virzienam viņš pateicas par savas dzīves laimīgākajiem brīžiem. Viņa ieskati šajā laikā, zīmējoties uz mākslas un kultūras dzīvi, saskan ar O. Sēka (Otto Seecks) grāmatā „Betrachtungen über den Fortschritt der Menschheit“ izteiktajām pamatdomām, bet vēsturiskais domu virziens risinās tālāk un noved pie A. Moskovska — „Die Kunst in tausend Jahren“ evolūcijas teorijas secinājumiem, kas zīmīgi atēloti minētās grāmatīņas nodaļās: griba un emocija, māksla un distance, interešu likums. Uz šo minēto autoru izteiktajām domām Kauliņš norāda kā uz svaigām krāsām, lai apmēram attēlotu un raksturotu problēmu kontūras, kas viņu nodarbinājušas gadu desmitiem. Valodniecībā un filoloģijā viņa domu gaitu nospraudusi Friča Mautnera (Fritz Mauthner) lieliskā grāmata — „Beiträge zur Kritik der Sprache“, bet socioloģijā Markss un Kautskis. Viss tas tomēr, pēc Kauliņa vēlāka laika ieskata, ir smaga materiāla. Ceļojums uz Grieķiju un Romu un ar šo ceļojumu apvienotās studijas paceļ Kauliņu, kā jau teikts, citā, īsākā, bet intensīvākā lidojumā. Viņš atrod

pielikumā tūliņ pašā pirmajā gadā (1891). Viņš sniedza man visai interesantas piezīmes un ziņas par latviešu valodu, dažām viņas izloksnēm, tautas parašām, īsiem tautiskiem izteicieniem dažādos gadījumos u. t. t. Ap šo laiku mēs pabijām kopā dažreiz arī redaktora Stučku Pēteru resp. viņa tēva, tāli pazīstamā nacionālista mājās uz laukiem Koknesē. Toreiz J. Kauliņš bija zaļoksns, ļoti skaists jauneklis iegaišiem kupliem matiem, spīdošu sārtu seju un sprikstošām acīm. — Ap šo pašu laiku šis studējošais jaunais Kauliņš kļuva man vēl tuvāk pazīstams ar Tērbatas literāriski-zinātniskās studentu sabiedrības izdoto Pūru (I — 1891), kurā Kauliņš sarakstīja izdevēju vārdā „priekšvārdu“ un sniedza arī krājumā pašu pirmo garāko rakstu par vēsturi, tā uzstādamies tur itin kā savu biedru vadoņa lomā. Interesantā kārtā viņš savā rakstā nogremdējās vēstures dažādu virzienu, civilizācijas un socioloģijas, izpratnē un attēlošanā, pie tam savas domas un savus slēdzienus izteikdams vienkāršā tirā skaidrā latviešu valodā. Otrs tāds pats meistar latviešu valodas un domu skaidrības izteiksmē bija šai pašā Pūrā viņa studiju biedrs K. Kasparsons (Siguldietis). Raksti, kas bija gājuši caur šo divu krājuma redaktoru rokām, bija manāmi guvuši daļu no šīs latviskās izteiksmes.

Runājot par Pūru, man jāizlabo kāda kļūda, kas ieviesusies Latviešu Konvers. Vārdnīcas 63. burtņīcā Kārļa Kasparsona biogrāfijā (16083. lp.). Tur sacīts, ka minētās literāriskās-zinātniskās studentu biedrības nodibinātāji saukušies par Daugaviešiem. Šādā vārdā saucās īpaša, rosīgā jaunekļu rakstnieka un krāsotāja Krēslīņu Jāņa nodibināta un vadīta biedrība Rīgā, kas uzņēmās Pūra apgādību, tā iespīšanu un izplatīšanu tautā. Mans uzdevums Daugaviešos bija tas, raudzīties, ka iespīšana notiek glīti un bez kļūdām, ko man nācās izdarīt vieglā un tīkamā kārtā, tādēļ ka es silti simpatizēju jaunajam studentu izdevumam, un iespīšana notika turpat Dienas Lapas tipogrāfijā pie P. Bisnieka (abi pēdējie krājumi gan pārgāja Jakobsona tipogrāfijā, kur vienu krājumu spīestuves īpašnieks pēc iespīduma ilgāku laiku neizdeva laukā, kamēr Daugavieši savāca vajadzīgo naudu tā izpirkšanai). Atminos, ka pēc 1. krājuma klajā iznākšanas Daugavieši man sarīkoja redakcijas telpās īpašas svinības un dāvāja man, kā „centīgam strādniekam Pūru tautās vedot“, jauno izdevumu zelta iesējumā ar sekošu dzejisku veltījumu, kas skaidri nošķiro studentu sabiedrību un Daugaviešus:

„Tai mahsiņai „Puhru“ kala,
Kam trejadi bahleniņi“ — —

Augstskolnieki kala „Puhru“,
Daugaweeschi atslēhdsiņ —

Tu, mans paschas ihstais brahli,
Selta wahku leedinaj'."

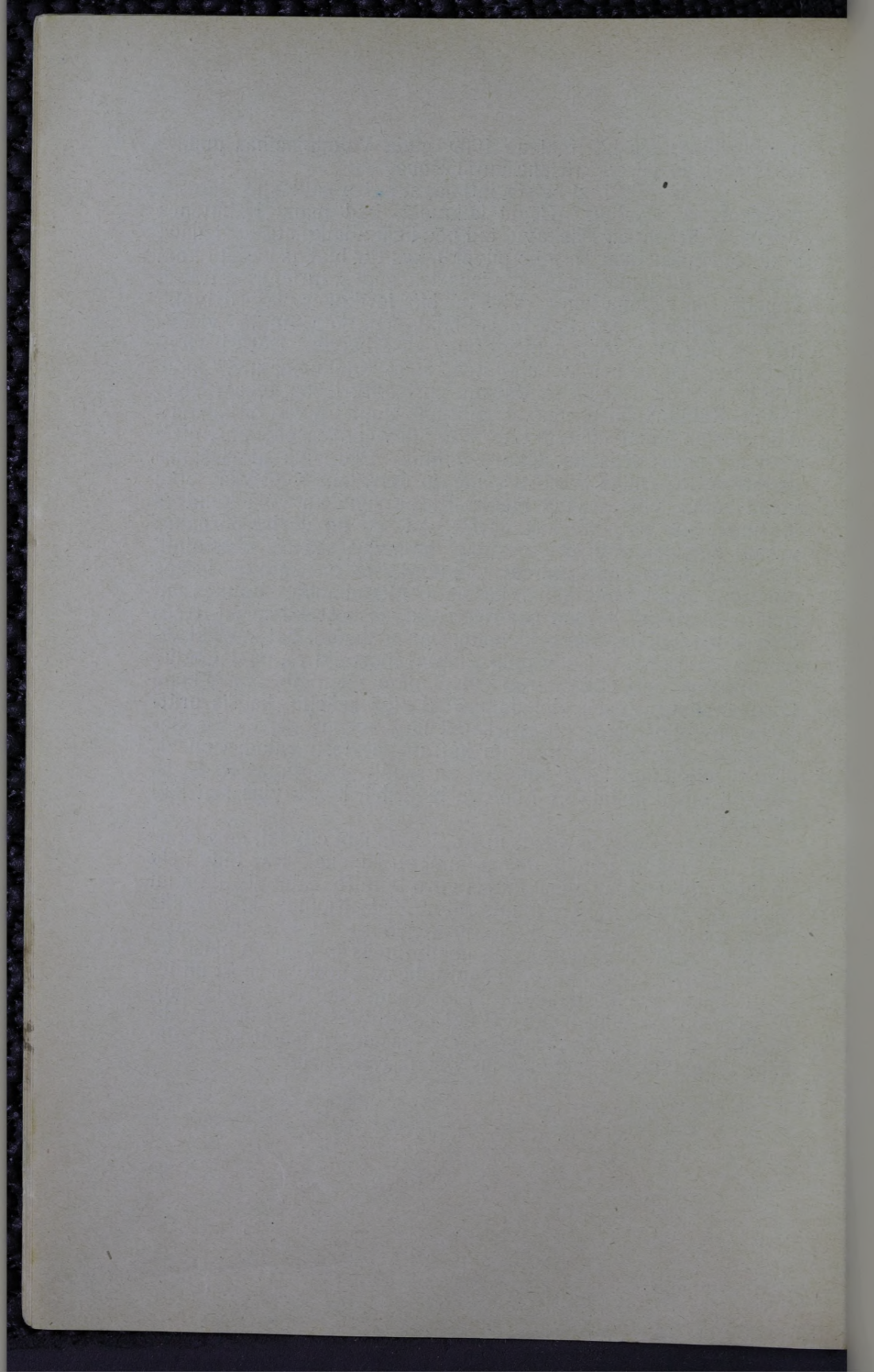
Protams, šais svinībās, kurās nēma dalību arī vairāki Pūra izdevēji studenti, starp tiem, piem., Alksnis, tagadējais medicīnas profesors, mani nepatīkami aizkāra veltījuma pēdējie vārdi un es tiem nopietni pretojos, uzsvērdams, kā vienīgos šai gadījumā cildināmos „augstskolniekus“. Mans nopelns te bija tikai izlasīt visu Pūrā ielocīto visādu zinātnisko rakstu korektūras, kurās citādi šādos izdevumos parasti lasa paši autori, vismaz beidzamās, bet te gulēja uz maniem pleciem vien. Bez tam gan vēl dažs raksts, kas pienāca ārpus Tērbatas galvenās redakcijas tieši Rīgā, piem., maskavieša F. Gaņaja apcerējums „Šekspira Hamlets“ iekļuva krājumā ar manu ziņu vien.

Atgriežoties pie J. Kauliņa atpakaļ, gribu uzsvērt to, ka viņam iekšējās dabas, gara un rakstura ziņā ir daudz līdzības ar mūsu agrā nāvē aizgājušo valodnieku K ā r l i M ī l e n b a c h u. Un pie abiem mana sirds un simpatija vienlīdzīgi cieši sējusies. Tas laikam izskaidrojams ar mūsu puslīdz vienlīdzīgām dabām un centieniem. Tā savā laikā ar Milenbachu kopā būt un pārrunāt mūsu valodas un citus jautājumus man bija liela patika un bauda. Arī viņš labprāt saistījās pie manis. Ne vienīgu reizi viņš uzmeklēja mani manā dzīvoklī, un kad atrada mani pēcpusdienas snaudā, tad rāva mani augšā: „Ko gulēt! Iet labāki pastaigāties, tas veselīgāki!“ Šādās reizēs tad mēs apstaigājām tērzēdami garus gabalus pa ielām un alejām. Viņu saistīja ar mani jau sevišķa interese par valodas tīrības jautājumiem, ka es nemītīgi mēdzu aizrādīt avīzē, pie kurās strādāju, uz bieži pamanāmām un atkārtotām valodas kļūdām, kurās Milenbachs plašos pamatotos rakstos bija nostostījies. Es jau tikai līdzināju šiem viņa pareizības jautājumiem ceļu uz labāku ieeju un izpratni tautā. Reiz viņš uz mani izteicās: „Ja es būtu tik bagāts, kāds neesmu, es Jūs visādā ziņā pieņemtu par savu sekretāru.“ Ka viņš labi uz mani raudzījās, rādīja arī tas, ka viņš savu grāmatu „Teikums“ nelaida klajā, iekams nebija devis man izlasīt vienu korektūru. Uz manu tiešu ierosinājumu Zinību komisija nodibināja pie sevis 1904. g. 23. aprīlī (tā tad taisni Jurģa dienā) Valodniecības nodaļu, tajā ievēlējama par pirmajiem trim biedriem Milenbachu, mani un V. Maldoni. Mana šai gadījumā turētā programmas runa par Valodniecības nodaļas mērķiem un uzdevumiem atstāstīta tā gada RA. 107. nrā. Tūlīn no pirmās dienas šai nodaļā Milenbacha vadībā sāka apspriest un krāt vārdus jaunajai latviešu valodas vārdnīcai, tādēļ prof. J. Endzelīns kļūdās, aizrādot savas vārdnīcas beidza-

mā burtnīcā, itin kā tikai no 1909. gada Valodniecības nodaļā iesākusies šo vārdu krāšana un sijāšana.

Tāpat saistījusi un saista intīma, sirsnīga satiksme mani ar profesoru J. Kauliņu. Bēgļu laikmetā, kad manu Dzimtenes Vēstnesi pārcēla uz Pliskavu, tad pēc ilgāka laikmeta tur iznāca atkal sastapšanās ar šo mīlo cilvēku, kas tur blakus kadetu korpasa docenta lomai izpildīja visus tos gadus turienes latviešu kopotāja un vadoņa lomu. Viņš tur bija ierīkojies plašā dzīvoklī un apgādājies ar bagātīgu mājas bibliotēku, jo grāmatas vienu mēr bijušas un ir viņa nepieciešamā gara bauda. Bet Pliskavā palikšana mums nebija vairs ilga, nedz Kauliņam, nedz man. Pēc gada viņu pārcēla uz Kazaņu un es atgriezos vecajā Rīgā. Bet arī Kauliņu sauca atpakaļ dzimtenē jaunā Latvija un tajā nodibinājusies jaunā universitāte, kam pievienojās, protams, cieši vien arī paša sirds un ilgas pēc tām. Pēc viņa atgriešanās dzimtenē, mēs allaž bijuši tuvumā, jo dzīvojam Rīgā visu laiku vienā namā, viņa studiju biedra Kasparsona un viņa kundzes īpašumā, kur pat ikdienas darbā ejot vai no darba pārnākot varam nejauši uz brīdi sastapties un miļus vārdus pārmainīt. Bet mūsu sastapšanās un sarunas notikušas arī garākos brīžos tādā pašā interesantā kārtā, kā tās ar Milenbachu. Kauliņš mīl runāt un tainīgi spriest par mūsu dzīves apstākļiem un dažādām individuālām, gan priecīgām, gan bēdīgām, bet sevišķi viņam vedas runāt par sev mīlo zinātni, filozofiju un paidagōģiju. Tā atminos. reiz tādā sarunā aizņēmām vācu filozofu Eikenu (Eucken), kurā mūsu abu domas tai ziņā sakrita, ka šis prātnieks savos pamatos un izteiksmē nav nekāds dziļais un pievilcīgais. Ar Kauliņu man un katram latviešu valodas un zinātnes mīlotājam bieži iznākusi un iznāk redzēšanās R. L. B. Valodniecības nodaļā un Filologu biedrībā, kurās viņš reti kad iztrūkst.

Beigšu ar iesākas vārdiem, ka lieli un labi cilvēki, mūsu kultūras dēstītāji un kopēji, mums jāmīl un jāciena. Par tādu lielu un labu cilvēku, par mūsu tautas gara kultūras labu dēstītāju un sargu, atkārtošu arī to, mums jātur Jānis Kauliņš, kas izgājis mūsu klasisko Cimzes skolotāju semināru un pēc tam savu klasisko izglītību pavairojis un nostiprinājis jo dziļi un plaši, lai ar lielas pārliecības spēku un sapratību to varētu pārnest un iedēstīt mūsu jaunajā paaudzē. Lai viņam pēc pārdzīvotā garā 70 gadu posma būtu lemts vēl ilgi noskatīties mūsu tautas labklājības un sapratības pieaugšanā un pašam arī pagūt savu labu daļu vēl pielikt šai svētīgajā un vajadzīgajā darbā!

II

K. Straubergs.

Latviešu tautas dziesmas latīņu valodā.

Corvus sedet aesculo
Fides tenet aureas;
Scin tu, corve, gentium
Ubi avecta soror sit?
— Per silvas, per nemora
Avexerunt virginem,
Avexerunt virginem
In Curones divites.

* * *

*

Flate venti, ferte cumbam,
Agite in Curoniam;
Erat mater, quae poposcit
Mihi dare filiam
Poscit, poscit, — sed non datur,
Dicor esse nebulo:
Quem cauponem ecpotavi
Equum quem defatigans?
Ipse sua perpotavi
Equum suum fatigans;
Pater, mater insciebat:
Ipse duxi virginem.

Leonija Ozolkalne.

Nāc...

Nāc, kad novakarā zilā
Vēsma zaļos zarus cilā,
Rasa dzidri baltā- aukstā —
Līst man sejā, līst man plaukstā.

Nāc, sirds tevi gaidīt gaida,
Lūpas smejas, čalo, smaida,
Mēness rotājas uz sejas,
Acis staro, sauc un smejas:

Nāc!...

Milestības ieskaņa.

Nu dienas nāk un aiziedamas zeltā zviļo
Kā vilņu lidas jūras tālēs bezgalīgās;
Man liekas, nedzīvoju vairs, bet, meiten mīlo,
Par tevi sapņoju no nakts tās brīnišķīgās.

Ak, sapņi zied kā āres krāsās pasakainās,
Kur, saulei staigājot, san ziedos bišu bari;
Ak, sapņi zied — kā varavīksnes zaigās mainās.
Vai iededz manās krūtīs jaunu pavasari?

Kārlis Klūga.

[Vēstule.]

Caur mežiem šalčošiem un sniega klajiem plašiem
pie Tevis aizsteidzos šobrīd ar vējiem ašiem,
un it kā asprātīgs un stūrgalvīgais Steīks
es arī atskanā nu saukdams saucu: sveiks!
Un, redzi, piekūsis ar' būšu kādu nieku,
līdz kamēr Eglūnā pie Tevis tālā tieku,
jo, kā jau ziemu — ceļu putenis velk ciet,
un zemes gabals jau ar' diezgan liels ko skriet.
Pie Beļavas un Rušāniem tik druscīņ pūtos,
kad priecīgs teicu sev: nuv atkal stiprāks jūtos.
Un tad pār ezeriem, ko pārlobt tīrais nieks,
pie kam jau krūtīs drīzais satikšanās prieks
dod tādu iejūsmu un soli dara vingru,
ka pat ij salu nepamanu visai stingru.
Un nu jau klāt. Kur tornim valā sviedies lūks,
tur pirmais mani sveica dominikān's mūks,
ar jostu apjozies un pirkstos vērdams krelles,
tā lūgšanās no grēkiem glābdamies un elles.
Nu tā. Un nu, kad patvār's jau tik jauki dūc,
kā dundurs liels un brūngans maldamies pie rūts,
mums valodas no mīkstās kumelišu tejas,
kā dažkārt avots dzidrs un neapdomīgs, lejas.
Cik sapņu npaceļam spārnos tālu skriet
uz zemēm, saule kur ne mūžam nenoriet,
un kādi domu obeliski netiek celti
pret visuvareno un plašo debess telti!
Tak tomēr daudzreiz tā, kā vilnim, jāsaplok,
kad izmisums no dvēs'les sāpju mēlēm lok.
Kā dzejas vairāk daudz ir dzīvē rūgtas prōzas —

ne sapņu vairs, ne krāsas zili rozas;
kāpj augšup, it kā mākon's iepelēks un palss,
no zemes, brēkdama pret zvaigznēm, lāstu balss.
Ak draugs, lai bēgtu žults un nomocoša splina,
uz šķiršanos tad lej pa kausam salda vīna!...

Kārlis Klūga.

Liesmās degdami kā tāli sārti,
atveras un atkal tumsā slīd
man pie debess zvaigžņu vārti,
Tu kad nāc un aizej nenākt rīt.
Naktī raugos, vai kur mīļie pirksti
nemetīs no augšas zelta dzirksti.

M. Bitīte.

Kad lemesis runā.

Gribas galvu noliekt laipnā saules glāstā,
Spožie lemeši kad melno zemi šķeļ,
Gribas klausīties tad zaļās āres stāstā
Saules princis princesi kā ceļ...

Gribas aizmirst mulso dienas steigu, —
Atpakaļ kad sapnis skaistais dots,
Gribas, lai tam nebūtu vēl beigu,
Viss tik gaišs ir viņā, — apskaidrots...

Lai tad klusē sirds, kad lemes's runā,
Saulē strauti sidrabtrisām dej,
Kad ikkatrā pumpuriņā brūnā
Prieks ar zaļām liesmu acīm smeļ...

Gribas galvu noliekt laipnā saules glāstā,
Spožie lemeši kad melno zemi šķeļ...
Gribas klausīties tad zaļās āres stāstā
Saules princis princesi kā ceļ...

V. Kancāns.

Promenāde.

Ielas drūzmā jaucoties,
Aizsāp sirds kā dzelta;
Vienmēr tālāk traucoties,
Nav vairs prieka zelta.

Prieku visu aiznesa
Divu acu mājiens.
Novakarā siltajā
Satumst gaišais gājiens...

V. Kancāns.

Laime.

Kā reibonis, kā prieks,
Ka nezin', ko lai daru, —
Un mīksts, un gaišs kā sniegs,
Kas pirmais apsedz zaru, —
Pie manis laime nāk,
Kad īsā diena beidzas;
Tad dvēš'le mosties sāk,
Uz sapņu kalniem steidzas...

Irma Vīksne.

Lauku ballē.

Kur putekļos dzirdēja džesbendu kaucam,
uzreizes skan — Silvas vals's —
„Eņģ'lu balsis dzirdu saucam“,
līdzī klieudz reibusi balsis.

Sārts latgaliet's, satvēris druknu meitu,
ar abām rokām tur ciet.

Zib špices un ceļi, jo uzrāvis kleitu
viņš meitai par augstu... Tik diet! —

Bet tālāk slaidis švīts ar šmaugu dāmu
kā snaudā mūzikai ļaujas. —

Tie jūsmā deg, bet gaitu rāmu
mij soļus un kopā kļaujas.

Tad atkal kauc straujas, kaislīgas skaņas,
līdz nakti lauž gaišums palss;
un guruši visi kad tīri bez maņas,
skan šķidrī pēdējais vals's...

Irma Vīksne.

Sakņu dārzā.

Tikko artās vagās sliekas staigā.

Klaigā vistu bars, lasot tās ņipri.

Stipra zemes smarža dēstot kūp vaigā.

„Izbadi dobīti, ieliēc stādu, apspied to labi stipri“ —
gudri saimniece māca saimi,
īrdenās vagās kas lokās ņipri.

Uzlielī saimniece to, kam tīk glaimi,
uzmudina, kam gausāk darbs rit.

„Lai aug mums par prieku, uz katra laimi“ —

tā saimniece smejas. Un lietišķs sāk lit.
Krit lāses uz lapām. „Drīz būs ko šķīt.“ —

Irma Viksne.

Baltie flokši.

Vasaras otrajā pusē, augusts kad nāk,
baltie flokši saplaukst un smaržot sāk.
Mīksti zīda ziedi zuz čemuros lielos,
kā sniega kupenēs flokši ziedos.

Lielais, apaļais mēness ar smaidu šķību
ietupstas palsajam mākulim pinkās.
Gaṛās zelta skropstas skar balto zīdu,
Klusu ko čaukstina nakts vēsmas slinkās.

— — — — —
Bet oktōbris nāk kad ar dienām saltām —
raud flokši asarām baltām.

J. Sēlis.

Tavi cimdi.

Man rokās Tavi cimdi
kā ziedu brīnums zied,
kad, gaišos takos ejot,
man smieklus seļā svied.

No Taviem ziedu cimdiem
es kādu svētumu
sev sirdī iemantojis
kā debess dārgumu.

Livija Bičole.

Skumjais arlekīns un līksmā.

Arlekīn, skumjais, nāc šonakt pie manis,
nezinu līksmi savu kur likt.
Arlekīn, skumjais, nāc šonakt pie manis,
laimīgs uz brīdi vari tu tikt.

Klausies, draugs, sirdī manā un reibsti...
Nevajag vīnu, nevajag skūpsta, —
klausies, draugs, sirdī manā un reibsti —
baudi šo stundu kluss un gaišs.

...Mēness met tīklus, starāinus, dīvus,
ģitara tava salūst un raud...
Arlekīn, skumjais, nāc šonakt pie manis,
lūpas lai tavas atkal mīl smāids.

Livija Bičole.

Apelsīns.

Sārtdzeltēna saule tev rokā —
skaists Javas apelsīns.
Kad liegi ar viņu tu rotā —
šķiet, iedzirkstas sulu tam vīns.

Ar asmeni perlamutrspalā
tu atlobi viņu un baudi,
un sapnī par dienvidiem saldā
tu izdzer — pašu sauli...

J. Sēlis.

Vēstule.

Es katru dienu kautko lasu
no „Dievišķīgām rotaļām“.
Nedz sev, nedz arī citiem prasu:
kāds labums beigās man no tām?

Tās lasu, viegli rotādamies,
kā zieds ar gaišiem saulstariem,
un ļautri triecu pasmiedamies
ar nerātņajiem amoriem.

III

Kārlis Rinkužs.

Jāņa Cimzes raksturojums pēc viņa vēstulēm.

Cimze nav aprobežojies tikai ar darbību seminārā. Viņa audzinošais spēks pavada audzēkņus arī vēlākā laikā. Cimze stāv ar tiem sakarā personīgi vai ar rakstiem. Viņš vienmēr pūlas audzēkņos uzturēt dzīvu interesi uz skolas darbu. Par vienu no sekmīgākiem līdzekļiem, ar ko šo mērķi sasniegt, Cimze uzskatīja skolotāju konferences. Tajās varot skolotāji izrunāties par pedagogijas jautājumiem un gūt jaunus ierosinājumus. Tomēr konference sanāca tikai reizi gadā. Cimze uzturēja ar saviem audzēkņiem pastāvīgu kontaktu. Ir jāapbrīno viņa plašā sarakstīšanās. Tur taču vajadzēja laika un gribas. Dzīļa godbijība un ciens pārņem, lasot Cimzes daudzās vēstules saviem audzēkņiem. Tā liekas, it kā Cimze būtu uz posteņa Latvijas tornī. Viņš jūt pastāvīgi it kā kādu trauksmes stāvokli ciņas laukā... Cimzem jābūt nomodā! Kad tikai uguns-kurs, ko viņš iededzinājis latviešu tautā, netiktu nosmacēts. Lai sārtā gaišās liesmas silda un apgaismo tautu. Viņš ir izsūtījis pa visu Latviju sārtā kurinātājus — savus audzēkņus. Tie viņam ir arī izlūki ciņas laukā, no kuriem viņš saņem ziņojumus, kam viņš dod rīkojumus... Tā ir brīnišķīga un vienīga parādība mūsu skolas vēsturē, kur viens cilvēks var tik iespaidīgu lomu spēlēt tautā. Lai raksturotu šo Cimzes lomu latviešu izglītības laukā, dodu 53 Cimzes vēstuļu atreferējumus. 50 vēstules rakstītas audzēkņiem, 3 Baumanovskim, kas bijis tikai paziņa. (Cimzes vēstules sanumurētas; vēstuļu noraksti Ūniversitātes filozof. un filol. fakult. bibliotēkā.)

Vēstuļu saturs ļoti vispusīgs un bagāts. Viņās Cimze pauž savu garu. Tikai ļoti nedaudzas vēstules kalpo gadījuma lietu kārtošanai, ir gluži formālas dabas. Citādi Cimze vai katrā vēstulē izsaka kādu savu domu.

Vispirms, mēs varam vēstulēs meklēt Cimzi kā paidagogu:

1) Cimze izsaka kādas paidagōgiskas atziņas 6. vēstulē Kalniņam: semināra laiks esot vairāk mācīšanās, ne studēšanas laiks. 3. drīz 4-klasīgs kurss neveicinot labu koŗa dziedāšanu.

7. vēstule Kalniņam: Draudzes skolotājam ārpus skolas jābūt darbīgam un rosīgam. Vajagot rūpēties, lai skolas laikā sētā sēkla nenīkuļo, bet nes augļus. Tamdēļ ar bijušiem audzēkņiem vajagot vienmēr uzturēt dzīvus sakarus un personīgi viņus ietekmēt. To varot panākt ar jaukta koŗa vadīšanu. Laba mūzika un īstais dziedāšanas veids te pierādījies kā vesteicamākais līdzeklis. Turklāt skolotājs bieži esot vienīgais virs, kas to spējot.

9. vēstule Kalniņam: kluss, uzticams darbs skolā — tas esot galvenais. Ja mūs tur kāds traucē, tad sakām: „Vajag Dievam vairāk klausīt, kā cilvēkiem.“ Tās darbības vajagot atstāt, kas atrodoties ārpus mūsu amata sfairas. Vajagot paklausīt, ja tas no mums tiekot prasīts. Ja sirdsapziņa tam runājot pretī, vajagot atstāt vietu, iekams tā uzteikta.

10. vēstule Kalniņam: Mums, skolotājiem, vajagot paturēt prātā skaidrību.

1. vēstule Gailītim Gaidulim: paidagōģiski esot tas pareizi, ka latvieši to vīru vārdus pazīstot, kas viņu labā esot likuši savu dzīvību un ka viņi (latvieši K. R.) tos cienījot un mīlējot. Tauta netopot liela, ja vecos (vadoņus K. R.) negodinot, kas tās godināšanas cienīgi; tāpat kā tas bērns nevarot kļūt laimīgs, kas savus vecākus negodājot.

4. vēstule Brežem: Pateicas par dāvāto uzticību un mīlestību. Tā esot jaukāka alga, kādu skolotājs varot vēlēties.

3. vēstule Baumanovskim: „Un lielākā lieta ir šī, kas šē jāievēro: kad jauneklis 3—4 gadi seminārā bijis, tad viņš ir iepazīs ar 100 nākošā laika amata brāljiem un ar 50 labi iedraudzējiem, no kuŗiem varbūt 5 būs sirds draugi visu mūžu. Pēcāk, jo vecāki paliekam, jo mazāk iedraudzējamies.“

2) Cimze dod padōmus un kritiskus aizrādījumus saviem audzēkņiem un vada viņu gaitas dzīvē.

4. vēstule Kalniņam: Kalniņš iesūtījis Cimzem paša sastādītu grāmatu un lūdž no viņa atsauksmi. Cimze atbild, ka tās darbs esot vajadzīgs.

5. vēstule Kalniņam: Cimze apšaubā, vai ir iespējams rosīgi darboties vairākos virzienos: diviem kungiem nevarot kalpot. Audzināšanai, tāpat kā perēšanai, vajadzīgs siltums un klušums — tā sakot Šillers. Talants veidojoties klušumā. Kas vairāk iespējot, to viņš gribot aprīnot, bet ne tam sekot. Cik tālu varot no saviem īstiem uzdevumiem atkāpties, to sākumā maz varot manīt, bet gan vēlāk.

8. vēstule Kalniņam: Esot pašķirstījis Kalniņa „Vadoni“. Gramata būšot laba, lietišķi un metodiski apstrādāta.

9. vēstule Kalniņam: Ar atbildi esot aizkavējies, jo ne labprāt uzņemoties ietekmēt patstāvīgu vīru virzienu, jo raksts nepasargājot no pārpratumiem. Vai Kalniņš gribot pašizvēlētu arodu, piem. būt par „Balss“ līdzstrādnieku? Vai tur gūšot apmierinājumu? Vai domājot būt par Dieva izredzētu rīku, kamēr tagad tiekot dēvēts par pirmo skolotāju Vidzemē? Pārmet, ka rakstniecībā neieturot nekādu robežu: kamdēļ ievedot Puttamera ortografiju skolā? Tā esot jaunekliska pārsteigšanās, vēlāk pats citādi domāšot.

3. vēstule Bodniekam: Neieteic viņam pieņemt redaktora vietu. Lai neskrienot briesmās. Tagad vairs neesot miera dienas kā Leitāna laikos. Viņam vajadzēšot būt pastāvīgi bruņotam. Lai paliekot skolotāja amatā. Viņu tak Skultē esot cienījuši un mīļējuši.

5. vēstule Bodniekam: Ja pieteicoties uz vietu, tad nedrīkstot nekādus nosacījumus uzstādīt, jo skolotājs tak meklējot vietu un ne otrādi.

1. vēstule Gailītim — Gaidulim: Lai Dievs palīdzot darboties kristīgā pazemībā, apdomībā un mērenībā.

5. vēstule Viļumam: Lai ņemot vecāku saimnieci. Lai nedarot kā priekšgājējs, kas braucis apkārt kā zemnieku puisis un pie vācu meitenēm salasījies „kurvīšus“. Pa priekšu vajagot pazīties, tad patikt un tad tik mīlēt.

Cimze audzēkņiem ieteic dzīvot saskaņā ar vācu mācītājiem. 2. vēstule Kalniņam: Lai Dievs palīdzot tā darboties, ka arī vecajam prāvestam būtu prieks par viņu.

Pie Kalniņa šī vēlēšanās nepiepildījās.

Cimze ieteic skolotājiem sargāt savu mantu. 1. vēstule Kalniņam: Skolotājiem vajagot apdrošināt savus īpašumus ugunsbiedrībā.

3) Ko Cimze saka par saviem audzēkņiem?

6. vēstule Kalniņam: Kalniņam piemītot liela vispusība darbā. Lai Dievs palīdzot viņam visus pienākumus godam veikt, un kaut arī viņš sev pāri nedarītu.

9. vēstule Kalniņam: Vai dzirdējis, kā Veskem Tērbatā izgājis? Tā iešot arī Kalniņam pašam.

5. vēstule Bodniekam: Šmitam jāatstāj vieta. Kas tā dzērot, kā Šmits, tam jāiet. — Vecais mācītājs ar balmutību esot

izjaucis Rozīša ievēlšanu Suntažos. Cimze Rozīti baronam ieteicis. Par neizdošanu šis esot ļoti sarūgtināts. Rozītis nu iešot uz Krieviju.

4) Cimze priecājas par audzēkņu prieku un darbību.

5. vēstule Kalniņam: Priecājas, ka Kalniņu cienot, ka viņš esot uzcītīgs.

1. vēstule Kalniņam: Priecājas, ka Kalniņš esot apmierināts Laudonā. Priecājas, ka Kalniņam palikušas labas atmiņas par semināru.

5) Ko Cimze saka par savu semināru?

9. vēstule Kalniņam: Bruņniecība nedarot semināra labā nekā. Negādājot otro ērģeļu. Skolotājiem dzīvokļi netiekot celti. Algas netiekot paaugstinātas, bet gan mācības maksa pacelta.

3. vēstule Baumanovskim: Neieteic kurzemniekiem braukt uz Valkas semināru, bet apmeklēt Irlavas. Ziņo jo sīki par skolnieku uzņemšanas nosacījumiem seminārā.

6. vēstule Kalniņam: Paldies Dievam, lielākā daļa semināristu labi mācoties.

8. vēstule Ulpem: Seminārs esot nabadzīgāks ar mācības līdzekļiem kā daža laba draudzes skola. Sermukšam vajadzējis par savu naudu no ārzemēm izsūtīt līdzekļus dabas zinību mācīšanai.

4. vēstule Viļumam: Seminārā gaidāmas pārmaiņas. Nezinot, vai tas, kas nāksot, būšot labāks nekā vecais.

6) Ko Cimze raksta par sevi?

6. vēstule Kalniņam: Kas uz viņu pašu attiecoties, tad viņš vēloties mazāk reumatisma, bet vairāk naudas. Daudzi paliekot parādā uzturas naudu: prasot, lai maksājot arī pat par apaviem.

6. vēstule Ulpem: Savas lietas (Dz. Rota. K. R.) viņš gribot drukāt uz sava paša rēķina. Peļņa un zaudējumi tad esot viņa. Tad seko sīka kalkulācija: cik eksemplāru gribot drukāt, cik maksāšot drukāšana, cik papīrs.

8. vēstule Ulpem: Šis esot ar acīm sasirdzis.

7. vēstule Viļumam: Darbs ar katru gadu piejēmoties, bet spēki mazinoties.

1. vēstule Baumanovskim: „1853. g. dabūjām māju, bet kā ar pārtiku gāja, par to nerunāšu. Elpu pirmo reizi dabūju at-

vilkst, kad 25 gadu jubileju 17. jūnijā 1864. g. svētījām. Pirmais cēliens bija beigts. Dieva svētība bija redzama. Labas slavas mums pie nāburgiem vīppus Daugavas netrūka...

Uz satikšanos maz cerības. Mana saulīte jau labi vakarā. Jaunības dienās izgāju 1839. g. visu Kurzemi, no Vāczemes atpakaļnākdams, un 1843. g. labu gabalu. Tagad jāsēd kaktā, jebšu katru dienu vēl savas 7 vestes kājām nostaiģāju. Rīgā nosēdēju visos provos visu laiku kā skolas puika, bet pie goda maltītes nebiju — veselības un lielas burzmas dēļ.

3. vēstule Baumanovskim: „Pēc 8 gadiem būs man šai vietā un amatā 50 gadi pagājuši. Ilgāki palikt nevaru un negribu cerēt. Labi, ja tik ilgi varēšu palikt. Tā man izliekas, tad priekšdienās Jūsu seminārs Kurzemē celsies un mūsu, ja Dievs brīnumu nedara, ies lejā.“

Tad varam vērot Cimzi kā administrātoru.

1) Cimze kārtu skolotājus vietās.

1. vēstule Kalniņam: Šis (Cimze) centies pēc tā, lai katrs dabūtu, kas viņam pienākas, bet ja tas neesot izdevies, tad tā esot bijusi maldīšanās vai vājība.

1. vēstule Bodniekam: Esot Bodnieku šai vietā ieteicis. Bodnieks darišot viņam lielu prieku, ja šo vietu pieņemšot.

5. vēstule Bodniekam: Ieteic pieņemt brīvo vietu Trikātā. Norāda personas, pie kā griezties pēc rekomendācijas. Lai dabūjot kāda mācītāja ieteikumu. Lai nestādotos mācītājam priekšā melnā frakā: pieņemšot par jaunlatvieti. Tā izgājis Rozītim Suntažos.

2. vēstule Ulpem: Runā par Ulpes palīgiem Piebalgā. Drīz noskaidrošoties, vai Mežam būšot jāiet uz Vec-Ati, vai jāpaliek Jaunpiebalgā. Cilvēki viņu (Cimzi) apstājot un visi gribot kaut ko labu dabūt, bet viņam esot tikai viduvējs un slikts (domātas vietas).

3. vēstule Ulpem: Cimzem žēl, ka Mežs atkal mainot vietu. Tas neesot labi ne viņam, ne skolai. Palīģis Ulpem jau esot izmeklēts. Ulpi lūdz palīga vārdu minēt tikai baronam un mācītājam.

4. vēstule Ulpem: Semināristu izdalīšanu (pa vietām) viņi izdarot vislabāk pašās beigās. Cimze darišot visu, lai Jozuus tiktu pie viņa par palīģu.

5. vēstule Ulpem: Mežs ejot uz Vec-Atti. Jozuus uz Jaunpiebalģu. Lai Mežs pēc ierašanās darba vietā stādotos priekšā mācītājam un draudzes vecākajam Apsītim. Ja pēdējam nestādīšoties priekšā, tad attiecības nebūšot nekādas labās.

2. vēstule Brežem: Tā kā ar Neikēna aiziešanu draudzes skolā atbrīvojusies palīga skolotāja vieta, tad Cimze uzaicina Breži to pieņemt. Materiālā ziņā viņš daudz neiegūšot, bet viņam būšot izdevība paplašināt zināšanas.

1. vēstule Viļumam: Cimze Viļumam piedāvā vietu Aizkrauklē. Tur ienākumi esot pusi labi.

6. vēstule Viļumam: Par Graumani jau sen esot gādāts — viņam aizsūtīšot Lukinu.

8. vēstule Viļumam: Viļums varēšot dabūt Jūrmani.

9. vēstule Viļumam — Jūrmanis esot nolemts viņam (Viļumam), Apinis — Švecham (Rūjienā). Rassītis esot veselīgs labsirdīgs jauneklis — Rīgā viņš kļūtu uzdzīvotājs, bet pie viņa (Viļuma) viņš atradīšot atbalstu.

11. vēstule Viļumam: Viļuma palīga vārds esot Tomsons.

No minētiem citātiem redzams, kādā tēvišķā gādībā turēja Cimze savus audzēkņus. Cimze smalki pazīst katru skolēnu, pārzina viņa mazākos dzīves sīkumus; katru vērtē un pēc spējām piešķir vietu.

2) Cimze skolotājus informē par viņu audzēkņu gaitām seminārā.

3. vēstule Kalniņam: Cimze prasa, kamdēļ Andrējs Puriņš, kas izturējis seminārā pārbaudījumus, neierodas uz mācībām.

5. vēstule Kalniņam: Skolēns Kauliņš (tagadējais profesors K. R.) ļoti labi eksāmenu izturējis, bet esot par jaunu; lai braucot pēc gada. Skolēns Lapiņš neizturējis pārbaudījumus, tam jābrauc vēl reiz pēc gada.

6. vēstule Kalniņam: Semināristiem Kauliņam (tagadējais profesors Kauliņš K. R.) un Skujam ejot labi, sevišķi pirmajam. Varot redzēt, ka tam esot laba audzināšana bijusi un ka daudz viņš esot mācījies, bet kas seminārā daudz ienesot, tas iznesot arī no semināra daudz laukā.

8. vēstule Kalniņam: 1864. gadā dzimušie varot nākt vienu gadu vēlāk, jo semināristam plosona gadiem (Fengeljahre) jābūt aiz muguras.

2. vēstule Gailītim-Gaidulim: Divi Gailīša skolnieki — Kiezners un Bērziņš — neesot eksāmenu izturējuši. Ar tādām atzīmēm neesot iespējams viņus uzņemt seminārā, arī pēc gada nē.

10. vēstule Brežem: Cimze lūdz arī turpmāk uz semināru nesūtīt cilvēkus, kam prāts nenesas uz garīgu darbu.

11. vēstule Viļumam: Zemītis nolīcis ļoti labi eksāmenus.

12. vēstule Viļumam: Kāds audzēknis ziņojis par Lubava saslimšanu. Lūdz par to uzzināt no Lubava tēva un atrakstīt.

15. vēstule Viļumam: Viļuma skolniekam Blauam esot labas sekmes. Turpretī Lubavs slimojot ar lieluma maniņu: gribot spēlēt koncerta gabalus, netiekot galā ar korāļiem.

Redzams, ka Cimzem viņa skolēni kā uz delnas. Kā psihologs viņš skolēnu redz cauri, piem., tie skolēni arī pēc gada lai nebrauc — velti pūliņi. Tik smalks cilvēku pazinējs bijis Cimze!

3) Cimze prasa ziņas no saviem bijušiem audzēkņiem par viņu darba vietu, darbību, personām, apstākļiem.

4. vēstule Kalniņam: Lai rakstot pamatīgi par vietu un darbību.

3. vēstule Ulpem: Par ziņām no Vecpiebalgas būšot ļoti pateicīgs un lūdz tās sniegt visā drīzumā.

4. vēstule Ulpem: Ulpe esot parādā dažas ziņas par Vecpiebalgu.

6. vēstule Ulpem: Kamdēļ neko nestāstot par savu tēvu?

7. vēstule Ulpem: Paldies Dievam, ka Ulpes vēstule esot vairāk kā tikai tāda, kas rakstīta kādas vajadzības dēļ; vai gatvojoties uz dziesmu svētkiem un ko domājot par programmu?

12. vēstule Viļumam: Cimze apprasās kā ejot mājā un skolā, ko darot Tomsons. Velans no Rūjienas par sevi nekā neziņojot.

13. vēstule Viļumam: Cimze pateicas, ka Viļums paziņojis par audzēkņa Tomsona nekorrekto izturēšanos. Tas esot dzērājs un kāršu spēlmanis, esot sajēmis brokastis par brīvu un kādu Cimzes dāvētu uzvalku.

15. vēstule Viļumam: Daugulis no Valtenbergas piesūtījis divus tautas dziesmu krājumus. Kas Daugulis esot — lauksaimnieks vai skolotājs? Viņš runājot tikai latviski. Bez tam Cimze apprasās par Džindžu, Šmidta jaunāko palīgu.

Ievācamās ziņas Cimzem vajadzīgas ne tikai ziņkārības dēļ. Ja viņš pats tautas izglītības lietai dzīvību kīlā liek, tad to pašu viņš prasa arī no saviem audzēkņiem. Cimzem jāpārredz tautas druva un tās darbinieki. Viņam jābūt informētam šai cīņās laukā par gaismu. Dažkārt pamirdz gluži cilvēciska interese, piem., par Ulpes tēvu.

Plaša korespondence Cimzem Dziesmu rotas sastādīšanas un izdošanas laikā. Te vērojam Cimzes palīgus šinī vēs-

turiskajā darbā. Dziesmu rota ir salasīta tautā. Cimze viens pats šo vākšanas darbu nebūtu spējis veikt. No Cimzes rokām dziesmas pārstrādātā veidā atgriežas tautā. Dziedāšana visnotāj Cimzes sevišķas uzmanības priekšmets. Viņa komponētā dziesma, viņa gatavotie diriģenti darīja iespējamus dziesmu svētkus.

6. vēstule Kalniņam: Cimze esot gribējis sakārtot Jāņu dziesmas, bet tas neizdevies. Prasa Kalniņam, vai izdot jaunās Rietumvidzemes dziesmas, vai nē. Lielus panākumus varot gūt ar vienkāršām latviešu tautas dziesmām. To pierādījis Kalniņš ar „Jāņu dienu, jāņu nakti“ un Dzelzkalns ar „Man deviņi bāleļi“, ko viņi tik skaisti nodziedājuši. Viņi esot pierādījuši, kā īsti vajagot dziedāt un kas īsti tādā dziesmā esot iekšā. Kāds ļoti apdāvināts audzēknis esot teicis, ka Dziesmu rotas dziesmas varot gan dziedāt, bet ne koncertā. Kāda novada diriģents esot sarīkojis koncertu, kur neviena latviešu tautas dziesma netikusi dziedāta. Kāds skolotājs pērkot tikai vienu eksemplāru Dziesmu rotas, rakstot pats dziedātājiem notis. Brošētā izdevumā viena loksne nemaksājot pat 5 kap., kamēr pārrakstot viena loksne prasot veselu dienu darba. Kas par 5 kap. rakstīšot veselu dienu?

Cimze lūdz no Kalniņa tautas dziesmu tekstus un melodijas, lai viņam tos atsūtītu. Arī mākslas dziesmas (Kunstlieder), lai sūtītu. Varbūt šis vēl izdošot 7. Dziesmu rotas izdevumu jauktiem koriem.

7. vēstule Kalniņam: Ne vīru, bet jauktam korim šis gribējis strādāt, jo vīru korim maz izredžu — trūkstot vajadzīgo pirmo tenoru. Viņam vienkāršas tautas dziesmas mīlākas nekā smagās mākslas kompozīcijas, jo darīšana esot ar vienkāršiem dziedātājiem. Apkarojama diriģentu un dziedātāju tieksme lielīties un augstāk lidot nekā spējot, kas īstiem aroda prātīgiem radot tikai līdzcietības jūtas. „Kultivējat tautas dziesmas — un jūs dabūsit I. godalgu!“ Šo neievērojot taisni mazie kori, kur diriģentam neesot nekādas autoritātes, kamdēļ gribēdams korim glaimot, viņš ķeroties pie mirdzošiem vizuļiem. — Esot gatavu ap 20 jaunu dziesmu. Viņš katram sirsniņi pateicoties, kas tam palīdzēšot.

10. vēstule Kalniņam: Kalniņa visas dziesmas uzņemtas 8. Dziesmu rotas izdevumā. Par to pateicība. Vācu ķesterā dziesma neesot piemērota latviešu tautai.

4. vēstule Bodniekam: Cimze strādājot pie jauna dziesmu izdevuma. Kaktiņš esot ieteicis pievienot dažas vācu dziesmas un solījis atsūtīt tekstu. Kam esot kaut kas labs pa-

domā un kas gribot, lai tas būtu nodrukāts, tas lai sūtot viņam tekstus jo drīzi.

8. vēstule Ulpem: Ja esot vēl tautas dziesmas, lai sūtot.

3. vēstule Viļumam: Cimze pateicas par atsūtītām dziesmām un par interesi, ko viņš parādījis Dziesmu rotas izdošanā. Tā (Dz. r. kāda daļa) pastāvēšot no vācu dziesmām ar latviešu tekstu un no lauka puķēm (latviešu nacionālām dziesmām). Lai sūtot melodijas.

5. vēstule Viļumam: Priecājas, ka darbs pie Dziesmu rotas rodot atbalsi. Par to jāpateicoties Dievam un cilvēkiem.

10. vēstule Viļumam: Aiz niecīgiem iemesliem Leipciģā esot aizkavējusies iespiešana. Beidzot Dziesmu rotas 1000 eksemplāri esot pienākuši. Cimze uzstāda grāmatu sadalīšanas projektu.

14. vēstule Viļumam: Kimmels rakstot, ka vajagot domāt par Dziesmu rotas 6. daļas iespiedumu. Tas vilkšoties ap pusgadu. Kādu dziesmu un korāļu trūkstot? Vai Viļums gatavojoties uz dziesmu svētkiem un ko sakot par programmu?

15. vēstule Viļumam: Kimmels rakstot, ka ar Dziesmu rotas 6. daļas otro iespiedumu esot iestājies klusums. Laikam skolotāji un skolnieki dziesmas norakstot.

No vēstuļu citātiem redzams, ka Cimzes palīgi Dziesmu rotas sastādīšanā bijuši: Kalniņš, Viļums, Kaktiņš, Ulpe un citi. Bez tam Dziesmu rotā piedalījās daži ar savām kompozīcijām. Sevišķi rosīgi palīdzētāji bijuši Kalniņš ar Viļumu. Tā tad Cimze viens no pirmajiem kolektīvā darba organizētājiem tautas dziesmu un meldiju vākšanā. Šo ceļu vēlāk gājis Kr. Barons, tautas dainas vācot, prof. Endzelīns, Latviešu valodas vārdnīcu sastādot.

Kā redzējām, sevišķi vērtīgas Cimzem tautas dziesmas. Viņš kultivē jauktu kori.

Cimzi interesē arī valodas jautājums. Pašu viņu par sevišķi lielu valodnieku nevarēs saukt, jo latviešu valoda jau nebija viņa speciālitate. Bet ja atceramies Cimzes laikus, kad latviešu valodas likumi nebija vēl formulēti, tad Cimzes cenšanās labot valodu jau pelna cildināšanu. Nenoliedzami, ka Cimzem bija smalka valodas izpratne un izjūta.

4. vēstule Kalniņam: Cimze piekrit, ka daži vārdu jaunradinājumi Kalniņam izdevušies. Nepiekrit, ka vārdus, kas ieguvuši pilsoņu tiesības, izmet, piem., viņķelis.

5. vēstule Kalniņam: Nesen „Balt. Vēst.“ bijis viņa raksts par apstākļiem Vietalvā. Tas bijis tādā latviešu valodā rak-

stīts, ka viņš pēc trīskārtīgas studēšanas to pa daļai sapratis. Ko teiktu viņa nelaiķis krusttēvs (Neiķens K. R.), ja tas to būtu izlasījis? Rakstu valodu vajagot ne pēc avīžu rakstiem veidot, bet klausīties, kā tauta runā.

8. vēstule Kalniņam: Cimze ar Kalniņa grāmatas „Vadonis“ valodu nemierā. Kamdēļ „derīgums“ un „posts“ esot labāki par veciem „labums“ un „slinkums“? Pēc jauna vajagot tikai tad ķert, ja vecais vairs neesot atrodams jeb tas esot slikts. Tā esot pietāte, kas izrādījusies par patiesu. Tā mīlestība pret to, ko mēs esot no tēviem mantojuši. Kā skolotāju un koŗa diriģentu Kalniņu augsti vērtējot, bet valodas lietāšanas ziņā Kalniņš ejot ceļus, kādus skolotājam nevajagot iet. Pēc gadiem viņš atjēgšot savu kļūdu, bet tad jau būšot par vēlu.

1. vēstule Ulpem: Jau priekš 8 dienām esot ticis galā ar Ulpes grāmatas lasīšanu (Homo sum tulkoj.). Grāmatas vērtību mazinot tikai dažas ortografiskas kļūdas, piem., subjektam vajadzējis stāvēt predikāta priekšā, tur esot imperatīvs, kur vajagot particīpa u. t. t.

6. vēstule Brežem: Cimze lūdz neuzrunāt ar abiem predikātiem „kungs“ un „skolotājs“. Lai lietānot tikai vienu, gan jau pats zināšot kurū.

Cimze lieliski pārvaldījis vācu valodu, kas viņam bijusi sarunu valoda. Bet arī latviešu valodas jautājumos izteiktos atzinumus, piem., par rakstu valodas veidošanu, par jaunvārdu lietāšanu, varētu parakstīt arī mūsu dienu valodnieki.

Cimze bija uzmanīgs un tālredzīgs politiķis. Viņš vēriģi sekoja presei un jaunlatviešu kustībai. Ar lielu apdomību Cimze meklēja sev pozīciju, kur nostāties. Uz visām pusēm Cimze skatījās abām acīm. Pats viņš vairāk aizstāvējās kā uzbruka.

2. vēstule Bodniekam: Sirsnīgi pateicas par artiķeli pret B. K. (Baumaņu Kārli, K. R.) Viņš trāpōt istā vietā un esot labi izteicis. Par to mīlestību, ko parādot vecam skolotājam un 4. bauslim, Dievs viņu svētīšot. Baumanis gribot Cimzi padzīt no literātūras tirģus. Tur esot redzams personīgs naidis. Drīz parādīšoties kāds kolektīvs raksts, kur Baumani jēmšot uz zoba. Baumanis uzbrūkot viņam jau 3. reizi. „Balt. Vēstn.“ izvērties par ļaunprātību organu.

4. vēstule Bodniekam: Cimze pateicas par skaišto svētku aprakstu Umurgā. Taisni tā vajagot par kādu koncertu ziņot.

1. vēstule Gailītim-Gaidulim: Cimze sirsnīgi pateicas, ka arī viņš atklāti avīzē esot pieminēts un arī semināristi parādīti

istā gaismā, jo kāds cienījams vīrs kopš 1¹/₂ gadiem esot centies semināristus nostādīt par 1864. g. draudu vēstulu sacerētājiem.

6. vēstule Ulpem: Mērnieku laiki Kaudzīšiem esot lieliski izdevušies.

7. vēstule Ulpem: Kāds Dārziņš atkal uzbrucis Dziesmu rotai, bet cietis neveiksmi.

8. vēstule Viļumam: Kāpēc neminot Dziesmu rotas otro iespiedumu? Ja to skolotāji nedarot, kas tad lai to darot?

Cimze nomodā par savu un semināristu godu. Ja Cimzes fronte uzbrūk kāds, tad bez pretuzbrukuma tā lieta nepaliek. Pats Cimze neraksta. Polemizē kāds no viņa audzēkņiem. Tomēr šās idejiskās cīņas centrā allaž stāv Cimze.

Tad pienākam pie vissvarīgākā, bet arī trauslākā nacionālā jautājuma. Pēc ārpusē Cimze itin kā vācietis, savā sirdī, dzīves veidā un mērķī — tīrs latvietis. Šādu divdabja lomu diktēja toreizējie apstākļi. Cimze itin kā pāri stāv tā laika elementiem — vāciešiem un jaunlatviešiem — un meklē šos pretstatos sintezi, nojauzdams īsto ceļu, kas tautai staigājams. Neviena puse Cimzi neatzīst par savējo, bet tur aizdomās par piederību pretējā lēģerī.

2. vēstule Bodniekam: Ar mūsu jaunlatviešu vadoņiem stāvēt bēdīgi.

5. vēstule Bodniekam: Trikātā bijuši nemieri. Skolotājam Apinim nevainīgam jācieš un vieta jāatstāj. Kādas 15—18 personas sēdot Valkas cietumā. Dažus izsūtīšot uz Sibīriju.

2. vēstule Gailītim-Gaidulim: Maldīgi tas, ka Gailīša latviešu valodā rakstītā vēstule viņam (G.) un tā audzēkņiem kaitējusi; maldīgi arī tas, ka it kā vācu valodā būtu obligātoriski vēstules jāraksta. Līdz šim lietāta vācu valoda. Gailītis esot pirmais skolotājs Vidzemē, kas no tā novērsies. Tamdēļ jautājums, kamdēļ Gailītis rakstot latviešu valodā? Ja pēc 20 gadiem visiem skolniekiem vajadzētu rakstīt latviešu valodā, kā Kurzemē to darot, gan tad arī mīlais Dievs ar to tikšot galā, jo viņš veidojot pasaules vēsturi, ne jau mēs cilvēki.

7. vēstule Viļumam: Tautas vīri viens otru ēdot nost.

8. vēstule Viļumam: Trikātā norisinājies baznīcas skandāls, kas aizkarot Apīni. Viņš atstājot Trikātu un aizejot uz Rūjienu. Ap 18 saimniekdēlu sēžot Valkas cietumā. Dažus izsūtīšot uz Sibīriju. Vainīga audzināšana, kas nepazīstot autoritāti, kur viss notiekot pēc tautas gribas.

1. vēstule Baumanovskim: „Iraid dedzīgi tautieši sacēlušies, kas, ātrus soļus uz priekšu sperdami, mūs vecos kaktā bīda un brīžam arī vajā kā tautas ienaidniekus un kā tādus, kas nekā nav strādājuši, nekāda pamata likuši, it kā ar šiem jauniešiem viss, viss sāktos. Vai tad Jūs piemirsuši, kad pērnējā vasarā mani bērni un bērnu bērni uz dziesmu svētkiem baru bariem pulcējās, kam es pats 41 gadu par dziedāšanas mācītāju bijis, ka tā neviens nepieminēja, bet to, par bildi strīdēdamies (ka — ja nemaldos — Zemkopī lasījām), gan zināja sacīt, ka man pret latviešu tautu tik daudz esot grēku, ka to savā mūžā nevarot nožēlot. Un tomēr es tam vīram, kas to uzrakstījis, no visas sirds pateicu. Kāpēc? Tāpēc, lai nu abi dzird, kur mans stāvoklis. Vācieši mani meklē jaunlatviešos, un jaunlatvieši pie vāciešiem. Ja es būtū laizītājs, kas katram pa prātam runā, tad katrs pulks mani pierēķinātu pie sevis. Tādēļ ceru, ka mans stāvoklis būs riktīgs.“

Te izpaužas Cimzes lielais sarūgtinājums sakarā ar 1873. g. dziesmu svētkos viņam izteiktiem apvainojumiem. Pašiem apvainotājiem sava mūža nepietika, lai nomazgātu Cimzes seļā mestos dubļus, un īstais dziesmu svētku tēvs aizgāja kapā neļtaisni noķengāts. Tā vēstures irōnija!

Cimzes dzīves mērķis bija kalpošana latviešu tautai. Tamdēļ allaž tautas labumu viņš stāda pirmā vietā. Cimzem patriotisms sirdī un darbos.

2. vēstule Kalniņam: Novēl, lai ar Kalniņa darbību Vietalvas draudzei pieplūstu jauni dzīvības avoti.

1. vēstule Gailītim-Gaidulim: Pricējas, ka esot izdevies Gailītim jaunajā dzimtenē sarīkot cienījamus un ierosinošus svētkus un tos aprakstīt.

1. vēstule Baumanovskim: „Tiesa ir gan, bez mīlestības uz tautu un viņas vecu aprūsējušu mantu nevar ne dziesmiņu ļaukuma uziet, ne kā ne kā izlietāt.“

1. vēstule Kalniņam: No Cimzes 30 gadu darbības maz esot panākumu: beigušie audzēkņi itin kā neesot gājuši pie tautas, neesot bijuši uzticīgi mazās lietās, nevarot līdz ar Kungu teikt: „Man žēl tautas.“

Pēdējos vārdos vērojam Cimzes smalkjūtību un pazemību. Viņš vērtē savus nopelnus tautas labā daudz zemāk kā tie patiesībā bija. Viņš prasa vairāk no saviem audzēkņiem, kā viņi tautai dod. Arī šis apstākļis raksturo Cimzi kā lielu personību: nekad nav diezgan ar to, kas ir. Apstāties nevar. Aizvien censties uz pilnību!

No Cimzes attiecībām pret audzēkņiem redzam viscaur viņa lielo mīlestību. Vienmēr un visur viņš parādās kā liels cilvēks, kā mīļš draugs. Cimze priecājas un bēdājas kopā ar saviem audzēkņiem.

1. vēstule Kalniņam: Cimze saka, ka Kalniņš stipri likteņa piemeklēts, bet kas likteņa sītienu izturot, tiem tie nākot par labu. Arī Peitons esot apdedzis.

8. vēstule Kalniņam: No sēdes Cēsīs ziņojot, ka Kalniņš atstādināts no amata. Kas tur esot?

8. vēstule Ulpem: Sermukšs par jaunu ar nerviem saslimis. Par šo Cimze esot ļoti nobažījies.

Cimze apsveic savus audzēkņus jaunajās vietās un novēl Dieva svētību.

2. vēstule Kalniņam: Cimze novēl laimes patstāvīgā vietā — Vietalvā.

8. vēstule Brežem: Cimze vēl laimes Brežem saderināšanās gadījumā.

Cimzem ir arī vēstules gluži lietišķas dabas, vajadzības kārtošanai.

5. vēstule Brežem: Cimze lūdz apgādāt vienu Neikena valodas mācības eksemplāru, lai varētu savus ļaudis ar to iepazīstināt un tie šo grāmatu vēlāk savās skolās ievestu.

6. vēstule Brežem: Cimze nezinot, kur esot Neikens, lai Breže to noskaidrojot.

7. vēstule Brežem: Cāna ritmiskā korāļu grāmata esot priekš 14 dienām pazudusi.

9. vēstule Brežem: Šūlrāts gribot pagasta skolotājus apmācīt seminārā. Tas esot neiespējami, jo viņi protot tikai latviski vai igauņiski. Lai mācoties pie labiem draudzes skolotājiem.

Noslēdzot Cimzes vēstuļu pārskatu, jāsaka, ka viņas dos raksturīgu vielu kultūrvēsturniekiem un mūsu skolu vēsturniekiem. Šie dati jo svarīgi tamdēļ, ka nāk tieši no tā vīra mutes, kas tik lieliski ietekmējis mūsu tautas garīgo dzīvi 19. gadu sīmtēni un kuŗa ietekmi vēl jūtam mūsu dienās.

Valodas druskas.

1. Adjektīviem *agrīns*, *vēlīns*, *tālīns* un *tuvīns*, kuŗu nozīmi ir noskaidrojījis J. Kauliņš FBR. XIII, 161—2, blakus ir mūsu augšzemnieku *agreīms* FBR. VII, 140 no Susējas, XII, 46 no Krāslavas, *agrēims*² X, 28 no Zvirgzdīnes, *agreīms* XIII, 88 no Zasa, *val'eims* XII, 46 no Krāslavas, *tuól'eims* Le. Gr. 244, FBR. X, 28 no Zvirgzdīnes, *tyvēims*² X, 28 no Zvirgzdīnes un (ar *ei*) Lvv. II, 181 no Andrupienes, kas atgādina lei. *tólimas* „entfernt“, *ártymas* jeb *ártimas* „nahe“ un pr. aučtimien „Obersten“, fu. ilgimai „so lange“ (un personvārdu *Arthymme* u. c., ko min Trautmanis Apr. PN. 166?). Vecākas tā tad liekas formas ar *-m-*. Var domāt, ka vispirms radās disimilējoties *vēlīns* un *tuvīns* no **vēlīms* un **tuvīms*, kam sekoja *agrīns* un *tālīns*; blakus varēja būt jau kopš baltu pirmvalodas laikiem daži citi adjektīvi ar piedēkli *-ina-*, kā *turtīns*, (Biržos) *sāltīns* u. c. — Kā blakus ir piedēkļu formas *-in-*: *-ain-* un *-it-*: *-ait-*, tā blakus adjektīvam *tāltīms* ir prūšu personvārds *Tholayms* u. c., ko min Trautmanis Apr. PN. 165.

2. Par prūšu vietvārdiem *Ralkaymen* < *Caupfaym* un *Gallgarben* < *Gailgarben* Trautmanis domā Apr. PN. 129, ka tur neuzsvērts *ai* pārvērties par *a* kā formā *pallapšitwei* < *pallapšitwei*. Par *pallapšitwei* tomēr skat. FBR. XII, 169; bet ar pr. *Ra[i]lkaymen* un *Ga[i]llgarben* sal. la. vietvārdus *Ka[uj]pūteji* un *Sa[uj]lguozis* E. Hauzenbergas rakstā FBR. XII, 127 un *Janjaigava* < *Jaunjelgava*, ko sniedz Bičolis no Biržu izlokšnes FBR. XII, 67: diftongs tur ir saīsināts tautosillabiska plūdeņa vai nāseņa priekšā kā arī la. izlokšņu formā *car* < *caur* Le. Gr. 99 un Pildā FBR. XIII, 42; var salīdzināt ar to arī Ugāles izlokšnes *oūs*² < *ouns* < *auns* u. c., ko min. Ž. Grauds FBR. VII, 22.

3. *Umurgas* vāciskais vārds „Ubbenorm“ tagad stipri atšķiras no latviskā nosaukuma. Bet var tomēr tos savest tuvāk kopā. Šo pašu vietu atrodam sauktu Livl. Güterurk. I № 142 (no 1392. g.) „Ubbenurghen“, № 152 (no 1400. g.) u. c. (skat. I. c. 677. lappusi un II sēj. 797. lappusi) — „Ubbenorgen“, № 647 (no 1495. g.) — „Ubnorgenn“ jeb (II № 739 no 1538. g.) „Ubnorgen“ un I sējuma 613. lappusē — „Obenargen“ jeb „Obner“. Nūle minētās formas ievērojot, varam spriest, ka *Umurgas* vārds radies caur **Umnurgu* no **Ubnurgas*. Latviešu un leišu valodā *-bn-* citur gan pārvērties par *-gn-* (ar ko var salīdzināt *km* no *pm* dažās franču valodas izlokšnēs, par ko raksta P. Meridži [Meriggi]

IF. XLIV 242); piemēriem, ko esmu devis Le, Gr. § 118 c un FBR. VIII, 6, var vēl pievienot man K. Būgas minēto leišu piemēru *lūgnios* (Ušpaļos) < *lūbnios* (Salakā) „розвальни“. Ja **Ubnurga* nav pārvērtusies par **Ugnurgu*, tad tas laikam izskaidrojams ar to, ka *g*-skaņa bija jau šā vārda trešajā zilbē. Jeb **Ubnurgas* vārdā *bn* < *mn* libiešu (ne latviešu) mutē? Piemērus ar *-mn-* < *-bn-* no senprūšu valodas sniedz Būga RSl. VI 8, un atrodam, kā zināms, *mn* no *bn* arī iru, itaļu, grieķu un irāņu valodās. Skaņu kopa *mn* rekonstruētās **Umnurgas* vārdā var būt pārvērsta par *m* kā dialektiskajā *saimieka* (= *saimnieka*) vārdā. Ja *zemnieka* vārdā *mn*, cik man zināms, nekur nav pārvērties par *m*, tad to varētu izprast iedomājoties, ka tai laikā, kad **Umnurgas* vārdā *n* zuda, tagadējo *zemnieka* vārdu vēl izrunāja ar *i* vai *e* starp *m* un *n*.

Tagadējo vācu valodas formu „Ubbenorm“ Livl. Güterurkunden sniedz, ja neesmu pārskatījis, pirmo reizi 1507. g. (II № 56); bet forma „Ubb(e)norge(n)“ ir tur sastopama arī vēl pēc 1507. gada.

H. F. Hirsheita „Isajās ziņās par Umurgas draudzes baznīcu“ 7. lappusē par Umurgu teikts, ka netālu no turienes baznīcas tekot kāda upīte. Varētu tad, cik protu spriest, **Ubnurgas* vārds libiešu valodā (no kurienes tas radies) būt apzīmējis „Zirgupīti“ (sal. upītes vārdu *Zirgupe* Lvv. II 160 un 161), ja tas ir salikts no libiešu *Øbbi* (igauņu *hobune*, *hobene* jeb *hobu*) „zirgs“ un no lib. vārda, kas atbilstu igauņu vārdam *nõrg* „leja ar lēnām tekošu upīti“.

Ja vācu forma „Ubbenorm“ ir jaunāka par „Ubb(e)norge(n)“, tad varētu iedomāties, ka vācu izrunā *g*-skaņa (izrunāta kā *j*) zudusi, uz ko norāda jau minētais rakstījums „Obner“. Tai vietā varētu *m*-skaņa būt ienākusi vai nu no tuvumā esošā *Saruma* (vāc. *Sarum*), vai arī no lib. *nurm* „lauks, tīrums“.

4. Senajā Grieķijā, kā zināms, tēvi saviem dēliem dažkārt ir devuši tādus vārdus, kas pa daļai saskan ar tēvu vārdiem; piem., tēvs *Λυκόφρων* — dēls *Λυκοφρόος*, tēvs *Μολπαγόρης*, dēls *Ἀρισταγόρης*, skat. Solmsen-Fraenkel Indogerm. Eigennamen 118. Ka senajā Kursā bijusi līdzīga paraža, uz to varbūt norāda kursu vārdi „Galmvne, filius Servne“ un „Grebvne, filius Lesvne“, ko sniedz A. Bauers Mitteil. aus d. livl. Gesch. XXV 1, 188.

5. Priedēklis *pie-*, kā zināms, īsti nozīmē „klāt“, un tāpēc, piem., no verba *pielikt* istā tagadne skan: *lieku klāt*. Bet kā no šās pamatnozīmes ir radusies tā, ko izjūtam, piem., savienojumos „piegrābt maisu ar dukātiem“ vai „visa rija

pieskrēja velnu pilna“? Atbilde, ko esmu uz šo jautājumu devis savos, Латышские предлоги“ II 90—1, mani tagad pavisam vairs neapmierina. Domāju tagad, ka uz istā ceļa šai jautājumā bija Fr. Kuršaitis, kas savas leišu gramatikas 451. § par leišu priedēkļa *pri-* līdzīgo nozīmi raksta; „Bei Verben des Anfüllens kann diese Grundbedeutung [„hinzu“] in die des „voll-“ ... nur dadurch übergegangen sein, dass beim Füllen eines offenen Gefäßes etwa mit einer Flüssigkeit die Oberfläche derselben sich dem Gefäßrande nähert“. Bet jāpiemetina, ka „pilnuma“ nozīmes dīgļis priedēklim *pie-* (leišu *pri-*) varēja rasties tikai tur, kur verbam blakus bija adverbiālais apzīmējums „līdz (pašai) malai“. Savienojumā „pieliet pustukšā traukā vēl ūdeni“ „pilnuma“ nozīme priedēklim nekā nevarēja rasties, bet gan uz to varēja novest, piem., savienojums „pieliet (pustukšā) traukā (vēl) ūdeni līdz (pašai) malai“. Jo kā, piem., savienojums „aizkraut duris ar malku“, tā arī savienojums „pieliet traukā ūdeni līdz malai“ varēja pārvērsties par „pieliet trauku ar ūdeni līdz malai“, kur priedēklim *pie-* ir jau „pilnuma“ nozīme. Un tiklīdz bija radušies teikumi kā „trauks pieliets līdz (pašai) malai“, tad pēc to parauga varēja rasties arī tādi teikumi kā, piem., „trauks pietecēja (pilns) līdz (pašai) malai“ un „rija pieskrēja velnu pilna“.

6. J. Janševskis savā Dzimtenē I 134 min kādu meža pļavu, kas saukta „Cienmātes kreklis“. Tādu nosaukumu viņš laikam ir kur dzirdējis; tikai rakstījis viņš ir laikam „Cienm-“ runāta „Ciem-“ vietā, jo *ciemmātes* vārdu ļoti bieži izrunā bez *n*. Un *Ciemātes* strauts esot Zantes pagastā. Ka šo vietvārdu „Ciemāte“ isti ir kāda *ciemmate*, nebūtu gan laikam neiespējams; sal. vietvārdus „*Pamātes ezers*“ un „*Večmeltas ezers*“ Alsviķā pagastā un „*Veđeklas diķis*“ Strutelē. Bet, iegaumējot *Ciematas* upi Alojā Lv. I 113 un substantīvus *ciemāts* „ciems“, *ciemāts* „ehemalige Gesindestelle“, man liekas, ka arī *Ciemātes* strauts un Janševska „Cie(n)mātes kreklis“ vedami sakarā ar *ciemata* jeb *ciemāta* vārdu.

Pļavas vārds **Ciemāta* (bijušu zemniekmāju vieta) asociējās ar *cie(n)mātes* vārdu, pārveidodamies pie tam par *Ciemāti*, un lai saprastu, kā pēc pļava nosaukta par „Cie(n)māti“, ir izdomāts nostāsts par kādu *ciemāti*, kas tur kreklā dejojusi; tiklīdz bija radies tāds nostāsts, varēja sākt dēvēt šo pļavu par „Ciemātes kreklu“.

Juteklība un sapratne Kanta gnōseoloģijā.

Tirā prāta kritikas ievadā Kants aizrāda, ka mūsu atziņai ir divas saknes: juteklība (Sinnlichkeit) un sapratne (Verstand), kas abas varbūt nākot no kādas mums nezināmas kopsaknes (K. Kērbacha 2. izd. 47. l. p.). Bet cilvēciskās atziņas gūšanā un šās atziņas analizē juteklība un sapratne parādās kā divi dažādi savstarpēji neatkarīgi momenti. Juteklība ir spēja sajust tā saucamo ār pasauli. Tas notiek tādā veidā, ka šī ār pasaule starpniecību atklājas mūsu maņu organus (48. l. p.). Ar juteklības starpniecību atklājas mums ār pasaule, rādot savu juteklisko kvalitāšu krāšņumu un daudzējādību. Ar šādu juteklības jēdzienu vien Kants neapmierinās. Viņš to paplašina, atzīstot, ka juteklība ir arī spēja kaut ko „iekšēji” pārdzīvot. Kants pat runā par ārējo un iekšējo jutekli jeb maņu (50. l. p.). To ievērojot, Kanta juteklības jēdzienu var dēfīnēt tā: juteklība ir spēja tvert (apzināties) ko uzskatāmu, to, kas parādās (erscheint). Šis uzskatāmais ir juteklības viela jeb materiija, kas mūsu apziņai parādās nevis kādā chaotiskā bezformībā bet jau noteiktā iekārtojumā: ārējās sajūtas mēs apzināmies kā atrodamas kaut kur telpā, un visi mūsu psiķes pārdzīvojumi risinās laika formā. Tāpēc telpa un laiks Kantam ir šo uzrādīto uzskatāmo sajūtumu kārtošanas principi. Ārējās pasaules apjaušana bez telpas priekšstata nav iedomājama, tāpat kā neko nevar pārdzīvot tā, lai šis pārdzīvojums būtu ārpus laika. Telpu un laiku Kants nosauc par tīrajām jeb nepiepildītajām uzskatēm (Anschauung), kas iedomājamas arī neatkarīgi no ikreizējas pieredzes dotībām un ir par pamatu pēdējo iespējamībai. Šo neatkarību no ikreizējas pieredzes Kants izsaka ar vārdu apriori. Telpa un laiks ir mūsu empīrisko jeb juteklisko (ar to saprot arī kuru katru psiķisku pārdzīvojumu) uzskāšu apriorie elementi.

Juteklību no sapratnes var atdalīt tikai abstrakcijā. Reāli atziņas gūšanas gaitā juteklība un sapratne cieši saistīta. Tas redzams jau no tam, ka Kants Kritikas pirmajā daļā transcendentālajā aistētikā, lūkodams izpētīt vienīgi juteklisko uzskāšu tīrās formas, nevar nemaz iztikt, nepieskaroties arī sapratnei. Jau pati uzskate, ko varētu iedomāt kā pilnīgi nepriekšmetīgu, t. i. tādu, kurā vēl nav notikusi atsevišķu priekšmetu formēšana, ir kaut kas tāds, kur viena daļa atšķiras no kādas citas daļas, jo uzskate viscaur, vismaz pēc savas intensitātes (kas tā parādās mūsu apziņā), nav viēnāda. Tā tad šo uzskāšu apjaušanā jau ieaužas tāpatības un citādības formas, kas piederīgas sapratnei. Pasaule mums ne-

rādās kā viscaur vienāda. Jutekliskie dati mums doti atsevišķos nogrupējumos jeb pēc Kanta parādībās (Erscheinung). Par parādību Kants te sauc empīriskās uzskates nenoteikto priekšmetu („Der unbestimmte Gegenstand einer empirischen Anschauung“ heist Erscheinung, 48. l. p.). Tas nozīmē, ka tāda parādība nav vēl pievienojama kādai noteiktai priekšmetu apvienībai. Kanta atziņas analīze te nesaraujami saistīta ar psiholoģiju, bet psiholoģija atzīst, ka katrā percepcijas aktā ietilpst domu minimums — kāds eksistenciāls spriedums. Tā tad juteklība cieši saistīta ar sapratni.

Par sapratni Kants sauc spēju domāt jutekliskās uzskates priekšmetu. „Ohne Sinnlichkeit würde uns kein Gegenstand gegeben und ohne Verstand keiner gedacht werden“ (77. l. p.). Te Kants „spēju domāt...“ lietā tādā neitrālā nozīmē, kas reizē aptver divas pavisam dažādas sapratnes īpatnības jeb funkcijas. Piegriežoties ār pasaulei, mēs atrodam sev priekšā jau gatavus priekšmetus un vērojam notikumus to kausālā sakarā. No tīra juteklības viedokļa mēs te nedrīkstētu gūt neko vairāk, kā vienīgi apzināties sajūtu telpisku iekārtojumu vienlaicībā un secībā. Bet ja mēs tomēr atrodam sev priekšā jau izveidotu pasauli, tad tas pēc Kanta transcendentālā ideālisma ir juteklības un sapratnes sadarbības rezultāts, kur sapratne parādās kā kaut kas aktīvs, spontāns. Pasaules notikumus bez kausālītātes mēs nemaz nevaram iedomāties, tāpat kā lietas bez identitātes, lai gan pašos notikumos un lietās — kā to ir parādījis Jūms — reāli nav atrodama nedz kausālītāte, nedz identitāte. Tāpēc Kants šās formas — kausālītāti un substancialitāti (= identitātes un juteklisko datu jeb daudzējādības apvienojums) — kas rada jeb konstituē pasaules priekšmetību un kausālos sakarus, atzina par tādām, kas nāk no sapratnes, tādā kārtā atzīdams sapratni blakus juteklībai par otru fundamentālu faktoru pieredzes un mūsu atziņas konstituēšanā. Šās pieminētās formas Kants nosaucis par sapratnes tīrajiem jēdzieniem jeb kategorijām. Pavisam tādu viņam ir 12, bet tās galvenā kārtā tikai sistēmas dēļ. Svarīgākās ir kausālītāte un substancialitāte (substantia et accidens), ko atzinuši arī daži Kanta pēcteči. Priekšmetības konstituēšana ir sapratnes gnoseoloģiskā funkcija. Bez šās sapratnei piemīt vēl tīri loģiskā funkcija, kas izpaužas īpašos domu darinājumos — jēdzienos, spriedumos un slēdzienos, ko pēti parastā loģika. Tīrā prāta kritikā, izpētīdams sapratnes kategorijas, Kants ir nodibinājis pavisam jaunu loģiku — transcendentālo. Tā ir priekšmetīgā loģika, kas ieausta transcendentālā ideālisma sistēmā. Priekšmetīgā loģika analizē lietas domājamību, t. i. lūko uzrādīt tos noteikumus, no kuriem atkarājas iespējamība lietu domāt.

Dr. K. Kundziņš latviešu dialektoloģijā un fonētikā.

Savas 1882. g. vasaras ceļojuma piezīmes kārtojot un aprakstu (Lettische Dialektstudien 1885) gatavojot, A. Becenberģers pamanījis savās Smiltēnē uzrakstītās dziesmās (Di. St. 42—44) tādu pašu maiņu starp *oa* un *oe* kā Piebalgā un citur, kur ir patskaņu pārskaņa:

do a m a 'duomā (tagadne)': do e m i (daudzsk. n.), o a t r a: o e t r i s, s c h o a, a t r o a d, l i g o a, k ū k o a j a: n o e p i ņ u s c h a s, l a z o e t i. Iznēmumi: do a d (2. pers.), ro a z e e t; k o e t a i s n i, t o e [p a r e i z i?] m e i t i n', r o e f c h u, r o e f c h' d ā r f ā.

Daži fakti Becenberģera uzrakstos tagadējo latviešu dialektoloģijas panākumu pārzinātājam modina šaubas, vai teicēja (ja un a persona, „Mädchen“) bijusi īsta smiltēniete jeb tīra smiltēniete: *a* platā *ę* vietā (lazoeti), plats *ā* gaŗā šaurā *ē* vietā (d w ā s ā l i t 2×, l ā g ā l i s c h u, p r e z ā t, i s p r e z ā j e, f e m ā 2×), arī plats *ā* isā *e* vietā (āglu — vismaz Latv. val. vārdn. nepazīt **ęglas*, ne daudzsk. ģenitīva **ęglu* —, s w ā s c h a j ā 2×, d ā w a m 'devām') nepārprotami rāda uz tuvākajām augšzemnieciska rakstura izloksnēm (piemēram Ranku). Pārskaņas izņēmumi mums nedara lielas rūpes Becenberģera neprecīzajā uzrakstīšanas veidā. Ar šām izloksnēm nesaskan tīri smiltēniskas tikai divas formas: n o m i r i s c h u [bet šī var būt ne teicējas izloksnes, bet dziesmas teksta forma, ko sargā pantmērs] un s w ē d e e n e s. (a pārskaņu varēja uzrādītājs palaist gaŗām, jeb teicēja būt zaudējusi, ja viņa varbūt bija smiltēniete no nesmiltēniešu vecākiem). Forma d e w i ņ e e m nesaskan ne ar Smiltēni, ne ar citām tuvējām izloksnēm. Varbūt Becenberģers tikai nejauši sadzirdējis gaŗu *i*.

Becenberģers nu to nav pamanījis, bet lūdzis K. Kundziņu kā Smiltēnes mācītāju papētīt, vai smiltēniešos nav pārskaņa. Kundziņa atbilde atrodama Dialektstudien 101. lpp.

Viņš paskaidro, ka *ie* un *uo* „patskanis“ netiekot pārskaņā (t. i. pēc sekojošās zilbes patskaņa) pārvērsts, bet uzrakstījumi varot būt pareizi, jo *ie* un *uo* dabiskais pēcskanis (der in ihrer Natur überhaupt begründete vokalische Nachklang) esot atkarīgs no sekojošās zilbes. Tā laikam neesot izloksnes parādība, bet latviešu valodas izruna vispār, jo to pašu viņš novērojot arī savā zemgalieša izrunā (Kundziņš ir sīpelnieks, toreiz vēl tik gadi pieci pabijis Smil-

enē). Piemēri Kundziņa rakstībā: d^oe si, d^oe sim, r^oe fe, g^oe wis: g^oa s, d^oa s chu, d^oe mi: d^oa mas, ēē^a s chu: tēē^e sim, sēē^a wa: s ēē^e wi ņ.

Še nu mums jāpamet bez ievēribas ideja, ka *ie* un *uo* būtu kāda skaidra (itkā monoftonga, vienkārša patskaņa) daba, no kuŗas var atšķirt nost vēl kautko vieglāku, neskaidrāku — „pēcskani“; bet jāatzīst novērojums, ka *ie* un *uo* nobeigums, t. i. divskaņa otrs elements var neizšķīrot divas šķirtas fōnēmas variēt niansēs, kas atkarīgas no fōnētiska nosacījuma — nākamās zilbes patskaņa. K. Kundziņš atgādināja vērā liekamā kārtā pārādību, uz ko nākas griezt vērību izrunas novērotājam un fōnētiskai analīzei. K. Kundziņa novērojumu mēs gramatiķi nevaram vēl nolikt klusā kaktiņā pie pilnīgi noskaidrotām lietām.

Smiltenes draudzes aprakstā (Latvijas novadi II. Rīgā. gada skaitlis nav atzīmēts) Kundziņš par izlokšni nerunā. Viņš ieminas tik (40. lpp.) par piedēkli *-ins* (izrunā *-inc* jeb *-ic*), *-ina*, kur latviešu — bet ne Vidzemes vidusizlokšņu — vairumam ir *-iņš*, *-iņa*. Tas būšot herrhūtiešu vācas brāļu (ārzemnieku sacītāju un diakonu) ievēdums. Nav nemaz iedomājams, kā vācbrāļi būtu varējuši ierosināt kautkādas pārmaiņas latviešu izlokšnēs. Es tā tad jau ielaizos liekvārdībā, kad nezinātāju labā vēl piebilstu, ka *-ins* ir katrā ziņā vecs latviešu piedēklis (sastopams arī Liepājas apriņķī, sk. Le. Gr. 233), kuŗa izskaidrošanai nekādu hipotežu nevajaga. Vācbrāļu hipoteze ir neiespējama un gluži lieka.

Arī „tēvs, tēvi: jērs, jēri ar plato e, izrunā daudzreiz (?) pāriet šaurajā e“. Patiesībā — tikai daudzskaitļa nōminātīvs un datīvs *meli, meliem, tēvi, tēviem* (nekad ne *tēvs, jērs*, vienīgi *tēvs, jērs*) tiek izrunāts ar šauru e, ne daudzreiz — bet Smiltenes draudzē (atskaitot cilvēkus ar zaudētu izlokšni) nekad, abās Piebalgās un tālāk uz dienvidiem (sk. Le. Gr. 63 t.) v i e n u m ē r. Šī parādība tāpat tīri latviska, saskan pilnīgi ar šo izlokšņu skaņu sistēmu. Vācbrāļi, kas neprata izrunāt platā e, nevarēja viņa izrunāt nevienā vietā, tā tad nevar neko noskaidrot šaurai izrunai noteiktos fōnētiskos apstākļos.

Beidzot min Kundziņš *Jēni* un *Jēzēpu*, ar ē izrunājamus. *Jēnis* laikam nezīmējas uz smilteniešiem, bet uz piebaldzēniem, kas pilnā saskaņā ar savu skaņu sistēmu saka *Jēnc*, ģen. *Jāņa*. Par *Jēzēpu* šaubāmies tikai vai otrā zilbē ir e — pēc Ed. Pētersona c i r g a l i e š i sakot *Jēzaps* (FBR. 4, 53). *Jēzaps* ir vai nu piedzīvojis tīri spontānu sporadisku skaņas maiņu, vai arī pārgrozīts pēc *Jēzus*. Tamlīdzīgi visā Latgalē ir *Ježups* — varbūt pēc *Ježus* izrunas ar īsu e.

Kāds no lielās politikas epīzodiem mūsu dzimtenes vēsturē.

Viens no agrāk slepenā Vatikana arhīva svarīgākajiem un jo bieži tagad izmantojamiem materiālu krājumiem ir tā saucamās nunciatūras, kuŗu teksti — Svētā Tēva sūtņu ziņojumi utl. — sākas pa daļai jau 15. g. s. sākumā, bet plašākā gultnē liecību straume plūst sākot ar 16. g. s. vidu vai dažādiem šā paša g. s. otrās puses gadu desmitiem. Mūsu vēstures mantas, sakarā ar mūsu zemes toreizējām politiskām saistībām, mums jāmeklē tā saucamajā poļu nunciatūrā, arī vācu — nerunājot par atsevišķiem dokumentiem, kas atrodami dažādos citos materiālu krājumos, tā saucamos „fondi“. Poļu nunciatūras daudzi teksti jau iespiesti Turgeņeva, Teinera (Theiner), Šmurlo u. c. izdevumos. Viņi bez tam sakrāti rūpīgos un plašos izrakstos, kas savākti Krakovas akadēmijā tā saucamajās „teni rzymskie“, no kuŗas ļoti neliela daļa publicēta par jaunu; paies, protams, daudz vairāk kā cilvēka mūža laiks, kamēr visu šo milzu materiālu iespēs izdot tādu kritisku tekstu veidā, kas spētu apmierināt modernās vēsturiskās zinātnes prasības.

Kāds ir Livonijas un it īpaši latviešu tautas vēsturnieka stāvoklis šo vairāku desmit tūkstošu folio lapu vai viņu atsevišķo labāku vai sliktāku izdevumu priekšā? Viņam, acīm redzot, maz būs līdzēts ar citu izlasi un uztveres viedokli izdarītiem tekstu pārdrūkājumiem, viņam, kā jau daudzkārt agrāk un vēl vairāk uz priekšu, būs jāņem visi materiāli „mierīgā“ garā „no vāka līdz vākam“ cauri un tad jāredz, kas tur iznācis. Šo rindu rakstītājs pagājušā ziemā ir no sava viedokļa šo darbu izdarījis un viņš var paziņot, ka savākto tekstu kopskaits, rēķinot to no visas materiālu masas, ir nepilns 1%, t. i. pavisam pavisā rēķinot, no 30 000—40 000 folio l. p. — apm. 200 ar roku rakstītas folio lapas p. un, apm., 150 fotografētas l. p.

Kas ir šais nēdaudzajās lapās iekšā? Jo bieži, protams, daudz mazāk nekā gribētos atrast, bet velts šis, tiešām, smagais darbs ne pavisam nav bijis, it sevišķi mūsu vēsturei nē, kas no vienas puses ir stipri nabaga ar ziņām, kas mums tieši rūp, bet no otras — pārpludināta ar tām, kas iet, tā teikt, mūsu dzimtenes lietām jo lielā stilā pāri, tāpat kā nākušas un aizgājušas visas lielas varas, kas šai Baltijas jūras liktenīgajā austrumu piekrastē izmēģinājušas savu laimi un iespēšanu.

Šinī mazajā rakstīnā gribu sniegt dažus īsus izrakstus no vairākiem nuncijs Boloņetti (Bolognetti) slepeniem ziņojumiem,

no kuriem izraisīsies mūsu acu priekšā sarežģītā politiski-diplomātiska spēle, pat paklusa cīņa, divu cilvēku starpā, no kuriem gribas un lēmumiem atkarājās daudzu cilvēku likteņi, jo aiz šiem cilvēkiem stāvēja lieli spēki, Svētais Krēsls un Polijas karaliste — tai laikā, kad pirmais rīkoja jaunu vispasaules kristiānizācijas gājienu, it sevišķi jezuitu ordeņa veidā, gājienu, kurā ietilpa arī protestantisma apkarošana, bet otrais nupat, gan ar pūlēm un grūtumiem, bet ar plašu slavu bij uzvarējis austrumu jauno lielvalsti — Moskoviju un lieku reizi atkarojis Baltijas jūras austrumu piekrasti Vakareiropas iespaidam. Šie divi cilvēki ir ķēniņš Stefans Batorijs un nuncijs Boloņeti.

Lai godājamie lasītāji spētu reljefā veidā uztvert šo nedaudzo, nupat citējamo rindiņu vērtību, uzdrošinos lūgt salīdzināt attiecīgo faktu un spriedumu apgaismojumu agrākajā Livonijas historiografijā, it īpaši vairāku vācbaltu vēsturnieku darbos, ar to, kāds viņš rādīsies no šiem tekstiem. Savos komentāros būšu pēc iespējas īss un neuzbāzīgs, centīšos ar tiem tikai radīt dažas man šķietami svarīgas asociācijas. Varu šādā kārtā ierobežoties vēl jo vairāk tādēļ, ka daudz ko visā šinī sakarā jau esmu centies noskaidrot savā brošūrā par ķēniņa Stefana Rīgas ceļojumu.

Pats Boloņeti Rīgā nav bijis, viņš vairākkārt ir gribējis — ar jūtamu nelabpatīku — turp doties ķēniņam līdzī, bet vienmēr atlicis ceļojumu Polijas iekšējo apstākļu un ceļojumu grūtumu dēļ šinīs Eiropas daļās, kurus viņš apraksta kādā speciālā rakstā. Viņš apraksta tādēļ pazīstamos notikumus par baznīcu piešķiršanu katoļiem, par garīdznieku, it īpaši jezuitu ordeņa locekļu sūtīšanu uz Livoniju u. c. no savu Rīgas korespondentu ziņojumiem. Mūsu tiešā šī rakstu satūra interese rodas tur, kur viņš atstāsta savas sarunas ar ķēniņu pēc pēdējā atgriešanās Polijā. (B. vēstule kardinālam di Komo no Varšavas 1582. g. 13. augustā.)

(Polijas nunciātūras 19. un 20. sējums.)

„Kas zīmējas uz Livonijas lietām, esmu V. K. M.-ei izteicis Mūsu Kunga (pāvesta) vēlēšanos par arķibiskapiju, biskapiju un draudžu atjaunošanu un par koleģiju (skolu) nodibināšanu. V. K. M. atbildēja, ka Livonijā agrāk, bez šaubām, pastāvējušas vairākas biskapijas, bet ka to ienākumi aptvēruši gandrīz visas šās provinces bagātības; tas esot bijis galvenais iemesls strīdiem starp biskapiem un (ordeņa) bruņiniekiem, bet šie strīdi, savukārt, iemesls tik daudzām nelaimēm, kas novedušas šo zemi pie tāda posta, ka agrāk tik ļoti bagātie biskapi liktos šodien nabagi, kauču viņiem būtu visas provinces ienākumi. Ķēniņš piebilda, ka ņemot vērā lielās grūtības atzīt (un piespriest) īpašumus ne tik vien atsevišķām personām un arī baz-

nicām, viņš esot šinis lietās lietojis savu varu un uzdevis referendarijam Firlejam, Bielskas (?) kastellānam, lai tas nākošā biskapa ienākumiem sagādājot stabilu (summu), kas ikgadus varētu dot apm. 14000 florīnus un ka līdzīgā kārtā arī draudzēm noteiktu pa novadiem mazāku vai lielāku ienākumu atkarībā no šo zemju labuma, pie kam būšot dažas tādas, kas gādāšot draudzes ganam ļoti labus ienākumus, piem. Tērbatas novads. Tālāk ķēniņš saka, ka atstājot Svētā Tēva izvēlei radīt Livonijas baznīcu vai nu ar biskapa vai arķibiskapa titulu, lai gan arķibiskaps bez suffraganiem nelikšoties esam pareizais veids; šim postenim, cik varēju noprast V. Ķ. M., kā man likās, turēja prātā iecelt Solikovsku, kas bij atstāts Rīgā, lai nokārtotu baznīcas un ticības lietas. Kad nu es prasīju, vai V. Ķ. M. domā celt vai, pareizāki sakot, restituēt katedrālo baznīcu Rīgā, viņš atbildēja, ka šis pasākums būtu grūts šās pilsētas daudzo iedzīvotāju dēļ, kas visi ir hērētiķi; tur taču esot bijušas pat grūtības gūt iespēju par jaunu iesvētīt abas (atgūtās) baznīcas; tādēļ V. Ķ. M. sprieda, ka būtu labāk radīt šo biskapa sēdekli Valmierā (autors raksta: in Valmoria) vai Cēsīs (in Venda), ja nemaldos, un piebilda, ka gadījumā, ja biskapam varbūt nupat nebūtu pilnu 14000 florīnu ienākuma, viņš tomēr ar maz izdevumiem un čaklumu varētu likt par jaunu iekopt (laužu) atstātās vietas un tad viņam būšot ar laiku vēl lielāki ienākumi. Ar vārdu sakot, V. Ķ. M. plaši izrunājās (s'estese assai), norādot uz to, ka patlaban nevarot radīt vairāk kā vienu biskapiju, jo sevišķi vēl tādēļ, ka esot nepieciešami dot iespējas arī laicīgajām lietām, tad nu es, nebūdams sīkāki informēts (più che tanto) par šās zemes apstākļiem, neuzspiedos tobrīd vairāk šinī punktā. Pārejot uz jautājumu par kollēģiju (skolu) dibināšanu, devu V. Ķ. M.-ei ziņu par garīdznieku nosūtīšanu (uz Livoniju), izpildot Svētā Tēva pavēli, teicu arī, ka Svētais Tēvs spriežot, ka būtu par maz dibināt tikai vienu skolu, un ka mazākais skaits būtu divas. V. Ķ. M. atbildēja, ka bez tās skolas Rīgā, par kuru viņš pieņemot, ka tai jau esot likts pamats atstājot tur (Rīgā) minētos jezuitus — garīdzniekus, nākamais biskaps, tiklīdz viņš būšot savu ienākumu noteicējs, varēšot dibināt semināru pēc Trentas koncila priekšrakstiem; šis seminārs varēšot kalpot (augstākas) skolas vietai, līdz kamēr šī province nonākšot labākā stāvoklī, bet patreiz V. Ķ. M. neizteicās noteiktāki nedz par skolu skaitu, nedz arī par viņu veidu.“

Cik šinī tekstā gan interesantu vērojumu mūsu zemes pagātnē un toreizējās tagadnes izpratnē! Cik vēsturiski vērtīga šī kontroverse! Ķēniņa Stefana asais skats skaidri redz vecās Livonijas konfederācijas māla kājas. Viņš labi vērtē kon-

fesionālās cīņas spraiguma robežas, viņš cenšas iespējamā kārtā novirzīt asumus no Rīgas; varam iedomāties viņu saprotam: nupat vēl viņam aiz muguras smagais un drāmatiskais Doma Baznīcas strīds, un bez tam Rīgas osta — tāpat kā Dančigas osta — ienes taču Polijas kronim jo prāvas naudas. Vienā vietā var it kā nojaust, ka nuncijs sāk kaitināt ķēniņa „reālpolitiskais“ skats uz lietām, proti — tur, kur ir runa par bīskapu iespējām no jauna likt iekopt atmatas vai neapstrādātās zemes.

Nuncijs šā pirmā gājiena ne pārāk lielos rezultātus izskaidro ar lietu nepilnīgo pazišanu no savas puses: „Tad nu es, nebūdamas sīkāk informēts par šās zemes apstākļiem, neuzspiedos tobrīd vairāk šinī punktā.“

B. vēstulē no Varšavas 1582. g. 1. septembrī atrodam šādu ķēniņa vērtējumu par mūsu zemes tautām.

„V. K. M., runājot par šās zemes tautām, teica, ka visu iedzīvotāju vidū neesot gandrīz neviena schizmatiķa (t. i. pāreizticīga), bet gandrīz visi esot hērētiķi, t. i. Augsburgas konfesijas, tās sēklas dēļ, kuŗu izkaisījuši Vācu ordeņa bruņinieki, no kuŗiem zemē esot dažas pārpalikas; to pēcnācēji (kas nav īstie livoņi, bet vāci) rādoties ļoti stūrgalvīgi savos māņos, bet pārējie livoņi pēc savas izcelšanās esot pēc dabas tik kulanti (trattabili) un tik viegli atgriežami (katoļu ticībā), ka ar izglītotu garīdznieku palīdzību, kas labi runātu to valodā, varētu cerēt visus tos atgriezt jo īsā laikā (in quattro giorni).“*) Par pēdējo piezīmi varētu piezīmēt, ka ir savā ziņā pareizs vērojums par „livoņu pēc izcelšanās“, t. i. latviešu kulanto dabu, bet par šās īpašības otro pusi, šās tautas sīkstos resistenci un spītīgo konservātismu ķēniņš, lielais politiķis un karavadoņš, nevarēja būt pienācīgi informēts, jo tolaiku skats redzēja citu ko, nekā mēs to redzam, un bez tam šis vērojums jau taisīts it kā kontrasta dēļ arī vāciešiem, ar kuŗiem ķēniņam bij tik daudz rūpju un nepatīkšanu.

Nākamais liela stila gājiens no nuncijs puses aprakstīts viņa vēstulē no Krakovas 1583. g. 1. martā. (Bol. iesniedz ķē-

*) Nebūs lieki atgādināt, ka ķēniņam Stefanam ir bijusi arī pienācīga izpratne par mūsu zemes vēsturisko perspektīvu. Savā polemikā ar Jāni IV, Moskovijas lielkņazu, viņš pierādot savas juridiskās tiesības uz iekaroto Livoniju un noraidot otrā pretendenta nepamatotās tieksmes (tas centās pierādīt, ka Livonija bijusi viņu senču lēņu zeme), Stefans izstāsta par šo tautu (qui Samogitiorum, lithuorum, lottorum, jassezīgiorum (?) aliisque nonnullis nominibus continentur) agrāko politisko neatkarību: katram savā zemē bijuši valdnieki, kas uzturējuši kopējos sakarus (coniunctos inter se principia habuerint)... Šos valdniekus uzvarējis vācu ordenis, bet viņš — Stefans, esot ordeņa varas pārņēmējs u. t. t.

ņinam Viļņas biskapa petīciju, kurā pēdējais izsaka savu asu nepiekrišanu Augsbugas konfesijas brīvā kulta atļaušanai Livonijā, kas tur pielaists ar kēniņa oficiālajiem solījumiem un rakstiem). „Šinī gadījumā centos no jauna izdabūt no V. K. M-es, ka gadījumā, ja viņš arī domātu nepieciešamu esam dot kādu apmierinājumu šiem baznīcas ienaidniekiem (ko gan arī nekādā ziņā nebūtu vajadzējis darīt), tad lai viņš to vismaz neieraksta konstitūciju (t. i. privileģiju) tekstos... Garš būtu stāsts, ja es gribētu atstāt visu to, ko man atbildēja uz visu to V. K. M., jo retos citos gadījumos esmu viņu redzējis tā nopūlamies. Reizēm šā strīdus laikā V. K. M. laikam baidīdamies, ka es viņu varētu noturēt par pārāk labvēlīgu un izpaļīdzīgu hērētiķiem, dievojās ar šādiem vārdiem:” „Lai Dievs no manis novērstos, ja es negribētu redzēt šo mēri pēc iespējas ātri iznīcinātu, bet es domāju, ka jārikojas uzmanīgi, jo redzu bieži kā Polijā, tā arī citur lietas jau novirzāmies uz pilsoņu dumpju pusi. Un tālāk V. K. M. izrādīja izbrīnu par to, kādēļ gan es turot par tik lielu pārkāpumu to, kas pēc viņa vārdiem rodas tīras nepieciešamības dēļ, proti (vajadzība) izteikt šinīs (Livonijas) konstitūcijās atļauju par Augsbugas konfesijas kultu. Un viņš piemetināja, ka prasība nepieminēt šo (punktu) nenozīmētu neko citu, kā prasīt, lai no šās provinces tiktu izdzīti visi vācieši, vai arī tie tiktu uzaicināti šodien vai rītdien atdot šo (provinci) cita valdnieka varā, un līdz ar to pazaudēt cerību, kas tur vēl ir par tik daudzu, t. i. latviešu atgriešanu, ko V. K. M., galvenām kārtām, grib panākt ar kolēģijām (skolām) un citiem līdzīgiem pūliņiem.“

Nuncijs, kā redzējām, nostāda kēniņu divu asu pretpēku krustojuma punktā un tā piespiež viņu uz negaidītu vaļsirdību, to „attaisnodams“ ar jūtamu irōniju „V. K. M. laikam baidīdamies, ka es viņu varētu noturēt par pārāk labvēlīgu un izpaļīdzīgu hērētiķiem...“

Tiešām, konfesionālie pretstati bij pārāk asi visā Eiropā un tādēļ kēniņa bažām, zīmējoties uz Livoniju, varēja būt savs pamats, kā mēs to redzam no vēlākiem faktiem. Lai nu kā ar faktiem, bet šinī diplomātiskajā spēlē kēniņš ir noteiktā defensīvē un tādēļ otrai pusei ir ļauts pasminēt.

Bet šim smīnam bij jāpazūd, kad sāka piepildīties kēniņa bažas (B. vēstule no Viļņas 1584. g. 13. februāri). „Jūsu Augstā Cienība būs lasījusi, ko vairākas nedēļas atpakaļ rakstīju un biju dabūjis zināt par neapmierinātību, kādu sevī glabā livoni pret patreizējo valdību, poļu pavēlnieku un viņa apakšnieku

²⁾ Saruna, acīm redzot, bijusi latīņu valodā, jo šie vēlākie vārdi doti latīņu valodā.

kundzīgās dabas un uzmācības dēļ (rakstīju arī to), ka šā iemesla dēļ šī province sāk nosvērties uz dumpja pusi...“

Lai saprastu visas lielās katoļu akcijas ļoti sarežģīto un komplekso dabu mūsu zemē, nacionālā un politiskā ziņā, sniegtu vēl vienu īsu izrakstu, kam, liktos, ir liels svars (Bol. korrespondents Fuligno (Fuligno) no Rīgas 1584. g. 22. maijā.)

„... Vēl nupat šodien ir ordinēti priesteru kārtā Ottons Šenkings un Georgijs Sterbellijs... Cēsis. Es no viņiem gaidu lielas lietas, bet it sevišķi no Šenkinga, kas ir no vecas muižnieku dzimts Kurzemē; tur viņam ir daudz radu un draugu, bet viņam pašam ir liels gars un vēlēšanās palīdzēt savai tēvijai. Viņš jau ir sācis sprediķot latviešu valodā, kas ir viņu dzimtā valoda, un Daugavgrīvā, cietoksnī, kas atrodas divas jūdzes blakus (Rīgai), viņš ir tādu ražu ievācis vienā vienīgā reizē, ka viss tas latviešu pulks (viņam) apsoliņies ar ļoti labu prātu pieņemt katoļu ticību un toreiz, kad viņš atgriezīsies, tad visi iešot pie bikts un pie dievgalda...“

Visas šīs isās citātes, šie nedaudzie vārdi ceļ mūsu priekšā augšā lielus sakarus, lielu spēku spēli, kurā mēs esam bijuši neliels, bet raksturīgs un svarīgs epizods. Materiālā un garīgā ziņā sakultā 16. g. s. asie pretstati — šinī gadījumā konfesionālie — ir spēji sadūrušies mūsu zemē un ierāvuši mūsu tautas godprātības vēsturi savu cīņu izlocītajā vai pat izlauzītajā līnijā: nebūs mums iemesla lieku reizi veltī brīnīties, ja mūsu tautas garīgā seja mums izrādīsies savdabīga un īpatnēju grumbu izvagota.

Ir vērtīgi beidzot vērot, kā tos laikus, kad tautiskās individuālītātes jēdziens spēlēja stipri subordinētu lomu citu plašāku jēdzienu atkarībā, un kad tautas šķira vairāk emocionāli — neapzinīgi pretstati nekā teorijas, kas jaunākos laikos uz šīm sajūšanām uzaugušas virsū, — kā toreiz pasaules lielos prātos atspoguļojas mūsu senču nenoteiktā un ātri dziestošā ēna. Šāda mūsu seno profilu meklēšana un atrašana attaisno mūsu vēsturnieku pūles un met starus tālāko ceļu rašanā.

Pielikums.

Lai lasītājiem būtu skaidrāks viss principiālais pamats, uz kā balstās nupat sniegtā Polijas ķēniņa un pāvesta nuncijs kontroverse, došu vēl vienu īsu izvilkumu no Polijas nunciaturas (sējums 5 A.) dokumentiem, kur redzam abas varas noskaidrojam savas attiecības, taisni tai brīdī, kad vecās Livonijas likvidēšana bij akūts dienas jautājums, un kad toreiz nospraustie principi noteica zināmas viņas dzīves parādības uz

ilgāku laiku, metot savu atspulgu pat mūsu dienu juridiskajos strīdos. Vecajai Livonijas ordeņa valstij sairstot iekšējas pagrimšanas un ārēja sitiena dēļ (maskaviešu kari), pacelās pagātnei un nākotnei liktenīgais jautājums, kam viņa īsti „piederējusi“ un, protams, arī, kas lai būtu viņas pilntiesīgais mantinieks. To pasaka daudzie oficiālie teksti un privilēģijas, it īpaši no ķēniņa Stefana laikiem, bet gaužām vērtīgs ir skats šo tekstu psiholoģiskajā un valststiesiskajā darbnīcā, skats — ievadījums visā vēstures sakarā. (Nuncijs Kamerino vēstule no Krakovas, 1561. g. 15. novembrī.) (Kādā dienejā pie Krakovas palatīna ir plašas pārrunas par valsts lietām) „... un es atbildēju... ka Svētais Tēvs katrā ziņā atbalstīs V. Ķ. M. pasākumus, un ar to mēs iesākām runu par Livonijas (viņš raksta: Louonia!) lietām, tādēļ ka (ordeņa) lielmestrs un Rīgas archibiskaps bij nākuši, lai viņam zvērētu uzticību; es pretojos, kad tika apgalvots, ka es esot tam piekritis (?), jo Svētais Tēvs taču nevarēja par šo lietu nekā zināt, bet man šķiet (es teicu), ka par šo lietu Svētajam Tēvam taču būtu jādod pārskats, jo šis gadījums nav tas pats, kas Prūsijā, kas taču (viņas lēņu turētājiem) ir no Polijas ķēniņa puses dota, un no kuriem, kā no dumpiniekiem un nepateicīgiem, viņa var tikt atņemta, un izmantota, kā ķēniņam tas par pareizu izliktos, bez jebkādas (citas) sankcijas; Livonijā turpretim (viņas bijuši iepašniekiem) nav nekādas noteikšanas (?). Man atbildēja (palatīns), ka tiešā vara (Livonijā) piederot archibiskapam, bet administratīvā (virs rindas uzrakstīts: utilis dominus) piederot lielmestram; tādēļ ar vienu un ar otra piekrišanu, ordeņa un civilo iestāžu (piekrišanu), ķēniņš varēja saņemt valdīšanu par šo provinci. Uz to es atbildēju: jo vairāk šī province atkarīga (padota) no archibiskapa, jo mazāk ķēniņš par viņu var disponēt bez pāvesta sankcijas, jo archibiskapi ir tikai administratori un ne īpašnieki. Tad viņš piemetināja, ka livoni, palikdami hērētiķi, bij salauzuši pāvesta autoritāti, un ka ķēniņš būdams katolis, nedrīkst atrasties sliktākos noteikumos, jo viņš ir kristīgo aizsargs pret tatāriem, moskovītiem un turkiem. Es viņam atteicu, ka esmu pārliecināts, ka Svētais Tēvs visās tajās lietās, kur vien to iespēs, katrā ziņā apmierinās V. Ķ. M-es (intereses), bet ka man (tomēr) šķiet, ka (šās provinces) īpašuma tiesībās ir vēl jāmeklē zināma taisnība un tas būtu jā dara, ja tas līdz šim nebūtu darīts (?). Tādēļ nu lūdzu Jūsu Augsto Cienību man atrakstīt, kas man šai lietā darāms, jo tas, ko esmu teicis, ir darīts uz manu galvu, un es gribētu likt cietiem dzert (tikai skaidru ūdeni), bet ne maldities...“

Tautas ticējumi.

(Teicēja Anna Niedrīte, 69. g. v., no Svētciena.)

1. Zirņi jāsēj pūšot launaga (=dienv. vakara) vējam, tad vārās mīksti.

2. Kad teļu laiž pirmo reizi ganos, tad tam jāaņem apkārt maize un jāiedod govij vai aintai, lai teļš neaizmaldītos no ganāmpulka.

3. Cūku Jurgos var labi aizdzīt uz jaunu vietu, ja dzinējs aņem sev apkārt maizi un ieliek kabatā, un jaunā vietā tā labi dzīvo, ja nomet no vecās vietas līdzpaņemtu akmentiņu.

4. Kad pirmo reizi laiž govīs ārā, tad ganam jāskrien trīs reizes apkārt ganāmpulkam un saimniecei jāsviež vidū atslēgas, lai ganāmpulks turētos vienkopus.

5. Māras ritā jāper govīs ar peramo slotu, lai tās vasarā nebīzotu.

6. Māras dienā jātīra kūtis un jānoslauka visi zirnekļu tikli, tad vasarā nav mušu.

7. Gavēnī nedrīkst staigāt ar adīkli, tad govīs vasarā badās.

8. Ja govīm, tās pirmo reizi laižot ganos, iedod medus maizi, tad tās ir dūsmīgas kā bites.

9. Govīm jālej uz muguras gaļas sāļums, tad neejot nekāds ļaunums pāri.

10. Jurgos saimnieks vāra kāpostus, lai atnācējs dienestnieks pie viņa ilgi dzīvotu.

11. Griežot ganu vicu, nedrīkst tai lauzt zarus atpakaļ, bet tie glīti jānogriež, citādi govs miez asinis, ja viņai sit ar tādu vicu.

12. Ganu vica jānes mājā un jānoliek kūtī, lai govīs nekad nepaliktu ganos, bet vienmēr nāktu mājā.

13. Jānogriež pilādzis un jāaizsprauž kūtī aiz griestiem, tad nenāk iekšā lietuvēns.

14. Kūts paslieksnē jānorok dzīvsudrabs, tad nekāds ļaunums pāri neejot.

15. Ja cilvēks maldās, tad viņu kārdina velns; lai tiktu no velna vaļā, tad jādomā: „Nupat velns ir klāt.“

16. Ja gailis vakarā dzied, tad būs slikts laiks vai mājā mironis.

18. Virs kūts durvīm jāglabā izkopts, jo tēraudam nekāds ļaunums pāri neejot.

17. Kad sienu pļauj, tad nedrīkst laist govīs uz pļavas, citādi tās aprauj pienu.

19. Ja pārnes mazu sivēnu, tad pie būdas jāpakaļ izkopts vai pakavs, lai nenotiktu nekas ļauns.

20. Kas zīdījis svešu bērnu, tam mirušam pie krūts zīžot zalši.

21. Pavasarī govīm jādod varžu oliņas, tad tām neuzbrūk nekāda slimība.

22. Ja govs ir sabadīta, tad ar lielo adatu jāizvelk sarkana dzija trīs reizes deviņi caur maizi, un maize jāiedod govij, lai tā neizmestos.

23. Ja pārved pirktu govi, tad vedējam vajaga izmazgāt savas zeķes un ūdeni iedot govij, lai tā neietu projām.

24. Jērs jārūnī vecā mēnesī, citādi tas skrien tāpat kā tekulis.

25. Ja aita neglabā jērus, tad slepeni jāpaņem ciemiņa cimdi un jāizper aita: „Glabā jērus! glabā jērus!“ vai atkal jāuzsauc ciemiņam, kas iet pa ceļu: „Mana aita neglabā jērus.“ — „Gan jau glabās“, ciemiņš atbild.

26. Ja bezdelīga izskrien caur govs pavēderi, tad govij ir asinis pupos.

27. Ja govs tescmens pamipst, tad jāņem akmens no kūts pamata, tescmens jāapspaida un akmens jānoliek vecā vietā.

28. Aizlaižot govi, beidzamo reizi tā jāslauc svētdienā, tad nāk slaucama dienā.

29. Ja teļu grib audzināt, tad jāraugās uz to, lai viņš būtu dzimis launaga vējā, jo no ziemeļu vējā dzimuša izaug „sausā“ (nepienīga) govs.

30. Ja pienu nes pār upi, tad tam jāpiemet sāls.

31. Gertrūdes dienā nedrīkst sietiņu cilāt, lai vasarā nebūtu mušas.

32. Cūkas acs jāēd, lai labi izdodas cūkas un neviens tās nenoskauž.

33. Tikko izperēti cāļi jānosauc par vanagbērniem, tad tos negūsta vārnas.

34. Tikko piedzimuši sivēni jānosver, neraugoties nemaz uz pašu svāra daudzumu, tad neviens tos nevar nobrīnīt, un sivēni labi izdodas.

35. Kustņņus neviens nevar nobrņņt, ja tiem iedod „vell-sūdu“ (asa fetidu).

36. Vistknābis (miežu grauds) ceļas acī, ja vista dabū dzert mutes mazgājamo ūdeni.

37. Vistknābis jābaksta ar graudu, ko atrod sienas šķirbā, grauds jānoliek atpakaļ.

38. Sivēnam maisā vispirms jāiemet miga, būdā jāliek galva pa priekšu, tad sivēns labi stāv būdā.

39. Ja govi ieved kūtī, tad jānoņem cepure (Dieva piesaukšana), lai labi izdodas, vai ar dakšām trīs reizes jāizmet laukā mēsli, lai nekāds ļaunums nebūtu kūtī.

40. Lopus nedrīkst saukt par skaistiem, tad tos nobrņņi, jāsauc par krietniem.

41. No Jāņu vakarā un Jāņu dienā sakrātā krējuma jākuļ sviests un jāglabā, ko dot govīm, kad nāk slaucamas, tad neviens neko ļaunu nevar padarīt.

42. Prusaki nedzīvo mājā, ja nozog auzu ķeseli, naktī ar to iet dabūt mālus, ņemot trīs reizes deviņi un liekot atpakaļ, atnes mājā un apsmērē sienas.

43. Žurkas un peles nedzīvo mājā, ja priekš Jurgiem uz ceļa saņem valga gabalu, iet mājai apkārt, piesit trīs reizes pie katra pakša un nomet turpat kaut kur.

44. No lielās piektdienas līdz lieldienu sestdienai jāsakrāj turpat istabā saslaucītie mēsli, laukā tos drīkst iznest tikai lieldienas sestdienā, tad labi padodas sējumi.

45. Dzirkti var izkost zobiem pirmais un beidzamais bērns. Jāvaicā: „Ko kod?“ — „Dzirkti“ — „Kod, kod, ka vari izkost, lai izput kā vecs mēness!“

46. Krusta dienā (debessbraukšanas dienā) nedrīkst noraut nevienas zālītes un nolauzt neviena zariņa, lai vasarā nespertu pērkons.

47. Dzīvi kaķu bērni, kamēr viņiem vēl nav acis, jānorok kaņepēs, tad tajās neaug ušņas un dadži.

48. Dzīvs sikspārnis jānoķer un jāiemet skudru pūznī un pēc tam jāsaņem velkamais kauls (krūšu kauls), tad nav neviena ienaidnieka.

49. Ja dzērves nolaidušās zemē pūļos, tad tas nozīmē, ka būs tukši gadi.

50. Ja cielaviņu pirmo reizi ierauga gaisā vai uz augsta priekšmeta, tad būs gaŗi lini.

Latviskie puķu nosaukumi.

Latviešu tautas radītājs gars gaiši redzams tautas tradīcijās. Tautas tradīcijas aptver gan lielākus, gan mazākus sacerējumus. Bet tautas radītājs gars parādās arī atsevišķu vārdu sacerēšanā. Tautā sacerētus vārdus varam uzlūkot par vismazākajiem dzejas darbiem. „Cik tālu sniedzas mūsu pieredze, atsevišķs vārds katrā ziņā nonāk tanī stāvoklī, kurā to varam nosaukt par dzejas darbu,“¹⁾ saka A. Potebņa. Bieži vien vārda dzejiskums ar laiku pavājinās un beidzot pat pavisam izzūd. Tā, piemēram, vārds zāle senāk apzīmēja zināma priekšmeta zaļuma priekšstatu. Tagad šī zaļuma priekšstata šīnī vārdā mēs vairs nejutām. Tādēļ pievienojam zāles vārdam epitetu zaļa, lai izceltu tās zaļumu. Zūdot zaļuma priekšstatam zāles vārdā, iespējams pievienot tam arī epitetu dzeltāna u. c. Vārds kā dzejas darbs bieži vēl sastopams latviskajos puķu nosaukumos. Tādēļ šeit īsi aplūkosim tos.

Latvisko puķu nosaukumu sacerēšana ievēd mūs tautas vārdu radīšanas procesā. Mēs skaidri redzam, kā rodas kādas puķes vārds. Nosaukumu puķei dod atsevišķs cilvēks. Piemēram skābene, pienene, alksnene, podzene, cirvene u. c. ir atsevišķu cilvēku radīti vārdi. Tomēr kāda cilvēka sacerētais vārds viegli kļūst par zināma apvidus ļaužu īpašumu, ja tas izteic kādu puķes pazīmi un pielāgojas ļaužu saprašanai. Saprotams, ka tanī pašā apvidū vai arī citur kāds cits cilvēks var dot tai pašai puķei pavisam citu nosaukumu, apzīmēdams kādu citu puķes īpašību un pielāgodamies ļaužu saprašanai. Ļaužu apziņā tad nu var uzglabāties abi vārdi. Jaunu puķes nosaukumu radīšana var vēl turpināties. Tādā kārtā izcēlušies daudzu puķu nosaukumi, kas tautā sastopami. Piemēram puķi ar latīņu apzīmējumu *Silene vulgaris* Garcke sauc šādi: plaukšķenes, pūslīši, kulbenes (*Liezerē*), čikstenes, tulzneses, plikstiņš u. c. Plaukšķeņu nosaukums cēlies no trokšņa, kādu rada puķes pumpurs, ja to saspiež, pūslīšu apzīmējums radies no puķes pumpura izskata, kas atgādina pūslīti, kulbenes vārds nācis no puķes zieda izskata, kas atgādina kulbu, čikstenes nosaukums — no trokšņa, kādu rada puķes pumpurs, ja to saspiež, tulzneses vārds — no zieda izskata, kas atgādina tulznu, pliksteņa apzīmējums — no trokšņa, kādu rada puķes pumpurs, ja to saspiež.

¹⁾ А. А. Потеня. Изъ лекцій по теоріи словесности. Басія. Пословица. Поговорка. Харьковъ, 1894. 114. ларр.

Katras puķes nosaukuma izcelšanās brīdī sastopam trīs elementus: pirmkārt, skaņas, bez kurām vārda nevar būt; otrkārt, zināmu priekšstatu; treškārt, noteiktu nozīmi. Piemēram vārdā pienene sastopam skaņas p, ie, n, e, n, e, piena priekšstatu un noteiktu puķes nozīmi. Skaņas un nozīme vienmēr sastopamas vārdā. Turpretī priekšstats vārdā var ar laiku pavisam izzust, piemēram zaļuma priekšstats vārdā zāle.

Dodot puķei nosaukumu, latvietis apzīmē priekšstata elementu. Te rikojas dažādi. Dažreiz viņš ņem vārdu no vietas, kur puķe sastopama. Tā ežu puķe, ežu zāle (*Achillea millefolium* L.) dabūjusi vārdu no vietas, kur tā parasti aug. Citi piemēri: ciņu zāle, ciņu smilga (*Aira caespitosa* d.), purvāju ciņu zāle (*Aira discolor* Thmill), pļavu auzas (*Avena pratensis* d.), rudzene (*Cerastium glomeratum* Thuillier), purene (*Caltha palustris* d.) u. c.

Nereti puķe dabū nosaukumu no savas krāsas. Tā zilgalvītis, zilbārdīši, zilgalviņi (*Brunella vulgaris* L.) saņēmusi savu vārdu no krāsas. Citi piemēri: bāli pelēkais grīslis (*Carex canescens* L.), dzeltānais grīslis (*Carex flava* L.), zilactiņas, zilais vizbulītis (*Hepatica triloba* Gillibert), zaļā naktsvijole (*Platanthera viridis* Lindley), sarkanēs (*Origanum vulgare* L.) u. c.

Bieži vien puķe saņem savu vārdu no ārējā izskata. Tā podzene, auna galviņa, bulļa piere, cāļa galviņa, āžu poga (*Trollius europaeus* L.) ieguvusi savu nosaukumu no ārējā izskata, kas atgādina kustoņa galvu. Citi piemēri: zobenes, bultenes (*Sagittaria sagitifolia* L.), gailīši, gailiņi, gailenes, gaiļa biksītes, gaiļa paslavas, vistkājiņi, gaigalītes (*Primula officinalis* Jacq) u. c.

Reizēm puķei dod nosaukumu pēc kādas īpašas pazīmes. Tā sūrenes (*Polygonum hidropioides* L.) dabūjušas nosaukumu no sava sūruma. Citi piemēri: lauku un pļavu skābenes (*Rumex acetosa* L.), cūku pienene (*Toraxacum officinale* Wiggers), spīdenes, spīdeles (*Convallaria majolis* L.), taucene (*Agremonia eupatoria* L.), putenes (*Polygala amara* L.), rūgtenes (*Gratiola officinalis* L.), aklenes, akles, aklenīte (*Aquilegia vulgaris* L.), trīsene, drebekļi (*Briza media* L.) u. t. t.

Dažos gadījumos puķe dabū vārdu no tam, ka to lietā kā ārstniecības līdzekli pret kādu kaiti. Piemēram drudža zāles (*Gentiana amarella* L.), tūkuma zāle (*Impatiens nolitangere* L.), cērmju zāles (*Tanacetum vulgare* L.) u. c.

Citos gadījumos nosaukumā izteikta puķes ietekme uz tās lietātāju. Piemēram miega zāles (*Solanum nigrum* L.), nāvīgā gundega (*Ranunculus sceleratus* L.), kreima zāle, sviesta zāle (*Pinguicula alpina* L.) u. c.

Daži nosaukumi norāda uz puķes augšanas veidu. Tā vārds mūra vīte (*Hedera helix* L.) apzīmē puķes augšanas veidu. Citi piemēri: kāpelējošais miešķis (*Asperula aparine* M. B.), sētložņi, sētliži, sētlaipīte (*Glechoma hederacea* L.), žogu tīteņi (*Convolvulus avoensis* L.) u. c.

Dzirdes sajūta izmanāma šādos puķu nosaukumos: plāpene (*Papaver rhoeas* L.), plaukšķene, čikstene, plikstiņš (*Silene vulgaris* Garcke) u. c.

Ožas sajūta sastopama šādos puķes nosaukumos: smaršas zāle, smaršīgā pavasara zāle, smaršīgā plavu zāle (*Anthoxanthum odoratum* L.), smirdošā dzeguzene (*Epipactis latifolia* Allioni) u. c.

Garšas sajūta atrodama šādos puķu nosaukumos: sald-sakne (*Scorconera hispanica* L.), lauku un plavu skābenes (*Rumex acetosa* L.), lauku sūrene (*Polygonum tomentosum* Schrank), rūgtā puķe (*Laserpitium latifolium* L.) u. c.

Taustes sajūta vērojama šādos puķu nosaukumos: asā zāle (*Asperugo procumbens* L.), mīkstā lāčuza (*Bromus mollis* L.) u. c.

Mēs jau redzējām, ka puķu vārdi ir dzejiski sacerējumi. Pa laikam puķe dabū nosaukumu no kādas cilvēka, kustoņa, putna īpašības, kuŗu vārdu devējs pārnes uz to. Tā šeit nosaukuma devējs noskaidro nepazīstamo parādību ar pazīstamo. Tāpēc puķu nosaukumos varam meklēt parastos dzejas sacerēšanas līdzekļus — tropus. Puķu vārdos sastopam visus trīs tropu veidus: metaforu, metonimiju un sinekdochu.

Metafora. Nemsim piemēram puķi ar latīņu nosaukumu *Tussilago forfora* L. Latviski šo puķi sauc dažādi. Minēšu te vienu nosaukumu — pamāšu lapas. Šis vārds atgādina puķes krievisko nosaukumu — маж i маچهа. Ir zināms, ka šai puķei lapu virspuse ir gluda un auksta, apakšpuse mīksta un silta. Virspuse atgādina pamātes aukstumu, apakšpuse — mātes siltumu. No tam krievu nosaukums маж i маچهа (māte un pamāte). Latvieši ievērojuši vairāk lapas virspusi, kas liek domāt par pamāti. No tam cēlies nosaukums pamāšu lapas. Tā tad šis puķes nosaukuma pamatā ir metafora.

Aplūkosi vēl otru piemēru. Puķi ar latīņu vārdu *Amarantus retroflexus* L. latviski sauc par kaķasti, peļasti, lapsas asti. Šis puķes zieds atgādina asti. Tikai viens cilvēks to nosaucis par kaķasti, otrs — par peļasti, trešais — par lapsas asti. Šis puķes nosaukuma pamatā atrodam salīdzinājumu tāpat kā pirmajā piemērā. Puķes izskats līdzinās astei. Tā kā salīdzinājums ir metaforas veids, tad šī nosaukuma pamatā ir metafora.

Citi puķu vārdi, kas radušies uz metaforas pamata: kumeļu pēda (*Asarum europaeum* L.), zaķaustiņas, vēžaustiņas (*Convallaria majalis* L.), vārndeguns, zilais starks deguns (*Delphinium elatum* L.), uzpirkstīte, uzpirkstne, pirkstmicīte, pirkstmauce, sarkanā uzpirkstīte (*Digitalis ambigua* Murrau), segliņi, sedliņi, segliņš, sedliņš, (*Evanymus europaeus* L.), starks knābis, gandra knābis, svētuļu deguns (*Geranium columbinum* L.), kaķu pēdiņas, zaķu pēdiņas, kaķu pautiņi (*Guaphalium dioicum* L.), Dieva rociņa, joda rociņa, Jāņa rociņa, velna ķepa, Dieva ķepa, (*Orchis incarnata* L.) pēc saknes veida, dzērvju kājas, varžu kājas, vārnu kājas, vistu kājas (*Comorum palustre* L.) u. t. t.

Metonimija. Metonimija arī dažreiz sastopama puķu vārdu pamatā. Tā, piemēram, puķi ar latīņu nosaukumu *Caltha palustris* L. latviski sauc par pureni. Šis vārds cēlies no tam, ka puķe aug purvos. Šinī gadījumā vietas nosaukums ņemts par auga apzīmējumu. Tā ir metonimija. Citi puķu nosaukumi, kas cēlušies uz metonimijas pamata: kūdrājas (*Glechoma hederacea* L.), palagzde (*Hepatica triloba* Gillibert), elksnene (*Malva silvestris*) u. c.

Sinekdocha. Tomēr lielais vairums puķu vārdu ir cēlies uz sinekdochas pamata. Puķe parasti nosaukta pēc vienas pazīmes. Veselas grupas pazīmju vietā ņemta viena pazīme. Piemēram, puķi ar latīņu nosaukumu *Polygonum hidropiper* L. latviski dēvē par sūreni. Šis vārds cēlies no tam, ka puķei ir sūra garša. Šinī gadījumā no daudzajām puķes pazīmēm minēta viena — sūrumš. Veselas grupas īpašību vietā nosaukta viena īpašība. Tā ir sinekdocha. Citi puķu nosaukumi, kas radušies uz sinekdochas pamata: lauku un plavu skābene (*Rumex acetosa* L.), cūku pienene (*Taraxacum officinale* Wiggers), spīdenes, spīdeles (*Convallaria majalis* L.), putenes (*Polygala amora* L.), rūgtenes (*Gratiola officinalis* L.), aklenes (*Aquilegia vulgaris* L.), trīsene, drebekļi (*Briza media* L.) u. d. c.

Jāaizrāda, ka arī tie puķu nosaukumi, kas cēlušies uz metaforas vai metonimijas pamata, pa lielākai daļai slēpj sevī sinekdochu. Tā, piemēram, purene (*Caltha palustris* L.) nosauc no daudzām šīs puķes īpašībām tikai vienu: tā aug purvā. Šeit pamatā metonimija, kas, savukārt, saistīta ar sinekdochu. Cēlies uz metonimijas pamata, šīs puķes nosaukums slēpj sevī arī sinekdochu.

Tāpat arī, piemēram, nosaukums kumeļu pēda (*Asarum europaeum* L.) cēlies uz metaforas pamata: puķe atgādina kumeļu pēdu. Tomēr no daudzām puķes īpašībām minēta tikai viena: tās līdzība ar kumeļu pēdu. Tā ir sinekdocha. Tādā kārtā aplūkojamā piemērā savienota metafora ar sinekdochu.

No sacītā redzam, ka latviskie puķu nosaukumi ir mazi dzejas darbi. Tie liecina, ka tauta puķu vārdu radīšanā darbojusies kā dzejniece.

Bez tam latviskie puķu nosaukumi rāda, ka vispāri vārdi savā izcelšanās laikā ir dzejas darbi. To pamatā atrodam kādu tropu veidu. Tikai ar laiku dzejiskais priekšstats vārdā zūd. Vārds zaudē savu dzejisko dabu. Izgaist viens no vārda elementiem — priekšstats. Šis parādības cēlonis meklējams vārda nozīmes paplašināšanās procesā.

Kārlis Plukšs.

Göte un Euripids.

(Götes „Iphigenie auf Tauris“ un Euripida Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις īss salīdzinājums.)

Jau sen par pareizu atzīts uzskats, ka Europas kultūra ir antīkās Grieķijas garīgā mantiniece. Viņa saņēmusi gadu simteņiem rosinātājus spēkus no senās grieķu kultūras, līdz pati varējusi uzplaukt un attīstīties.

Daudzu mākslu un zinātņu pirmavots ir senā Hellada. No šī avota tad arī ir plūdušas dzīvinošas straumes uz visām pusēm, un tur, kur ir kritusi šī spirdzinošā rasa, ir radusies jauna garīga dzīvība un attīstība. Senā Hellada ir pirmā un pamatīgākā literāriskā skola, kurā ir mācījies vairums pasaules lielo garu. Šajā skolā viņi guvuši noteiktus pamatus savai izglītībai, tā palīdzējusi viņu spējas vēl vairāk izkopt un attīstīt.

Un viens tāds grieķu kultūras skolas audzēknis ir arī lielais vācu dzejnieks Göte. Reti vēl kāds tā kā viņš ir mīlējis antīko literātūru. Tajā viņš ir saskatījis augstākās izglītības un garīgās kultūras pamatus. Kādā vietā viņš saka: „Möge das Studium der Griechischen und Römischen Literatur immerfort die Basis der höheren Bildung bleiben!“ (Sprüche in Prosa 6. Abteilung).

Homērs un lielie grieķu traģiķi ir tie, pie kuriem viņš vienmēr un vienmēr atgriežas. Sevišķi mīļi viņam ir lielie traģiķi, bet no tiem viņš ar sevišķu aizrautību piemin Euripidu. No Euripida darbiem viņam vecumdienās vismīļāks ir Bakchantes (Βάκχαι). Savā vēstulē Mülleram 1823. g. 19. okt. viņš saka, ka neesot vairs iespējams ģeniālāk attēlot dievības varu un cilvēku stulbumu.

No minētajiem grieķu traģiķiem kritika mēģinājusi Euripidam ierādīt trešo vietu un meklēt kļūdas viņa darbos. Par to vienmēr ir Gōte sašutis. Piemēram, 1827. g. 28. marta sarunās ar Ekermani viņš izsakās par V. Šlēgeļa kritiku šādi: „Ein Dichter, den Sokrates seinen Freund nannte, den Aristoteles hochstellte, den Menander bewunderte und um den Sophokles und die Stadt Athen bei der Nachricht von seinem Tode Trauerkleider anlegten, musste doch wohl in der Tat etwas sein. Wenn ein moderner Mensch wie Schlegel an einem so grossen Alten Fehler zu rügen hätte, so sollte es billig nicht anders geschehen als auf den Knien.“

Līdzīgi viņš izsakās 1832. g. kādā sarunā ar Götlingu, ka filologi pareizi neizprotot Euripidu. Var redzēt, ka Gōte Euripida dzejnieka individuālītai atradis vistuvāko pieeju, tāpēc šie pārmetumi pret visiem tiem, kas meklē kādas kļūdas Euripida darbos. Īsi pirms šīs sarunas ar filologu Götlingu, viņš savā dienas grāmatā 1831. g. 22. novembrī raksta šādi: „Ich las hernach den „Jon“ des Euripides abermals zu neuer Erbauung und Belehrung. Mich wundert's, dass die Aristokratie der Philologie seine Vorzüge nicht begreift, indem sie ihn in herkömmlicher Vornehmigkeit seinen Vorgängern subordiniert, berechtigt durch den Hanswurst Aristophanes. Hat doch Euripides zu seiner Zeit ungeheure Wirkung getan, woraus hervorgeht, dass er ein eminenterer Zeitgenosse war, worauf doch alles ankommt. Und haben denn alle Nationen seit ihm einen Dramatiker hervorgebracht, der nur wert wäre, ihm die Pantoffeln zu reichen?“

Šo liecību pietiek, lai saprastu, kā Gōte skatās uz Euripidu un kā šo dzejnieku vērtē. Noskaidrojuši Gōtes attiecības pret Euripidu tīri teorētiski, mēģināsim noskaidrot tās arī praktiski, t. i. kādās attiecībās atrodas Gōtes darbs „Iphigenie auf Tauris“ pret Euripida *Ἰφυγένεια ἢ ἐν Ταύροις*.

Vielu savam darbam Gōte bija aizņēmis no antīkās teikas par Tantala cilts noziegumiem un kā galveno avotu viņš izmantojis Euripida jau minēto darbu.

Vācu kritiķi ir gandrīz viens prātis, ka Gōtes darbs, salīdzinot to ar Euripida darbu, ir daudz pārāks kā idejiskā ziņā, tā arī raksturu tēlojumos. Te tomēr man būs pašās beigās jāaizrāda, ka vācu kritiķi ir stipri vienpusīgi un partejiski. Galvenās izšķirības šos darbos atradīsim dažādos pasaules uzskatos, līdz ar to šo darbu idejās.

Ideju un pasaules uzskatu atšķirības abos darbos.

Euripida darbā varētu atzīmēt šādu pamatlīniju: visus cilvēka noziegumus izlīdzina dievība, gan jau viņa atradis izeju, jo viņa ir laba un viņai ir vara.

Šo paļaušanos uz dieviem un it kā savu bezspēcību bez dievu palīdzības, izsaka Orests (120—121) οὐ γὰρ τὸ τοῦδὲ γ' αἴτιον γενήσεται πεσεῖν ἀχρηστον θέσφατον.

(Jo, tiešām, mana vaina nebūs tā, ja dievu lēmums netiks piepildīts.)

Tā vien mums var likties, it kā par Oresta noziegumiem būtu atbildīgi vai paši dievi. Lai to saprastu, centisimies atminēties antīkā pasaules uzskata galvenās pazīmes. Šis pasaules uzskats meklējams ticībā, ka par cilvēku valda ārpus viņa pastāvošs liktenis. Noziegums un šā grēka izpirkums nāk no augšienes pēc nenovēršama dievu lēmuma. Cilvēks, kaut gan atbildīgs par savu darbu, pēc Otrīda Müllera izteiciena, ir savā būtībā tomēr tikai degampunkts, kurā krustojas un izpaužas augstākas daimoniskas varas. Euripida traģēdija ir uzrakstīta šādā garā. Apollons ir tas, kas bija pavēlējis Orestam atriebties Klitaimnēstrai un Aigistam par Agamemnona nonāvēšanu, erīnijas — dusmīgās atriebības dievietes ir atkal tās, kas pēc mātes noslepkavošanas vajā Orestu. Apollons apsola Orestam izdzēst tā noziegumu, ja tam izdotos pārnest dievietes Artemidas tēlu no Taurijas svētnīcas uz Grieķiju. Orests sava drauga Pilada pavadībā uzņemas šo risku. Viņš atrod savu, par mirušu turēto māsu Īfigeneju Taurijā par Artemidas tempļa priesterieni. Īfigeneja, kam pēc tās zemes paraduma jāupurē katrs svešnieks, māsas mīlestības un dzimtenes ilgu vadīta, pievienojas plānam, kurā paredzēta bēgšana un slepena dievietes Artemidas tēla aizvešana. Ķēniņš Toants grasās dzīties bēgļiem pakal, bet tad parādās dieviete Atēna un norāda, ka viss noticis pēc dievu lēmuma. Toants padodas. Oresta grēks ir izlīdzināts.

Euripida drāmā ass, ap ko viss grozās, ir mēģinājums atņemt skītiem dievietes tēlu. Visas neveiksmes, kas viņiem stājas ceļā, viņi cenšas novērst ar viltību, ko daba jo sevišķi piešķirusi sievietes dzimumam, δεινὰ γὰρ αἱ γυναῖκες εὐρίσκουσιν τέχνας (1032).

(Rast viltību ir sievietes pavisam veiclas.)

Götes darbā redzam šo pirmatnējo saturu pārveidotu. Pamatdoma šeit ir šāda: dvēseles cēlums un sirds skaidrība ir augstākā vara, tā ir parāka par drošsirdību un viltību. Līdzīgas domas izsaka Īfigeneja:

„Soll nicht der reinen Schwester Segenswort
Hülfreiche Götter vom Olympus rufen?“ (1166—1167.)

Skitu zemi viņi neatstāj slepeni, bet viņa ķēniņam augst-
sirdīgi atklāj savus nodomus. Šādas rīcības sekas ir tās, ka
ķēniņš Toants nolemj viņus atlaist. Kur cilvēki viens otram
tuvojas ar atklātu sirdi, tur meli ir lieki.

Arī Apollona izteicienu Gōte savā darbā pārveidojis, un
proti, ka Orests tikai tad gūšot mieru no erīnijām, kad viņš
māsu, „kas pret savu gribu uzturas Taurijas krastos“, vedīšot
uz Grieķiju. Tulkojot šo izteicienu, iznāk, ka te domāta nevis
Apollona māsa dieviete Artemida, bet gan Oresta māsa Īfige-
neja. Šāda Apollona izteiciena pārveidošana atbilda Gōtes
darba pamatidejai, jo Gōtes darbā drāmatiskā mezgla atrisi-
nājums meklējams Īfigenejas tīrā, dvēselīgā būtņē. Oresta no-
ziegumu varēja izlīdzināt tikai kāds tās pašas ģimenes loce-
klis, pret kuru (ģimeni) Orests bija tā noziedzies. Orestu
var pestīt tikai Īfigeneja, jo vienīgi viņa ir palikusi ģimenes
lāsta neaizskārta, tikai viņa no visas Tantara cilts palikusi
savā sirdī tīra un skaidra. Ja tagad gribētu dēfīnēt to pasau-
les uzskatu, ko sastopam Gōtes darbā, tad tas gandrīz pil-
nīgi atbilstu tam, ko mēs saucam par kristīgo pasaules uz-
skatu. Kā jau teikts, tas sevišķi skaidri redzams no diviem
momentiem: no Īfigenejas attiecībām pret Toantu, un no viņ-
ņas lomas Oresta pestīšanā.

Un tomēr nav istī pareizi, ja mēs šo pasaules uzskatu no-
saucam par kristīgo, jo līdzīgi var rīkoties ikviens, ko vada
labāka sirds pārlicība. Piem., Neoptolems Sofokla darbā
„Filoktēts“ (Φιλοκτήτης).

Dažas izšķirības drāmu ārējā uzbūvē.

Apskatot personas abās drāmās, redzam Euripida darbā
bez Īfigenejas, Pilada, Oresta un Toanta, vēl ganu, vēstnesi,
grieķu sieviešu kori, pat dievieti Atēnu; bet Gōtes darbā, bez
minētām četrām galvenām personām, uzstājas Arkads, ķē-
niņa Toanta labā roka un padomdevējs.

Euripida darbā gans paziņo par svešnieku ierašanos un ka
tie esot saņemti ciet sakarā ar Oresta ārprāta lēkmi un uzbru-
kumu ganāmpulkiem. Kāpēc Gōtes darbā nav šī gana un arī
vēstneša, kas Euripida darba beigās paziņo par Oresta bēg-
šanu? Tas, pa daļai, izskaidrojams ar mākslas līdzekļu oiko-
nomiju, pa daļai arī ar to, ka grieķi, tiecoties pēc plastiska
notikuma attēlojuma, piegriež galveno vēriību taisni pašiem
notikumiem, turpretim Gōte liek nepieciešamo notikumu at-

stāstījumu izteikt galvenām personām, tā kā paši notikumi parādās no zināma attāluma, atstājot viņu atminēšanu lasītāja vai skatītāja fantāzijai.

Šinī gadījumā atminēsimies, ka arī Oresta ārprātu katrs dzejnieks attēlojis citādāki. Euripids, ievērodams labās gaumes prasības, sargās Oresta vājprātības lēkmi parādīt skatītājiem un liek mums to tikai nojaust pēc gana stāstījuma. Gans ļoti dzīvi un uzskatāmi attēlodams Oresta ārējo izturēšanos, rada mūsos jo spilgtu ārprāta pārdzīvojuma iespaidu: Orests krata savu izpūrušo galvu, viņš redz pūķi, kas taisās viņu nožņaupt, tad erīnijas, kas tur savās rokās viņa māti, ko viņš noslepkavojis, klintis, kas taisās viņam grūt virsū.

Göte attēlo citādi šo dvēseles šausmu pārdzīvojumu. Oresta ārprāts te izaug pakāpeniski no viņa mokās un pārmetumos saplosītās dvēseles ciešanām. Viņa grūtsirdība kāpinās līdz izmisumam, tiklīdz viņš uzzina, ka Īfigenejai jāizpilda brālim nāves sods, līdz ar ko viņu ģimenei draud atkal jauns asinsgrēks.

Kāpēc tālāk Euripidam vajadzīga Atēnas parādīšanās? Te dievietes iejaukšanās palīdz varoņiem izkļūt no kļūmīgas situācijas, līdzīgi tam, kā reiz Areiopagā, kur Atēnas balss izšķīra Oresta likteni. (1469—1472).

Pēc grieķu reliģiskiem uzskatiem, kur dievišķīgais pilnīgi apvienojas ar cilvēcīgo, šāda dievietes parādīšanās uz skatuves bija pilnīgi dabīga. Götem tā nebija vajadzīga, jo neredzamas dievišķās varas esamība izpaužas darbojošos personu dvēselēs. Šinī gadījumā tajā iespaidā, kādu Īfigeneja atstāj uz Toantu.

Kāpēc Götes personāžā sastopam jaunu figūru (Arkadu), kādu antīkā drāmā nemaz nesastopam? Šīs personas ierašanos Götes darbā pamato sirsnīgās attiecības Īfigenejas un Toanta starpā. Euripidam starp abām personām ir tikai tīri ārējas attiecības. Mēs redzam tur viņus tikai vienīgu reizi savstarpējā sarunā (1153—1233), kuŗa norisinās par abiem svešniekiem un dievietes tēla aizvešanu. Götem šīs attiecības ir citādas, tāpēc te arī vajadzīga Arkada persona. No paša Toanta, šā cēlā barbaru valdnieka, viņa nopietnā un noslēgtā rakstura dēļ, mēs nevarētu tieši uzzināt viņa smalkākās jūtas. Tās ir mīlestības jūtas, ar kādām viņš vērsās pret Īfigeneju. Tāpēc te mums vajadzīgs starpnieks, ar kuŗa palīdzību mēs varam dziļāk ieskatīties valdnieka dvēselē. Un šāda starpnieka lomu izpilda Arkads.

Svarīga izšķirība ir arī tā, ka Götes darbā trūkst kuŗa. Euripida darbā kuŗa loma ir visai svarīga, jo koris vispārīgi izteic atklātības domu, nostājoties aktīvām personām blakus,

tās brīdinot, dodot tām padomu, gan arī izsakot līdzjūtību. Bez tam viņš izteic attiecīgo personu jūtas to dažādākās niansēs. Vispār to raksturo dzīva līdzjūtība, sajūsma, uz-
mudināšana, rūpēšanās un ilgas, beidzot priecīgas un diev-
bijīgas jūtas. Koris bija grieķiem nepieciešams, jo viņā izpau-
žas subjektīvais, liriskais elements, kas dažreiz sasniedz ap-
brīnojamu mūzikalitāti un daiļskanību. Piemēram, minēšu
vieta, kurā grieķu sievietes koris ilgojas pēc dzimtenes, līdz
ar to izteikdams Īfigenejas karstāko vēlēšanos nokļūt reizi
savā tēvu zemē (1090—1105).

Putniņ, kas pie klinšainas
jūras kraujas, alkion,
skumīgu dziesmu dziedī
sērīgā balsī, kas saprāti-
giem viegli jaužama ir.
Vienmēr dziesmās, kad
Tu bēdājies par savu vīru,
ar tavām skumjām salī-
dzinu es savas, bezspārnu putns.
Vēlētos tikt es hellēņu saietos,
vēlētos kļūt es māte, par kuŗu dieviete gādā,
kas pie Kintijas pakalna dzīvo,
kur aug palma krāšņajām lapām,
tur, kur lauru koks zaļo un zied,
un kur svētais eļļas koks pleš savus mirdzošos zarus,
kas tur Latonai dzemdējot vēligi bija,
un dīķī, kur ūdens mutulī griežas,
dziesmām bagātais gulbis sumina mūzas.

Göte lirisko elementu ieliek pašā tēlojumā un personu va-
lodā. Pa daļai vecais koris ir aizvietots ar monologu, kur
galvenās personas savas jūtas izteic liriskā valodā, kā to dara
Īfigeneja (I., 4 un IV., 5).

Raksturu salīdzinājums.

Pievēršoties sīkākam raksturu salīdzinājumam un ana-
līzei, redzēsīm starp Götes darbu un oriģinālu zināmas atšķi-
rības.

Īfigeneja.

Centrālā figūra abos darbos ir Īfigeneja, jo ar viņu sai-
stās visas darbības atrisinājums un smaguma punkts.

Euripida Īfigeneja ilgojas pēc savējiem un dzimtenes, bet
kad viņas ilgas šķiet tai nesasniedzamas, tad tā iedegas dus-

mās pret visiem tiem, kas to šķīruši no saviem piederīgiem. Pat uz tēvu viņai ir īgns prāts, viņa nevar tam piedot, ka tas viņu ar blēdību aizvīlis uz Aulidu un gribējis upurēt dievietei. Bet visvairāk viņa nīst Hellēnu, ko viņa atzīst par savas nelaiemes galveno cēloni (525).

ὦ μῖσος οὖσ' Ἑλλησιν, οὐκ εμοὶ μόνῃ.

(Ak, riebums visiem grieķiem tu, ne tikai man.)

Viņa tulko savu sapni, pēc kuŗa iznāk, ka viņas brālis Orests ir miris, tāpēc viņa dusmojas pat uz dievieti Artemidu (380—386):

Man gribas dievietes pretrunības pelt,
Ja kāds no cilvēkiem par slepkavu ir kļuvis,
Vai rokām nedēļnieci, mirušajiem pieskāries
Pie altāriem to nelaiž klāt, par noziedzīgu tur,
Bet pati tā par cilvēkupuŗiem it gauŗi priecājas.
Nav iespējams, ka Dzeva sieva tik pretrunīgu būtni radīja.

Euripida Īfigeneja var būt arī atriebīga, jo viņa ļoti priecājas par pareģa Kalchanta nāvi (533) un novēl Odisejam nekad vairs nerasniegt dzimtenes krastus (535).

Kā varonīgas cilts meita viņa ir uzņēmīga, asprātīga un uzmanīga savos lēmumos, darbīga un droŗa savu plānu izveŗšanā. Viņas nacionālā pašapziņa, viņas ģimenes lepnums piešķir viņai cēlas pašcienības jūtas. Viņa vienmēr ilgojas pēc dārgās hellēņu zemes, atmiņas par brāli nekad neizdzīst viņas uzticamā māsas sirdī. Cik steidzīgi tā izjautā ganu, kad tas viņai ziņo par sveŗniekiem (240)! Vēl dedzīgāki viņa izpētī un iztaujā pašus sveŗniekus, no kuŗiem viņa uzzina ne tikai visas Grieķijas likteņus, bet arī notikumus viņas pašas tēva mājā. Cik steidzīgi viņa izmanto ziņu, ka Orests vēl dzīvo! Vienam no sveŗniekiem viņa apsola brīvību, ja tas viņas vēstuli nogādātu tās piederīgiem Grieķijā. Bet kad jau Orests viņai uzdevies par brāli, cik uzmanīgi viņa vēl to pārbauda, vai tik tas viņu nepievil! Bet kad viņa ir pārliecināta par patiesību, kā viņai tūlīt rodas cerība uz glābŗanos:

ὦ φίλατ', οὐδὲν ἄλλο, φίλτατος γάρ εἰ
ἔχω σ', Ὀρέστα τηλύγετον ἀπὸ χθονὸς
πατρίδος, ὦ φίλος (827—830).

(Ak, mīļākais, jo mīļāka man vairs neviena nav;
Tu, Orest, esi mans, tu tēv' un mātes milul's,
No tēvu zemes ņurpu nācis dārgākais.)

Cik droši viņa tagad izteic cerību, kas viņas sirdī jau bija mājojusi, pirms Orests bija šurpu nācis, — atgriezties atkal dzimtenē un atjaunot aptraipītās tēva mājas godu (989—993). Lai glābtu savu mīlo brāli, viņa ir gatava pat upurēt savu dzīvību (1004—1005):

οὐ μὴν τι φεύγω γ', οὐδέ μ' εἰ θανεῖν χρεών, σῶσαι τὰ σ'.

(Pat mirt man nava bail, ja tikai glābt var tevi.)

Šeit mēs redzam Euripida Īfigenejas cēlās īpašības, viņas pašuzpurēšanās un māsas mīlestība sasniegusi te augstu pakāpi. Tālāk mēs redzam, cik uzmanīgi viņa meklē izeju un izgudro šādu plānu, kurā parādās Īfigenejas viltība. Mātes slepkavu vajagot pirms tā upurēšanas novest pie jūras un tā grēkus noskalot, tāpat arī viņa ne mazāk noziegušos biedru. Arī dievietes tēlu vajagot nonest pie jūras skalošanai, jo tas svešnieku nozieguma dēļ apgriezies otrādi. Bet kad tā dievietes tēlu būs nonesusi pie jūras, tad viņa to nogādās kuģī. Vientiesīgajam ķēniņam viņa prot tik izveicīgi aplēpt savu smalki izdomāto viltību, ka viņš pievienojas visām viņas prasībām.

Īfigenejas raksturu Gōte izveidojis zināmā mērā citādāku. Tā viņam ir augsta, skaidra, svēta, dievišķīga sieviete. Visa novirzīšanās no oriģināla te tāpēc, lai izceltu jo spilgtāki viņas cēlumu un sirds skaidrību.

Ar īstām bērna jūtām viņa ilgojās pēc dzimtenes, pēc mīļajiem piederīgiem, viņa runā ar sajūsmu par tēvu, kurā viņa iedomājas iemiesotu vīrišķības ideālu. Vienkārša un maigā valodā viņa saka, ka ne jau tēvs bijis tas, kurš gribējis un panācis viņas upurēšanu, bet gan satrakotais kara pūlis. Pat māti, kuņas darbu viņa nosoda, tā piemin ar saudzību, kā kādu nelaiimes upuri. Savu dzīves uzdevumu viņa atrod savas sirsnīgi mīlotās tēva mājas atbrīvošanā no nozieguma un lāsta.

Ilgas pēc dzimtenes nerimstas arī tad, kad Arkads viņai paziņo, ka ķēniņš vēl tai pašā dienā lūgšot viņas roku. Šo priekšlikumu viņa nevar pieņemt, jo ja tā to darītu, tad būtu jāatsakās no domām atgriezties dzimtenē. Toantu viņa domā atbaidīt no bildināšanas ar atzīšanos:

„Vernimm, ich bin aus Tantalus Geschlecht!“ (306)

un ar saviem senču noziegumiem. Kad Toants tomēr neatsakās no savas prasības, viņa atsaucas uz dievieti Artemidu, kas viņu esot izglābusi, un tikai tai esot tiesības uz viņas dzīvi (440—444).

Šīs sāpīgās, karstās ilgas pēc tēvu zemes skaidri izpaužas vārdos, ar kuriem viņa atbild uz ķēniņa pārmetumu, ka viņa ar savu atbildi mēģinājusi izvairīties.

„Nicht Worte sind es, die nur blenden sollen;
 Ich habe dir mein tiefstes Herz entdeckt.
 Und sagst du dir nicht selbst, wie ich dem Vater,
 Der Mutter, den Geschwistern mich entgegen
 Mit ängstlichen Gefühlen sehnen muss?
 Dass in den alten Hallen, wo die Trauer
 Noch manchmal stille meinen Namen lispelt,
 Die Freude, wie um eine Neugeborne,
 Den schönsten Kranz von Säul' an Säulen schlinge.
 O sendetest du mich auf Schiffen hin,
 Du gäbest mir und allen neues Leben.“ (452—462)

Kaut arī viņa tik ļoti ilgojās pēc dzimtenes, tomēr viņa negrib dzimtenē atgriezties slepeni, negrib savējos glābt ar viltu un meliem. Un tomēr arī viņa reizi padevusies šim kārdinājumam, piebiedrodamās Pilada viltīgajam plānam un teikdama uzticamajam Arkadam nepatiesību, kaut arī sirds viņai pretojusies. Tikai Arkads ar savu runu, kurš nav spējīgs nevienu pievilt, noved atkal Īfigeneju pie viņas īstās būtības. Tagad viņa pati izbīstas par savu rīcību un atgriežas atkal pie patiesības, kas vienmēr atvieglo sirdi. Tagad viņa ienist vēl jo vairāk melus, kas sirdi apkrauj ar pārmetumiem un mokām. Viņas dvēseles cīņā starp pienākumu un mīlestību uz brāli uzvar viņas dvēseles krietnums. Brāli viņa negrib atgūt ar meliem, tāpēc viņa lūdz dievus:

„Rettet mich und rettet euer Bild in meiner Seele.“
 (1716—1717.)

Mēs redzam, ka viņa nelūdz vis dievus, lai tie palīdzētu izvest viņas nodomus viņai un viņas brālim labvēlīgā virzienā, bet viņa lūdz tos, lai tie palīdzētu viņai uzturēt gaišu to dievišķīgo dzirksteli, kas kvēlo tās dvēselē. Ar atgriešanos savā dvēselē viņa atgūst atkal drosmi un noteikti noraida rīcību, kas tai bija uzspiesta un pretīga, viņas dvēseles būtībai neatbilstoša, un viņa uzņemas visu atbildību uz sevi.

„Schilt

Nur mich, die Schuld ist mein, ich fühl'es wohl;
 Doch konnt' ich anders nicht dem Mann begegnen,
 Der mit Vernunft und Ernst von mir verlangte,
 Was mir mein Herz als Recht gestehen musste.“
 (1586—1590.)

Ne ar ieroču varu, ne arī ar dievu varas lēmumu tiek at-risināts traģiskais mezgls, samierinošā, visu naidu izlīdzinošā vārda vara ir tā, kas Gōtes darbā visas nesaskaņas noved pie

tīras harmonijas. „Ich habe nichts als Worte“ atzīstas Īfigeneja sarunā ar Toantu, un turpat viņa piemetina „es ziemt dem edlen Mann, der Frauen Wort zu achten“ (1863—1865). Tikai ar grūtībām izdodas priesterienes balsij apklusināt ķēniņa nemieru. Tad ierodas Orests ar atvāztu zobenu; bet kā turpmākās sarunas neizvēršas konfliktā, ir atkal Īfigenejas nopelns, jo viņa novērš divkauju starp ķēniņu un Orestu ar vārdiem:

„Dieses blutigen Beweises
Bedarf es nicht, o König! Lasst die Hand
Vom Schwerte! Denkt an mir und an mein Geschick.“
(2064—2066.)

Bet trūkst tomēr vēl pilnīgas harmonijas, jo kaut arī Toants atļauj viņiem atgriezties dzimtenē, tad tomēr viņš izsaka savu „tad ejat“ nelabprāt un ar pretīgu sirdi. Bet turpmākie Īfigenejas vārdi izlīdzina visas nesaskaņas. Bez svētības, pret Toanta gribu, viņa nevar no tā šķirties. Viņa izsaka tam sirsnīgāko pateicību un godbijību, un izlūdzas no viņa šķirtoties sirsnīgus vārdus un svētību:

„Dann schwellt der Wind die Segel sanfter an,
Und Tränen fließen lindernder vom Auge
Des Scheidenden. Leb wohl! und reiche mir
Zum Pfand der alten Freundschaft deine Rechte.“

Götes Īfigenejai piemītošais miers un maigums, viņas patiesības un sirds skaidrības mīlestība padara to par gaišu un cēlu personību.

O r e s t s.

Abos darbos otro vietu ieņem Orests.

Euripida darbā Orests stipri līdzinās savai mātai Īfigenejai. Tā kā Īfigeneja ir aktīva, uzņēmīga, pat viltīga, tad arī Orestam vajadzēja būt tādām vīrišķīgo īpašību ziņā. Kad viņu pēc mātes nonāvēšanas vajā erīnijas, tad viņš steidzas uz Apollona oṛākulu. Saskaņā ar oṛākula pavēli, viņš no turienes dodas uz tiesu Areiopagā, kur viņu ar Atēnas gādību atsvabina no nozieguma, bet tomēr vēl viena daļa erīniju viņu vajā. Tad viņš par jaunu dodas uz Apollona templi, kur altāra priekšā, ceļos nokritis, solās pārraut savu dzīvības pavedienu, ja dievs viņu neglābšot. Apollons pavēl viņam doties uz Tauriju un pārnest no turienes Artemidas tēlu uz Grieķiju.

Kad viņš nonāk Taurijā, kā tad viņš raugās visapkārt, kaut tik viņi nesastaptu kādu ienaidnieku! Viņš nebaidās ne no kādiem šķēršļiem un kavēkļiem, lai tikai iegūtu tēlu:

Μόχθος γὰρ οὐδεις τοις νέοις σκῆψιν φέρει (122).

(Jo jauneklim nekādas grūtības par šķērslī nevar būt.)

Kad viņu un tā pavadoņus sagūstītus nodod Īfigenejai, un kad viņam draud jau nāve, cik droši tad viņš izsauca (484—485):

οὔτοι νομίζω σοφόν, ὅς ἂν μέλλων κτανεῖν
οἴκτω τὸ δαίμα τοῦλέθρου νικᾶν θέλη.

(Jo gudris tiešām nava tas, kam jāmirst,
Ar vaimanām, ja savas bailes pārspēt grib.)

Tikpat lielu drosmi, kā cēlas pašuzpurēšanās jūtas sava drauga labā viņš pierāda ar to, ka viņš ar Īfigenejas vēsti sūta Piladu uz dzimteni, bet pats grib upurēties dieviem. Kad viņš beidzot atradis savu māsu, kādas tad cerības mostas viņa dvēselē:

ἀλλ' ὦ φιληθεῖσ' ὦ κασίγνητον κάρα,
σῶσον πατρῶον οἶκον ἔκσωσον δ' ἐμέ (983—984).

(Ak, mīļākā, ak dārgā māsa mana,
Tu glābjot tēva māju, izglāb arī mani.)

Noteikti viņš cerē, ka viņš ar savu māsu atgriezīsies dzimtenē (1007—1016). Viņš neatsakās pat no nodoma nokaut valdnieku Toantu, ja citas izejas nav (1020). Pēc tam, kad viņu bēgšanas nodoms neizdodas un kad viņu Taurijas iedzīvotāji aizkavē, cik tad atklāti un droši viņš tiem pasaka, ka viņš esot Orests un ka viņš atnācis savai mātai pakal (1361—1363). Cik drošsirdīgi viņš cīnās ar saviem ienaidniekiem, aizdzenot tos ar dūru sitieniem, tad viņš pacel Īfigeneju uz pleciem, metas ūdenī un nonāk savā izturīgajā kuģī.

Citādākās krāsās Gōte ir tēlojis savu Orestu. Viņa nozieguma apziņa liek viņam par daudz nogrimt sevi, tā kā ārējā pasaule tam kļūst pavisam vienaldzīga, pat pretīga un piepilda viņu uz katra soļa ar bailēm, neuzticību un izmisumu:

„Das ist das Ängstliche von meinem Schicksal,
Dass ich wie ein verpesteter Vertriebner

„Geheimen Schmerz und Tod im Busen trage“ (656—658).
un tāpat arī trešā cēliena pirmā skatā, kad viņam Īfigeneja dodas pazīstama, to pārņem ārprāta drebuļi. Tikai tā mātai izdodas beidzot viņu izdziedināt, tā kā viņš (V, 4) kļūst dūšīgs

un vīrišķīgs. Viņš grib, cīnoties ar labāko no Toanta ļaudīm, sev izcīnīt brīvību. Viņa patiesības mīlestība, kas nevar ciest, ka Īfigeneja tiktu pievilta, un viņa gaišais asais prāts, ar kādu viņš atklāj un iztulko Apollona izteicienu, raksturo vienkāršiem un pievilcīgiem vilcieniem Oresta garīgo seju:

„Das Bild, o König soll uns nicht entzweien!
Jetzt kennen wir den Irrtum, den ein Gott,
Wie einen Schleier um das Haupt uns legte,
Da er den Weg hierher uns wandern hiess.
Um Rat und um Befreiung bat ich ihn
Von dem Geleit der Furien; er sprach:
„Bringst du die Schwester, die am Tauris Ufer
Im Heiligtume wider Willen bleibt
Nach Griechenland; so löset sich der Fluch.“
Wir legten's von Apollens Schwester aus,
Und er gedachte dich! Die Strengen Bande
Sind nun gelöst; du bist den Deinen wieder,
Du Heilige geschenkt. Von dir berührt,
War ich geheilt; in deinen Armen fasste
Das Übel mich mit allen seinen Klauen
Zum Letztenmal, und schüttelte das Mark
Entsetzlich mir zusammen; dann entfloh's
Wie eine Schlange zu der Höhle.“ (2107—2124.)

Pilads.

Vismazāk Gōtes darbā ir pārmainīgies Pilads. Te viņš ir ne tikai apdomīgais un aktīvais darbības dalībnieks, bet viņš ir arī pats darbības virzītājs un vadītājs. Viņš apņemas grieķu priesterieni tuvāk pārbaudīt un noskaņot to sagūstīto glābšanai labvēlīgā virzienā. Viņš izdomā plānu, kā varētu aizvest projām tēlu līdz ar māsu un brāli. Viņš sagatavo tos gudros vārdus, ar kuriem Īfigenejai vajadzētu pievilt ķēniņu. Cik asi viņš vēršas pret Īfigeneju, ka tā, lai izvairītos no liela ļaunuma, pat vienu reizi negribot teikt nepatiesu vārdu! Tiklab Gōtes, kā Euripida Piladu raksturo stipras draudzības jūtas pret Orestu. Savam draugam Pilads ir gatavs palīdzēt gan ar padomu, gan ar darbiem.

Toants.

Ar ķēniņu Toantu mēs dabūjam Gōtes darbā daudz pamatīgāki iepazīties, te mēs dabūjam ieskatīties taisni viņa dvēselē. Mīlestības jūtas uz Īfigeneju piešķir viņa raksturam cēlākus vaibstus. Dziļi satriekts par sava dēla nāvi, viņš skumst par savas mājas tukšumu:

„Der ist am glücklichsten, er sei
Ein König oder ein Geringer, dem
In seinem Hause Wohl bereitet ist.“ (228—230.)

Viņš mil savu tautu un rūpējas ar tēvišķu gādību par sa-
viem pavalstniekiem. Gōtes darba ievada monologā Īfigeneja
viņu apzīmē par cēlo vīru, un tāds viņš paliek līdz drāmas beig-
gām. Pašās beigās viņš paceļas līdz cēlai resignācijai un
augstsirdībai.

Pazišanās skats abos darbos.

Tagad pievērsīsimies svarīgai vietai abos darbos, — brāļa
un māsas atkalpazišanās momentam.

Euripīda darbā šās ainas saturs īsumā šāds. Apbruņoju-
šies Taurijas iedzīvotāji atved Orestu un Piladu. Viņiem sa-
sietas rokas. Svešniekus iztaujājot, Īfigeneja uzzina, ka tie ir
grieki. Viņi stāsta, ka Troja esot sagrauta un Helēna dzīvojot
Spartā pie Menelāja. Arī Achillejs esot jau kritis. Kad Orests
ļoti brīnās, ka priesteriene pazīst Griekiju un tās iedzīvotājus,
viņa atzīstas, ka viņa esot tur piedzīmusi, bet jau kā bērns esot
atstājusi savu dzimteni. Tālāk Orests stāsta, ka Agamemnonss
miris šausmīgā nāvē no savas sievas rokas, bet pēdējo esot
nokāvis tās dēls Orests. Šis dēls un viņa māsa Elektra esot
vēl dzīvi.

Brītiņu padomājusi un redzēdama, ka savu sapni ir ne-
pareizi tulkojusi, viņa jautā Orestam:

Θέλεις ἄν, εἰ σώσαιμι σ', ἀγγεῖλαι τί μοι
πρὸς Ἄργος ἐλθὼν τοῖς ἑμοῖς ἐκεῖ φίλοις
δέλτον τ' ἐνεγκεῖν (582—584).

(Vai negribētu tu, ja izglābtu es tevi
Uz Argos' iet un maniemi mīļiem ziņot,
Šo rakstu nodot?)

Orests atsakās sava drauga labā. Viņš lūdz Piladu iet uz
Argolidu, kas arī beidzot pēc ilgas pretošanās padodas drauga
gribai. Īfigeneja ir ar to pilnīgi mierā. Piladam jāzvēr, ka viņš
nogādās viņam uzticēto rakstu, turpretim viņa no savas pu-
ses apsola to atlaist brīvu. Tad viņai ienāk prātā, ka
Piladam uz ceļa var notikt nelaime, tā kuģis var iet bojā
un līdz ar to vēstule, bet pats Pilads var izglābties. Lai arī
tādā gadījumā tas varētu viņas piederīgiem, Orestam, vē-
stules saturu paziņot, viņa nolasa tiem to priekšā (769—771;
774—776; 783—786). Šajā vēstulē viņa ziņo, ka viņa esot vēl
dzīva, jo dieviete viņas vietā esot upurējusi briežu māti. Savā

vēstulē viņa lūdz Orestu to glābt un pārvest dzimtenē. Pēc šās vēstules satura Orests pazīst savu māsu, un Pilads Orestam turpat, Īfigenejai klāt esot, pasniedz vēstuli. Orests apskauj savu māsu un dodas viņai pazīstams. Tikai ar lielām grūtībām Orestam izdodas neticīgajai pierādīt, ka viņš tiešām ir Agamemnona dēls. Kā pamatīgāko piemēru pierādījumam viņš piemin vectēva Pelopa zobenu, ko viņš esot redzējis Īfigenejas istabā.

Tagad apskatīsim to pašu skatu Gōtes darbā. Īfigeneja griežas vispirms pie sagūstītā Pilada, kas ir ļoti pārsteigts redzot, ka viņa ir grieķiete. Viņa lūdz Piladu pastāstīt ko tuvāk par sevi un savu draugu. Pilads iesāk savu stāstu, kurā viņš jauc patiesību ar izdomu. Viņš izstāsta gan patiesi visu sava drauga noziegumu, bet nesauc savu draugu īstā vārdā, t. i. par Orestu, bet gan pavisam citā. Tagad Īfigeneja uzzina Klitaimnēstras noziegumu. Isi un ātri viņa izdibina, kā viss tas noticis. Tādas sāpes, kādas nu pārņem viņas dvēseli, ir mēmas. Savas dvēseles ciešanas neizrādot, visus spēkus saņēmusi, viņa aiziet vientulībā izraudāties, sakārtot savas domas un jūtas. Tālāk viņa jautā par brāļa un māsas likteņiem, un Orests, pats padarīts par sava briesmīgā darba vēstnesi, izstāsta to viņai. Un kad viņam jāstāsta par sevi, tad viņa acu priekšā iznirst viņa mocošās sirdsapziņas uzmodinātie briesmu tēli. Īfigeneja pazīst viņa mokas un baigu nojautu pilna viņa izsauca:

„Unglücklicher, Du bist in gleichem Fall
Und fühlst, was er, der arme Flüchtling leidet 1070—71.“
Orests pasaka, ka viņš esot Orests un nekas cits:

„Ich kann nicht leiden, dass du grosse Seele
Mit einem falschen Wort betrogen werdest.
Ein lügenhaft Gewebe knüpf' ein Fremder
Dem Fremden, sinnreich und der List gewohnt,
Zur Falle vor die Füße, zwischen uns
Sei Wahrheit!
Ich bin Orest!“ (1076—1082.)

Māsa tagad redz savā priekšā ļoti milēto brāli, bet viņas prieks neizpaužas skaļos vārdos. Orests ir noslēdzis ar dzīvi visus rēķinus. Pēc viņa pārliecības to nespēj glāb ne bailes, ne arī cerība. Grieķu priesterienes klusēšanā viņš saskata vēlēšanos attālināties no mātes slepkavas, un iekams viņa paspēj ko teikt, viņš jau virzās projām. Un viņa spēj tagad tikai lūgt, kaut debesu dievi viņai to neatņemtu, jo Oresta dvēseles rētu dziedināšanā viņa redz savu dzīves uzdevumu; bet Orests, apzinādamies savu atstumtību, atraida katru viņas līdzjūtību, jo viņš

negribot citus ievilkst savā nelaimē, bet gan doties nāvē viens pats. Tagad sākas Īfigenejas misija. Ar lielu saudzību un apdomību viņa grib novest Orestu pie tā, ka viņš to atzītu par savu māsu, bet tas uz visiem viņas labi apdomātiem jautājumiem atbild bez kādas cerības uz atgriešanos dzīvē. Īfigenejas jautājums par māsām šķiet viņam atriebības garu uzsūtītas jaunas mocības, bet nepazīstamā māsa — priesteriene — pati atriebības dieviete. Beidzot, nevarēdama vairs to ilgāk izturēt, viņa dodas brālim pazīstama:

„Orest, ich bin's, sieh Iphigenien!
Ich lebe!“ (1173—1174.)

Orests viņai tomēr netic un atgrūž to no sevis. Tikai tad, kad Īfigenejas pacietīgā mīlestība piespiež ticēt tās vārdiem, viņš to uzrunā par savu māsu. Un arī šinī gadījumā viņš saskata to, ka dievi nav vēl mitējušies viņu vajāt, ja jau māsai jāizpilda nāves sods savam brālim. Spēcīgāki kā jebkad viņu sagrābj briesmīgā darba riebīgās atmiņas, un šausmīgās dvēseles mokās aptumšojas viņa prāts. Viņš piesauc fūrijas par viņa nāves lieciniecēm un uzmodina savu māsu izpildīt viņa nāves sodu. Ar to viņa dvēseles ciešanas sasniegušas augstāko pakāpi. Kad māsa redzējusi brāli sagurušu saļimstot, viņa aizsteidzas projām, lai sauktu šurp Piladu. Bet kad viņi abi ieradušies atpakaļ, Orests ir jau tiktāl atzirdzis, ka viņš tos gan pazīst, bet iedomājas viņus, līdz ar saviem senčiem, redzam apakšzemē. Šo pašapmānīšanos, pa daļai, izklienē Īfigenejas lūgšana, pa daļai arī Pilada noteiktais uzmodinājums. Tikai tagad viņš atjēdzas un, pret māsu pagriezies, saka:

„Lass mich mit freiem Herzen
In deinen Armen reine Freude haben! (1341—1342)
Es löset sich der Fluch, mir sagt's das Herz
Die Eumeniden ziehn, ich höre sie,
Zum Tartarus und schlagen hinter sich
Die ehrnen Tore fernabdonnernd zu.
Die Erde dampft erquickenden Geruch
Und ladet mich auf ihren Flächen ein,
Nach Lebensfreud' und grosser Tat zu jagen.“
(1358—1364.)

Tā tad starp iepazīšanās scēnu oriģinālā un Gotes darbā ir diezgan krasa atšķirība. Ar ko tas izskaidrojams? Pamatojums šai atšķirībai meklējams Oresta raksturā. Gotes pasīvais, erīniju vajātais, sirdsapziņas pārmetumu un izmisuma mocītais Orests nevarēja tik ātri sasniegt tādas sajūsmas augstumus.

Euripida Orests ir aktīvāks, drošāks. Viņš ir nācis pie pārliecības, ka viņu nekas cits vairs nevar glābt, kā tikai nāve, bet viņš grib to sagaidīt kā vīrs, ne kā glēvulis. Gōtes darbā brāli un māsu pie atkalpazīšanās noved dvēseles pārdzīvojumu neatvairāmība; bet Euripidam pazišanās izriet no pašu notikumu attīstības gaitas. Aristotels atzīst Euripida pazišanās skatu par labi izdevušos (poētikas 16. nodaļā, § 8.).

G a l a v ā r d s.

Kaut gan esam konstatējuši Gōtes darbā raksturīgas pazīmes, ar ko tas vietām krasi atšķiras no oriģināla, kaut arī Gōtes Īfigeneja līdzinās svētai, dievišķīgai jaunavai, tomēr tas mums nevar noderēt par pamatu vērtēt Gōtes darbu augstāk par Euripida darbu. Vai mēs drīkstam Euripida darbu vērtēt no mūsu laika un mūsu kritikas viedokļa? Katrs literārisks darbs apspriežams sava laika vēsturiskajā perspektīvā. Šādam salīdzinājumam tikai tad būs zināma nozīmība, ja no tā necietīs vēsturiskā patiesība.

Euripida darbs ir reliģiska drāma. Apollons Euripida darbā ir apsolījis Orestu tikai tad atsvabināt no erīnijām, ja tas pārnesīs Artemidas tēlu uz Atiku. Tiešām, vai tad tas ir niecīgs uzdevums, kur šā uzdevuma izpildītājiem jāriskē ar savu dzīvību?! Un vai tad šās pavēles devējs nav arī visu noziegumu izlīdzinātājs — Apollons?

Euripida drāma ir īsts patriotisks akts. Šās drāmas saknes jāmeklē Atikas reliģijā. Pēc nostāsta Artemidas tēls vajadzīgs Atikas tautai. Orests ir tas, kam šis tēls jānogādā Atikā un jāriskē savas tautas labā. Un tas, ka cilvēks ciešanās un darbā sabiedrības labā izpērk savu vainu, ir jauks vilciens grieķu tautas ticībā. Mēs redzam, ka tādā gadījumā šai pavēlei tās izpildītāju acis ir liela nozīmība. Tādā gadījumā mums jāatzīst Kōpkes uzskats par nepareizu, kurš šādu pavēli tās izpildītāju acis noliedz katru nozīmību (Kōpke: Zu Goethes Iphigenie. Charlottenburg, 1870.).

Mēdz teikt, ka Euripida Orests ciešot tikai ārēji. Viņa ciešanas neizaugot no viņa dvēseles, tās nākot no erīnijām. Bet nevaļag aizmirst, ka tur, kur grieķi runā par erīnijām, ir domāti sirdsapziņas pārmetumi.

Gōtes Īfigeneja ir svēta, dievišķīga sievietē. Dievības piedodošo, grēku izlīdzinātāju spēku Gōte piešķīris savai Īfigenejai, un vienīgi viņai. Euripida Īfigeneja negrib būt nekāda svētā, viņa ir grieķiete caur un cauri. Viņa parādās mums kaislīga savā mīlestībā un naidā. Ar viltību viņa cīnās savējo

labā. Jo uzticīgāka, labāka un patiesāka viņa ir pret savējiem, jo viltīgāka viņa ir pret Toantu (tāpat kā Penelope, kas jo uzticīgāka savam Odisejam, jo viltīgāka pret saviem pielūdžejiem).

Te nu sacelās vācu patrioti. Viņi bar grieķu jaunavu (Köpke, Zu Goethes Iphigenie, Progr. Charlottenburg, 1870. un Thalmayr, Goethe und das klassische Altertum, Leipzig 1897.) un cildina savā Īfigenejas tēlā vāciešu godīgumu un krietnumu. Te nu jāsaka, ka grieķiem izteiktās paļāskar pašus palātājus, jo nav nekā pretīgāks par patriotismu uz citu konta. It kā antīkā literātūra mums nebūtu devusi tādu patiesas cilvēcības ideāltēlu, it kā Götēm nebūtu jau bijis paraugu savam Īfigenejas tēlam antīkā literātūrā. Vai tad Sofokla Neoptolems nenostājas cienīgi blakus Götēs Īfigenejai! Pat liekas būt dibinātas tādas aizdomas, ka Götēs Īfigenejai Sofokla Neoptolems būs nodērējis par zināmu paraugu. Uz to mums arī zināmā mērā aizrāda Moršs (Morsch, Goethe und die griechischen Bühnendichter; Berlin, 1887. 28. l. p.). Lai tikai salīdzinām Īfigeneju un Neoptolemu vienā ziņā. Tāpat kā Īfigeneja ļāvās Piladam pierunāties un teica reiz nepatiesību ķēniņa sūtnim Arkadam, tāpat arī Neoptolems, Odiseja pierunāts, sākumā uzstājas ar viltību pret Filoktētu. Kopēja Īfigenejai un Neoptolemam ir arī tā iekšējā cīņa, kāda viņiem abiem jāizcīna, līdz viņi atkal nonāk pie savas īstās būtības — patiesības un sirds skaidrības. Moršs aizrāda uz dažām vienādībām valodā. Minēsim tikai vienu šādu piemēru. Kad Filoktēts pēc 9 gadiem atkal dzird grieķu valodu, viņš priecīgs izsaucās (234) ὦ φίλιον φώνημα; līdzīgi izsaucas arī Götēs Pilads, dzirdot Īfigeneju runājam grieķiski:

O süsse Stimme! Viel willkommner Ton
Der Muttersprach' in einem fremden Lande!

Tā tad redzam, ka antīkā drāma Götēm ir daudz devusi. Tāpēc varbūt nebūtu arī nemaz tik pārdroši teikt, ka mēs Götēs drāmu varētum uzskatīt par zināma veida c o n t a m i n a t i o. Bet tas nav jāsaprot šā vārda rupjā nozīmē, it kā no vienas drāmas viņš būtu paņēmis kailu ideju un no otras saturu un tad tos apvienojis. Nav jāaizmirst, ka Gōte ir rakstnieks ar lielu mākslinieka taktu, tāpēc viņš veco saturu pārkārtojis, viņš to centies pielāgot mūsu pasaules uzskatam, šajā aktīkā lielā viņš ielicis augstākas cilvēcības ideālu, kas izteikts vārdos:

Alle menschlichen Gebrechen
Sühnet reine Menschlichkeit.

Götes un Euripida darbu salīdzinājumā mums nav jācenšas iztulkot vienu no šiem darbiem kādā ziņā pārāku par otru, bet tie jālūko izprast katrs no sava laika pasaules uzskatu viedokļa. Skaisto Euripida darbu pratīs cienīgi tikai tas vērtēt, kas spējīgs saprast antīkās pasaules gara kultūras vērtības, un cildeno Götes darbu tas, kam pieejams vācu nācijas ģenijs.

P. K i k a u k a.

Grēcismi latviešu valodā.

Par grēcismi latviešu valodā ir maz dzirdēts, un lasītājs varbūt jautās, vai tādi pavisam ir. Varētu likties divaini, pat neticami, ka tālās, gadu un kilometru tūkstošiem no mums šķirtās Grieķijas valoda ir ietekmējusi mūsu valodu. Un tomēr šāda ietekme ir notikusi, kaut gan ne tiešā ceļā, bet ar citu valodu starpniecību. Tā, piem., svešvārdu „filoloģija“ mēs, bez šaubām, esam aizņēmuši no vāciešiem vai krieviem vai arī no vāciešiem un krieviem kopā, un tomēr šis vārds nav ne rusicisms, ne ģermānisms, bet ir īsts grieķu vārds, kas ar romiešu un tad vēlāk vācu un krievu starpniecību nokļuvis pie mums. Tāpēc arī saprotams, ka grieķu valodas elementi atrodami galvenā kārtā mūsu rakstu valodā.

Grēcismi nokļuvuši latviešu valodā pa diviem ceļiem. Viens ir austrumu ceļš, kur par starpniekiem bija krievi. Otrs, rietumu ceļš, ir garāks un starpnieku tur ir vairāk: romieši, pa daļai romāņu tautas un vācieši.

Ir nenoliedzams fakts, ka krievu valodas attīstību stipri ir ietekmējusi grieķu valoda. Grieķu valodas ietekme krievu valodā ir tik liela, ka nezinot grieķu valodu, nemaz nav iespējams izprast krievu valodas vēsturisko attīstību. Šī grieķu valodas ietekme notika vispirms caur slavu valodā tulkoto evaņģēliju un citām garīga satura grāmatām. Kad krievi bija pieņēmuši kristīgo ticību, viņi nokļuva kultūrālā atkarībā no Grieķijas. Kā latviešiem par kristīgās ticības un kultūras nesējiem bija vācieši, tā krieviem grieķi. Grieķu priesteri un mūki, apmezdamies Krievijā, lika pamatus krievu garīgai un vēlāk arī laicīgai literātūrai, gluži tāpat kā vācieši, izplatīdami mūsu zemē katolicismu un vēlāk luterānismu, uz-

Piezīme: Atsevišķās vietās, aiz tipografiskiem iemesliem, nav uzņemti lielākie grieķu teksti.

spieda līdz ar to latviešu literatūrai un valodai vāciskā gara zī-
mogu. Tāpēc nav brīnums, ka krievu valodā ir tik daudz grieķu
valodas garā darinātu vārdu un izteicienu. Tādi ir, piemēram:
со-вѣсть (συν-εἰδήσις), подо-зрѣние (ὑπο-ψία), пред-почитать
(προ-τιμᾶν), все-народно (παν-δημει), все-нощная, (παν-νυχίς),
притти в себя (ἐν ἑαυτῷ γενέσθαι) un c.

Tikpat lielā, ja ne vēl lielākā atkarībā no grieķu valodas
bija latīņu valoda. Gandrīz vai visa zinātniskā latīņu termi-
nologija ir verdzisks tulkojums no grieķu valodas. Nemsim,
piemēram, gramatikas nozari. Tur ac-centus (ad+cantus) ir
προσ-ῳδία, casus — πτώσις, participium — μετοχή (kr. причастие)
ad-jectivum — ἐπί-θετον (kr. при-лагательное), substantivum —
οὐσιαστικόν (kr. существительное), sub-jectum — ὑπο-κείμενον
(под-лежащее), ad-verbium — ἐπίρρημα (на-рѣчье), prae-positio
— πρό-θεσις (пред-логъ), con-junctio — σύν-δεσμος (со-юзъ) u. t. t.

Tā pati aina sintaksē, piem., cernere acutum — ὄξυ βλέ-
πειν; dulce ridere — ἠδὺ γελάειν; qui genus? — τίνες τὸ γένος;
caecus futuri — τυφλὸς τοῦ μέλλοντος; victoriam vincere —
νικητὴν νικᾶν; vigiliam vigilare — φυλακὴν φυλάττειν; est quibus
— ἔστιν οἷς (= ἐνίοις); idem facit occidenti — ταῦτὸ ποιεῖ τῷ
ἀποκτείνοντι; Aeneas se matutinus agebat = ὄρθριος ἐφέρετο;
Fabius Aemilianus Pauli (izlaists vārds filius pec grieķu vīds
parauga).

Šādu izteicienu latīņu valodā ir liels daudzums, un visa
par klasīso dēvētā latīņu valoda mudžēt mudž ar grēcismiem.

Šī grieķu gara pārsātinātā latīņu valoda atdeva vēlāk
daudzus hellēnismus romāņu valodām. Arī vācu valoda, iz-
veidodamās par literārisku un zinātnisku valodu, piesavinājās
daudzus latīnismus, kuŗu starpā bija arī grēcismi. Un kad
latviešu valoda pēc tam nēma par paraugu vācu valodu, tad
līdz ar īstiem ģermānismiem latviešu valodā iekļuva daļa —
gan samērā niecīga — grēcismu.

Kādi tad nu būtu grieķiskie elementi latviešu valodā?

Vispirms te varētu atzīmēt daudzus grieķu svešvārdus.
Tos uzskaitīt nav vajadzības, jo tie viegli atrodami svešvārdu
vārdnīcās. Tāpēc aprobežošos ar pāra piezīmēm. Viena daļa
šo vārdu ir tāda, ko jau paši grieķi lietojuši tai nozīmē, kuŗā
tos lietojam vēl tagad. Tādi ir, piem., vārdi: astronomija, ho-
rizonts, eposs, traģēdija un c. Citos vārdos ir notikusi lielākā
vai mazākā mērā sēmasioloģiska pārgrozība. Tā, piem.,
παιδαγωγός ne pilnīgi vairs atbilst mūsu paidagōgam. Tāpat
φιλολογία Platonam vēl nozīmē mīlestību uz runāšanu un fi-
lozofiska rakstura diskusijām, un tikai aleksandriešu laikmetā
šis vārds daudz maz tuvojas mūsu laika nozīmei. Vārds „ap-

tiēka“ gan ir grieķu vārds, bet grieķiem tas nozīmē „noliktavu“, kurpretī aptieku viņi sauca *φαρμακοπώλιον* jeb *φαρμακείον* un šo terminu ir pieņēmuši grieķu kultūrai tuvāk stāvošie franči („pharmacie“).

Vēl jāatzīmē, ka daudzus pēc etimoloģijas grieķiskus vārdus paši grieķi nav pazinuši. Tie ir jaunākos laikos radīti vārdi, kā, piem., tālrunis, tālgrāfs, aeroplāns, kinematogrāfs, epidiaskops un daudzi citi. Ir to starpā arī daži „abiniēki“, kas pa pusei ir grieķiski, pa pusei latīniski, kā, piem., mūsu laikā populārais automobils (oriģinālvalodās būtu jāraksta *αυτοmobile!*), televīzija un tml.

Grieķu valodas ietekme parādās ne tikai svešvārdos, bet arī vārdu darināšanā un sintaksē.

Mūsu „priekšsēdētājs“ (vai kā jaunākā laikā viņu sauc arī „priekšsēdis“) ir krievu *председатель*, vācu *Vorsitzender*, franču *président*, latīņu praeses un grieķu *πρόεδρος*.

Ja „paklausīt“ (leišu paklausīti) ir veidojies krievu *послушать(ся)*, *по-слушный* ietekmē, tad tādā gadījumā par šī vārda ciltstēvu būtu jāuzskata *ὑπακούειν, ὑπακούω*.

„Iespaidis“ ir vācu *Eindruck* (kr. *впечатлѣние*), fr. *impression*, lat. *im-pressio* un jaungrieķu *ἐντύπωση*.

Par vārdu „sastāvēt“ grūti pateikt, vai tas ir grēcisms vai latīnisms. Caur krievu *со-стоять* (vāc. *bestehen*) tas iet atpakaļ uz latīņu *con-stare*, piem., tādos teikumos, kā: *homo constat ex animo et corpore*, cilvēks sastāv no dvēseles un miesas, kas atbilst grieķu *ὁ ἄνθρωπος σύγκαιται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος*. Romieši tā tad šai gadījumā nav tulkojuši grieķu *σύγκαιται* ar **con-jicet*, bet jēdziena „gulēt“ vietā likuši „stāvēt“. Citādi mēs tagad laikam sacītu: „cilvēks saguļ no dvēseles un miesas“.

Vārdu „sakrist“ mēs lietojam tāpat kā kr. *со-в-падать*, franči *co-ïn-cider*. Grieķi runāja: *συμ-πίπτειν*.

„Saskanēt“ ir vāc. *zusammenstimmen*, kr. *со-гласоваться*, lat. *con-cinere* (arī *con-cordare*), gr. *συμ-φωνεῖν*.

Vārds „pieņemt“ ar nozīmi *предполагать* ir tulkojums no vācu „annehmen“. Latīņu valodā tam atbilst „sumere“, piem., *sumere aliquid pro certo*; *sumpsisti deos esse beatos*. Grieķu forma ar to pašu nozīmi ir *ὑπο-λαμβάνειν*.

Vārdu „pierakstīt“ (kam kādas īpatnības un t. t.) mūsu valodnieki atmet kā rusicismu (*приписывать*), proponējot tā vietā „piedēvēt“. Bet arī beidzamais vārds darināts pēc „pierakstīt“ parauga. Analogiskā vācu forma „zuschreiben“ liecina, ka šis vārds nav ne rusicisms, ne ģermānisms, bet vecāks mantojums: romieši runāja *a(d)scribere* alicui aliquid

(līdzās attribuere, no kuŗa franču attribuer), un grieķi (vēlākā laikmetā) προσγράφειν τινί τι.

Apmēram tas pats būtu jāsaka par „pateicoties“ (= dēļ), kas atbilst krievu izteicienam „благодаря“, kas laikam ieviesies pēc franču „grâce à“ parauga, kas savukārt atkal atiet uz gratia = χάριν (= ένεχα), piem., mea, tua gratia = έμην, σήν χάριν manis, tevis dēļ.

Mēs runājam „ievest“ jaunu modi, ticību, parašu, jaunu vārdu u. t. t. Tāpat runā arī krievi (ввести), vācieši (einführen) un tā runāja arī romieši, piem., inducere morem novum, nova verba in linguam Latinam, pie kam latīņu inducere atbilst grieķu εισάγω. Šī „ievešana“ viegli saprotama no grieķu viedokļa: kad grieķu kolōnisti devās svešumā, viņi līdz ar mētropoles uguni veda līdz dievu tēlus, savu ticību un parašas. Tirgotāja kuģis bija reizē arī kultūrālu vērtību vedējs.

Mūsu grāmatu valodā saka: „šis notikums „izsauca“ (= sacēla, radija) sarežģījumus“ un tml., pēc krievu „вызвать“ parauga. Tikai jāzina, ka šis „rusicisms“ ir diezgan nekrievisks, jo darināts pēc romiešu un grieķu parauga: evocare risum, lacrimas, iram alicujus, έκκαλειν jeb έκκαλεισθαι δάκρυα, έργην, εύνοιαν u. t. t.

„Līdzpilsoņus“ daži mūsu valodnieki atzinuši par „neciēšamiem ģermānismiem“, tāpat kā „līdzcilvēkus“ un citas analogiskas tām formas. Piekrītu, ka šādas formas mūsu valodā skan neveikli, bet nepiekrītu tam, ka jēdzienu „Mitbürger“ var pietiekoši labi izteikt ar „pilsoņi“. „Līdzpilsonis“ nav tas, kas „pilsonis“, tāpat kā „līdzskrējējs“ nav tas, kas „skrējējs“. Krievi lieto formu согражданинъ, franči — concitoyen un grieķi συμπολίτης.

Mūsu ticības apliecinājumā lasām: „es ticu uz Dievu Tēvu, visa valdītāju“ u. t. t. Arī krievi saka tāpat: „вѣрую въ Бога“ (bet vācieši an Gott), kas tulkots no grieķu πιστεύω εις τόν θεόν. Πιστεύειν εις θεόν te nozīmē ticēt, ka Dievs ir, ka viņš eksistē (klasiskajā laikmetā lietoja izteicienu νομίζειν θεόν vai θεός), kurpretī πιστεύειν θεώ varētu nozīmēt arī ticēt Dievam, t. i. tām, ko viņš saka, tāpat kā izteicienā πιστεύειν φιλώ ticēt draugam un t. t.

Ar minētiem piemēriem nav izsmelti visi latviešu valodā atrodami grēcismi. Minēju tikai dažus, kas man gadījās pie rokas. Salīdzinot mūsu valodu ar galvenajām kultūrvalodām, tiklab vecajām, kā jaunajām, atradīsim tanī, kā ietekmētus elementus, gan īstus ģermānismus un rusicismus, gan arī grēcismus, latīnismus un gallicismus.

Vēl Aknīstes vietu vārdi.

Publicējot „Filoloģijas materiālos“ (30.—41. l. p.) Aknīstes vietu vārdus, ir izlaisti vai arī nav man vēl bijuši pazīstami šādi:

Kakste† — uzv.

*kastuļi** — m. Poļulaukā (Kastulis = Konstantins).

mēldinīca² — šņ. Kriškēnos.

ņiēdru sala — šņ. Kriškēnos.

šūlnītis² — l. Smeķerstēnos (bijusi aka — lei. šulinys).

vištageŗķļi || vistu geŗķles — oln. (tagad Lietuvā).

Varētu piezīmēt vēl šādas vecas palamas: *lieldiene², vāldība².*

Augstāk minētā rakstā jāizlabo 1) iespaiduma kļūda 33. l. p. 2. rindā no augšas *ķebežas †* par *ķebežas t(ūlts)* un 2) kļūda (manas vainas dēļ) 30. l. p. 13. rindā *Aknystas* par *Aknysta*.

Šeit vēl dažas piezīmes par pirmajā rakstā uzjemtajiem vārdiem.

arāle un aruļi varētu būt vienas saknes vārdi: upe tek gar mājām.

ciema kalniņš. Tagad tomēr ciems Aknīstē nozīmē tikai viesošanas.

dembrija. Dēmbri² = purva zeme. Dembrija tomēr ir sausa un cieta vieta. Staigna Dembrija ir elksniešos (mežs). Varbūt nosaukums pārnestš?

masts. Velti esmu pūlējies, pārceldams rakstu valodas skaņās. Izrādās, ka „poļu kaŗa laikos“ tur krievi tiltu cēluši (мостъ). Arī

mači(?) laikam varētu būt atlikuši izloksnes skaņās: *moči*. Mājas nosauktas pēc saimnieka: *močs* (palama).

saduķi laikam nozīmē „dārziņi“ (кр. садъ).

sakārnija — izl. *sokārneja²*.

„Latvijas vietu vārdos“ lasāmos, bet manā sarakstā neuzjemtos vārdus man nav izdevies konstatēt. Ar tiem var būt notikuši misekļi (piem. *Lapas eŗers* ir Gārsinē).

Kārļa Kundziņa darbi.

Kārlis Kundziņš mūsu literatūrā parādās 60. gadu beigās. Viņa pirmie darbi nodrukāti „Baltijas Vēstnesī“ 1869. gadā. Jau pirmajos darbos jauzams Kārļa Kundziņa stāstītāja un izskaidrotāja talants. Valoda jaukskanīga un atšķiras no tā laika parastās laikrakstu izteiksmes. Viņš taču ir vēl 60. gadu jauneklis, kad modās tauta, kad bija jāstājas cīnītāju rindās, lai pārlicinātu tautu, lai rastos nacionālā pašapziņa. 60. gadi sabiedriskā dzīvē ir kluss, bet dziļš miera laikmets. Jau tautai ir intelliģence un materiālā patstāvība. Senie tikumi un dziesmas vēl tautā. Lekšējais spēks, ticība ir tautai: to zina dēli, kas no tautas nākuši, kas paši cietuši, klusējuši, tie pazīst tautas vajadzības. 60. gadu intelliģence nāk no veselīgās, tikumos augsti vērtējamās tautas daļas. Viņai sāp vēl vairāk nekā tautai tēvu sāpes. Plaisa, kas radīta ar Vīnes kongresa lēmumu Eiropā, kļūst arvien redzamāka. Ir jānāk noslēgumam, kas apmierinātu šīs jaunās prasības. 1815. gadā celtais mūris ir jānojauc. Nemierā ar Vīnes kongresa lēmumu ir mazās un uzvarētās tautas. Šis nemiera vilnis skar arī Baltijas krastus, jo te ir divkārtīga nebrīvība.

Intelliģence apzinās nacionālo patstāvību. Bet šī apziņa ir jāieaudzina tautai. Un te cīnītāju rindās stājas pirmie latviešu studenti. Šī cīņa nav trokšņains asins un vaidu karš, bet gara cīņa. Šinī karā izšķir mūsu tautas likteni. Nepilns desmits Tērbatas studentu aizstāv mūsu tautas nacionālās vērtības, bet viņiem pretim stiprā muižnieku kārtā un padevīgā, reakcionārā krievu valdība. Bet gaismas bultas sasilda arāju tautu, tā kļūst stiprāka. Dārgs ir katrs gaismas stars, kas nāk no intelliģences. Šinī jaunajā gaismā dzimst tautai pašapziņa. Atkal cilā vecos vērtības galdiņus, dēli tos krāj nākošam audzēm. Godā atkal gadsimtos radušās un pārbaudītās vērtības. Svēts kļūst tautas gara auklējums.

Mūsu tautas svētumu aizstāv dižākie dēli. Viņu rindās ir cilvēki, kas gara ieročiem bruņojušies, lai gaismu un brīvību gūtu brāļiem, kas tumsībā mīt. Tādi ir 60. un 70. gadi, kad aug Kārlis Kundziņš. Nacionālā pašapziņa ir katra apzinīga jaunieša sirdī. Ģimnazijās, Tērbatas universitātē pulcējas skolnieki un studenti nacionāliem centieniem. Jelgavas ģimnazijā 1866. gadā sanāca kopā pirmie cīnītāji, kam gadu vēlāk pievienojās arī Kārlis Kundziņš. Šiem censoņiem ir kontakts ar Kr. Valdemāru, kas ir Maskavā. Kr. Valdemārs ir atmodas laikmeta idejiskais vadonis. Šī atmoda sakrīt ar Kārļa Kundziņa jaunību.

Jaunajā dvēselē ieaug 60. gadu centienu gars, kas Kundziņu vada darbos. Šai ziņā nozīmīgs ir arī Kundziņam studiju laiks Tērbatā, jo te ir tautas modinātājs Kronvalds. Nacionālie centieni nosaka Kārļa Kundziņa darbu saturu un vadošos principus.

Lielas grūtības jāpārvar Kundziņa rakstu lasītājam, jo tie lielā daļā ir izkaisīti periodikā un parakstīti ar pseudonimu K. K., vai arī atstāti bez paraksta, tādēļ tautai rakstītāja vārds bijis svešs. Tas lielā mērā sakāms par Kārļa Kundziņa avīžu rakstiem, bet tagad godam jāmin šis čaklais strādnieks, kam mazāk rūpējies vārds, bet darbs. Kārlis Kundziņš ir rakstījis ne tikai par literatūru, bet arī valodniecību, astronomiju, ķīmiju, vēsturi, kritiku, ģeografiju u. c. Monumentāli ir K. Kundziņa darbi par Veco Stenderu, Hugengeru, Vēberu, Kronvaldu un Filipu Melanchtonu.

Pirmā grāmata Kundziņam ir par Veco Stenderu, kas iznāca Jelgavā E. Bēra apgādībā 1879. gadā. Autors to veltī saviem vecākiem. Šis ir tāda veida pirmais darbs latviešu rakstniecībā. 1879. gadā iznāca tikai pirmā daļa, kas ir pētījums par Vecā Stendera personu un dzīvi. Šis darbs ir vēlāko literatūras pētnieku avots. Te minēšu tikai dažas vietas no pirmās daļas, kas vēl tagad jāievēro, sevišķi jaunatnei.

„Mācies savās jaunās dienās cik spēdams laba un derīga“.

4. l. p.

Runādams par Aizkraukles Šulcu, Kundziņš saka:

„— jo ... apsolišanas, kamēr tās nav likuma kārtā ieceltas, valsts dzīvē itin ne kam neder —“ 15. l. p. Tas ir sabiedriskās iekārtas pamats: noteikti, skaidri likumi.

Zīmīgs ir arī šāds raksturojums.

„Teoloģijas ziņā gan šie tā saucamie prāta teologi maz ievērojami; jo ticības grāmatu vietā tie labāk rakstīja par „sakņu dārziem“ un baku potēšanu; bet ļaužu sadzīves labumam un visas zemes labklājībai par labu tie pulka strādājuši un stāv savā vietā iekš cilvēku dzīves un gara attīstības.“ 20. l. p.

Vērtīga ir arī šāda atziņa:

„— sirds nevar pareizi izkopties, ja ir prāts netop apgaismots“. 36. l. p.

Par Stendera „ziņu lustēm“ Kundziņš saka:

„— daža laba dziesmiņa mūsu laikam neder, gan valodā, gan domās par neizkoptu izrādīdamās“, 80. l. p.

Bet par Stendera pārlaboto dziesmu grāmatu runādams, saka:

„Mēs turpretim esam mācījušies, pareizi un lēni atzīt un tik to vecu atmet, kas patiesi nederīgs, vainīgs un atmetams, bet paturēt cik iespējams visu to, kas labs un derīgs“, 91. l. p.

Te tad pēc Kundziņa domām meklējama Stendera neveiksme ar jaunās dziesmu grāmatas ievēšanu, — tam varam pievienoties.

Dažos zīmīgos vilcienos Kārlis Kundziņš prot tēlot personas.

„Savās mājās Stenders nedzīvoja nekādā troksnī, nedz dzīrēs, nelielījās ar saviem labiem darbiem, tos jaužu acīs celtdams, bet kopā klusā mierā goda domas, cilvēcīgus tikumus ar īsti jautru, liksmu prātu“. 115. l. p.

Minētais Kundziņa raksturojums noskaidro Stendera dzīvi un personību.

Par Stendera darbiem Kundziņš saraksta divas daļas. I. daļā sniegts pārskats par Stendera dzīvi, pasakām un stāstiem. To izdevusi Der. gr. apg. nodaļa 1897. gadā. II. daļā kopā ar kritiku sakopotas Stendera dziesmas. Izd. Der. gr. nod. 1901. gadā. Vēl par Veco Stenderu Kundziņš ir rakstījis „Austrumā“ 1896. gadā un 200 gadu piemiņai „Druvā“ 1914. gadā.

Otrs pētījums Kundziņam ir par Kārli Hugenbergeru. Tas ievietots Rīgas latviešu biedrības zinību komisijas 4. rakstu krājumā 1888. gadā. Šo pašu darbu ar maziem pārļobojumiem un papildinājumiem nodrukā „Austrums“ 1890. gadā.

„Šillers Hugenbergeram palicis par priekšzīmi latviešu dziesmu laukā. Hugenbergers savas dziesminieka dāvanas radinājis un audzinājis pie Šillera dzejas krūtīm un tās parādījis, tulkodams pats pirmais latviešu valodā Šillera „Pulksteņa dziesmu“ un citur, īpaši stāstu dziesmās.“ (Kundziņš.) Šim domām varam pievienoties. Savā laikā Kārlis Hugenbergers bija labākais dziesminieks un tulkotājs. Viņš ir rakstījis arī par latviešu metriku un dažiem valodas jautājumiem „Magazīnās“, kas rāda, ka Hugenbergers ir labs latviešu valodas pazinējs un mācējis to izlietot savos dzejas darinājumos.

Kārlis Kundziņš ne tikai par Hugenbergeru sniedzis ziņas, bet arī Manceli, Fīrekeru jau 1879. gadā, runādams par Vecā Stendera dzīvi. Arī tagad, runājot par veciem dziesminiekiem, K. Kundziņa spriedumi kļuvuši vadītāji un pie tiem arvienu jāatgriežas literātūras pētniekiem.

Ievērojams darbs ir Aleksandrs Vēbers, „Druvā“ 1912.—1914. g. Šinī darbā Kundziņš apraksta sava skolas biedra dzīvi, nozīmi un sniedz vērtīgu ainu par tautas atmodas laiku un Vēbera darbu Pēterpili.

Par nacionāliem centieniem Kundziņš veltī saviem un Kronvalda draugiem Dīriķim, K. Milleram, K. Lībiešam 17 nod. 270 l. p. biezu darbu Kronvalda Atis. (Gabals iz latviešu garīgās dzīves.) Der. gr. nod. izd. 1905. gadā. Daļa no šīs grāmatas, kā jau autors aizrāda priekšvārdos, sarakstīta agrāk.

Kundziņš chronoloģiskā kārtībā sakārtojis Kronvalda vēstules un atbildes, un tā noskaidro tēloto personu attiecības un centienus. Šis darbs ir liels materiālu krājums. Ne visai labi sakārtoti materiāli par Kronvalda dzīvi Vecpiebalgā (1873.—1875.). Labāk būtu, ja autors būtu vienā nodaļā zīmīgos vilcienos notēlojis Kronvalda mūža novakari, bet ne salicis trīs (14, 15, 16) nodaļas, kas ir katra par sevi patstāvīgs apcerējums, bet visas kopā neatbilst grāmatas sākumā ieturētai kārtībai. Te izlietošu, piemēram, vietu 258. l. p., kur Kundziņš lasītāju novedis Kronvalda mūža vakarā un ļauj par to Reinim Kaudzītim stāstīt.

„Kā jau arvienu šādos vakaros, tā arī tagad, pusnaktij bija pāri mums šķīroties. Uguni rādīdams, tas mani pavadīja līdz trepēm. Tad atsveicinājāmies. Tie bija pēdējie vārdi un pēdējie acu uzmetieni dzīvībā.“

Pēc šāda nostāsta vajadzētu nākt miršanas un bērņu aprakstam, bet autors vēl reiz pēc brāļu Kaudziņu zīmējumiem tēlo Kronvaldu, kas ir nevajadzīgi, jo lasītājs jau par daudz labi pazīst no iepriekšējā raksta satura Kronvaldu un viņa laiku. Kronvalds ir dedzīgākais mūsu nacionālo interešu aizstāvētājs un valodas mīlētājs, pat vēl tagad viņam piešķir daudz jaunvārdus, kas ir cita, ne mazāk ievērojama cilvēka nopelns. Tas nav pareizi. Mums jāmīl patiesība, nopelni jāpiešķir darbiem, vai tie lieli vai mazi. Kronvaldam piešķirtos jaunvārdus skolēns 85. l. p., pilsonis 92. l. p. u. c. sastopam jau Juŗa Alunāna darbos: skolēns dzeju rokrakstā (Kaudzītes Matīsam dāvināts 1881. g.), kas glabājas L. ū. fil. un filoz. fak. bibl. 79. l. p. ar nozīmi scholasticus, discipulus;; pilsonis „Sēta, daba, pasaule“ pirmās divi grāmatās.

Ne tik daudz zinātnisks, kā ierosinājuma darbs ir Kundziņam Ernsta Glikas nopelni, kas ievietots „Sēta, daba, pasaule“ IV. gr. 1873. gadā 9. l. p. ar moto: Īstam tikumam īsta slava. Neparasti rakstīti šādi vārdi: Glūķim, Kaisaru (Caesar) 29. l. p., Ķīķerona — 30. l. p. Lai būtu redzams šī darba stils, citēšu kādu vietu te no 10. l. p.

„Tas vīrs, kuŗa dzīvi un nopelnus, tiklab priekš latviešu tautas, kā arī visas plašās krievu valsts, lai ar uzmanu aplūkojam, ir nelaika Alūksnes mācītājs, prāvests Ernests Glūķis, savā ziņā arī par „Latviešu Luteru“ saucams. Gan būsīm par Glūķi kādreiz dzirdējuši, tomēr viņa dziļi pūliņi mums vēl par daudz seku pazīstami. Kam kārojās zināt, ko viņš tik brīnum'daudz priekš mums sapelnījis, tam varam īsi atbildēt: Glūķis mums latviešiem pirmais mūsu valodu godā cēlis, viņas dziļu dzīvu spēku izrādīdams.“

Kā jau teicu, šis darbs ir uzskatāms par vērtīgu ierosinātāju Glika darbu pētīšanai. Kādreiz šim darbam ir bijusi nozīme audzināšanā, jo lielu vīru un stipru karakteru mūsu literatūrā trūka un arī tagad vēl nav daudz. Tad katrs lielas personas tēlojums sagādāja lasītājam vērtīgu baudu un jauniešos centību.

Šai sakarā aplūkosim tos Kundziņa darbus, kas nodrukāti „Austrumā” 1885. gadā. Kas izglītība ir? 79. l. p. līdz 91. l. p. Šī darba vērtība nezūd, jo visos laikos ir jāzina: kas izglītība ir, kādai jābūt īstai izglītībai, un kā pie tās nākam? Kārlis Kundziņš skaidrojis minētos jautājumus.

„Mīlestības garā uz patiesību izkopt visus cilvēkus, visu cilvēcību — tāda ir kristīga izglītība un tāpēc tā ir īsta izglītība.” 88. l. p.

Kā var tikt pie tādas izglītības?

„Izkopties tas var, kas māc kopt, un kopšana ir strādāšana, darbs. Darbs uzvar pašu kūtrumu un māca piebiedroties cita darbam. Strādāt še nozīmē no citiem mācīties un citus mācīt. Tā strādājot sākam cienā un godā turēt to darbu, kas priekš mums jau darīts no citiem, un uz ko varam atspiesties un atsaukties kā uz kāda pamata un likuma.”

Par tēvu valodas nozīmi Kundziņš raksta:

„— tēvu valoda kopjama un mīlējama par visām lietām, kā dzīvais avots, kurā sakrājušās gadu tūkstošu vecās gara mantas un arvienu vēl satek no jauna, un no kuŗa dziļuma smeljam visu savas izglītības bagātību.” 89. l. p.

Kad lasām šāda satura darbus, tad Kārlis Kundziņš ir mūsu vidū un viņa vārdi skan patiesi, tie vēl ilgi būs ceļa rādītāji, sevišķi jaunatnei.

Par tautības jautājumiem Kārlis Kundziņš saraksta: Tauta, tautietis, tautība, 268 l. p. Šis raksts, vēl vairāk nekā iepriekšējais, sacēla lielas pārrunas, kas liecina, ka tas dzimis īstā laikā. 80. gados tautiskie centieni parāda arī savas vājās puses, kas ierosina nopietnos tautiskās kustības darbiniekus apkarot, izklīdināt šo ēnu. Te atkal Kārlis Kundziņš ir viņu rindās, kaut gan vēlāk jādzird pārmetumi gan no „Baltijas Vēstneša”, gan „Rotas” aprindām. Bet patiesība neko nezauddēja, jo tautiskos centienus daudzi bija pārpratuši, sevišķi tā saucamie pusizglītotie, bet vēl ļaunāk bija ar tiem, kas tos saprata un izlietoja personīgām interesēm. Par šo laikmetu Kundziņš ļoti raksturīgi saka grāmatā Kronvalda Atis 269. l. p.:

„Viņa (Kronvalda) gara mantinieki lūkoja to (tautības ideju) likt lietā. Zināms, pēc tām dāvanām, kas kuŗam bija dotas. Spējiniekiem izdevās. Neveiklie krita apsmieklā satiekoties ar dzīvi. Veikalnieki to izlietoja. Radās muts tautieši un vēdera

patrioti. Ar to mūsu tautības jautājums bija pārdzīvojis savus ziedu laikus.“

1885. gada „Austrumā“ vēl no Kundziņa *I z s k a i d r o j u m i t a u t ī b a s l i e t ā* 526. l. p., atbilde „Baltijas Vēstn.“ un „Rotai“.

M a z ā s l a p s a s no 3. nod. 541. l. p., bet sākums iespiests „Pagalmā“ 1881. g. 23. l. p. Mazās lapsas nav Kārļa Kundziņa oriģināls, bet amerikāņu rakstniece Harriet Biecher-Stove. Šinī darbā apskatīti sadzīves mazie netikumi, kas ir jānovērš sākumā, lai neceltos lielāki sarežģījumi ģimenē, skolā, valstī.

Z i n ā m a s i r d s j e b s i r d s a p z i ņ a 1886. gada „Austrumā“ 168. l. p. (Priekšā lasīts Valmieras biedr. 29. sept. 1885. g.) Sirds apziņa ir iedzimta tikumīga pārlicināšanās. 173. l. p. To cilvēkam nevar dot, bet tā jau viņā ir. Mēs varam izkopt cilvēka spējas, bet sirds apziņa ir dabas dota, tā runā kā iekšēja balss cilvēkā un rada tikumības mācību, normas, kas jāievēro, lai apmierinātu dvēseles dziļākās prasības.

1893. gada „Austrumā“ nodrukāts Kundziņa pētījums: *S m i l t e n e s v e c l a i k i*. 414. l. p. Šī ir īsa Smiltenes vēsture, sākot ar vācu ienākšanu Baltijā. Valodniekiem te minama Smiltenes vārda izcelšanās. 415. l. p. Smilte-sele. Par „sele“ divi domas. Tas var būt cēlies no krievu vārda село — ciems, vai lībiešu un igauņu „salas“, tad Smiltene = Smilts — ciems, sala.

Kad nodibinās Latvijas valsts, Kundziņš ir čaklākais savas dzimtenes aprakstītājs. Ar kādu sirsnību un mīlestību viņš izpēti Smiltenes pagātni, lai liecina Latv. nov. II d. *S m i l t e n e*, Rīgā, Valsts papīru spiestuves izd.

„Daba un ļaudis ārkārtīgi neatšķiras no Latvijas vidienas citiem apgabaliem. Lielu dabas jaukumu Smiltenes pusē nav. Bet kam sirds istā vietā un acis vaļā, tas uzies vienu otru jauku vietīņu, vai staigādams meža klusumā, vai stāvēdams klajā uzkalnā, vai atnūzdamies ezera malā, vai sekodams upes līcīšiem.“ 29. l. p. Te ir tā vienkāršā daba, kas runā skaistu valodu ļaudīm. Tāda ir mūsu dzimtene: strauti, skaistas gravas, meži un klajumi. Te radās tās skaistās dzeju pārles, kurās vēl tagad nēsājamā skaistumā mirdz mūsu tautas dvēsele. Nekā tur nav liela, bet vienkāršībā viss daiļums: tāds īsts mākslas darbs. Kundziņš minētā brošūrā atstāsta visu par Smiltēni: vēsturi, valodu, cilvēkiem, kokiem, sabiedriskiem pasākumiem, neaizmirdams pat tādu sīkumu, kā kabatas lakatiņu. 37. l. p.

F i l i p s M e l a n c h t o n s. Mācību kopējs un ticības skaidrotājs, Lutera draugs un darba biedrs. Latviešu draudzēm aprakstīts no K. Kundziņa. Rīgā, L. Hoeršelmanna grāmatu

apgādienā 1897. gadā. No grāmatiņas lai lasītāju atmiņā paliek šis zīmīgais raksturojums:

„Lai laiki grozās kā grozīdamies, lai nāk būšanas kādas nākdamas, ticības jautājumi arvien paliks pirmajā vietā. Šos jautājumus pareizi uzņemt sirdī, kopt un aizstāvēt dzīvē, tas savienot ar mācības garu: Melanchtons savā laikā pēc tā dzinās un to panākdams, tas ir palicis visiem laikiem par lielu kristīgo humānistu, t. i. cilvēkiem par ticības un mācības kopēju.“

Ar gaišu skatu mūs Kundziņš vada Melanchtona dzīvē un darbos.

Tagad aplūkosim tos Kārļa Kundziņa rakstus, kas ievietoti „Baltijas Vēstnesī“ un attiecas uz literātūru vispārīgi, atzīmējot arī citus darbus. Pāršķirstot „Baltijas Vēstnesi“ sākot ar 1869. gadu, redzam, ka Kārlis Kundziņš ir viens no tā čaklākajiem un vērtīgākajiem strādniekiem. Sevišķi ražīgs ir rakstnieka pirmais darba gads, kad gandrīz vai katrā „Baltijas Vēstneša“ numurā ir kāds raksts no Kārļa Kundziņa. Šis ražīgais darba gads ir 1869., ar ko iezīmēja arī Kārļa Kundziņa literāriskās darbības sākumu. Pirmais darbs, kas nodrukāts „Baltijas Vēstnesī“ un parakstīts ar K. K., kā visi nākošie Kundziņa raksti, ir 9. 70.*) Sidors un Fekla. Tā ir zīmīga novele par Kornucha atriebību. Kornuchs salā gaida, ledu izcirtis, kā nosliks Sidors un Fekla, kad brauks uz baznīcu laulāties. Kad Kornucha vēlēšanās piepildās, viņš skrien pie grimstošiem un klieudz atriebības skurbumā: „To Kornuchs jums padarīja!“ Spēcīgs un vienkāršs tēlojums.

Kādi ārstes mūsu tēvijā priekš vairāk kā pus-simts gadiem bij. 14. 109. Vēl tagad šis stāsts par ārstu Elertu ar savu jauko valodu un īpatnējo izteiksmi iepriecina lasītāju. Piemērs.

„Sūdzēja tam kāds (slimnieks): „Vai, cienīgs daktera kungs, man daudz nelāgāki no jūsu zālēm palicis!“ tad mēdza tas atbildēt: „Vai, mīlais, tas jau neko nekaiš!“ — Teica slimais: „Bet es ne acis visu nakti neesmu aizdarījis.“ — „Tas jau neko nekaiš,“ atteica ārste. — „Bet man jānoslāpst,“ teica slimais. „Tam tā vajag būt,“ atsacīja dakteris.

Gan domāja slimnieks daudzreiz klusumā pie sevis: Tam tā īsti nevajag vis būt, bet taču mierā bija jāpaliek.“

Kāds vārds par mūsu vectēvu māņu ticību. 18. 138. Līdz ar kristīgās ticības izplatīšanu centās izskaust tautā vecās paražas, jo tā bija rasts ceļš mānticības apkaņošanai, bet Kundziņš saka, ka ne visas vecās latviešu paražas ir ļaunas, bet jo derīgas arī tagadnei ar vērtīgām mācībām.

*) Pirmais skaitlis apzīmē laikraksta numuru, otrs — lpp.

Vairāk ar kultūrvēsturisku saturu ir raksts Kalpu istabas Vidzemes muižās vairāk kā pussimts gadu atpakaļ, un kā tolaik uz precībām brauca. 21. 162.

Garāks raksts „Baltijā“ ievietots 28. 222.; turpinājums 29. 209. Arī šis raksts vairāk attiecināms uz vēsturi, etnografiju, ne literātūru. Mums no šī raksta godā liekami šādi Kundziņa vārdi.

„Spiežiet mīli viena otrai roku (Igaunija, Latvija), spiežiet viena otru sirsniņi pie krūtīm, palieciet draudzenes un māsas, visu, kas bijis aizmirsdamas!“ Tagad tas noticis. Vēsture šo tautu draudzību apstiprina. Skaists piepildījums Kundziņa domai!

Arī dabas zinības Kundziņš populārizējis. Šai nozarē viņam ir vairāki raksti: Kā dabas zinātnība pret māņu ticību strādā. 37. 291.; Kā vecos laikos par saules dabu un lielumu domāja. 40. 316.

Cik atsaucīgs Kārlis Kundziņš sabiedriskiem pasākumiem, redzam no viņa raksta Teātra spēle Jelgavā. 55. 431. (Teātra izrāde not. 1869. g. 6. jūl.) Uzslavēts mūsu teātra tēvs Alunāns.

Dažreiz par gluži tehniskiem jautājumiem, tā pat kā savā laikā Juris Alunāns, interesējies Kārlis Kundziņš: Stiklu var tā pat un ar tiem pašiem rīkiem kā metālus izstrādāt. 59. 466.

Dabas zinību populārizēšanai vērtīgs savā laikā bijis raksts: Ko ķīmija iespēj un ko neiespēj? 64. 504. Interesants nostāsts Kundziņam ir Vilkcācis. 61. 482. Nostāsta pavediens vijas ap igauņu stiprinieku Polu Kareli. Minētais milzis dzīvojis Igaunijas un Latvijas robežās, t. s. „velna laukā“. Viņš maldinājis cilvēkus, bet par alkoholu tiem arī palīdzējis. Lielāks darbs Kārlim Kundziņam ir par Baltijas tautu dzeju. Minētā raksta virsraksts nav oriģināls: Tautu balsis dziesmās. 65. 512.; 66. 521.; 67. 528.; 68. 535. Jau agrāk ar šādu tematu Herders rakstījis par visu tautu dzeju. Bet Kundziņš savā sacerējumā runā par latviešu, leišu, igauņu tautas dziesmu saturu. Verdzībā tautas stiprums bija tautas garīgās vērtības, gara mantas. Tautas gars attīstīsies, ja senču garā strādāsim un vērtības ievērosim.

Lai būtu kāds pamats latviešu tautas pagātnei, lai ticētu pati tauta sev, ka arī tai ir sava īpatnēja vieta cilvēces kultūrā, sadzīvē, vajadzēja vēstures, pagātnes, bet pētījumu vēl nebija. Bija taču kas jādod tautai un te radās mūsu romantīki. Arī Kārļa Kundziņa Videvuts, latviešu Mozus ir šāda tipa darbs. Ievietots 78. 615.; 79. 622.; 80. 630.

Pavils Einchorns un viņa raksti par latviešiem. 92. 729.; 93. 735.; 94. 742.; 95. 751.

Še apskatīti Einchorna raksti: *Historia Lettica, Reformatio gentis Letticae in Ducatu Curlandiae u. c.* Kā Kundziņš apspriež un pārrunā Einchorna rakstus, zīmīgu ainu sniedz šāda vieta:

„Liegt nevar, ka kūru valoda grieķu valodai daudzkārt līdzinājas,“ sacīja Einchorns un sakām arī mēs. Par šo lietu gribam ļaut izšķirt mācītiem vīriem, kas ar vecu laiku un valodu izpētišanu darbojas.“ (735. l. p.)

Nobeigdams šo rakstu, Kundziņš liek katram par pienākumu: pazīt savus vectēvus, viņu ieražas un īpatnības, nacionālās vērtības.

1870. gadā Kārlis Kundziņš publicējis maz rakstu. „Baltijas Vēstnesī“ 1870. gadā 50. 394.; 51. 404. nodrukāts viņa vienīgais raksts šai gadā: *I g a u ņ u t e i k a s*. Pazīdams lasītāju interesi un spējas, Kundziņš neraksta vis zinātnisku apcerējumu par igauņu teikām, bet atstāsta zīmīgas vietas teikā par Kaleva dēlu un arī no Dr. Föhlmāņa „Koits un Emerika“, kā vecais tēvs tautām vārdus devis: latvieši bijuši slinki, kādēļ dabūjuši ūdens putu krišanas skaņu apzīmējumu lač, lač.

1871. gads rakstniekam ražīgāks. „Baltijas Vēstnesī“ 21. 164. ir raksts *I z T ē r b a t a s*. Rakstnieks sajūsmināts par igauņu dziesmu svētkiem, pamudina latvietes šūt karogus, bet skolotājiem un mācītājiem saka: „Mācītāji un skolotāji stāv mūsu tautai vistuvāk, un ja tie negrib sava vārda un amata liekuļi būt, tad tiem arī ļaudīm jā māca un jā rāda, kas patiesi ļabs un derīgs.“

Garāks apcerējums par seno baltu svētnīcu: *K r i v e, K r i v a i t o* un *R o m o v e* ievietots 3. 21.; 4. 28.; 5. 36.; 7. 52.; 8. 61. Minētā raksta ievada vārdi: „Pazudis un nogrimis!“ tāds Pērkonņtēva lāsts.“

Pamazām zinātne apgaismo neskaidrās lietas. Soli pa soli iet cilvēce tuvāk patiesībai. Bet arvienu šī patiesība kā gaišums kļūst lielāka, arvien lielākus apvāršņus tā apgaismo. Meklē cilvēka gars šo gaišumu, brīžam pat šķiet, ka tas tuvojas šim mērķim, jo tas kļūst redzamāks. Bet patiesības gaišums kļūstot lielāks, paceļas tik pat daudz arī tālāk.

Arī Kundziņa rakstam *K r i v e K r i v a i t o* un *R o m o v e* ne visās vietās varam pieslieties. Piemēram, par latviešu 50 dieviem, 62. l. p., tomēr cildenas ir autora domas: godāt paražas un tautas tīkumu. Viņš saka:

„Jāņa vakarā varam darvas mucas dedzināt un tāļi tāļi redzamas, un ka svešniecības ceļotāji pazīst, ka arī latviešu dēliem savi tautas spēki.“

Vērtību nav zaudējis Kundziņa raksts: Latviešu sentēvu karotāji 29. 228.; 30. 236. Nav jādomā, ka latvieši ir bijuši bailīgi un sliņķi, bet kad ir vajadzīgs bijis, tad arī arājs mācēja zobenu vicināt. Lai atminam šo zīmīgo vietu minētā Kundziņa rakstā:

„Kaŗa un verdzības laiki ir pagājuši; miers valda latviešu zemē. Raudzīsim, kā miera latvieši parādīt, ka nevien kaŗā, bet arīdzan mierā, no tēviem iemantotu zemi mīlēt var. Kad toreiz dziedāja mūsu sentēvi:

Kaŗavīri bēdājās:
Asiņaina gaisma ausa...

tad lai mēs tagad atbildam:

Nebēdā, miera vīrs,
Sudrabota saule lec!

Vai tas nav pilnīgs tēlojums 70. gados, kad vēl valdīja reakcija!

Vērtīgs lasāmais gabals ir Vaidevuta balviņa 47. 373.; 48. 380.; 49.388. Minēto apcerējumu Kundziņš darinājis pēc vācu rakstnieka Musāusa. Vaidevuta balviņa ir gredzens, kas arī tagad daudziem palīdz.

Skaists dabas apraksts par Kurzemi ir Kundziņam: No Tērbatas līdz Kurzemei. 52. 411.

Kas nodarbina cilvēka prātu, par to viņš runā. Reizu reizēm Kārlis Kundziņš kavējas domās par savu tautu, par tās labklājību un pagātņi. Jo tikai tas īsti saprot tagadni, kas pazīst pagātņi. Mūsu tautas pagātne ir tautas gara mantas, sevišķi tautas dziesmas: tās jāpazīst ir katram, kas grib saprast latviešu tautas likteni, tās ētisko vērtību, stiprumu. Šai virzienā Kārlim Kundziņam ir apcerējums: Tēvu tēvu ticība tautas dziesmās, kas nodrukāts „Baltijas Vēstneša“ 1872. gada šādos numuros: 17. 132.; 18. 139.; 19. 147.; 20. 157.; 21. 165.

Valodniekam vērtīgs norādījums par izteicieniem saule „lec“, saule „noiet“, vecāks vārds latviešiem noriet, jo „noiet“ cēlies no vācu untergehen (Kundziņš, 19. 140.). Arī tagad Kundziņam varam pievienoties tai ziņā, ka saules meitas un mēneša dēli ir grūti noskaidrojami, kas īsti saprasts šajos jēdzienos, bet ne tik vienkārši izšķirt, kā to darijis Büttners. Bet vai minētās būtes cilvēkiem līdzinājušās, nezinām. Šķiet, ka tās ir dabas parādības, kam piešķirta aktivitāte.

Laimas un Dieva nozīmi šā raksturojis Kundziņš: „Dievs bija mūža un likteņa nolīcējs, Laima mūža lēmēja un piešķirēja.“ 157. l. p.

Folkloras krājējiem vērtīgs aizrādījums, ka arī ikdienas runā var daudz mitoloģisku figūru vērot.

Brīvdienās pa Kurzemi, 31. 243.; 32. 251.; 33. 261.; 34. 267.

Ne tikai apceļo dzimteni Kundziņš, bet arī apraksta, lai iepazīstas ar to arī tie, kam nav lemts to apstaigāt.

Ap ziemassvētku galdu, 1873. gada „Baltijas Vēstnesī“, 51. 404. Te Kundziņš ziņo lasītājiem par tām grāmatām, kas derīgas svētku dāvinājumiem, tā rūpēdamies par lasītājiem, sevišķi jaunatni.

Par igauņu tautas dziesmām 1874. gadā 21. 160. Atstāstīti Dr. Veskes novērojumi igauņu tautas dziesmas vācot, ka arī Igaunijā 70. g. jaunā paaudze noliedz tautas garā mantas, neapzinādama to vērtību.

Latviešu tautas dziesmas vācu valodā, 49. 383. Šī ir recenzija par māc. Ulmaņa latv. t. dz. tulkojumu vācu valodā. Lettische Volkslieder, übertragen im Versmaass der Originale von Karl Ulmann, Pastor zu Luhde bei Walk, Riga, H. Brutzer & Com. 1874.

Minētā Ulmaņa tulkojumā ir 492 īsas un 20 garākas dziesmas, kam pievienotas arī 11 melodijas.

1876. gadā „Baltijas Vēstnesī“ nodrukāts Kārļa Kundziņa raksts par pirmiem rakstiem latviešu valodā. Latviešu rakstniecības kopējiem. 2. 12.; 3. 21. Rīcija Enchīridijā valoda kļūdaina. Latviešu valodas „ie“ un „uo“ apzīmēts „ie“ ar „eh“ un „uo“ ar „o“. Galotnes „a“ un „s“ vietā „e“. Piemēri: sieva, lopa, bet Enchr. „sehwe“, „loope“. Gluži nevajadzīgi lietāti ä, ö, ü, kā arī th, bh. Te raksturīgs piemērs: „thoew“, „thoew“, vietām atkal nevienādi „tōw“, „toew“. Kundziņš neredz rakstībā pirmajos rakstos likumu. 22. l. p.

Grunava tēvreize nav prūšu, bet latviešu, ko arī Kundziņš jau norādījis.

Cilvēka sadzīves pavadoņi un viņa attīstības liecinieki iz kustoņu un augu valstīm. 13. 101.; II. 21. 163.; III. 40.316.; 41. 323.; 42. 332. Vēl tagad atbalstāmas ir Kundziņa domas par zirga pirmdzimteni, un ka mongoļi ir pirmie zirgu kopēji. Bet domām par indoeuropiešu pirmdzimteni, it kā tā būtu Āzijā, nevaram pieslēties. Tagad ticamāka ir teorija, ko atbalsta profesors P. Šmits, ka indoeuropiešu pirmdzimtene nav meklējama ne par daudz tālu Europas rietumos, ne dienvidos, ne austrumos, ne ziemeļos, bet ka tā ir meklējama starp Melno un Baltijas jūru. Kur īsti ir šī tik daudz meklētā vieta, grūti pateikt. Bet nav jāaizmirst, ka tā nav tāds noteikts punkts, bet ir lielāks apgabals.

Nevērtīgos darbus literatūrā Kundziņš ir mēģinājis izskaust. Mūsu rakstniecības lauks no otras puses. 28. 222. Kādreiz ļoti izplatītas, sevišķi Jelgavā, bija t. s. Tingeltangel dziesmas, to nevērtīgumu tad arī Kundziņš rādījis sabiedrībai.

No lasāmā galda. 32. 252.; II 34. 269. Te vairākas recenzijas par grāmatām.

Kaudzītes Matīsa dzejoļi, otrais krājums. Rīgā, 1871. VIII. 84. l. p. A. S. Puškina: Gūstītais Kaukāzā. Kaudzītes Matīsa pārcelts. Rīgā, 1877. g. VIII. 32 l. p. Slavenais kazāku vadonis Tarass Buļba, krieviski no Ņ. Gogoļa. Latv. tulk. Fr. Brīvzemnieks. Rīgā, 1877. VI. 80 l. p. Vēstule no kara lauka. 1877. 40. 317. „Baltijas Vēstnesī“ 1878. g. ir no Kārļa Kundziņa vairākas grāmatu recenzijas.

Latviešu pārlabotā bībele. 9. 69.; 10. 77.; 11. 85. „Iekš Dieva tā Tēva, tā Dēla un tā Svētā Gara vārda“, bet Kundziņš ieteic labāk „Dieva Tēva, Dēla un Svēta Gara vārdā“. Vērtīgs norādījums par īpašības vārdu noteicamo un nenoteicamo galotņu lietāšanu „Svēts Gars“ un „Svētais Gars“, kas arī tagad atzīstams. Šie aizrādījumi jau savu vērtīgumu pierādījuši dzīvē.

F. Baumanis. 20. 152. Nekrologs Baumanim, kas miris D. Krievijā.

Laika grāmatas — laika zīmes. 21. 163.; 22. 170. Minētā rakstā K. Kundziņš stāsta par 1763. g. un 1811. g. kalendāriem, atzīmēdams it sevišķi 1811. g. J. Stendera „Dziesmu Kalendāru“.

„Brezegs un Havermanns jeb viegli joki un dziļa nopietnība“, Fricis Reuters, tulk. H. Lieventāls. I. d. apskats.

No lasāmā galda. 47. 369. Augsti krievu vīri iz zemas kārtas. II. d. Nikons. Latviešu centīgajiem jaunekļiem šīs lapīņas dāvina Fr. Brīvzemnieks. Rīgā: 1878. Apgādāts no B. Dīriķa. Atzīstami vēl tagad Kundziņa norādījumi par divdabju lietāšanu, piem., „raudādami ļaudis“ (Brīvzemnieka), bet Kundziņš: raudoši ļaudis u. c. Jau minētā rakstā Kārlis Kundziņš apkaŗo latviešu valodai neparasto „bez kā“, bet diemžēl jāsaka, ka arī tagad pret to vēl jācinās.

Ne tikai „Baltijas Vēstnesī“ rakstījis Kārlis Kundziņš, bet arī „Mājas Viesi“, „Latviešu Avīzēs“ u. c. Arī Baznīcas Vēstnesī“, ko izdod un redīgē līdz 1900. gadam J. Sanders, tad J. Rozēns, nodrukāti Kundziņa darbi.

1897. g. 98. Mūsu bībeles tulkojuma lietā. Daži noskaidrojumi par pirmo bībeles tulkojumu.

1898. g. Kungs, paliec pie mums, jo vakars jau metās un diena ir pagalam. 414. Tā ir no angļu valodas tulkota dzeja.

1890. g. 139. Nemsim vērā laikus. Priekšā lasīts Smiltenes dzied. biedrībā 12. dec. 1899. no māc. K. Kundziņa. „Kam laiks būs mūžība, un mūžība laiks: tas būs vaļā no visiem nemieriem.“ 142.

Tai pašā gadā vēl otrs raksts Spēks, 289., nodrukāts, kurā Kundziņš ar dziļu kristīgu mīlestību stāsta par Kristus un Dieva spēku.

1901. g. 61. Cilvēkam labs prāts. Priekšlasījums 26. dec. 1900. g.

1899. 145. Īstais prieks. Ziemassvētku spr. Smiltenes bz. u. 27. dec. 1898. g.

Kad nodibinās Latvijas valsts, kad visās vietās vajadzīgi strādnieki, atkal Kundziņš ņem spalvu, lai rūpētos par mūsu jaunatnes audzināšanu. Viņa raksti ievietoti dažādos periodiskos izdevumos. Piemēram, Izgl. m. m., Tautas audzināšanā, A. Viča sakop. 1923. g. I d. Kundziņš nīst skaļus vārdus, lepību, modi (mode un lepība Balt. kalendārā), bet nopietns darbs ir viņa apmierinājums.

Iekams novērtējam Kārļa Kundziņa darbus un runājam par viņa personību un uzskatiem, gribu lasītājus iepazīstināt ar tām domām, ko citi izteikuši par šo cienījamo cilvēku.

Kronvalds:

„Kundziņš bez mūsu palīdzības mūsu darbam ir izaudzīnāts no tās vēsmas, kas tagad spirdzina latvju tautu. Tas cēla mums priekšā tēlojumus iz sentēvu dzīves par apliecinājumu, ka mums pašiem arī netrūkst priekšzīmju vīrestībai un tēvzemes mīlestībai, ja tik protam cienīt sentēvu tikumus un tos atdzīvināt savās krūtīs.“ (Kundziņa gr. „Kronvalda Atis“ 176. l. p.).

„Kundziņa kungu īsi tēlojot, varam teikt, ka viņš ir centīgs, apdomīgu ceļu ejošs, darbīgs vīrs un stingrs latvietis, kurš mums atnesis caur saviem krietna cilvēka darbiem daudz svētības, un kurš ir cienīgs, ka mūsu jaunā paaudze to ieslēdz kā krietnu paraugu savās sirdīs.“ („Baltijas Vēstn.“ 25. g. jubl. par piemiņu izd. B. V. adm. Rīgā 1893. g. 103. l. p. F. K.). Kārlis Kundziņš savā rakstā Kā mēs savā laikā iekopāmies nacionālā garā, kas iespīests Tautas audz. A. Viča sakop. 1923. g. I d. 9. l. p. saka:

„Mēs ticējam savas tautas un tēvijas nākamībai.“

Bet lai sapni klātu īstenība, tad krietnam bija jābūt katram latvietim, sevišķi izglītotiem. „Esi papriekšu krietns savā darbā, tad būsi cienīgs un spējīgs tautas kopdarbībā.“ 12.

Kārlis Kundziņš ir nacionālos centienos izaudzis savai tautai. Kas tai ir mīļš, tas dārgs ir Kundziņam, to viņš pierādīja savos darbos. Kas ir palīdzējis latviešu tautai, tos savos pētījumos aplūkojis Kārlis Kundziņš. Viņa stiprums nav spilgtas trošņainas idejas izteikt, bet dziļi, patiesi mācīt savu tautu. Kundziņā brīnišķīgā kārtā sakusis nacionālais ar ētisko. Tie ir divi avoti, kas valdzina tautu, kas stiprina to visos grūtumos. Arī tagad jāvēlas, lai mūsu tautā arvien būtu stipras nacionālās un ētiskās vērtības.

A. Ābele.

Kā varēja rasties epenteze un palātālā pārskana mūsu sēliskajās izloksnēs.

Jo sīku pārskatu par sausnējiešu izloksnes pārskanām devis J. Kauliņš FBR. XIII, 19, pie kam autors šo parādību skaidro tīri teleoloģiski: pārskanas vajadzīgas vārdu stabilizēšanai. „Lai akcentu uz pirmo zilbi atvelkot vārdi nesadruptu un valoda neizirtu, galotņu *e*- un *i*-skaņas tika stabilizētas, darot no viņām atkarīgus iepriekšējo zilbju vēlāros patskaņus Stabilizētais galotņu vokālis bija konservējošs pretstats vārdu pirmās zilbes akcentam, un sadrupšanas process ar to izbeidzās“. Man gribētos še piezīmēt, ka augšzemnieku izloksnēm vārdu sadrupšana draud vispār mazākā mērā nekā ležzemnieku izloksnēm: viņu īpatnējais zilbju akcents¹⁾ ar stiprāku izdvēsumu, bet vienmērīgāku spēka sadalījumu starp uzsvērtajām un neuzsvērtajām zilbēm jau pats par sevi vairāk garantē vārda stabilitāti nekā ležzemnieku akcents, kas saistīts ar mazāku izdvēsumu, bet lielāku spēka koncentrāciju vārda pirmajā zilbē.

Citādu pārskanas rašanās varbūtību min J. Endzelīns FBR. VII, 179, uzsverdams pārskanu kā dzīva, strauja temperamenta sekas, kad runātājs, paredzot nākamās zilbes patskani, pielāgo tam patlaban runājamo patskani.

¹⁾ Par zilbes akcentu — plašākā nozīmē nekā intonācija — es te saucu visu to faktoru (skaņas augstuma, stipruma, garuma) īpatnējo savstarpējo saskaņojumu, kas no atsevišķām skaņām rada zilbi.

Ka tāda iepriekšējās zilbes patskaņa pielāgošana tieši nākamās zilbes patskanim nav neiespējama zināmos gadījumos, par to nevar būt šaubu. Gluži droši te varam minēt tādus gadījumus, kur abi patskaņi savā izrunā tuvi, piem. mūsu *e* un *ē*. Tā izskaidrojas *neņesu, nežēnu* || *nesaku, neduodu, nesītu* dažās vidus izloksnēs.

Bet nu ir viens fakts, kas uz palātālo pārskaņu un epentezi mūsu sēliskajās izloksnēs liek skatīties citādi. Apstāšos te pie šai ziņā vissīkāk un rūpīgāk izpētītās sausnējiešu izloksnes, kur, kā pats viņas nenogurstošais pētītājs J. Kauliņš saka, pārskaņu sistēmā valda stingra likumība. Un te nu vispirms dužas acīs tas, ka jōtas un visu mikstināto līdzskaņu priekšā pārskaņas nav, kaut gan nākamā zilbē seko palātāls patskanis. Kamdēļ tas tā?

Ja uzmanīgi ieklausīsimies, kā mēs leļzemnieki runājam, piem. *u*-skaņu formās *suns* un *suņa*, dzirdēsim noteiktu atšķirību. To vislabāk varam sadzirdēt un arī izjust (domāts pats runātājs), izrunājot *n* resp. *ŋ* šais vārdos nebalsīgi, neatdalot pie tam divzilbju formā mākslīgi zilbes vienu no otras. Pirmā gadījumā dzirdēsim tīru *u*-skaņu, otrā — apm. *uⁱ*, t. i. *u* ar īsu *i*-pieskaņu. Sekojot muskuļu izjūtai manīsim, ka pēdējā gadījumā mēles vidus patskaņa beigās paceļas pret cietajām auslējām, tā tad jau pirms *ŋ*-skaņas sākuma tas ieņem palātālas skaņas izrunai nepieciešamo stāvokli. Citādi tas arī nemaz nevar būt, ja mēs patskani runājam ar lēno slēgumu, kur pāreja norisinās pakāpeniski. Tīra *u*-skaņa mikstināta līdzskaņa priekšā būtu iespējama tikai, ja zilbes būtu atdalītas viena no otras, un tas varētu būt, ja pirmās zilbes patskanis beigtos ar skarbo slēgumu, ko dažkārt dzirdam mūsu tāmnieku izloksnēs, jeb ar dvēsto slēgumu (gehauchter Absatz), kas diezgan parasts mūsu ziem.-austrumu augšzemniekiem, jeb arī ja mēs atdalītu vienu zilbi no otras ar nelielu pauzi. Visos šos gadījumos nebūtu nepārtrauktas pārejas starp patskani un nākamās zilbes līdzskani, tā tad arī līdzskaņa ietekme iepriekšējā patskaņa izrunā nebūtu gaidāma. Tamdēļ jau arī Sausnējā hiāts kavē pārskaņu (sk. l. c. 15. lapp.)

No sacītā izriet, ka vidus izloksnēs, kur parasts ir patskaņu lēnais slēgums, mikstināto līdzskaņu priekšā patskaņu beigas tiek gan zināmā mērā palātālizētas, tomēr nekādas pārskaņas jeb epentezes mēs te parasti nedzirdam. Nedzirdam mēs viņas tamdēļ, ka patskaņa beigas nepārtraukti saplūst ar sekojošo palātālo līdzskani.

Tiklīdz mēs mēģināsim izrunāt līdzskani nemikstināti, paturot to mēles stāvokli, kāds radies mikstinātā līdzskaņa

priekšā,²⁾ mēs šīs patskaņa modificētās beigas dzirdēsim. Tā *suņa* vietā radīsies *suⁿna*, *sāļš* vietā *sā^els* jeb *sāⁱls* u. t. l.

Tā tad mums ir pamats domāt, ka arī mūsu sēliskajās izlokšnēs pārskaņas un epentezes cēlonis meklējams ne tieši nākamās zilbes patskanī, bet šī patskaņa priekšā mikstinātā līdzskanī. Un ka tas tā, to jau rāda epentezes rašanās arī tur, kur nākamā zilbē vēlārs patskanis, ja starp abiem patskaņiem atrodas vecs līdzskaņa savienojums ar jōtu, piem. 1. sg. *ku^rš^u*, *kā^rš^u*, *kālš^u* u. c. (l. c. 17). Ja nu tā, tad jādomā, ka visās tais izlokšnēs, kur tagad atrodam palātālo pārskaņu un epentezi, kādreiz līdzskaņi palātālo patskaņu priekšā ir bijuši stiprāk mikstināti nekā tagad. Vēlāk, līdzskaņu mikstinājuma zūd, patskaņa palātālizētās beigas kļuvušas dzirdamas.

Ka tas tā, to liecina arī pārskaņa 1) tos gadījumos, kur vēlāra patskaņa priekšā agrāk bijuši lūpeņu savienojumi ar *j*, kas vēlāk zudusi, piem. *a^evu*, *kā^epu*, *juⁱmu* u. c. (l. c. 17. lapp.), 2) kur bijusi *r*-skaņa, piem. g. s. *kāra*, *ku^rra* u. c.

Kur patskanis bija īss, un palātālizētā beigu daļa kvālitātē visai stipri neatšķirās no nepārskaņotās daļas, pārskaņa varēja aptvert arī visu patskani *a^e > ā*, kā tas noticis arī Sausnējas izlokšnē; kur kvālitātes atšķirība starp skaņas sākumu un beigām bija lielāka, pārskaņotās beigas nesaplūda ar pārējo patskaņu resp. divskaņa daļu, bet palika kā isa *i*-jeb *e*-epenteze piem. *uⁱ*, *u^e*, *o^e*; *u^e* (divskani liekas pārskaņots viss otrais komponents). Gaŗš patskanis lielākā daļā izlokšņu paturējis *i*-jeb *e*-epentezi, piem. *a^e*, *ā^e* un dažās izlokšnēs laikam arī *ū^e* jeb *ūⁱ* pēc Le. Gr. 53b., bet ir arī izlokšnes, kur *a^e > ā*, kā piem. Piebalgā, Ogrē u. c. Te vai nu *ā*-skaņa ir bijusi vispār gaišāka un tamdēļ vieglāk sākusi ar pārskaņotajām beigām, jeb pārskaņa epentezes vietā radusies papriekš tikai zināmos fōnētiskos apstākļos, bet vēlāk šādi gadījumi tad vispārināti.

Tā tad, ja epentezes un pārskaņas cēloni meklējam patskanim tieši sekojošajā mikstinātajā līdzskanī, mums kļūst saprotams, kamdēļ epentezes *n a v* jōtas un mikstināto līdzskaņu priekšā. Tur, kā jau augstāk aizrādīju, mēs viņas nedzirdam un neizjūtam, jo patskaņa palātālizētās beigas nepārtraukti saplūst ar jōtu jeb mikstināto līdzskani. Bet ja šā mikstinātā līdzskaņa priekšā atrodas vēl kāds nemikstināts, epenteze kļūst dzirdama, piem. *kā^epšana*, *klu^epšana*, *glā^ebšana*, *ju^emšana*, *āršana*, *kālšana* u. c. (l. c. 17. lapp.). Tō varam saprast tikai tā, ka pirms epentezes rašanās mikstināti bijuši

²⁾ Panākt to var ļoti viegli, pat pēc nedaudziem vingrinājumiem.

ne tikai tie līdzskaņi, kam kādreiz sekojusi jōta, bet zināmā mērā arī citi viņu priekšā esošie, citiem vārdiem — ir bijis laikmets, kad runājoši *kāp's'ana*, *ar'sana* u. t. l. Kad vēlāk, šādu, vai tādu iemeslu dēļ, visi palātālizētie līdzskaņi, atskaitot savienojumus ar *t*, bija mikstinājumu zaudējuši, radās epenteze arī tikko minēto līdzskaņu grupu priekšā.

Apstāšos vēl pie dažiem sīkumiem, kas J. Kauliņa rakstu lasot rada pārdomas. Tā rodas jautājums, kamdēļ sausnējiešu izloksnē epentezes nav *u*-skaņā un divskanī *au*?

Pats par sevi saprotams, ka mikstinātu līdzskaņu priekšā arī šo skaņu beigas tiek palātālizētas, bet palātālizētā daļa, kas te kvālitātē stipri atšķiras no pārējās, atrodoties aiz gaŗa patskaņa vai divskaņa, viegli var zust; zust jau, kā zināms, var arī divskaņa otrais komponents, ja pirmais ir gaŗa skaņa.

Pie pārskanaņas kavēkļiem bez jōtas un mikstinātiem līdzskaņiem pieder arī aukslējeņi *k* un *g*. Te varētu domāt par divi varbūtībām: pirmkārt, ka *k* un *g* pārskanaņas rašanās laikmetā bijušas vēl ļoti dziļas guturālas skanaņas, aiz kuŗām palātāli patskaņi nemaz nav bijuši iespējami. Tādā gadījumā te nekāda līdzskaņu mikstinājuma nekad nebūtu bijis.³⁾ Otrkārt, un tā arī man šķiet, aukslējeņi palātālo patskaņu priekšā šais izloksnēs bijuši diezgan stipri palātālizēti, un tādi tie sausnējiešu izloksnē ir arī vēl tagad; katrā ziņā, pēc J. Kauliņa izrunas sprieŗot, tiem ir gaišāks tembrs nekā piem. manā izrunā. Ja tā, tad *k* un *g*-skanaņas artikulācijas vieta palātālo patskaņu priekšā ir diezgan tuvu *j* stāvoklim, un tamdēļ mēs, tāpat kā jōtas un mikstināto līdzskaņu priekšā, patskaņa beigu pārskanaņojuma nedzirdam. Ka tas tiešām tā ir, to rāda epenteze tos gadījumos, kur aukslējeņa priekšā atrodas vēl kāds cits līdzskanis, izņemot *n*-skaņu. Aukslējeņi paši gan ir vēl tik stipri palātālizēti, ka mēs viņu priekšā epentezes nedzirdam, bet dentālās un alveolārās skanaņas *t*, *d*, *s*, *z*, *c*, *dz*, *l*, *r* aukslējeņu priekšā vairs netiek mikstinātas un tamdēļ te epenteze kļūst dzirdama, piem. *tu'łki*, *ār'kli*, *ru'tki*, *nāski*, *māzgi* u. c. (l. c. 16.).

Ka epentezes nav arī tad, ja aukslējeņu priekšā atrodas *n*-skaņa, tas tamdēļ, ka *n* šai stāvokli Sausnējas izloksnē nav zobu nāsenis, bet tāpat kā vidus izloksnēs, asimilējoties aukslējeņiem, dod aukslējeņi *ŋ* ar to pašu palātālizācijas pakāpi, kāda ir sekojošai *k*-, *g*-skaņai.

³⁾ Tā laikam domājis arī J. Kauliņš, uzsvērdams l. c. 15 šo skaņu vēlārismu kā pārskanaņas kavēkli.

Tā skatoties uz epentezes un palātālās pārskaņas izcelšanos kļūst saprotams arī, kamdēļ pārskaņām pašām nav pārskaņotāju spējas. Ja viņas radušās līdz ar līdzskaņu dispalātālizāciju, tad taču viņu priekšā līdzskaņi vairs netika mīkstināti, un tā tad nebija nekāda iemesla iepriekšējā patskaņa pārskaņošanai.

J. O. Freimanis.

Skats tautas dziesmu veidošanā.

Dziesmu teicēja, atkārtojot kādu tautas dziesmu, — drīzāk gan lūgta to darīt — bieži neatkārtot vairs vārdu pa vārdam, bet atkārtot to pašu dziesmas saturu citādā vārdu kārtībā, dažus vārdus atmetot, dažus jaunus pieliekot klāt. Tā dziesmu:

„Augši krita kļavu lapa
Uz zemīti griezdamās;
Stalta gāja tautu meita,
Asariņas slaucīdama.“

pēc neilga laika tā pati dziesmu teicēja atkārtoja:

Gan ir liela kļava lapa,
Krīt zemē griezdamās;
Gan slavena mātes meita,
Iet tautās raudādama.

Te pilnīgs, gandrīz burtisks pirmās dziesmas satura atkārtojums, un tomēr citādā nostādījumā. Abās dziesmās salīdzināta meita ar kļavu lapu. Otrā dziesmā šis salīdzinājums tomēr ir daudz spilgtāks, taustāmāks, darbība konkrētizēta, sašaurināta: 1. dz. „kļavu lapa“: 2. dz. „liela kļava lapa“; — „stalta tautu meita“: — „slavena mātes meita“; „gāja“ (virziens nenoteikts): — „iet tautās“. Otrā dziesma, šķiet, patikusi labāk arī pašai dziesmu teicējai, lai gan ritma ziņā ir nevainojamas abas divas.

Otrs gadījums mazliet citāds. Dziesmu:

„Tais pūriņu man, māmīņa,
Laidi mani tautiņās;
Ceļā ir daudz ciemiņu,
Visi gāja raudzīties.“

lūdzu teicējai vēl reiz atkārtot, pasacīdams tai dažus vārdus priekšā un iznāca:

Puško, māte, ko puško,
Puško pūra vedējiņu:
Daudz ciemiņu celiņā,
Visi tek raudzīties.

Šķiet, pavisam cita dziesma un tomēr dziesmu teicēja būs domājusi par vienu un to pašu dziesmu, lai gan dziesmu pirmās strofas savā starpā atšķiras. Abās dziesmās teicēja ir domājusi tikai par tiem ciema ļaudīm ceļa malā, kas noraugās pūra vešanā. Šai pūra vešanā un ciema ļaudīm tuvāk stāv taču pats pūra vedējs, nekā vēl pati pūra taisīšana (locīšana). Minētās dziesmas uzrakstītas Mēmelē.

Ja teicējas, dziesmas atkārtodamas, rīkojas tik brīvi, izskaidrojams tas tā, ka tās vispār nemīl savas dziesmas otrreiz atkārtot. Bet ja tām to liek un lūdz, tad viņas atļaujas dziesmas pārgrozīt, izdarot labojumus izteiksmē, tā sasniedzot varbūt tīrāku un labāku dziesmu. Tomēr šie labojumi notiek diezgan reti un tikai tādās dziesmās, kas nav apkārtņē tik plaši pazīstamas, un kas nav dziedamas, bet tikai teicamas. Šādus labojumus — it kā jaunas dziesmas radīšanu — atļaujas tikai pirmšķirīgas teicējas.

Pie šādām teicējām varam runāt arī vēl par dzīvo tautas dzeju, kas brīvi veidojas tālāk, jo katrs šāds teicējs, piesavinājies no mutes mutē dzirdētās dziesmas, spēj ne tik vien tās burtiski atkārtot, bet vajadzības gadījumā arī brīvi radīt jaunas dziesmas.

E. Hauzenberga.

Par kādu libisko izlokšņu locījuma formu.

[Tie piemēri, kas zemāk minēti bez vietas apzīmējuma, ir no Sveiciema (tagad: Svētcieņa) pagasta izlokšnes. Pa lielākai daļai esmu tos izrakstījis no stud. phil. E. Putniņa Latviešu folkloras krātuvei savāktā apvidus vārdu krājuma. Šie — kā arī daži citi no Folkloras krātuves materiāliem ņemti piemēri — apzīmēti ar FK. — Citējot izlokšņu aprakstus, īsuma labad autoru vārdus neesmu minējis.]

Tais gadījumos, kad tā saucamā genitīvus definitīvus jeb genitīvus epexegeticus, vai arī vielas vai kvālitātes ģenitīva nozīmē gadās lietot ē-celmu un ijo-celmu (retāk i-celmu¹) formas, šīs formas dažās Rietumvidzemes izlokšnēs dažkārt (Svei-

¹) Še piederīgos savienojumus ar u-celma vārdu bez galotnes -s l. daļā neminu, jo u-celmi šais izlokšnēs vispārīgi (atskaitot dažkārt ģenitīvu saliktenos) pārgājuši o-celmu dēklinācijā.

ciemā un Salacā parasti²⁾) beidzas ar nemikstinātu līdzskani resp. bez viensk. ģenitīva galotnes -s: *barekl̥ cūk* FK; *nikul guōs* FK; *paegl̥ sēn* FK. (= sēne — paeģlene); *krēsl̥ miēks* FK. (= miegs, ko gul̥ rita- vai vakara krēslā); *poņģel̥ bērzlapiņč* FK. (= podiņa veida bērzlape); *karaš maiz* FK.; *zemen ziēdi* FK.; *mellen uōg*; *mut sērks* FK.; *ruden sivenc* FK.; *rij oūkš* FK.; *māj oūkš* FK.; *klēt oūkš* FK.; *kūt oūkš* FK.; *brūt kruōn* FK.; *pelmidzenc* FK.; *daņū muc* FK.; *asen pilen* FK.; *tuōl bluōdi* FK.; *pūsļ iēkašum* FK.; *Salac up*; *Skrēdel* (= Skrēdeļu māju *saimneks*³⁾); *vāvaran krūma* Limbažos FBR. IV, 94; *muīzmājs* Liepupē FBR. VIII, 69; *ķlavkuōks* turp.; *mellanuōgs, cūcanuōgs, lācanuōgs, cūcensēn* Tūjā turp.; *naģel puik* Liepupē FBR. VIII, 70; *maizkukul* Lādē FBR. XI, 80⁴⁾; *kārt sēt* (: nom. s. *kārc*, dat.-instr. plur. *kārtim*) Ģeģos FK. — Šādas bezgalotņu formas sastopamas arī parastā objekta ģenitīva vietā (*kruōnit pišan* FK.; *pārtik pagēretāš* FK.), taču tās varētu kvalificēt arī kā objektus akuzatīvā. Gan turpretī var domāt, ka augšā minēto savienojumu analogijā radušies tādi savienojumi, kur atribūtīvais adjektīvs resp. divdabis nekongruē locījuma ziņā ar apzīmējamo substantīvu, bet tiek lietots bez galotnes: *grūsneļ ķēvam* FK.; *izbroūcam ziņgi* FK.; *oūz ploūkstam laika* FK.; *peļņesum deķs* Lādē FBR. XI, 78.

Blakus šiem savienojumiem ar bēzgalotņu formām sastopami arī tādi, kur 1. daļā ir īstas ģenitīva formas (piemērus sk. RKr. XIII, 92; FBR. IV, 90, 91; VIII, 69, 74; XI, 75, 79). Šādas ģenitīva formas nav iespējamās tur, kur ir darīšana ar ģenitīvus epexegeticus stingrākā nozīmē⁵⁾, t. i. kur tam nepiemīt ne piederuma, ne vielas, ne lokāla nokrāsa, — tā, piemēram, augšā minētos *barekl̥ cūk*, *nikul guōs*, *poņģel̥ bērzlapiņč*, *tuōl bluōdi* citādi izteikt nevar, negrēkojot pret izlokšnes garu. Pārējos gadījumos var izteikties gandrīz vienumēr abējādi, un īsti stingras robežas te nav novelkamas. No div- un vairākjilbju vārdiem (zudušo galotnes patskani nepieskaitot) istā ģe-

²⁾ Attēlojot faktu sakarību, par pamatu ņemšu man labi pazīstamo Sveiciema izlokšni. Visu, kas par to teikts, var attiecināt arī uz Salacas pagasta izlokšni.

³⁾ Mēdz arī teikt: *Jān Bērziņč, Kārl Bērziņč* (ar akcenta ziņā pakārtotu 2. vārdu) un tmldz.; tomēr te varbūt var saskatīt agrākās vāciskās personu vārdu rakstības ietekmi.

⁴⁾ Citus līdzīgus FBR. X, 72 minētus savienojumus no Lādes un Nabes var arī uzskatīt kā normāli radušos, t. i. kā tādus, kam 1. daļai pamatā pēc nozīmes var arī nebūt viensk. ģenitīvs.

⁵⁾ RKr. XIII, 92 no Limbažiem minētais *latvaš tout* jau kā nojēgums vien nevar piederēt ģenuīnai tautas valodai.

nitīva forma ir retāk sastopama, kā no vienzilbes vārdiem. No pēdējiem savukārt relatīvi biežāk lieto ģenitīvā i- un u-celmu formas. Bez tam ģenitīva galotne mēdz būt vienskaitliniekiem un daudzskaitliniekiem⁶⁾ (piem. *ziēms ceļš*; *zems ceļš*; *vasars laīks*; *jūrs gaīs* FK.; *Jāņ diēn*; *dvīņ mās*, — visos šos gadījumos bezgalotnes forma nav iespējama).

Šādi ir dati, ko varēju sakopot par Vidzemes rietumizloksnēm. Nav šaubu, ka šī parādība Vidzemes lībiskajās izloksnēs ir izplatīta daudz plašāk. To rāda tiklab augstāk minētais piemērs no Ģeŗiem, kā arī daži nejauši pamanīti vietu nosaukumi no pārejas izloksnes Cēsu apriņķi: „Pildīķis“ Mazstraupē FK.; „Skūnlejas“ ceļš turp. FK.; „Priedkalns“ Rozulā FK. — Diemžēl mēs savos izlokšņu aprakstos mēdzam sintakses jautājumus vai nu pavisam ignorēt, vai arī tikai pavirši aizķert. Nedaudzajos aprakstos, kas mums par Rietumvidzemes izloksnēm ir, ir gan teikts, ka ģenitīvu lieto reti, vai arī, ka tas „tikpat kā zudis“ (FBR. IV, 91), bet īsti skaidru ainu par to, kas tā vietā sastopams, nesniedz neviens no šiem aprakstiem. Par ļaunu sintaktisko parādību pazišanai nāk arī tas, ka esam paraduši paraugam dot tautas dziesmas. Uzrakstīt tās ir vieglāk, bet saistītā valoda nevar attēlot kaut cik pilnīgi dzīvo tautas valodu. —

Kurzemes tāmnieku izlokšņu aprakstos Filologu biedrības rakstos par šādu ģenitīva „zudumu“ nav nemaz runas. Neievērojot dēklināciju paraugus, kas šai ziņā ir maz uzticami liecinieki, — zlēcenieku salikteņu saraksts FBR. VII, 47 un dažādie teksti (tiklab izlokšņu aprakstiem pievienotie, kā arī Dūnsberga dzejas, Vandzenes teksts FBR. IV, 69 un Lettisches Lesebuch 104—116 iespīstās tautas dzīesmas) ļauj spriest, ka tāmnieku dialektā parasti lieto savienojumus ar normālām ģenitīvu formām. Bet ir arī izņēmumi, kurus autori (izņemot Dzirciema izloksnes aprakstītāju Birznieku Ernestu) nav pamanījuši un tādēļ teorētiskajā daļā nav minējuši: *a biēz vill kārt* Ugālē FBR. VII, 13; *villainit iēluōķes* Zlēkās FBR. VII, 32; *laimmēit* Rojā FBR. XIII, 75; *kād priņces varmāč laikēs* turp. 65; *egl'miz* Dzirciemā Etn. IV, 36; *zup'sķiv's* turp.; *sāl'ūdāns* turp.; *ķēd'nesejs* turp.; *grābāklkāts* (: *grābekļ'kāts*, nom. pl. *grābekļ'*) turp.; acc. s. *kāj pirkst(iņ)* turp. 73. Bez tam pļavas vārds *mednārsts* Upesgrīvā Lv. II, 121, *didel-mežs* Zlēkās II, 155, „didellauks“ Piltēnē II, 149 un varbūt arī *Ugul*

⁶⁾ Augstāk minētais *Skrēdel sāimneks* tam nerunā pretī, jo no māju vārdiem sveiciemieši parasti lieto vienskaitļa nōminātīvu un akūzātīvu, bet daudzskaitļa lokātīvu.

tirgs (: *Ugultirgs*), *Ugul baznīc* IMM. 1930, II, 198.⁷⁾ Beidzot, ME. IV, 277, s. v. *tuzeklis*, lasām šādu teikumu no Dundagas: *kur ar tādu tuzela (?) zirgu var pabraukt!* Var domāt, ka te iesūtītājs nepareizi piemērojis rakstu valodai savienojumu **tuzel zirgs* (akūzāīva forma te 1. daļā nevar būt, jo no *tuzeļa* vārda tā Dundagas izloksnē skanētu **tuzēļ*).

Ja nu meklējam izskaidrojumu šām bezgalotņu formām, tad pavedienu tāda atrašanai var dot libiešu grammatika. Libiešu valodā tādos divu substantīvu savienojumos, kur viens no tiem tuvāk noteic jeb apzīmē otru, pirmajam — apzīmētāja substantīvam — tāpat kā latviešu valodā — ir ģenitīva forma (sk. Šögrena un Videmaņa *Livische Grammatik* 40), pie kam vienskaitlī ģenitīvs pilnīgi līdzinās nōminātīvam Kurzemes dialektā dažos gadījumos (turp. 40), bet Salacas dialektā parasti (turp. 103 s.), un daudzskaitlī abos dialektos ģenitīvs ir vienumēr identisks nōminātīvam (turp. 41, 57, 103). Varam tad nu iedomāties, ka libieši, jaukdami ar latviešiem un sākdami runāt viņu valodu, darināja šādus savienojumus pēc savas valodas parauga, likdami arī pirmajā vietā nōminātīvu formas. Psiholoģiskais pamats te varēja būt lielākā vienkāršība un līdz ar to atvieglojums svešās valodas piesavināšanā (t. i. tāds pat, kā lietojot vīriešu kārtu arī sievietes kārtas vietā). Ar libiešu valodas ietekmi tā tad pirmām kārtām būtu izskaidrojamas bezgalotņu formas no ā-, ē- un pa daļai arī i-celma vārdiem (i-celmu nom. s. var līdzināties ē-celmu nom. s. Lādē un Nabē FBR. XI, 75, Dzirciemā Etn. IV, 36, Sveciemā u. c.): *krēšļ miēks, mellen uōg, kūt oūkš* u. t. t.⁸⁾ Atliek vārdi, kam vienskaitļa nōminātīvs beidzas ar -s. Te, vispirms, pa daļai būs joprojām lietotas istās ģenitīvu formas (tāpat kā dažkārt siev. kārtas vārdiem) un varbūt arī daudzsk. nōminātīvu formas. Otrkārt, iespējama analogija: *krēšļ, mellen, kūt* u. t. t. var būt ne tikai nōminātīvi, bet arī akūzāīvi; pēc tādā parauga tad varēja lietot akūzāīvus arī no citiem celmiem, — jo vairāk tādēļ, ka akūzāīvi resp. bezgalotņu formas Vidzemes jūrmalas izloksnēs tiek lietotas vispāri ļoti bieži: tās lieto arī pēc visām prēpozīcijām, pēc negācijas, pēc dēbitīva un pēc visiem skaitļu vārdiem (sākot ar divi).

⁷⁾ Katrā ziņā Alv. Augstkalns dara nepareizi, lietojams šai vietā parastās *Ugāles* vietā formu *Ugulas*. Nupat minētā paralēle *Ugul tirgs*: *Ugul tirgs* drīzāk liecina par labu **Ugulēm* vai **Uguliem*, un viņa pieminētie *ugulnik, ugulisk* un loc. *Ugulē* gan rāda, ka šim vietas nosaukumam ir piedēklis *-ul-*, bet tie nedod itin nekādu norādījumu par celma formu.

⁸⁾ Varbūt arī viens, otrs no tādiem savienojumiem, kā *kap's kalni, kalnc* u. t. t. (sk. Le. Gr. 336 s. un FBR. XI, 72)?

Piezīme par tautas dziesmu valodu.

Prof. J. Endzelīns „Ceļu“ II burtņīcā izsakās, ka personas, kas runā tīru izloksni, sniedz arī tautas dziesmas tīrā izloksnē. Pēdējā laikā tomēr vairāki dziesmu rakstītāji ir konstatējuši, ka dziesmu valoda atšķiras no sarunu valodas. Tā J. O. Freimanis „Filoloģijas materiālos“ 139. l. p. uzrāda Mēmelē uzrakstītu tautas dziesmu valodas tīri fōnētiskās atšķirības no izloksnes. Personīgi par līdzīgiem faktiem man ir ziņas no Limbažiem, Stendes, Mārupes. Maija Bērzkalne no Bērzaunes mums pati apliecināja, ka „dziedamā valoda esot smalkāka“, un tik ar grūtībām varēja no viņas izdabūt paraugam dažas dziesmas ar vairāk vai mazāk skaidru izloksni.

Viena otra dziesma var būt ienākusi no cita apgabala, līdzīgi nēmdama arī dažas valodas savādības¹⁾, citā var būt paglabājušās kādas novecojušas formas. Tomēr tā izskaidrot var dažas ar izloksni nesaskanīgas morfoloģiskas vai sintaktiskas formas, bet ne veselas fōnētiskas pārveidojumu sistēmas, par kādu runā J. O. Freimanis un kādu varēja novērot arī Maijas Bērzkalnes dziesmās.

Pielaujot iespēju arī tamlīdzīgus konstatējumus atsevišķos gadījumos skaidrot dažādi, piem., kaut vai tā, ka teicējs, daudz maz rakstu valodu prazdams, uzrakstītājam, kas rakstu valodu runā, rakstu valodā arī ceļ priekšā (tā darīja laikam arī Maija Bērzkalne, vismaz daļā dziesmu, jo beidzot tomēr izdevās iegūt arī izloksnes paraugus), drīkstam tomēr meklēt arī kādus kopīgus apstākļus, kas šo parādību varētu paskaidrot.

Tas nav arī gluži neiespējams. Vairākkārt šī parādība ir konstatēta tikai pašos jaunākajos laikos. Konstatējums, kas attiecas uz visvecāko gadu — 1872., pieder doc. Dr. phil. h. c. L. Bērziņam — E. Dinsberga grāmatā „Apakš Ziemas-svētku eglītes. 2. daļa“, kur uzjēmtās t. dziesmas arī neesot diezgan „dundziskas“, kas tomēr nevarēs apgāzt, ka parādība ir kaut kas relatīvi jauns. Tālāk visos gadījumos dziesmu valoda bija „smalkāka“ jeb tuvāka rakstu valodai kā runājamā izloksne (Jelgavas apgabalā, piem., neviens nav atradis kauču vienu tāmisku vai augšzemniecisku dziesmu!). Par trešo šeit vērā liekamo apstākli mūs pamāca vairāki izlokšņu apraksti (piem., Susējas — Fbr. VII, 130., tāpat Zlēku — Fbr. VII, 31.), kur aizrādīts par labu teicēju trūkumu vai pat, ka „rakstu va-

¹⁾ Tas varētu notikt vārdos, kas pēc konteksta vai citādi klausītājam šķiet saprotami, bet paša izloksnē nav pazīstami. Citi tiks pārcelti jaunajā izloksnē, vai arī, ja tie pilnīgi sveši, pārmiti pret pašu vārdiem.

loda iznīcina“ izloksni. Jāzina tomēr, ka rakstu valoda, ko tauta lietā izloksnes vietā, nav klasiska. Piem., aknīšanu runā neizbēgami valda pašu izloksnes likumi par e skaņas kvālitāti (gara — tikai plata; īsa — plata neuzsvērtā pozīcijā, šaura uzsvērtā), nemaz nerunājot par intonāciju savādībām, pēc kurām var noteikt arī mūsu inteliģences pārstāvju dzimto apgabalu. Apmēram tāda ir arī tā rakstu valoda, ko sastop dziesmās izloksnes vietā, piem., Bērzkalnu māte dziedāja „Vīra, vīra māmaliņ, Bet negribu veca vīra“, kur adjektīvā „vecs“ bij šaurs e, kādas formas, protams, nav ne izloksnē, ne rakstu valodā, bet kādu gan varam saprast, zinādami, ka šeit augšzemnieks runā „smalkāk“. Pēdējais apzīmējums ietver vismaz pa daļai arī šās parādības psiholoģisko pamatu: runātājs tur savu izloksni par „prastāku“, mazvērtīgāku, ne tik cēlu kā rakstu valoda. Izloksne tā pamazām zūd, dodama vietu jaunai valodai, ko paši runātāji gan tur par rakstu valodu, bet kas īsti vairāk līdzinās kādai īpaša veida „koinē“ valodai. Šāds valodas attīstības virziens vairākos novados ir jau sācies, un kur citur lai vēl agrāk „smalkā“ valoda būtu lietā liekama, ja ne dziesmā, kam pati dzejas daba jau prasa cēlāku izteiksmi. Zīmīgi nu ir vēl piebilst, ka Mālpupē izloksnes teksti iegūti tikai no kāzu dziesmām, kas vairumā taču ir apdziedāšanas dziesmas, tā tad ne cēls dzejas veids.

Irma Vīksne.

Folkloras materiāli.

(No Sunāksts.)

I.

Ja pie vakara saulei apkārt riņķis, tas rāda vēju.

Ja saule vakarā rietēdama „iebrien mākonī“, rītu būs lietus.

Ja ziemeļi piemākušies, nākamās dienās sagaidāms lietus. Saule sarkana riet uz lietu.

Ja migla rītā kāpj uz augšu un zālē nav rasas, būs lietus, ja nogulstas un ir rasa — labs laiks.

Vālodze blauj uz lietu.

Mušas kož uz lietu.

Spārnotās skudras ierodas uz lietu.

Ja suns vai kaķis ēd zāli, būs lietus.

Govis bizo uz lietu.

Kad nokauj cūku, pēc liesas zilē sniega daudzumu ziemā: ja viens gals liesai biezs, otrs plāns, tad vienā galā ziemai daudz sniega, otrā maz.

Ja ēdot kumoss izkrīt (arī druska) no mutes, būs viesis.

Ja zemē nokrīt nazis, būs viesis, ja dakšiņa vai karote — viešņa.

Viesis gaidāms, ja diviem runātājiem izsakās viens un tas pats vārds reizē.

Ja istabu slaukot mēsli lēc atpakaļ, būs viesis.

Kad kaķis laizās, būs viesis no tās puses, uz kuŗu pusi kupris.

Ja vista dzied, kāds mirs.

Suns gaudo uz nāvi: vai nu pats uz savu, vai cita tās mājas iemītnieka.

Kad kaķis skrāpējas, saka: zārku taisa. Kāds mirs.

Kad uguns dzied — dzirdēs kādu nomirušu.

Ja zemē ierauga krustiņu (t. i. krusta veidā sakritušus 2 kociņus, salmus vai citus priekšmetus), kāds mirs.

Istabu nedrīkst slaucīt, kad kāds taisās no mājām projām iet. Tad izslauka līdzī cilvēku — kādam jāmirst.

Kad pīrāgus cepot kāds ķieģeļa vai mūra gabals no krāsns uzkrīt pīrāgam, nākamie pīrāgi jācep bērēm.

Ja maizes kukulis vidū pārtrūcis trūks kāda ēdēja: mirs, vai labākā gadījumā — aizies citur.

Ja mironi uz kapiem vedot zirgs pieķēzī tās ēkas durvju priekšu, kur mirušais gulējis, tad drīz-tais mājās vēl kāds mirs.

Ja mironis ilgi stāv mīkst, nesastindzis, drīz tam sekos vēl kāds.

Dzeguze mājās kūko uz nelaimi, visvairāk nāvi.

Ja deguns niez, dabūs ko jaunu dzirdēt: ja uz augšu, tad labu, ja uz zemi — sliktu.

Ja ierauga zirnēkli no rīta — nebūs laimes, ja pēcpusdienā — viss laimēsies.

Ja kreisā acs niez, būs jāsmejas, ja labā — jāraud.

Kreisajā ceļmalā nedrīkst mīzt, tad laimei acis aizmīzn.

Ja cilvēkam visu dienu sliktš gara stāvoklis, zīme — ka ar kreiso kāju no gultas izkāpis.

Ja grib ko teikt, bet aizmirst, tā ir zīme, ka gribējis melot.

Ja durvis pašas attaisās — laime ienāk istabā.

Kad drebuļi pāriet pār kauliem, tad tai brīdī vilks pāriet pār pēdām.

Zibens sīkām svītrām zibsnīdams sēj sēnes.

Puisiešam nevajag liesu ēst, tad viņam cirvis lūzīs.

Kad pļava sakasta, nedrīkst vairs iet un aiz sevīs grābekli vilkt — „badu kast“. Tad ziemā siena trūks.

Putru nedrīkst liet „pār roku“, piem., ar labo roku uz labo pusi. Tad vēders sāpēs.

Ja kaut kur ejot pirmo ceļā satiek sievieti, būs neveiksmes, ja vīrieti — viss laimēsies.

Ja kaķis pārskrien pār ceļu — nebūs laimes.

Ja kājapakšas niez, dabūs dancot.

Ja dibens niez, dabūs pērienu.

Ja kāja ataunas, kāds aprunā.

Ja mēles galā uzceļas pūtīte, kāds aprunā.

Ja ar uguni spēlējas, mīzīs „vietā“ (gultā).

Ja zvaigzne krīt, vajag kaut ko vēlēties. Tas piepildīsies.

Kad uzlec jauns mēness, vajag skatīties uz to pār labo plecu un vēlēties. Vēlējumi piepildās.

Kad „klukucis“ (žagi) rauj, kāds lād. Ja izdodas lādētāja vārdu uzminēt, klukucis apstājas.

Ja ēdot aizrijas, kāds ir žēlojis.

Ja labā roka niez, būs jāizdod nauda, ja kreisā — jāsaņem.

Ja pirmo reizi pavasarī dzird dzeguzi kūkojam bez naudas kabatā un „tukšā dūšā“ (neēdīs), tad tas būs tukšs un badīgs gads. Arvienu vajag kaut ko iekost, lai dzeguze neaizkūko.

Ja lieldienās nešūpojas, vasarā odi ēd.

Pie altāra baznīcā pēc salaulāšanas līgavai vajag censties uzmīt līgavainim uz kājas. Tad sieva par vīru valdīs.

Lai pērkonš mājās neiespertu, tad krāsns slota un kruķis ārā liekami krusteniski.

Māras dienā visu vajag nest no mājas laukā, lai tārpi nenāk mājās. Ja ievēd kādu vezumu žagaru vai citu ko, tad tārpi nāk mājās.

Kad miežus sēj, vāra cūkaš asti. Tā jāēd sējējam, lai vārpaš aug garas kā astes.

Kad pirmo reizi ganos dzen, vāra miltu putru, lai ģani nesnauž.

Priekš ganos dzišanas izvāra lielās skudras, zupu dod govīm dzert un norīvē muguras ar to, lai uz lopiem nekrīt skaugi, un lai tie iet kā skudras uz vienu vietu.

Kad pirmo reizi ganos dzen, pajem līdzī atslēgu buntīti. Kad lopi nomierinās, gans apskrien ar atslēgām trīs reizes apkārt. Tad lopi neizklīst, bet turas kopā kā saslēgti.

Tāpat akmeni nes trīs reizes ap ganāmpulku, kad izdzen pirmo reizi ganos, un iemet pulka vidū, lai lopi neizklīst pa mežiem, bet turas kopā.

Rīkstes, ar ko pirmā dienā ganīja, glabājamas kūti aiz spāres, lai lopi nepazūd. Kuŗš nomaldās, tas tomēr mājās nār-nāk.

Lai govis nebizotu, istaba ziemassvētku rītā bez saules jāizslauka, un mēsli jāizkaisa govīm uz mugurām.

Kad telam pirmo reizi dod dzert, tad vajag paņemt labo kāju un ar to izmaisīt pienu. Tad labāk dzers.

Kad govi uz tirgu ved, pineklā iebāž adatu, lai „kupči“ lien kā adatas apkārt.

Kad atnes mazu kucenu, vajag ar to trīs reizes skriet ap kūti, lai tas būtu labs ganu suns.

Kad suni kristī, vajag likt uz ecēšas un tad nosaukt tā vārdu. Tad suns ir negants, ecējas kā ecēša.

Baltas aitas labāk „iet uz rokas“ (padodas) dienā dzimušiem cilvēkiem, melnas — naktī dzimušiem.

Zirgus Jāņu naktī laukā nelaiž, lai neapbur.

Izkapti liek stallī zem sliekšņa, lai raganas nodurās.

Jāņu naktī lielo, aso dadzi iesviež laidara vārtu starpā, lai ragana netiek iekšā.

Jaungovs pienu nedrīkst ar nazi ēst, lai govīm ciči neplaisā. Ēdot nedrīkst ūdeni dzert, tad govis slaucot mīzn; galvā jāuzliek cepure vai jāapsien lakatiņš, lai būtu biežāka krējuma kārtā.

Ar riksti, kam atpakaļ atrauti zariņi, nedrīkst govij sist.

Istabu nedrīkst uz durvīm slaucīt.

Ceturtdienas vakarā nedrīkst vīžu pīt, ne vērpt.

Kad maizi šauj krāsnī, šaujamā galā met krustiņu. No tā gala jāgriež.

Kad maizi nogriež, nedrīkst griezumam uz durvīm likt.

Ja maize nokrīt zemē — jāpaceļ un jānobučo.

Menstruāciju laikā savalkāto velu vajag mazgāt „mazā“ (nedaudz) ūdenī, tad mazāk asinis noiet. Pirmās menstruācijas ūdeni vajag liet vai nu rožu krūmā, lai meita būtu skaista, vai uz apiņiem, lai puiši tītos apkārt kā apiņi. Ūdens sargāms no ļaunām acīm. Ja tai vietā, kur ūdens izliets, iedzen mietu, menstruācija apstājas.

Ja cilvēkam „vistas aklums“, t. i. pēc saules rieta tas nevar redzēt, tad tam, lai izārstētos, acis vajag turēt uz aknu suta, kur kāda dzīvnieka aknas vārās.

Ja „klukucis“ (-žagi) rauj, vajag iedzert ūdeni vai uzēst cukura graudiņu.

Ģerzdi (stīvums locītavās, lokot sāp un knakšķ) novēr durvis. To var izdarīt pirmdzimtais un pastarītis. Slimo locekli ieliek durvju starpā. Vērēji stāv katrs savā pusē durvīm. Durvis ver trīs reizes ciet un vaļā, pie tam nōtieks šāda saruna: „Ko tu tur ver?“ — „Ģerzdi.“ — „Ver, ka tu novērtu!“ Loceklis kļūst vesels.

II.

Atnōk Jāzepe skreipstātōjs, atnōk kouma, atnōk znuots;
 Jāzepe skreipstē kuo tik mōk, znuots ar koumu doncuot sōk,
 kuo tik mōk. (Gēģeris, vilks, laps.)

Susuriņš guovi vede dzar dzierdeklī, dzar redzekli, dzar
 topas muižu, dzar žōvas muižu iz knipes kollu. Tur tuō guovi
 nuokava. (Galvu sukāt.)

Divraiz ap sirdi, divraiz ap ciskam, juo ciešōk, jo lobōk.
 (Ratiņš.)

Truopiņš iz truopiņa, peļsouds golā. (Ašķis.)

Augt aug, ni zoruot zoruo, ni lopuot lopuo. (Ašķis.)

Krōgains veirs Gleizdu muižā. (Vēzis.)

Viss kars aizgōjs, štiki vien tik palikuši. (Nobiris koks.)

Viens kungs nōk nuo Tifen-Tāfen, tam ir mētels toukstuoš
 lāfen. (Gailis.)

Zaļa vistiņa, malna uoliņa. (Mellene.)

III.

Teicēja Līze Goldberga, 72 g. v.

Kuo puiseiti raudzejies
 Miglainam actiņam?
 Vai tu beji mežā audzs,
 Vai maitiņu naredzējs?

Puiši, puiši, pamozam,
 Maitas vien istabā!
 Godas tev sariebties,
 Vieni svōrki mugurā.

Nōc ōrā tu, puiseiti,
 Kuo es tev parōdeišu:
 Coukas tavas bikses plēse,
 Aiz skruoteites turādamas.

Puiši maitas vējā laide,
 Poši stōv aizvējā;
 Zina maitas smogu graudu,
 Puiši — vieglas palaviņas.

Tu, puiseiti, teļa putra,
 Tu maitiņas napazīni;
 Tu trenc munu leigaviņu
 No uzstabas kambarie.

Nav niviena uozaliņa
 Skrouzainam lapiņam;
 Nav niviena tāva dāla
 Pa munam prōtiņam.

Zami kuoki, plotas lopas,
 Tie rasiņas turātōji;
 Smuki puiši, šauras acs,
 Tie osaru dzārōjiņi.

Šuogod puiši namoksōja
 Vienas auzas sānaliņas;
 Citu god(u) tad moksōs
 Vienu sieku zirgu māslu.

Nēsi lietas tu, tautieti,
 Pret muniem brōliņiem;
 Tik munam brōliņam
 Zōbaciņu pucātōjs.

Nōc pie mani, tautu maita,
 Tu lobōka nadabeis;
 Tu lobōka maklādama,
 Pate brauksi žogaruos.

Kō tu nōci, kankerdanci,
Jaunu maitu istabā?
Visas tavas ķisas drab
Iz maitam rauguotēs.

Pēteram brōleišam
Viena guoda capureite;
Brouzie brōgas smelamā,
Piertie gora lajamā.

Tautiets mani mōsu sauce
Iz kumēļa sādādams;
Daudz puorā boltu bārzu,
Daudz man tōdu bōleliņu.

Gōju uošus škuorsteidama,
Uozaliņa maklādama;
Gōju puišus brōķādama,
Saiminieka maklādama.

Capar, muna lučkeneice,¹⁾
Iekreit couku sileitē;
Cik gribēju ōrā vilkt,
Aiz smiekliem navarēju.

Tāvs, tāvs, mōte, mōte,
Jem dālam leigaviņu;
Lai tis vair nanasōja
Ciema maitu gredzeniņa.

Griez tu ceļu, dāla mōte,
Es tev ceļa nagriezeiš.
Tu bej piecu dālu mōte,
Es — deviņu brōļu mōsa.

Muns brōleits lielejās
Puķeit jēmti leigaviņu;
Jem, brōliņ, ļaužu bārnu,
Lai zied puķe kalniņā.

Stulbi vien, okli vien,
Vedējiņa kumeliņi:
Dasagrieze solmu kaudzi,
Ustabiņu duomōdami.

Sauleit muna kristamōte
Reigā brauce bazneicē;
Pieci bēri kumeliņi,
Seši voska skrituleiši.

Runōjiet nou, ļautiņi,
Cik voluodu turādami;
Nou ir muns augumiņš
Voluodiņu nesējiņš.

Pouš vējiņš, runō ļauds
Ap to munu augumiņu;
Bolta beju vēj appousta,
Skaista ļaužu runōjama.

Vai bej sniegi nuosniguši —
Mōsiņai bolta golva;
Ni tei kusa sauleitē,
Ni siltā ustabā.

Es maitiņa kō smildziņa,
Kō rasiņa vilnōneite;
Ni no krāsļa nasacēļu
Vōju ļaužu zodinōta.

Lieli kungi tō nabrauce,
Kō brauc maitu māmuliņa:
Pieci zirgi vērzelēs,
Sēd komanu galiņā.

Seiku kōrklu veju veju,
Lai naleide sūvēniņi;
Mozu ļaužu sievu jēmu,
Lai klauseja mōmulīņu.

Mammiņa, meilā,
Es tava maitiņa,
Pierc man vizuļu
Vainaciņ.
Piereite speidēja,
Galviņa vizēja,
Tautiešu actiņas
Dedzieni dag.
Izauga ieviņa

¹⁾ „mīksta“ cepure.

Klētspakaļai.
Es pate zeileite
Lākātāja;
No viena zariņa
Lac otarāi.
Trešāji lākdama
Ieraugu tautas.
Tur jōja, tur brauce
Gar viņu kolnu.
Tukšiem rotiem,
Dekiem zirgiem.
Tukšieji ratiņi
Grib vazumiņu,
Tukšieji zirdziņi
Grib braucējiņu.
Nu taku istabā
Raudōdama:
„Mamiņa, meilā,

Sedz vilnōneit!“
Mamiņa nasedze,
Tei gauži raudōja.
„Lai sadzi vadakla,
Tei naraudōja“ —
Vadakla nasedze,
Kam bargi dzeivuoju.
„Sedz, sedzi, vadakla,
Nou šķirsamies“ —
Seikuoji kōrkliņu
Guntiņu kouru,
Nou saucu laimiņu
Sildeities.
Sild savas rociņas,
Sild savas kōjiņas,
Liec vieglu mouđiņu
Dzeivuojuot.

Elza Šenkevica.

Turlavas tautas dziesmas.

(Teicēja 78 g. vecā Late Jokmane.)

Esmu centusies dziesmas uzrakstīt tieši tā, kā tās dzirdēju. Vai nu tā ir tīra Turlavas izloksne, par to neesmu droša, bet varu gan apgalvot, ka tā ir ļoti tuva Snēpeles izloksnei.

Pati teicēja ir turlavniece, bet tagad jau vairāk kā desmit gadus dzīvo Snēpelē. Varētu būt, ka viņa vairs nerunā tīru izloksni.

Dziesmas sniegšu tādā secībā, kā man tās teica.

1.

Ceļ taūtīti plānei krēsli,
Sēdin savu māmuļtī,
Lai es varu appuškuote
Tavu labu darītāju.

2.

Raūd māmiņa viēna pate,
Raūd a uōtru runādama,
Miļajam dēliņam
Nav peic prāta līgaviņa.

3.

Kuō, brālīti, tu raūdāji,
Svārkuōds slaūki asariņas?
Kā, māsiņa, neraūdāšu,
Nav peic prāta līgaviņa.

4.

Ku, brālīti, aces liki,
Ka lūkuōji līgaviņu?
Man labāka cūku meita
Nekā tava līgaviņa.

5.

Peļēks bija mans brālītis,
Bēru jāja kumeliņu;
Dažai taūtu netiklei
Biērst asaras raūguotiēs.

6.

Ak tu, taūtu netiktīte,
Bi man tevi sen zināt;
Tev bi manu aūgumiņu
Rēdzēt viēn — nedabuōt.

7.

Piē eglītes tev gulēt,
Ne piē mana aūgumiņa;
A skujiņu tev sēgtiēs,
Ne a manu villānīti.

8.

Buōtē piēрку vaiņadziņu,
Duj' taūtīši klāt stāvēj';
Sak' taūtītis rēdzēdams:
Duōsi naūdu nevalkāsi,
Duōsi naūdu nevalkāsi,
Būs mazam māsiņam.
Lai juōds tavu siērd' izraūtu,
Ka es piērcis nevalkāšu.

9.

Kuō, puīstī, varējiēs
Nuōmaūkt manu gradzeniņu:
Es gan zinu, tu nebūsi
Mans maizītes arājiņš.

10.

Puīši, suņi, meitu dēļ
Jūdzem tēk kā(j)iņam;
Es, meitiņa, puīšu dēļ
Ne nuō krēsla necēltuōs.

11.

Grib taūtītis a neguōdu
Nuojēmīt manu vaiņadziņu;
Ja patika, jem a guōdu
A neguōdu nedabuōs(i).

12.

Va bi aka, vai avuōts
Taūtu dēla klētipē;
Kā nuōjēma, tā pazuda
Manis ziļu vaiņadziņš.

13.

Migliņē neredzēju,
Kas nuōjēma vaiņadziņu;
Saūltītē ieraūdziņu
Vizam taūtu ruōciņē.

14.

A kruķīti iskruķēju
Sau māsiņu taūtiņās;
A kāstī ķibināju
Brālītim ligaviņu.

15.

Visu gadu taūtu meita
Staigā lipu pucēdama,
Ispuceise, piēkrāpuse
Manu baltu bāleliņu.

16.

Skali viēn, viērbuliņi
Taūtu meitas pūriņē;
Ceļat liēgi, bāleliņi,
Lai skaliņi nēgrabēj.

17.

Kā priēdīte taūtu meita,
Kā sku(i)iņa valuōdiņa;
Tā ne gadu nedzīvās
A tuō manu māmuļīti.

18.

Ai, puīstī, knēvelīti,
Nesmej meitu vaiņagai,
Kas jau tevi vīru cēla,
Ne meitiņas vaiņadziņš?

19.

Lūdž taūtītis, lai es gaīdu
Li citam rudenim;
Ja nejemsi šuō ruden'
Es vaj' citu negaīdīšu.

20.

Lustīgs aūga taūtu dēls,
Es vēl aūgu juō lustīga:
Lustīgam piēderēja
Juō lustīga līgaviņa.

21.

Aūn, meitiņa, dailas kājas,
Nebērz spuōžu vaiņadziņu;
Nuō kājame guōdu raūga,
Ne nuō spuōža vaiņadziņa.

22.

Lūkuō mani taūtu dēls
Visu gaŗu vasariņu,
Es jau viņu nuōlūkuōju,
Gaŗam viēn aziēdama:
Stuñdu savas kājas ava,
Stuñdu lika cepurīti,
Vel azgāja piēci stuñdi,
Li ūzjūdza kumeliņu.

23.

Sapratlējis uōzuōliņš
Gaīda bites iēskrejam;
Vecais paūna, taūtu dēls,
Gaīda mani ūzaūgam.

24.

Smuks puīstis liēltījās
Driz dabuōte līgaviņu;
Jau bārdiņa siērma ziēd,
Vel nevaīda līgaviņa.

25.

Ej, māsiņa, neteic taūtas,
Nevaiņāji bāleliņu;
Peic tu lūgsi raūdādama
Vaiņājamu bāleliņu.

26.

Citas meītas žēli raūd,
Ka man dailis arājiņš.
Vai, meitiņas, es neļāvu
Juñs tuō dailu lūkuōtiēs?

27.

Grib netiklis tēva dēls
A manim ceļu iēt;
Cērtu pliķi, speŗu kāju,
Šāuju ceļa maliņē.

28. (Sal. BW. 13974.)

Kājam gāju, ruōkai vedu
Nuōsvīdušu kumeliņu,
Brālītim meklēdama
Peic prātam līgaviņu.

29.

Man afkliņš kā bēslītis,*)
Kā lācītis kumeliņš;
Man maizīte kā saūlīte,
Kā bitte cepējiņa.

30.

Daila aūgu daiļajam
Ne kādam kūrlūsīm*);
Daiļajam puīsēnam
Nuōjēmt manu vaiņadziņu.

31.

Vai māsiņa, vai māsiņa
Tev diēdelis*) arājiņš;
Nu iēs tava tīra maīze
Pa kaļniņu kūpēdama.

32.

Tu, māsiņa, ciēmei bijī,
Kuō tiēs ciēma puīši dara?
Ciēma puīši aūklas vija,
Ceļi dega ugunē.

33.

Es redzēju taūtu dēlu
Snaūzam arkla galiņē;
Gaŗam gāju nerunāju,
Tīšam kaūnu nedarīju.

34.

Kas guōdīgs tēva dēls,
Guōdē savu līgaviņu:
Ūzkāpina kumeļai,

Duō pavadu ruōcinē ;
Iēduōdams piesacīja,
Lai pārjā vakarē.

35.

Es ūzaūgu a taūtīti
Upe viēn stārpīnē ;
Eš, guōsniņas dziērdīdama,
Bildin savu arājiņu.

36.

Gailītim laktu daru
Taūtu dēla klētiņē ;
Labāk mani gailīts cēla,
Ne taūtīša māmuliņa —
Viēnu rītu piēcēldama,
Staigā ciēmsu vainādama.

37.

Rudens nāca, bāleliņi,
Baŗuō savu kumeliņu :
Tuņša nakte, garš celiņis,
Neŗēŗeta taūtu meīta.

38.

Vai Diēviņi, aūksta diēna,
Kā vakaru sagaīdišu ?
Vai Diēviņi, sīvs taūtītis,
Kā mužiņu nuōdzīvāšu ?

39. (Sal. BW. 14217.)

Es meītiņa kā ruōzīte,
Kā Vādzemes maguōnīte ;
Puīši savas kājas laūza,
Man pakāŗe staigādami.

40.

Es a savu māmulīti
Kuōpē metu aūdeklīņu ;
Nu atnāca tā diēniņa,
Ka uz pusi dalījam.

41.

Vedat mani ku vezdami,
Pār upīti nevedat :
Sīku rakstu mans pūrinis,
Straūme griēza dubenē.

42.

Šuvu viēn, nerakstīju ;
Ne jaūnam mani veda ;
Vecam veda, atraītim,
Tas rakstītu nevalkāja.

43.

Pāri bridu par upīti,
Par tuō pašu dziļumiņu,
Gribēdama labu vīru,
Tīru rudzu maīzi ēst.

44.

Aūgtin aūgšu, nepalikšu
Snēpelniēku nuōvadē ;
Tik pūriņu piēluōcišu
Tai diēdeļu nuōvadē.

45.

Nejājat, nuōvadniēki,
Es neiēšu pār nuōvodu ;
Man pašai līdzē aūga
Guōbas zemes arājiņš.

46.

Vai Diēviņi, neiēs labi,
Es māmiņu neklaūsīju.
Šķir, Diēviņi, zaļu maūru,
Glabā manu aūgumiņu.

47.

Aī rudzīti, ruōgaīnīti,
Tavu dārgu akuōtiņu ;
Tevis dēļ Rīgas kungi.
Zelta naūdu biērdināj.

48.

Pūt, vējiņ, ku pūzdams,
Pūt vairāke jūriņē ;
Pārpūt manu arājiņu
Nuō Vādzemes Kuōrzemē.

49.

Sunīt's rēja tupēdams :
Pārved sliņku saīmeniēci ;
Būt' sunītis stāvu rējis,
Būt' mudīga saīmeniēce.

50.

Taūtīt's, mani lūkuodams,
Liēla savu bagātību:
Piēci zārdi rutku lapu,
Kliba kaza lajdarē.

51.

Taūtu dēla aces dega
Kā rudam vanagam, —
Nuōlaūž savu dēguniņu,
Tu jau mani nedabuōsi!

52.

Apsedz mani, taūtu meita,
Tev piēdēr villaīnīte;
Ka tu braūksi, es ūzjūgšu,
Man piēdēr kumeliņš.

53.

Gāidi, gāidi, dēlu māte,
Lidz es tevi guōdināšu;
Ka dabuōšu rata ruņgu,
Ta es tevi guōdināšu.

54.

Gāidi, gāidi, dēlu māte,
Lidz es, teve sagšu segšu;
Es ūzsegšu buļļa ādu,
Tu staīgāsi baūruōdama.

55. (Skat. BW. 16268.)

Šķitu lāci guūbājam
Piē tēviņa nama duōru;
Taōtu dēls kuūpi meta
Manu tēvu lūgdamiēs.
Vel zemīti nuōbučāsi,
Li piēlūgsi māmūlīti.

56.

Es savam(e) brālītim
Sila ziēdu ciūdus adu,
Lai meitiņas tā milēja,
Kā bitītes sila ziēdus.

57.

Sēdi aūgstu, bāleliņi,
Runā gudru valuōdiņu,
Lai nuō tevis sveši ļāūdis
Piērktin piērka valuōdiņu.

58.

Es savam brālītim
Spītēdama viēn dzīvāju:
Pļavai dūru grābeklīti,
Lecu taūtu kumeļai.

59.

Caūri gāju luōctāma
Sīku liēpu lidumiņu;
Caūri laīdu valuōdiņu
Caūr bajāra meitiņam.

60.

A gāilīti Rīgai braūcu,
A gāilīti Jelgavai;
Gāilītim aūzas duōšu,
Skaīdravuōta ūdentīņ.

61. (Sal. BW. 3536.)

Straūja, straūja upe tēk,
Juō tēk straūja, juō uōlaina;
Stāv māsīņa vaiņagai,
Juō stāv ilgi, juō bagāta.

62.

Reti gāju, ilgi sefsu
Bagātuōs brālīšuōs;
Paliēk bērzi nōbirūsi,
Atruōn lapas ūzplaūkušas.

63.

Diža rada, aūgstas kārtas
Iēkūluōse pribakuōs*);
Bi man savu dižu pūru
Pribakiēm izdalīt.

64.

Māmiņ mani tālu deva
Pār deviņi nuōvadiņi;
Devitāje gadiņājē
Iēš' māmiņu apraūdzt.

Tas brālītis vārtus cēla,
Kas palika šūpulē;
Tas nuōjūdza kumeliņu,
Kam māmiņa kājas ava.

Tēviš, duōres atvefdams,
Vaicā manu dzīvāšanu;
Māmiņ, sagšu nuōsegdama,
Vaicā manu veselību.

Steidz, māmiņa, miēluō mani,
Jūdz brālīti kumeliņu:
Tālu mana dzīvāšana
Es nevaru kavētiēs.

Piezīmes:

9. dziesmā varēties nozīmē cīnīties, mocīties.

29. dziesmā bēslītis — salīdzinājuma vārds: kautkas niecīgs, nevarīgs.

30. dziesmā kurlūzis = nolaidīgs, nesmuks, netikls puisis.

34. dziesmā diēdelis no verba diēdēlēt = 1) ubagōt, 2) staigāt bez darba.

56. dziesmā sils resp, sili = virši.

63. dziesmā pribaks: 1) mazais puisis, 2) nevērtīgs, nevarīgs cilvēks.

E. Blese.

Maza piezīme par vārdiem „pieguļa“ un „piedarbs“ un vv. Durbe.

Jau savās „Latv. pers. vārdu un uzv. studijās“ (Rīgā, 1929), 219 aizrādīju, ka Popes pag. mv. piēsargi² Lvv. II 150 (līdzās tas pats mv. arī pļavsargi) cēlies no *pievsargi, sal. lš. pieva un muiž. v. Pievika Lvv. II 17.. E. Šturma-Hauzenberga FBR. XII (1932), 134 min vēl citus gadījumus, kur vv-os līdzīgos gadījumos zudusi v skaņa. Tādēļ domāju, ka tas var būt noticis arī citos vārdos vispārīgi, un domāju, ka elements *piev- meklējams arī mūsu v. piēguļa, arī pieguļa, piēguļa, arī pieguļi „die Nacht-hütung“. Šo vārdu tagad parasti izskaidro no pie + gulēt, kā to, bez šaubām, uztver arī tauta, kas to tā laikam gan uztvērusi jau labi sen, jo starp tautas dziesmām par pieguļu BV. IV, N. 30052—30208 ir daudz dziesmu, kur pieguļas jēdziens saistās ar jaunu ļaužu kopā gulēšanu, pēc kam tad jaunava nerēti bija spiesta sūdzēties: „Ai, pieguļa, pieguļiņa, Tu man labu nedarīji; Tu balini manus vaigus, Nievā manu augumiņu. (BV. 30094; sal. arī iepriekšējās, N. 30091—30093).“ Ulmaņa vārdnīca pieguļas vārdam sniedz arī nozīmi „der Beischlaf“. Tomēr dziļāk ieskatoties, izrādās, ka šāda vārda iz-

pratne ir patiesībā tautas etimoloģija. Ja salīdzinām ar pieguļu saistītos izteicienus, tad līdzās vispārīgajam izteicienam „jāt piegulā“ sastopam arī „jāt zirgus piegulā“ (piem., BV. 30102: Ausim, meitas, baltas kājas, Jāsim zirgus piegulā; 30137: Aun, māsiņa, baltas kājas, Jāj kumelju piegulā; 30157: Rendingu slinki puiši, Nejāj zirgus piegulā), vest zirgu(s) piegulā (BV. 30112: Es brālīša kumeliņu Rokāi vedu piegulā) un dzīt (zirgus) piegulā (BV. 30175: Kad es dzinu piegulā, Viņa līdzī tai-sijās); izteicienu: „dzīt zirgus piegulā“ pazīstu arī no tautas valodas. Tādēļ izteiciens piegulā gan jāattiecina vispirms uz zirgiem vai pat uz vienu zirgu un ne uz ganiem. Un pie kā tad zirgi vai pat viens zirgs gulētu? Turpretī lieta kļūst skaidra, ja pieguļu saprotam kā *pievguļu = guļu pļavā (saliktenim sal. naktsguļa). Tikai vēlāk pieguļas vārdu pārsvarā sāka attiecināt uz ganiem, pieguļniekiem, un tad radās arī pārveidojums vārda nozīmes uztverē.

Citāda rakstura piezīme man ir par piēdarba vārdu. Šai vārdā gan meklējams parastais prefikss pie-, toties otra daļa man neliekas gluži skaidra. Jau Bilenšteins, Holzbauten, 101 izskaidro vārdu piedarbs kā „etwas Hinzugetanes“, un arī ME vārdnīca sub v. atzīmē: zu piederit. Bilenšteins sevišķi atsaucas uz Stenderu, kas piedarba vietā pazīstot arī piederis (blakus minot jāatzīmē, ka Stendera vārdnīcā ne tās latv.-vāc., nedz arī vāc.-latv. daļā tāda vārda nav. Ir tikai piedarbs, un tādēļ nevar zināt, cik šis vārds drošs; arī ME vārdnīca vārdu piederis sniedz tikai ar atsaukumi uz Bilenšteinu). Piederis nu tiešām varētu būt tikai no pie + darit; sal. piederis „die Zutat“ un no otras puses izteicienu „namu darit“. Šim uzskatam par labu varētu runāt arī nozīme, ko vēl sastopam piedarbam: ME.: 2) das Vorhaus in der Badstube, 3) ein Anbau, ja vien tikai nebūtu jādomā, ka šis piedarba nozīmes radušās pēc analogijas ar rijas piedarbu (un es domāju, ka tas droši tā ir), un tā tad ir sekundāras. Jānoskaidro tā tad tikai rijas piedarbs. Liekas, to nevarēs izskaidrot tieši no pie + darbs, jo nōminālie salikteni ar pie ir parasti darināti tā, ka to pamatā ir kāds konkrēta priekšmeta nosaukums, no kuŗa atvasinātais saliktenis apzīmē vai nu kādu ar pamatpriekšmetu saistītu vietu, piem., piekalne, pieklēti, piekraste, piekrāsns, piesaule u. c., vai laiku, piem., pievakare, vai kādu tiešu pievienojumu, piem., pielievenis, piezaris, arī pieskaņa u. c., bet nav gadījuma, kur pamatā būtu kāds abstraktāks jēdziens, kā darbs, un saliktenis tomēr apzīmētu vietu [nav jau mums arī ne *aizdarbs, ne *nodarbs, (bet sal. aizsaule, nokalne)]. Tikai pašos jaunākos laikos sastopam v. virsdarbs, bet ar to salīdzināt piedarbu gan

nevarēsīm. Tādēļ (tā domā arī prof. A. Švābe, sarunā) atliktu tikai domāt, ka *pie darbs* cēlies no *pie dars* asociācijā ar „darbs”: kult kūla *pie darbā*; kulšana bija darbs, tā sakot, par excellence, un asociācija ar darbu tad pārveidoja formu *pie dars* par *pie darbs*. Tomēr nevaru teikt, ka šis izskaidrojums mani pilnīgi apmierinātu. Tādēļ atļaujos šeit tikai jautāt, vai saknei *darb-* *pie darba* vārdā ir vispārīgi parastā darba nozīme? Kāpēc *pie darbs* tuvākā kārtā apzīmē rijas *piebūvi* (redzējām, ka citur *pie darba* nozīme laikam gan sekundāra)? Vai te nav kāda sakne, kam kāds speciāls sakars ar kulšanu, ar kultuvi, resp. ar riju, un kas pēc tam atkal, varbūt, tā paša *darba* vārda ietekmē pārveidota? Rijas vārds, kā zināms, aizgūts no somu valodām, bet ka mūsu senčiem rijas jēdziena ar attiecīgu nosaukumu nebūtu bijis, par to varam droši šaubīties. Ir taču dienv.-riet. Kursā uzglabājies vārds *jauja* „rija” un var būt, ka citur bijis rijai arī vēl citāds nosaukums. Pievilcīgi liekas šo jēdzienu saistīt ar ide. sakni **dhreb-* — „salauzīt, sasmalcināt”; sal. got. *gadraban* „aushauen”, sensl. *drobiti* „saberzt, sasmalcināt”, sk. Walde EtW. I, 875. Šai saknei nozīmes ziņā ir analogiska sakne **dhreb-*, sal. ags. *drepan* „sist, pērt” (sal. latv. „bērnu kult”) lib. et. loc. c. Tā kā sitot pa zemi zeme *dreb*, tad šīm abām saknēm viņu latviskā pārveidojumā, bez šaubām, radās sakars ar ide. sakni **dreb-* (Walde, EtW. I, 796), no kuņas latv. *drebet*, lš. *drebu*, -*éti* (sal. šai ziņā veco nos. *drebkulis*). Nu rodas jautājums, kāpēc mēs *pie darba* vārdā sastopam sakni *darb-*, ne **drab-*. Tā noskaidrošanai vispirms ievērosim, ka ide. *v-ās* ir vēl divzīlbīga baze **derē-* (Walde, EtW. I, 797 un nāk.) ar nozīmi „dīrāt, plēst”, kas dažos atvasinājumos, kā kr. ударить, arī nozīmē *sist* (sal. arī latv. *durt*, lš. *duriù*, *durti*, ME. un Walde ib. 799 ar pamatnozīmi „einen Schlag versetzen”). No šīs bazes ar determinantu *bh* no pakāpes **d(e)rēbh-* atvasināts latv. *v. drēbes* (sk. ME. sub. *v.*; Buga, Kalba ir senovē, 228, Berneker EtW. 219 sub *drabъ*); līdzās tai varam pieņemt arī sakni **derbh-*, **dorbh-*. Tā kā nozīme, kā rāda kr. ударить un latv. *durt*, bija sakritusi ar **dhrebh-*, **dhrobh-*, tad varētum vienkārši pieņemt, ka līdzās latv. saknei **dreb-*, **drab-* no **dhrebh-* (sal. gotu *gadraban*) varējusi būt paralēla forma **derb-*, **darb-* ar tādu pašu nozīmi „sist, kult”. Te nu nevar nepiezīmēt, ka latv. *v-ā* ir arī formas *pie drabs* (ME. vārdn. s. *v.*), līdzās *pie drābs* un pat *pie draba* fem. ar to pašu nozīmi *pie dars*. Tās izsairo kā šīs pēdējās formas metatezes. Tīri fonētiski tā būtu izskaidrojama Dundagas izloksnes (sal. Adamoviča rakstu FBR. V, 127) un vispārīgi tāmieku formas, bet

grūtāk jau tā bez kāda dziļāka iemesla izskaidrot Lautenbacha Matkules (piēdrabs) un Kabeles (piedrābs) izloksnes formas, jo tur citādi tādas neparastas metatezes nav; šai ziņā it īpaši interesanta MĒ. vārdnīcas sniegtā f. p i e d r a b a. Ja arī visos šais tagadējās valodas vārdos būtu metateze, tad drikstētum tomēr jautāt, vai te ārpus dziļajām tāmnieku izlēm tomēr nav bijusi kāda vadītāja asociācija, un tad nonākam atkal pie saknes *d r e b-, *d r a b- tuvākā kārtā ar nozīmi „drebēt“ un varbūt ar vecu reminiscenci par „kult“. Pašas šīs formas (t. i. à la piedrabs) varētu būt s e k u n d ā r i metatētiskas: ja būtu arī pastāvējis pirmatnējais *piedrabs, tad asociācijā ar d a r b s tas būtu varējis pārvērsties par p i e d a r b s, no kura jaunākā laikā ar sekundāru metatezi atkal p i e d r a b s. Bet ka no otras puses pašai tautai tomēr arī dažreiz sakars ar darbu p i e d a r b a vārdā neizliekas visai ticams, to pierāda siev. k. formas p i e d a r b a u n p i e d r a b a, kur vairs sakaru ar darbu neizjūt, toties pats saliktenis pēc sava atvasinājuma vairāk atgādina augšā min. p i e k r a s t e u. t. t.

Visu to kopā savelkot, gribētu jautāt, vai tomēr nav zināms pamats pieņemt vecu latv. sakni *d a r b- jeb *d r a b- ar nozīmi kult; varbūt ir bijis no šīs saknes atvasināts vārds *d a r b s jeb *d a r b a, resp. *d r a b s, *d r a b a „kultuve, rija“ un no turienes p i e d a r b s, p i e d a r b a, resp. *p i e d r a b s, *p i e d r a b a „vieta pie *darba (kā piekraste no krasts)“. Kad latvieši aizņēmās rijas vārdu, piedarbs tomēr palika; to varēja atbalstīt arī vēlāk radusies un sava veidojuma ziņā saprotamā f. p i e d a r s, kas tomēr savukārt varēja pakļauties asociācijai ar d a r b s ciešā leksiskā, sēmasioloģiskā un arī faktiskā sadzīves satura dēļ, kāds pastāvēja starp jēdzieniem darīt, resp. p i e d a rīt un darbs un tādēļ arī galu galā atkal kļuva par p i e d a r b s. Bet arī pirmatnējo formu p i e d a r b s varēja tieši pabalstīt vārds d a r b s, kas fōnētiski šim vārdam bija vistuvākais un pēc *d a r b s jeb *d a r b a „rija“ izzušanas palika vienīgais vārds, ar kuru visdrīzāk varēja piedarba vārdu saistīt. — Atzīstu pats, ka manis attēlotā šķietami iespējamā piedarba vārda izveidošanās gaita varbūt arī neatrisina p i e d a r b a izcelšanās jautājumu; tomēr domāju, ka šīm hipotezēm zināma nozīme, jo parastais vienkāršais izskaidrojums no pie + darīt man tomēr neizliekas par tādu, kas ohne weiteres varētu apmierināt.

Ar nupat apcerēto sakņu sistēmu liekas būt sakarā arī tā sakne, ko sastopam D u r b e s vārdā, tuvākā kārtā tagadējās Durbes pilsētas, Durbes pagasta, turpat esošās Durbes muižas, Durbes ezera kā arī Durbes upes nosaukumā (sk. Lvv. II, 34).

Vispirms nevar būt šaubu, ka šis vārds ir sens kuršu vārds, jo jau Bīlenšteinam par šā vārda latvisko raksturu nav šaubu (sal. Gr. 278, 281, 311 un it īp. 324, kur tā lasām: „Dagegen ist es durch unsere Ortsnamenuntersuchung definitiv festgestellt, dass schon im XIII Jhd, vor der deutschen Herrschaft Letten gehaust haben fast ausschliesslich in Duvsare und Bihavelanc...“, d. h. in den Kirchspielen Grobin, Gramsden, Durben). Durbes vārdu pirno reizi sastopam 1229 (1230) g. Alnas Balduina līgumā ar kuršiem, kur sacīts: et pagani de Curonia, de terris Esestuva (jālasot Esertuva), scilicet Durpis, et Saggara (par pašu šīs vietas uztveri sal. BGr. 178 un 179; vārdā Durpis galotne -is pēc BGr. esot latv. gen. sg. galotne -es). Durpis te ir novada vārds un var būt radies no kāda šaurāka apgabala vārda šai novadā: pēc novada tad nosaukts ezers, upe un pils. Atskaņu chronika Durbi sauc par D o r b e n, kur o pēc BGr. 311 atspoguļojot uo šai vārdā tagadējā durbenieku izrunā Duōrbe. Durbes nosaukumu sastopam vēl mžv. D u ū b e Lv. II, 141 Milzkalnes pag.; citādi atvasinājumi no šīs saknes ir mv. d u ū b j i Dobeles pag. II, 74 un Lutriņos II, 96. Milzkalnes Durbes vārdu Bīlenšteins Gr. 281 sniedz formā Durba; viņš piemin arī Dobeles mv. Gribētos domāt, ka Durbes vārdā ir ide. sakne *d e r b h- „vīt, sagriezt (zusammendrehen), sk. Walde EtW. I 808, kas pakāpē *d o r b h- apzīmē arī „zāļu kušķis, mauriņš“, piem. senind. d a r b h á- m. „zāles kušķis, zāle“; no šīs saknes zuduma pakāpē ir arī ziemeļn. t o r f n. „kūdra“, t o r f a f. „kūdras vieta“, ags. t u r f f. „kūdra, maurs“ (no lejsv. arī tag. v. Torf); senaugšv. z u r b a, z u r f f. „maurs“. Slavu v-ās šī sakne sastopama redukcijas pakāpē *d r b a, kr. d e r b á „līdums, plēsums“, d e r b o v a t b „no sūnas un zālēm tīrīt“; līdzīga nozīme arī citās slavu v-ās; kr. v-ā arī vēl normāla pakāpe d e r e b i t b „plēst, raut“ un te šai saknei laikam sakars ar *d e r- „dīrāt“. Latv. d u ū b e tad būtu no pakāpes *d ū b- un tuvākā kārtā nozīmes ziņā varētu saskanēt ar augšmin. ziemeļn. torfa „kūdras vieta“, varbūt vispār „staigna vieta“. Tā varbūt tuvākā kārtā saukta ieplaka ap Durbes ezeru, jo kā lasām Gulbja Konv. vārdn. III 6079, Durbes ezers tagad ieņem dabiskā iedobuma zemāko daļu: tam visapkārt platāka vai šaurāka zemu slapju pļavu josla. Tādēļ varam domāt, ka par durbi vispārīgi saukts purvainas zemums. Mv. d u r b j i tad apzīmētu tādas durbes, resp. durbes malas apdzīvotājus. Nav neiespējams, ka ar šo pašu sakni ir sakarā sakne mv. d i ū b a s Džūkstē Lv. II 75 un d i ū b a s Kalnciemu pag. Lv. II 79; sal. augstāk minēto krievu vārdu pamatformu *d ū r b á, tag. d e r b á.

Atskaņas.

I.

I. Ievadam.

Mācība par atskaņām ietilpst poētikā un tai jāaskājas ar metrikas, strofikas un daļskanības jautājumiem. Būdama literatūras teorijas šaurāka nozare, tā tomēr spiesta nodarboties ar veselu problēmu rindu. Tā, piemēram, izvirzās jautājumi par iespējamiem atskaņu veidiem un viņu, kā arī atskaņas vispārējām funkcijām, nepieciešams arī atskats atskaņu tapšanas un veidošanās vēsturē. Sakarā ar visu to nākas pievērsties arī terminu jautājumam, sevišķi, kas zīmējas uz atskaņu klasifikāciju. Ir arī daudzi atskaņu lietāšanas praktikas jautājumi, tā ka problēma paceļas aiz problēmas. Šai isajā rakstā visu pienācīgi aplūkot nepavisam nav iespējams.

II. Atskaņas vārds.

Kad latviešu valodā sāka parādīties dziesmas ar atskaņām, varēja rasties arī vajadzība pēc attiecīga latviska termina, sevišķi, kad pirmo dzejas mēģinājumu laiks bija jau aiz muguras.

Mancelim attiecīgo vārdu nav. Viņa vārdnicā „Lettus“ (izd. 1638. g.) atrodam vienīgi:

„ſich reimen oder ſchiden flahteeß
eß reimet oder ſchidet ſich nicht / nhe flahjahß.“

K. Elversa „Liber Memorialis Letticus“ (1748. g.) mēģina attiecīgos vācu vārdus tulkot šā:

„reimen ſich, ſohpâ ſkanneht; flahteeß,
daß reimt ſich nicht, taß ſohpâ nenahß,
Reimer, dſeeßmu darritaiß.“

J. Lange savā vārdnicā (1777. g.) raksta:

„Reimen, dſeeßmu wahrduß (ieſpiests „wahtduß“) ißdoßmaht.“

Vecā Stendera leksikona latviski-vāciskajā vārdnicā nav nedz atskaņas, nedz rīmes, bet otrajā daļā ir šādi tulkojumi:

Reim, ſaßanna
reimweiße, pehz ſingu fahrtaiß.

reimen, wahrduß ſaßandinahß.

— ſich, ſaßanneht.

Atskaņošana domāta arī šādā G. Bražes teikumā:

„Biju ariidsan ſaßrittinajiß un ſaßandinajiß labbi garru dſeeßminu“.

(„Jhſa pamahzißhana Latweeßeem u. t. t.“, 1857. g.,
Magaz. XI, 3., 32. lpp.)

Turpat tālāk (33. lpp.):

„Saiņa, gudra pamahzītāja wahrds eesell firdi ir bez perscha ffan de fkeem!“

Liekas, ka te Braže „skandekļus“ lietājis latviska atskaņas termina nozīmē.

K. Hugenbergeris savā rakstā „Rahds wahrdsch pahr pehrschu= un rihmju-fkohlu“ (Latweeschu Uwischu peelit.“ 1855. g., 44. u. v. c. Nr.) runā par: „rihmeem“ (N. Plur. rihmi. Gen. Pl. rihmju) un „nerihmeem“ un min arī „rihmju-fastannaš“ un „fastannaš“. Viņam dzeja „rihmejahš jeb fastann“ un „fastann un isfastann.“

Biskaps Ulmanis savas vārdnīcas I. daļā (1872. g.) uzjēmis jau „atskaņas“ vārdu:

„atstana, aš, der Widerhall, daš Echo. Utstannu wahrdi Reimworte, Neif. (gewöhnlich fastannu wahrdi).“

Ulmaņa un Bražes vāciski-latviskajā vārdnīcā (1880. g.), turpretī, atskaņas vārda neatrod:

„Reim, m., -eš, pl. -e. rihme; = Gedicht, dseefma. reimen, tr., rihmeht; fih-, rihmeteš, fastaneht u. c. (noz.)

Reimer, m., -š, pl. =Reimschmied, m., =eš, pl. =e verächtlich, dseefmu oder rihmju kalejš oder fastandinatajš, rihmetajš.

Reimfilbe, f. pl. n., rihmeš filba.“

Milenbacha un Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā“ atskaņa atzīmēta par J. Neikena darinātu neoloģismu, tas darīts, jādama, pamatojoties uz Ulmaņa materiāliem.

Istenībā atskaņas vārds rākstos sastopams jau 19. g. s. sākumā. Jāpateicas bibliofila J. Mišņa laipniem aizrādījumiem un gādībai, ka manās rokās nokļuva divas Latviešu literāriskās biedrības bibliotēkas grāmatas rokrakstā, katra apm. pāri simtu lappušu bieza. Viņu titullapas:

Utstannu wahrdu grahmata. 1805. Menše Martii. Utstannu Rahditaš šaraktihtš no G. B. 1805. ^{III} Augušt.

Utstannu Rahditaš šaraktihtš no G. B. 1805.

Abi manuskripti ir plašāks latviešu atskaņu reģistrs, un par viņu autoru, pēc bibliofila J. Mišņa aizrādījuma, uzskata pazīstamo Gustavu Bergmani, Rūjienas mācītāju.

Ja jem vērā, ka J. Neikens savai aizsāktai latviski-vāciskai vārdnīcai bez Stendera leksikona izmantojis arī Bergmaņa rokrakstā palikušo vārdnīcu (ziņas no K. Ulmaņa piezīmēm¹⁾), tad arī saprotams, kāpēc par atskaņas vārda darinātāju uzskatīts viņš, Neikens.

¹⁾ Skat. K. Ulmann „Lettisches Wörterbuch“, I. d., IV. lpp.

Vai „atskaņa“ ir paša Bergmaņa darinājums, jeb vai vārds pārņemts no vēl vecākiem avotiem, pašreiz nav nosakāms. Pati vārda izvēle jāatzīst par labi izdevušos: atskaņotā dzejā tiešām vienai jau izskanējušai skaņu kopai pretī atskan otra — gluži kā atbalss atpakaļ no birzs.

Atskaņas vārdu atrod arī tautas dziesmās:

Ai, tai mūsu māsiņai
Tāli jāja precinieki;
Rīgā zviedza kumeliņi,
Šurp atgāja atskaniņas.

(BW. 14180, uzrakstījis P. Skušķis Pilskalnē (Schlossberg).
Ilūkstes apr.)

Šī dziesma šķiet viltojums.

Rīmes vārds latviešu valodā pārņemts no viduslejasvācu valodas.²⁾

Vācu valodā tagadējais atskaņas apzīmējums „Der Reim“ cēlies no vecākas formas „rīm“, ko vidusaugšvācu valodā pazīst jau 12. g. s. beigās.

Toreiz „rīm“ gan nenozīmēja gala atskaņu, bet rindu (Vers) kamēr „rīme“ (daudzsk.) ir divas ar atskaņām pāri saistītas rindas, vai arī nozīmē ritmisku dzejojumu. Tikai vēlāk „rīm“ dabū *ῥυμοτέλευτον* nozīmi, īsti 17. g. s., kad, galvenā kārtā, Mārtiņa Opica dēļ iesakņojās svešais vārds „Vers“. Pēdējais sāk apzīmēt „rindu“, „pantu“, bet „Reim“ paliek atskaņas apzīmējumam.

Vārda „der Reim“ un vecākā „rīm“ etimoloģija neskaidra. Vieni par pamatu uzlūko vecaugšvācu „rīm“ = Zahl, kas rada ar ķeltu „rim“ (skaitlis), bet citi domā, ka „rīm“ < vid. latīņu val. „rhythmus“, „ritmus“, „ricmus“, vai arī ritme, rime, pielaiž arī, ka tas varētu būt aizņemts no vecfranču vai provansāliešu valodas.³⁾

No latviešu rakstniekiem Jēkabs Zvaigznīte, apkaņodams pantu kalējus, sāk „rīmes“ iztulkot par „sliktām dziesmām“ („Pa latwišķi tad nu buhtu rihmet tif daudz, ka sliktas dseefmas taihēt un rihmes tif daudz, ka sliktas dseefmas“ — „Mahtas Weefis“, 1859. g. 4. V., 18 Nr. rakstā Jauns šakams-wahrdz).

Turpat J. Zvaigznīte arī raksta par siksnām, norādidams, ka „... ļauj tahš leelahš šifnas, faš mašihnas greeš, par

²⁾ „Deutschen Ursprungs ist auch der Reim; vgl. lett. rīme Reim, aus mnd rīm, un rīmēt reimen, aus mnd rimen.“

(J. Sehwer „Die deutschen Lehnwörter im Lettischen,“ 137. lpp.)

³⁾ Skat. P. Habermann — Reim (Reallexikon der deutsch. Literaturgeschichte“, herausgegeb. von P. Merker und W. Stammler).

rihmēm, pēc *Wahzu wahrdu*: *Riemen*“, un ka „rīmēt“ un „rīme“ cēlušies no vā u „reimen“ un „R im“, ņemis no „Riemen“.

„Rīmju“ nosaukums sliktām dzejām palicis līdz šai dienai, tas pats sakāms par „rīmēšanu“ un „rīmētājiem“, bet pazīstami kļuvuši arī „sīkšņotāji“ un „sīkšņošana“, kam vēl ļaunāka nozīme, nekā iepriekšējiem.

Tā A. Upīša „Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē“ I. sēj. (1921.), 19. lpp. lasāms:

„Īsta sīkšņotāja un rīmju kalēja paraugs ir...“

Ed Ozoliņa „Vāciski-latviskā vārdnīcā“, ko rediģējis prof. J. Endzelīns, izd. 1932. g, vācu „Reimer“ un „Reimerer“ tulkotī ar „rīmkalis, rīmnieks“ un „rīmēšana, grabināšana“.

Atskaņas vietā „rīmi“ bez pejoratīvas nozīmes atrodam vēl pēdējo gadu izdevumos, skat., piem., „Latviešu konversācijas vārdnīcā“, kas patlaban vēl iznāk, 4301. un 10854. sl., kur atrodam „rīmju chroniku“, bet gaidāmās „atskaņu chronikas“, kam vajadzēja būt 1104. slejā, nemaz nav.

Salīdz. arī Ed. Virzas „Didaktiskā poēmā“ („Skaidrība“ 145. lpp.):

„Ir rīmes nācās tiem aiz matiem sagūstīt,
Šīs vieglās meitenes, kas pašas rokās krīt.“

Vēl atzīmējams ka bez atskaņas tagad lietā arī verbu atskaņot un saskaņot un citus atvasinātus apzīmējumus, piem.: atskaņošana, saskaņojums u. tml.

III. Kas ir atskaņa?

Parastais uzskats, kam, pa lielākai daļai, pievienojas arī latviešu poētiku autori, ir, ka par atskaņām sauc dzejas rindu vienādi skanošas beigas, skaitot no pēdējās uzsvērtās zilbes.⁴⁾

Uzskats, pareizs, ja to attiecina uz mūsu dzejā visvairāk lietāto atskaņu tipu — precīzajām (un uzuāli precīzajām) sakņu un galotņu atskaņām, ja tās ir beigu atskaņas. Turpretī citi atskaņu tipi, piem. sākuma un iekšējās atskaņas, sastāpes, annominācijas u. c. pēc līdzīgas definīcijas atskaņas nemaz nav, kas tomēr neatbilst īstenībai. Mūsu parastais atskaņu veids ir tikai viens gadījums diezgan dažādo iespēju starpā (par to sīkāk turpmāk).

Arī pati fonētiskā kongruence var būt stipri dažāda. Tā kā iespējama saskaņa vai nesaskaņa: 1) zilbju skaitā, 2) uz-

⁴⁾ Salīdz. arī Б. Томашевский „Теория литературы“ 2. изд., 1927. 106. lpp.

svērto zilbju vokālos, 3) uzsvērtajai sekojošo zilbju vokālos, 4) konsonantos, tad skaidrs, cik lielas atskaņojumu dažādības var rasties šo 4 faktoru dažādās kombinācijās.

Tāpēc citos mēģinājumos dēfinēt atskaņu tās plašākā nozīmē izteiktas domas, ka par atskaņu var uzlūkot katru fōnētisku atkārtojumu dzejā, kam panta kompozīcijā ir organizējoša funkcija.⁵⁾

Pēdējā jāsaprot kā dzejas ritmisko posmu (rindu u. c.) noslēgšana, nodalīšana un savstarpēja savienošana lielākās vienībās un, savukārt, pēdējo nošķiršana u. t. t. (sīkāk par to turpmāk).

Pievienojoties šādam uzskatam par atskaņu uzlūko katru fōnētisku atkārtojumu, lai tas stāvētu kur stāvēdams un būtu cik precīzs būdams, ja vien šis atkārtojums pilda pieminētās funkcijas. Visi pārējie fōnētiskās kongruences gadījumi tiek uzskatīti vienkārši par skaņu atkārtojumiem.

Tomēr arī še atduŗamies uz grūtībām, jo dažkārt vārdu saskaņojumi, kas organizējošā pozīcijā stāvēdami tiek uzlūkoti par atskaņām, var citā vietā pantā būt bez kādas nojaušamas kompozīciju organizējošas nozīmes, piem., ja tās ir vārdu iekšējās atskaņas un atrodas rindu iekšienē.

Tāpēc sastop arī mēģinājumus pie atskaņām pieskaitīt visus fōnētiskās kongruences gadījumus, nelūkojoties uz vārdu nozīmību dzejas kompozīcijā. Bet te rodas jaunas grūtības, jo kaut kur fōnētisku atkārtojumu taču nevar uzlūkot par atskaņu — tad jau vienā pašā vārdā varētu būt vairākas atskaņas piem.:

pa pa ga il is, sa la mā ša n ā s (5 a!).

Lai nenokļūtu šādās klūmīgās konsekvencēs, par atskaņu uzlūko tikai tos līdzīgos skaņu kompleksus (arī atsevišķus vokālus), kas atrodas akcentētās zilbēs, vai grupējas ap tām, pie kam šis zilbes nedrīkst atrasties vienā vārdā. Turpretī atskaņojumu nozīmību vai nenozīmību pantu kompozīcijā uzskata par nesvarīgu faktoru.

Tāda ir prof. G. A. Šengeli atskaņas dēfinīcija, pēc kuras atskaņa ir divu vai vairāku vārdu saskaņa, pastāvoša viņu akcentēto vokāļu vienādībā, neatkarīgi no tā, vai iepriekšējais konsonants ir ciets vai mīkstināts, bet visas līdz vārda beigām sekojošās skaņas ir apmēram vienādas.⁶⁾

5) Salīdz. В. Жирмунский — „Рифма“, ее история и теория“, 1923. г. 9. lpp.: „... должно отнести к понятию рифмы всякий звуковой повтор, несущий организующую функцию в метрической композиции стихотворения.“

6) Г. А. Шенгели „Школа писателя“, 1929, 85. lpp.

Prof. Šengeli dēfīnīcijas trūkums — tā neaptver visus atskaņu paveidus: uzsvērtie vokāļi var arī nesaskanēt, piem. konsonansē, tāpat visām sekojošām skaņām nav apmēram vienādi jāskan.

IV. Atskaņu funkcijas.

Daudzi augsti vērtējami dzejas darbi sacerēti bez atskaņām, daudzās tautās ilgu laiku tās nav bijušas cienītas. Arī visjaunākajos laikos sastop bezatskaņu, t. s. baltos pantus, piem. skat. J. Ziemeļnieka „Naktis“ 29. un 57. lpp., J. Sudrabkalna „Spuldze vējā“ 18., 23., 41., 80., 110. u. c. lpp.) Ir pat veselas dzeju grāmatas, kur atskaņas apzinīgi ignōrētas, piem., P. Ērmaņa „Es sludinu“, Apsesdēla „Nu labi“, A. Kurcija „Barbars Parīzē“, A. Grigūļa „Reportiera piezīmes“ u. c.

Tomēr jaunlaiku literātūrā atskaņas sev iekarojušas visai drošas pozīcijas. Šīs parādības iemesli slēpjas atskaņu funkciju daudzpusībā, kas tās padara par vērtīgu dzejas faktoru.

Atskaņas, vispirms, ir svarīgs dzejas konstrukcijas līdzeklis. Rēgulārās atskaņas, ja tās nostājas dzejas ritmisko posmu (parasti rindu) beigās, noslēdz šos posmus, tā tad tiklab nodala vienu no otra, kā izceļ viņu suverēnitāti.

Bet atskaņu pāri (tāpat trijnieki un čupas) arī sasaista posmus par ciešāku vienību, piemēram, vairākas rindas par atsevišķu pantu.

Reizē ar to šādas vienības (panti u. c.) izceļas kā atsevišķi dzejas celtnes akmeņi un tāpēc vairāk viens no otra atdalās.

Piemēram: „Skataīt, laudis, re kur cēls,
re, kur dižens iet mans dēls!

Tēva lielās postalās
pasauli viņš abraukās.

(A. Brigadere — „Mūs' brālītis“.)

Te cēls || dēls, noslēgdami katrs savu rindu, tās abas sasaista vienā pantā. Otrā pantā tā pati parādība, rezultātā: savienojumā ar rindrakstību noslēgtas rindas un izveidoti un atdalīti viens no otra panti.

Līdzīgi ir latviešu dzejā darbos, kur rindu gaņums un lielāku posmu apmēri ir mainīgi. Piemēram:

⁷⁾ Turpat atrodami dzejoli, kam atskaņotas ļoti nedaudzas rindas, piem. 26., 28., 31., 67. u. c. lpp.

„Karš tam bišķīt paskumt lika: meita Gerardīne aizgāja pie kāda praporščika plika un vidējais dēls Vazelīns, pārdzēries denaturātu, zaudēja prātu. Toties' andele gāja kā pa taukiem, jo no kandžas vien varēja izsist divtik kā no laukiem. Bet naidīna sāka nākt gluži kā jūrā, kad Pierendelam atvērās intendantūra. Trīs liferējumi sapuvušu zābaku armijai bija pamats, uz kuŗa kā lukstājs izauga un izplētās viņa īstais mats.“

(Olivereto — „Trubad uz ēzeļa“, 18. lpp.)

Te posmu apmēri nevienādi, un atskaņas palīdz tos nodalīt un izcelt, bet arī savieno atskaņotās daļas blīvākās vienībās. Šādu vienību, kas sakrīt ar teikumu robežām, te ir 4, no tām 1. vēl pārdalās 2 grupās (karš... plika; un vidējais... prātu).

Reizēm atskaņas liek īsti prāvus posmus uztvert par vienībām, piem.:

Kādā naktī, kad februārvētra daudzējās kokos, pašā nakts vidū, kad lietus un tumsa sitās logos, es pamodos spēji, es uztraucos no miega, es pietrūkos kājās —

Jo stiprāk par vētru, par lietu un tumsu kāds runāja un spīdēja naktī. Vitmeņa balss! šī jūru pārkrācējbalss, varenā Valta balss, — es teicu tūlīt to sev, uz vietas es pazinu to, kaut vētra bij, lietus un nakts. Ak, klausieties, ko runāja, ko dziedāja Vitmens savās velēnu mājās.

(J. Sudrabkalns — „Pārvērtības“ 169. lpp.)

Atskaņas, rēgulāri atkārtodamās, rada lasītājā resp. klausītājā it kā zināmas atskaņas gaidas, kam seko piepildīšanās, ja atskaņa arī seko. Tā ir ritmiskas pastiprināšana. Sevišķi to var novērot, ja lasa lielāku dzejas darbu, kam visur atskaņas. Ja tad kādā vietā rindas „baltas“, tad gaidītās atskaņas trūkums rada zināmu nepatiku.

Svarīga loma atskaņām ir dzejas strofikā: ritmiskās uzbūves struktūra, ko veido dzejas posmi un palīdz izcelt sadalījums rindās, skaidri iezīmējas ar atskaņojumu mehānisma izkārtojumu. Daudzas panta formas taisni prasa konvencionālu un stabilu atskaņu kārtību (tercīnas, soneti, trioleti, oktāvas u. c.).

Posmu noslēgumiem bieži izlietā pajēmienu abas pēdējās rindas atskaņot savā starpā (rodas neliels, sevi noslēgts izskaņas posms), tā sektinās, oktāvās u. c. Reizēm pat veselus ir-rēgulāri atskaņotus dzejoļus nobeidz ar šādu atskaņām saistītu

divrindu, piem. J. Sudrabkalna „Puķes, manas dvēs'les māsas“ (Spuldze vējā, 26. lpp.), „Saruna zem liepām“ (ibid. 74. lpp.) u. c.

Dažādas atskaņas palīdz izcelt šķīrāmo posmu dažādību, piem. J. Raiņa „Fausta“ tulkoj., II. d. Ūn. bibl. izd. 215. lpp.

Mefistofelis: „... Tā vecā namā var tik īgt un slāpt,
Un ģenijs, tas jau grib uz augšu kāpt
(Glorija [spožums] no augšas, pa labai.)

Debesu pulki.

Enģeļu koris: Debesu dēli,
Lēnīgi, cēli
Lidojiet šurp!
Izdeldēt grēku,
Pišļiem dot spēku!
Pa pasaules ēku
Milibu kaisot,
Dzīvību raisot
Steidziet ikkurp!

Mefistofelis: Es dzirdu neskaņas, tāds tinkšīnājums
No augšas līdz ar gaismu atskanas:
Tas zēnu-meitenišķis spindzinājums,
Kāds svētulgaršai patikas.“

Atskaņotie vārdi dzejā izceļas, piesaista uzmanību, tādēļ kļūst nozīmīgi kā fonētiski, tā loģiski. Tūlīt gan jāpiebilst, ka sastopamas arī neapzinātas atskaņas, kurās runātājs resp. rakstītājs pats nemaz nepamana. Tā šī raksta autoram gadījies noklausīties šādus ikdienišķas sarunas teikumus:

„Kad tu uz pusi tik grūtu mūžu būtu dzīvojis kā es...“
„Gājām visi trīs kājām uz mājām.“

Vienkāršie ļaudis par kaut kādu atskaņošanu te nepavisam nedomāja, tā bija tikai retāk sastopama, neapzināta vārdu sagādīšanās.

Citādi tas ir valodā, kad tai pieiets ar izteiksmes intensīvu.⁸⁾

Tādā izteiksmē gandrīz katru reizi lūkojas uz valodas daiļskanības palielināšanu — ko sasniedz gan valodas instrumentēšanas, gan mūzikālītātes paaugstināšanas ceļā.

Valodas resp. dzejas instrumentēšana pastāv tās kvalitātīvo skanēšanas elementu sakārtošanā, piemēram, šņācošas,

8) „Установка на выражение.“

dārdošas vai plūstošas u. t. j. nokrāsas skaņas, atkārtodamās palīdz izcelt vienu vai otru emocionālu noskaņu.

Pa laikam ar katru vokāli mēdz saistīt zināmu emocionālu toni, piem.: u drūms, o tumšs, i jautrs, a mierīgs u. tml. Skat. arī pazīstamo dzejoli:

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu, voyelles u. t. t.
(Jean-Arthur Rimbaud — „Voyelles“.)

Te ik vokālis jau krāsains, ar to saistās veselas priekšstatu grupas un noskaņu toni.

Arī vācu romantiķi bija uzskatos, ka ik vokālim ir savā īpatnēja krāsainība un katram atbilst sava īpatnēja jūtu nokrāsa. Par „nopietniem“ uzlūkoja a, o, u, bet i, e likās gaišāki, mīlīgāki, turpretī ä, ü, ö likās atbilstoši jauktu jūtu noskaņu izcelšanai (ilgas, cerība u. tml.)

Atskaņu praktikā vācu romantiķi centās kādā darbā lielāku atskaņu pulku sameklēt tā, lai visās a t s k a ņ u u z s v ē r t a j ā s zilbēs atkārtotos viens un tas pats uzsvērtais vokālis. Pēdējā „nokrāsa“ saskanēja ar dzejola emocionālo toni un palīdzēja to izcelt.

Latviešu literātūrā kā uz ļoti labi izdevušos dzejas instrumentējumu ar atskaņu palīdzību var aizrādīt uz pazīstamo Ausēkļa dzejoli „Lai top!“

Daļa, kas tēlo velna aizskriešanu un atgriešanos, skan:

Švikš, švākš! —
Velns turp.
Brikš, brākš!
Velns šurp.

Piemērā pirmajā rindā abi vārdi ir nepilnīga atskaņa (konsonanse), tas pats arī trešajā rindā, bet atskaņas ir arī: švikš || brikš, švākš || brākš, turp || šurp; velns || velns (tautoloģiskā atsk.). Tā tad visā pantīnā nav neviena vārda, kas nebūtu sasaistīts atskaņojuma attiecībās ar otru, bet „švikš, švākš“ un „brikš, brākš“ izveido kaut ko, ko varētu apzīmēt par atskaņu kvadrātā!

1. rindā ir 4 š, 2 v un 2 k; 3. rindā ir 2 š un pa 2 b, r, k. Abos gadījumos izvēle ļoti laimīga: 1. rindas daudzie šņāceņi un abi v illūstrē bezgalīgi ātru aizskriešanu; 3. rindas atkārtotais br, turpretī, palīdz izcelt atskriešanas (-š!) citādo raksturu: jau ar nastu apgrūtinātā velna uzskrējiena troksni.

Daudzkārtīgās atskaņas (blakus novietotās konsonanses un pamišās atskaņas) visam minētajam liek sevišķi izcelties.

Vīriško, sieviško, daktilisko un hiperdaktilisko atskaņu dažādo raksturu arī var izmantot, lai pasvītrotu dzejoļa kolorītu.

Īsās, ātrās vīriškās atskaņas liekas sparīgas, sieviškās — rāmākas, maigākas, daktiliskās un gaŗākās — gausākas, bieži vien arī kōmiskākas par citām.

Dzejā šai ziņā paveras daždažādas iespējas: var visu dzejoli sacerēt ar viena tipa atskaņām, var tās daļās mainīt, var ik pantu konstruēt ar atskaņu miju, var arī pie divzīlbīgām pēdām pielikt vien — vai trīsziļbīgas atskaņas u. t. j. Ja vēl ievēro, ka atskaņas nav aprobežotas tikai ar rindu galu pozīciju, tad noprotams, cik daudz un dažādas ir šīs atskaņu izlietāšanas iespējas.

Tāpat arī tas, kā atskaņas izkārtotas pantā, var palīdzēt dzejoļa kolorēšanā: blakus atskaņas mēdz uzlūkot par piemērotām steidzīga, koncentrēta rakstura dzejoļiem; pamīšās atstāj daudz mierīgāku iespaidu, rada zināmu nosvērtības sajūtu; apkampjošās tur par noderīgām sabangojuma un iekšēja spraiguma pilnos dzejoļos u. t. j.

Panta mūzikālītāti atskaņas spēj ļoti pavairot. Atkārtotās skaņu grupas it kā vieglāk plūst, un pants ieguvīs skaņīguma ziņā.

Dažkārt panta mūzikālītātes nolūkos mēdz sablīvēt daudz vienādu atskaņu, piem.: ababababcbedcdc ...

Tā K. Skalbes „Vakara ugunis“ 59. lpp. („Rudens lietus“): ababaacdd, turpat 73. lpp. („Pēc lietus“): ababacac.

Paaugstināts skaņīgums ir visās tanīs pantu formās, kur lielāks skaits vienādu atskaņu, piemēram, trioletā un sonetā.

Līdzīgā kārtā panta mūzikālītāti pavairo biežāks atskaņoto vārdu sakārtojums, t. i. iekšējo un sākuma atskaņu lietāšana, pie kam organizējošā funkcija tām var būt un var arī nebūt).

Jau tautas dziesmās atrodam:

K u k a ž i ņ a ciemā gāja,

L i k a ž i ņ a pavadīja.

„Es tev lūdzu, K u k a ž i ņ,

Atnes man k u k u liša. (BW. 2155.)

M ū s u t ē v s, viņpus C ē s'

Vadžus t ē š, siekstus pl ē š.

(BW. 2175 un arī 1. v.)

Z i e d i, z i e d i, z i e d u pļava,

Dzelteniemi z i e d iņiem. (BW. 2184.)

Tāpat dažādos tautas izteicienos, piem., „melli kā velli“, „mulķis kā pulķis“ u. c.

Mākslas dzejā iekšējo atskaņu grupējumus arī izlietā, piem.:

Vējiņš drebina
A pi ņ u l a pi ņ a s,
L a pi ņ a s g l ā s t a
Meitenes sprodziņas...

(K. Skalbe — „Cietumu sapņi“, 7. lpp.)

„Kā viņš ar kroņiem un mūzikas toniem
Pacēlās slavā kā ķēniņi lieli uz troņiem.“

(Olivereto — viesos pie Žibalta „Dž. cer. fr.“, 52. lpp.)

Jemot vērā, ka, jo lielāka dzejas daļa ir atskaņota, jo lielāka ir panta mūzikālītāte, mēdz runāt par atskaņu koeficientu. Tam jāizteic atskaņojumu attiecības, salīdzinot ar pārējo panta leksikālā materiāla apmēru un to dabū atskaņotās rindas daļas zilbju skaitu dalot ar neatskaņotās zilbju skaitli, piemēram:

J. Alunāna dzejoli „Rūķi“:

„...Pa nakti tie skrēja
Un smēla un lēja

un taisīj'
un maisīj...“

} ik rindā pavisam 6 zilbes,
} atskaņās pa 2 zilb., attiecības ir 2 : 4

} pavisam 3 zilbes, atskaņās
} pa 2, attiecība ir 2 : 1 (īsteni arī „un“ pieskaitāms atskaņotai daļai).

Salīdz. arī J. Plauža rindas:

Klausa tiem aero, vilcieni, kuģi un auto —
Sporto un rauto...

(„Panama galvā“, 55. lpp.)

Rindu gaņums te nevienāds, tāpēc arī katrai rindai savs atskaņu koeficients. Par daiļskanīgākām, ja atstāj neievērotus citus elementus, jāuzlūko tās rindas resp. panti, kam šis koeficients ir lielāks.

Tā kā latviešu valodā atskaņas, kam būtu vairāk par 4 zilbēm, ļoti retas, bet rindu gaņums savukārt nedaudz gadījumos pārsniedz 16—20 zilbes, tad taņi atskaņu koeficients svārstās, apmēram, no 1 : 20 līdz 4 : 0.

Sameklējot blakus atskaņas, iespējams atskaņu koeficientu vēl vairāk pacelt, piem.:

Žvīgojot, līgojot, ...koefic. 6 : 0
saulstariem stīgojot

vai: „smaidīdami, gaidīdami“, kur 8 zilbes.

Atkārtojumiem, ko var uzlūkot par tautoloģisko atskaņu šai ziņā ir tāda pat nozīme kā iekšējām atskaņām. Piem.:

Ar Dieviņu sanācām,
Ar Dieviņu šķirāties;
Ar Dieviņu lai palika
Šī svētīta istabiņa. BW. 2026 var.

Tā kā atskanotie vārdi, kā jau teikts, izceļas pārējo vidū, nav bez pamata uzskats, ka atskaņas neder lietāt tur, kur rindas galvenais loģiskā smaguma punkts ir nevis galā, bet citur, jo citādi būs izjaukta dzejas rindas subtilā stabilitāte. Minētais sevišķi varētu zīmēties uz garākām dzejas rindām.

Tomēr jāatzīst, ka šis jautājums ļoti complicēts. Attiecīgie pētījumi jāatstāj priekšdienām. Te var tikai aizrādīt, ka atsevišķos dzejoļos pantus parasti atskaņo pēc vienas shēmas, piem., abab, —a—a u. t. t., bet pats par sevi skaidrs, ka loģiskā uzsvara vieta daudzajās dzejoļa rindās nav viena un tā pati.

Bez tam garākas rindas parasti saskalda cēzūras, tā radot īsākus posmus ar saviem atsevišķiem smaguma centriem, piem.:

Tavs skaidracu mirdzums || un lēnums un svētums || un
klusais un starošais p r i e k s,

Vēl dvesa iz Tevim, || kaut gulēji zārkā, || kur mūžīgs Tev' gaidīja m i e g s.

(Ed. Virza „Diev. rot.“, 175. lpp.)

Atskaņa kā vārda loģiskās nozīmes izcēlēja var palīdzēt izcelt un pasvītāt domu gaitu: svarīgākos vārdus var atskaņošanas ceļā (tā tad, parasti, izvirzot rindu galos) īpaši likt ievērot. Tā, piem., atskaņojot dzejas teikumu izteicēju verbu, dzejolis kļūst dinamiskāks, atskanotī epitētu adjektīvi pavairo „krāsainību“, substantīvu izcelšana domas saista pie objektiem.

Minēto atskaņu īpašību daudzkārt izmanto, ja grib panākt sevišķu efektu. Tā var mēģināt panākt apzinīgu banalitāti, „uzpūstu“ stilu vai kōmiku.

Piem., skat. pazīstamo Pietuku Krustiņa mutē likto Kau-dzišu dzejoli:

Augsta dziesma, skani, skani
Zilā zvaigžņu chaosā,
Nemirstīgu dari mani
Tautas vīru eposā u. t. t.

(„Mērnieku laiki“, 260. lpp.)

Atskaņu banālītāte var būt arī negribēta. To parasti sa-
jūt tad, ja atskaņas ļoti parastas. Tam par iemeslu parādība,
ka latviešu valodas īpatnības ļauj mazas atskaņošanas iespē-
jas: ir pat vārdi, kam precīzu atskaņu nav nemaz, piem., pa-
saule, cilvēks, pilsēta, novakars u. t. j.

Vienā otrā gadījumā atskaņas varēs kautkā konstruēt,
piem.,

pasauli || kas sauli; pilsēta || vils sēta; || zilsēta (!); no-
vakaru || šovakaru u. tml., taču katram jo drīzi būs jāpārlicie-
nās, cik ievērojamas grūtības un piedauzības akmeņi te ceļā.

Daudzos gadījumos atskaņu iespējas ir, bet tās dzejošanai
mazāk vai vairāk neizdevīgas, piem.:

mielasti || lielasti;

Jurka || turka || burka || klurka || pļurka || ļurka || tur ka ||
|| kur ka u. c. Pirmais atskaņu pāris varbūt varētu tikt iz-
mantots kādā dzejolī par dzīvniekiem (liela aste!), otrā pie-
mērā atskaņu rinda gan diezgan gara, bet daudzi no šiem vār-
diem sava rakstura dēļ liriskā dzejolī var neiederēties.

Tas pats šādā piemērā:

kopiņa || stopiņa || lopiņa.

Skumjā, nopietnā dzejolī par kapsētu šis atskaņas diezin
vai derēs, vajadzēs izmantot citas formas:

dzeltenu kopiņu || vainagu nopiņu u. tml.

Bez tam tādi atskaņojumi, kā Jurka || tur ka grūti izman-
tojami citu iemeslu dēļ: tur ka lāgā neder rindas noslē-
gumam, kurā tagad atskaņas parasti novieto. Varētu jau
iedomāties:

Gaida mani pagrabā Jurka,
Teica, lai noeju lejā, tur ka
Pudele... u. t. t.

taču teiktais jāuztur spēkā.

Vēl jāatzīmē, ka stabilā akcenta dēļ latviešu valodā atkrīt
daudzas atskaņu iespējas, kas ir valodās ar mainīgu uzsvaru.

Skat., piem., Puškina „Jevgenijā Oņeginā“, 2. nod. XXV.:

Итак, она звалась Татьяной.
Ни красотой сестры своей,
Ни свежестью ее румяной
Не привлекла-б она очей.

Atskaņu iespēju daudzums mazinās arī tādēļ, ka dzejā ļoti
daudzus vārdus lietā vai nu ārkārtīgi reti, vai pat nemaz, piem.,
trigonometrija, piesūceknis, lopārstniecība, pustonis u. t. j.

Atskaņu banālītāti pastiprina vēl tas, ka arī dzejas saturs stāv sakarā ar atskaņoto vārdu jēdzienisko nozīmi, tā tad izsmēlas atskaņoto vārdu nozīmju korrelāciju iespējas. Tā tad banālas atskaņas banālizē arī dzejoļa saturu, bet ja tas tāds jau ir, vēl vairāk pasvītā, piem.:

Lielās sacikstes ir klātu,
Turēsim nu drošu prātu,
Ka var pirmās vietās būt,
Balvas, diplomus sev gūt u. t. t.

A. N. dzejoli „Visi gaida Armijas meistar-sacikstes“ (Latv. kar. 1931. g. 181. Nr.).

Tā kā valodā joprojām jālietā tie paši vecu vecie vārdi, tad dzejniekiem, ja tie nemeklē jaunus atskaņošanas pajēmi-nus, atkal un atkal jāatgriežas pie atskaņu pāriem, kas lietāti jau priekš gadu simteņiem. Jau 1685. g. izdotā K. Fīrekera dziesmā atrodam:

Sahs Afšiniš ir grehzigah / No fa eš tappu dšim miš;
Eš / kam bij dšiht pehž Saifnibaš / Jo dšilli Grehfōš grim-
miš: Apflakti mann' ar Jhšapimš. / Ar tawa Dehla Afšinimš;
Tad tappšhu šfai drš in balš / fā S n e e g š / Tad ušlehtš mannā
Širdi Pree k š.

(„Vermehrt. lett. Handbuch“, „Lett. Geisl. Lieder“, 86. lpp.)

Savus 250 gadus vēlāk:

Tur, kur mūžības ūdeņos grimis
Spožu vilni veļ Varenā airs;
Tur, kur bijī, kad nebiji dzimis,
Tur, kur būsi, kad nebūsi vairs.

(J. Ziemeļnieks — „Naktis“, 15. lpp.)

Vai atzels asinīs un dūmos
Tavs zaļo lauku klusais darba prieks? —
Vai liktens vējos nevairāmi-klūmos
Pār Tevi snieg jau iznīcības sniegš...?

(J. Sudrabkalns „Spārn. Arm.“, 49. lpp.)

Kōmisma pavairošanai atskaņas visai plaši lietātas, izmantojot vulgārismus, barbarismus, kalamburus, negaidītus savienojumus u. c.

Daži piemēri:

Kad šewinaš un meitinaš
Mušš negrib šfuhšit^{*)}, mi h leht,
Wai tad bušš šlauziht ašaras,

^{*)} Skūpstīt?

Wai peeri fafiht, f p i h l e h t ?
Rad feewifchfahm wairš nederam,
Tad (wihnâ, alû) snapschki fîirdi remdinam u. t. t.

Jr. Me fon „Slapjas fingeš“ 12. lpp.

Varētu uzkaisīt Zāmuelc ī p a r u s,
Ieaust kaut Brieža un Baloža dz ī p a r u s,
Smaidošu sviestu lai pārlej tiem Ulmanis,
Sāli ber Zigfrīds, kas bieži slīd pulmanī —
Polītik's neesmu, Mūza — vai kulmani!

(Olivereto „Trub. uz ēz.“, 14. lpp.)

Skat. arī tā paša autōra „Dzentelm. ceriņu frakā“, 58. lpp.:

Kā līst pār skārda sienām asins plēnes!
Tad gājējam dreb konvulsīvi vaigs,
Vai nāk no Baltimoras viņš vai Bēnes:
Laiks naigs. Izaigs, imaigs, viss zūd kā tvaiks.
Ibid. 52. lpp.

„Dibinies, kvorum,
Nikni kas patērē *Liquor fratrorum benedictinorum!*“

Piezīmējams, ka daktiliskās un hiperdaktiliskās atskaņas šķiet kōmiskākas par citām. Piem. skat. J. Sudrabkalna „Spuldze vējā“, 103. lpp. (dzejoļa otrs un trešais posms — ar satirisku noskaņu).

Atskaņoto vārdu izcelšanās pārējo starpā ir par pamatu domām, kā maznozīmīgi vārdi nav atskaņojumos lietājami.

Tā Morics Karīrs raksta (M. Carriere — „Aesthetik“ 502. lpp.): „Stellt man deshalb bedeutungslose Wörter in den Reim, so entsteht ein Widerspruch, ein Misbehagen, indem der Klang ein Anderes hervorhebt als der Gedanke.“

Pie tā piezīmējams, ka dzejā, vienkārt, citu vārdu izcelšanās viņu loģiskās nozīmības dēļ var apēnot atskaņoto vārdu, otrkārt, reizēm pagrūti ir nodalīt svarīgo no nesvarīgā, tā kā pat šķietami alloģiski elementi var būt kaut kā nozīmīgi. Skat. piem.:

Ja viņa nost no manis sienās —
Lai lāsts jums mūžu mūžos tad:
Var mainīt mīlākos ikdienas,
Bet tuvus draugus it nek a d!

(Ēd. Virza „Diev. rot.“, 99. lpp.)

Otrajā rindā loģiskais uzsvars nāk uz „lāsts“, izceļas arī „mūžu mūžos“, bet maznozīmīgais „tad“ sasaistīts ar atskaņu

ar „it nekad“. Tā kā pēdējais ir ļoti uzsvērts vārds arī loģiskā ziņā (it — nekad), pants nebūt nav cietis.

Fr. Bārdas dzejolītī „Vilnišam“ („Zemes dēli“, 100. lpp.)

Bul — bul — bul — b u l i,
Vilnīt' m a n s, g u l i —
Atbalsij birzē
jau sudraba z v a n s.

Maigais „bul — buli“, melodisks un tikams, rada veselu virkni asociatīvi piesaistītu, jauku priekšstatu par lēni čalojošiem vilnišiem, un tā izcelšana ar blakus rindā novietoto atskaņu taisni noderīga. (Atskaņās ir arī visa 1. rinda.)

Analogi A. Čaka pantā:

Stūrī alts un kontrab a s a,
Divas saldas vijoles,
Es jums saku — rai ridi r a s a,
Omulību sirdij nes.

(„Pasaules krogs“, 13. lpp.)

„Rasa“, šē nenozīmē ūdens piles, bet ir vienkārši alloģiska rakstura elements. Atskaņā izcelts tas tieši sasniedz nolūku: izsaka nebēdīgu, izlaidīgu krogus vajību.

Jau citādu ainu redzam šādos piemēros:

Ak, tagad svešas zemes klēpis
Jūs midzināt un aijāt v a r.
Es sēžu skumjas nenoslēpis...
Kaut daļas plivinātos a r

Man apkārt daudzas bakchantenes,
Bet ja jūs neredz šeitān skats u. t. t.

(Ed. Virza „Diev. rot.“, 49. lpp.)

„Ar“ kā atskaņots panta noslēgums neizdevīgs.

Līdzīgi Ād. Ersa dzejolī „Uz Via Appia“ („Italijs“, 16. l.):

No leģionu laikiem
Šai bruģī soļi d u n.
Zil Kampana zem tvaikiem
Kā noslēpumā. U n
Skumst mūrī archaiski
Kā vakars būtu klāt.

Tādu gadījumu dzejā maz, jo autori no šāda izteiksmes veida izsargās.

Atskaņām ir arī sava loma dzejošanas procesa apgrūtināšanā.

Jau kopš veciem laikiem poētiķus nodarbinājis atskaņu sameklēšanas jautājums, un no Ed. Po nācis nemirstīgais atskaņu apzīmējums — „dzejas zelta iemaukti“. Šo dzejas skrējiena mirdzošo savaldītāju iespaidu latviešu literātūrā redzam ļoti daudzos piemēros.

Atskaņu spaida vārdu nes parādība, ka vai nu atskaņu nevar atrast, vai arī tai jāpiemēro un jāpārgroza dzejas saturs. Panta konstrukcija prasa atskaņu, bet domātajā saturā vajadzīgo vārdu nav un bieži vien tos tik viegli nemaz nevar ietilpināt. Atskaņu iespējas vispārīgi nelielas, bez tam valda uzskats, ka labā dzejā atskaņām jābūt tādām, lai tās tur būtu it kā teksta organiska daļa, nevis „aiz matiem ierautas“.

Tāpēc arī dzejnieki, reizēm nejaudādami atskaņas tā tekstā iekausēt, spiesti kādu gaidāmu atskaņu izmest, tā no 2 jaunumiem izvēloties mazāko. Piem., J. Poruka „Zilzana sirdsdedzē“, Saulzības dziesmā:

Es nevaru gulēt, es nevaru snaust,
Man jauna dzīve sāk jau aust u. t. t.

atskaņu kārtība ir aa bb cc dd — e — e, līdzīgi turpat tālāk.

Tāpat K. Skalbes dzejoli „Ceļnieka ziemas svētki“ („Daugav. vilni“, 65. lpp.) šāda atskaņu kārtība:

1. pants a b a b; 2. pants — c — c; 3. pants d — — d;
4. pants — e — e.

Skaidrs, ka autors nav vēlējies saturu, kas varbūt radās īsā brīdī, pārstrādāt un gludināt rēgulāras atskaņu schēmas labad.

K. Skalbes dzejoli „Ielas puika“ („Emigr. dz.“, 78. lpp.) 1., 4., 5., 6., 7. un 8. pants atskaņoti pēc schēmas — a — a, bet 2. abba un 3. a b a b. Te gadījums otrāds: dzejnieks 2. un 3. pantā atrastās atskaņas nav gribējis izmest, lai visu dzejoli noskaņotu pēc pantu vairākuma līdzības (— a — a).

Analoģiska parādība saskatāma dzejnieku darbos, kur jauktas dažāda garuma atskaņas, piem., K. Skalbes „Daugav. vilnos“, 39. lpp. dzejoli „Pie dzirnavām“ 2. p a n t ā 2. un 4. rindas atskaņas ir balts || šalc, 3. p. — „dūkšanā || lūgšanā“, 4. p. — būs || mūs.

Līdzīgas parādības ne katru reizi jāuzlūko par kādu dzeju trūkumu, gluži tāpat bez atskaņām uzrakstītie darbi.

Cita rakstura atskaņu grūtības atrodam, piem., J. Alunāna tulkotajā „Kazaka dziesmā pie šūpoļa“:

Čuči, puiseniņ mans, m o d r a i s
Aija pačuči.

Klusu, klusu mēness s p o d r a i s
Skatās šūpoli.

Krievu oriģinālā zēns nav vis modrs, bet jauks (Прекрасный) bet atskaņas labad no tulkojuma pareizības nācies atkāpties.

Atskaņu spaida varu pār pantu jūt daudzos dzejas darbos, piem.:

J. Raiņa dzej. „Bērnu mute“

(„Vēja nestas lapas“, 104. lpp.): Ar maigām skaņām,
Ar mīlīgu vaigu,
Ar nevainību
Tie dara baigu.

Tāpat J. Sudrabkalna „Bēdu naktī“ („Pārvērtības“, 132. l.):

Naktī visdziļāk es pietrūkos spēji,
Drebuļos durošos kratījos salts:
Dvēseles Golgatā krustu man slēja
Izmisums negants kā kaņavīrs **balts**.

Vai L. Laicena dzej. „Atveidībai“ („Karavāne“, 62. lpp.):

Kā domas kalst kā smiltis saulē
Un vējā vasarā, kad **buls**;
Un vārgā griba neizkaulē
Vairs valguma, jo paliek **truls**
Šis vecais idejšķēps u. t. t.

Atskaņu iegūšanas nolūkos reizēm autori atkāpjas no konvencionālajiem pareizrakstības noteikumiem. Tā var atrast vārdu noīsinājumus, piem.:

Cilvēcības karogs uz varējs —
Dzīvei dots ar jaunu zemes cilti,
Mūžam slavēts lai ir Odisejs!

(J. Plaudis „Fatamorgana“, 7. lpp.).

vārdu pagarinājumus, piem., J. Raiņa „Fausta“ tulkoj. (II. d. 223. lpp. Ūn. bibl. izd.):

Klints galos, manu, klīst
Migla un mirdzē;
Vijas un mijas un rist
Tur gari virdzē. —

vārdu sakņu sagrozījumus, piem.:

Es dzirdēju — augšā uz jūras
Rūc auka un ūdeņus grābj,
Vaid negaisā masti un būras,
Kliedz balsis un lūdžas, lai glābj.

(J. Ziemeļnieks „Naktis“, 22. lpp.).

vai pat paša autora darinātus jaunus vārdus, piem., P. Rozītis atskaņo („Zobens un liliņa“, 139. lpp.):

baigi || maigi || klaigi || zaigi || vaigi || staigi || naigi || svaigi
|| taigi || **daigi.**

Te „Klaigas“ pārtaisītas par „klaigiem“, „taigas“ par „taigiem“, bet „daigi“

(„Kad manim pretī dzīle veras daigi
Pār bezdibeni stāvot...“)

liekas paša autora izgudrojums.

Daudz jaunu vārdu un esošo pārveidojumu, kas stāv kā atskaņojumi, atrodam Raiņa „Fausta“ tulkojumā, piem., bul-tas || žultas, trausmu || drausmu, dzirkstam || zvirgstam; saitā || || gaitā; gaida || sklaida; segas || regas u. d. c.

Dažkārt atskaņu spaidā radušās neparastas teikumu konstrukcijas, piem.:

Ir soma sataisīta,
Man šautne rokās **ir**,
Un saule, rītu lecot,
Tā tev' un mani **šķir.**

(J. Rainis „Addio bella“, 32. lpp.)

Augstāk sacītais rāda, ka atskaņas apgrūtinā dzejošanu. Ka tas tā patiesībā, par to ātri var pārliecināties, pamēģinot kādu bezatskaņu pantu, piem., tautas dziesmu, pārdzejojot atskaņotā.

Taču lietai ir arī sava otra puse — zināmos apstākos atskaņas dzejošanu var arī atvieglināt: tās it kā kļūst par stīgas mietiņiem, kas rāda domas turpmāko virzienu. Sevišķi tas iespējams tad, kad emocionālais plūdums radies, bet nav noteikta plāna nedz konkrēta domu kodola. Dzeju iesāk ar kādām rindām, bet tālāk bieži notiek it kā lavierēšana šurpu turpu, pie kam iespējamās atskaņas ap sevi izvirza priekšstatu laukus: atskaņa ierosina jūtīgo dzejnieka fantāziju, piem., J. Poruka dzejoli:

Sila galā puķe zied,
Nezinu, kā to sauc,
No malu malām taureņi
To skatīt b r a u c. („Dzejas“, 27. lpp.)

Varēja gaidīt, ka taureņi „lido“, nevis brauc, taču atskaņas iespēja dzejnieka fantāziju ievirzījusi citā gultnē. Līdzīgi Fr. Bārdas „Purva velnos“ („Zemes dēls“, 198. lpp.):

Priedītēs ar sūnu bārdām
Kreslā sakāpj purva velni;
ragos kvēlo vakarblāzma,
Sejās smīni zilganmelni.

Skat. vēl J. Poruka dzejoļus: „Ziedonis 1905.“, „Atcerībā“, „Vairāk nevaru, vairāk nespēju“ u. c.

Līdz ko dzejniekam neizdodas saturu ap šādu atskaņu skeletu apvīt tā, lai atskaņu vadība kļūtu maz manāma, lasītājs to sajūt kā trūkumu. Piem.:

Raud, aļ raud Jerusaleme!
Kur tawš preešs in špehšs in gohds?
Grehfu dehl tew šweščā semmē
Nopelnumš tohp ruhfti dohtš.
(Vecais Stenders „Mazā Bībele“, 213. lpp.)

Atskaņām ir nozīme dzeju teksta stabilizēšanā, ja tās izplatās bez rakstu palīdzības un saglabājas pratēju atmiņā, kā, piem., dažādās romansēs, tā:

Dēļ tevis, meitiņ, ciešu,
Dēļ tevis cietišu,
Dēļ tevis cietišu,
Un kapā dusēšu. (Noklausīta kazarmās.)

Atskaņām „sakniedēts“ pants mazāk padots variēšanai, bez tam tādu vieglāk atcerēties.¹⁰⁾

Summējot par atskaņu funkcijām teikto, var sacīt, ka tās var būt gan tīri grafiskas, gan fōnētiskas, gan arī jēdzieniskas, kā arī, ka ne visām (neapzinātām, nejaušām, konstantām u. t. t.) šīs funkcijas piemīt vienādā mērā.

V. Atskaņu klasifikācija.

Atskaņu pētīšanā iespējamās dažādas pieejas priekšmetam: var lūkoties gan uz atskaņu izkārtojumu dzejā, gan apskatīt atskaņojumu prēcizitāti u. t. j. Sakarā ar to rodas daudzi daļišanas pamati un veselas atskaņu klasifikācijas tabulas.

Mēģinājumi klasificēt atskaņas bijuši dažādi un, jauniem viedokļiem rodoties klāt, pa laikam grozījušies. Pēdējais jā-saka arī par terminiem, kas latviešu valodā nav stabilizējušies un pat trūkst. Viens, otrs līdz šim lietāts termins nav izde-vīgs, piemēram, K. Dzīlleja savā poētikā runā par „nepareizām“

¹⁰⁾ Skat. J. Bičola „Folkloras studijas“ III, Ceļi II, 50. lpp., (norādīts uz atskaņu parādīšanos t. dz. variantos kā uz līdzekļiem t. dz. saglabāt).

atskaņām, kā vietā labāk sacīt „neprecīzās“, jo precīzās atskaņas nav vienīgās, kas būtu „pareizas“, bet gan tikai atsevišķs gadījums dažādo iespējamo un laiku straumē lietāto vidū.

A. Atskaņas no metriskā viedokļa.

Atskaņām ir nozīme panta metriskajā kompozīcijā, bez tam tās ir arī dzejas rindu sastāvdaļa, tāpēc šādos uztvērumos rodas vairāki iedalījumi.

1. Apzinātas un neapzinātas atskaņas.

Lūkojoties pēc tā, vai autors resp. runātājs savā valodā atskaņu pats pamana un ievēro, vai nē, mēdz izšķirt apzinātas un neapzinātas atskaņas. Pēdējās, gan visai reti, var sadzirdēt ikdienas valodā, piem.:

„Nē mēs, nedz arī kāds cits spēš to izdarīt“ (noklausīts Stendē).

Skat. piemērus arī augstāk — nodaļā par atskaņu funkcijām.

Reizēm grūti pasacīt, vai arī ikdienišķā valodā atskaņa nav jau kļuvusi apzināta, pēdējo jau ar lielu drošību var apgalvot par dažādiem konstantiem izteicieniem, kā, piem.: „Labāk zīle rokā, nekā mednis kokā“ u. tml.

Par apzinātām atskaņām jāuzlūko visas dzejā sastopamās, vienalga, vai tās būtu tradicionālās beigu atskaņas, vai arī at-
rastos citur.

Tikai apzinātām atskaņām var būt nozīme poētiskās valodas kompozīcijā.

2. Kārtējās un gadījuma atskaņas.¹¹⁾

Kārtējās atskaņas ir tās, kas dzejā atkārtojas tur, kur tās vajadzīgas saskaņā ar metriskajiem kompozīcijas likumiem. Tā, piem., tercīnās un sonetos atskaņas, pēc tradīcijas, ir visos rindu galos un bez tam noteiktā secības kārtībā; ir dzejas pantu formas, kur atskaņojumi seko kādai citai schēmai, piem.: — a — a, a — a —, a b a b a u. t. j.

Gadījuma atskaņas tekstā novietotas bez kaut kādas likumības un metriskas vajadzības. Skat., piem., K. Skalbes dzej. „Sapnis“ („Ēmigr. dz.“, 51. lpp.), kas vispār bez atskaņām, bet bez kāda plāna lietātas gadījuma atskaņas atrodamas, tā 3. || 4., 9. || 10., 19. || 20., 32. || 34., 36. || 38. un 39. || 41. rindās. Reizēm

¹¹⁾ Sauktas arī par konstantām un nejaušām, rēgulārām un irrēgulārām.

gadījuma atskaņas var sastapt arī prōzā, kas citādi ir pilnīgi bez kādiem atskaņošanas mēģinājumiem, tā P. Roziša „Granātu ziedos“, (1921. g.) 104. lpp.:

„Kā medicīna norūda cilvēku! Nekas viņu vairs neaizskar. Par visu viņa tikai smieties var.“

Gadījuma raksturs ir arī ikdienas valodā dažkārt sastopamajiem atskaņojumiem, kā: „Nu tad dari, ko tikai vien var, es arī pūlēšos“ u. c. (skat., piem., arī augstāk).

Gadījuma atskaņas nav dzejas konstruktīvs elements, bet pavairo tās daiļskanību.

3. Atskaņas pēc izkārtojuma pantos.

Vismazākā atskaņojuma vienība ir divi atskaņoti vārdi, to mēdz saukt par atskaņu posmu. Visi savstarpējie atskaņojumi izveido atskaņu ķēdi, kurā var būt gan viens, gan vairāki atskaņu posmi, piem.:

Pār tīreli vējdzīti mākoņi skrej;
Bars avju tīreli klīst un blej,
Saulē kalušo zālīti grauzdams.
Zem elkšņa, gar kuŗu tek rāvains strauts,
Gans noliecies cītīgi stabuli mauc,
Un, it kā nelaimi pauzdams,
Melnis krauklis pa gaisu riņķo un krauc.

(Plūdons — „Tīreļa noslēpums“.)

Te 3 atskaņu ķēdes, no tām divas sastāv katra no viena posma, bet trešā — no diviem (skrej || blej; grauzdams || pauzdams; strauts || mauc || krauc).

Rindu beigās stāvošo atskaņu izkārtojums pantos var būt ļoti dažāds. Vienkāršākie atskaņu secības veidi, kas arī visvairāk izplatīti, dabūjuši īpašus apzīmējumus. Izšķir:

a) b l a k u s a t s k a ņ a s (aa bb), piem.:

Kā sniegi kalnu galotnēs
Lai mūžam balti būtu mēs.

(J. Jaunsudrabiņš „Dzejas“.)

b) p a m ī š ā s (a b a b), piem.:

Brauc saule zelta ratos,
Tai apkārt liesmu kvēls; —
Tev vārpu vainags matos,
Tu esi zemes dēls.

(K. Krūza „Saltā namā“.)

c) apkampjošās (abba), piem.:

Tu, vulkandvēsele, no kalniem lauzdamies,
Lej sevi dzīvē atvaraini straujā,
Un it kā vienots slāpju visumraujā,
Tu jūties cildināts šais tūkstošos kā Dievs.

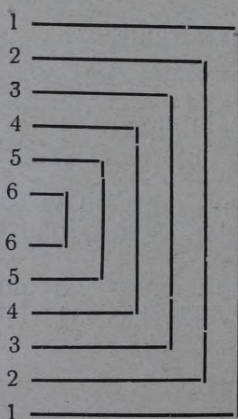
(R. Rudzītis „Cilv. dziesmas“.)

d) atkārtotas — ja viena atskaņu ķēde velkas kādam dzejas posmam cauri, bet citas atskaņas mainās. Te iespējamas ļoti dažādas variācijas, piem.:
a b a b c b c b d..., a b c a b c d e c d e c f g u. t. j.

Piem. skat. A. Ersa „Amora dārzs“ 58. un 103. lpp., J. Sudrabkalna „Spuldze vējā“, 56. lpp. u. c.

Ja atskaņu posmi pārāk lieli (atskaņas atrodas pārāk tālu viena no otras), tad atskaņu uztveršana apgrūtināta, un tās savu mērķi nenasniedz.

Tā, piemēram, mūsu dienu atskaņu uztverei nepiemērota liekas J. Višmaņa uzstādītā atskaņu schēma (skat. „Der Un-teufsche Opitz“ (1697. g.) 59. un 60. lpp.):

Te 1. rindai atskaņa ir tikai 12. rindā! Bet Višmanis vēl piebilst: Diese Abbildung | die man noch länger aus-s-dehnen kann...

Iepriekšējā (59.) lappusē Višmanis gan saka:

„Ich weiss nicht | ob dergleichen Ver-sche einem jeden anstehen | da der Erste und letzte | der ander und der nechst dem letzten | und so weiter | biss auff die bey-den mittelsten | sich reimen? Doch ich will einen Versuch thun | und einen Ent-wurff von der gleichen vorstellen | in die-ser Sechstinne (seko dzejolis „Swehtas ir tahs Aztiņas“).

Raugoties pēc tā, cik saskaņoto vārdu ir nepārtrauktās atskaņu ķēdēs, izšķir:

- a) atskaņu pārus (aa, bb, cc, dd),
- b) atskaņu trijniekus (aaa, bbb, ccc),
- c) atskaņu čupas — ja blakus atskaņojumu vairāk par trim, piem.:

Jaunā kepkā Jānis Zālīts,
Mūzikciparintegralīts,
Mākslas būvē svarīgs pālīts;

Kaut bez diriģenta vālit's,
Ja reiz zveļ, tad nav vis brālīts,
Kaut ar' tagad miļš kā cālīts,
Tikai vaigā mazliet bālīts —
Cik jau laužu viņa sālīts!

(Olivereto „Džent. cer. frakā“, 24. lpp.)

Atskaņu parastākā pozīcija ir rindu galos, bet tās var atrasties arī citur. Šai ziņā mēdz izšķirt:

- a) sākuma atskaņas, kas atrodas rindu sākumos, piem.:

Viņai zvēra lūpas miļas,
Nagi, spalva. Nav vairs bail.
Ragi — zelta vārpas likas,
Acīs sarkans mēness gail.

(A. Erss „Dzīv. maize“, 15. lpp.)

- b) iekšējās atskaņas, kas atrodas rindu iekšpusē, piem.:

Savu ķermeni pārvarējis, viņš velas, ceļas, mūžīgi kust.

(Olivereto, „Dž. cer. fr.“, 51. lpp.)

Pagadās grammas, kur toties',
Tur glābties no skrammas tik proties.

(Ibid. 28. lpp.)

- c) beigu atskaņas, kas stāv rindu galos un ir mūsu dzejā visizplatītākais veids. Piem.:

Mirdz debeši atkal zili!
Ziedon's sagrāvis ledus pili!

(Aspazijas dzej. „Zelta stunda“.)

Sastopamas arī dažādas šo tipu kombinācijas: sākuma un beigu, sākuma un iekšējās, arī iekšējās un beigu atskaņas tiek atskanotas kā viens atskaņu posms:

Daži šie atskaņošanas pajēmiēni dabūjuši īpašus nosaukumus.

- a) sastape ir tāda atskaņu kārtība, ka vārdam, kas stāv rindas galā, seko atskaņa, kas atrodas otras rindas sākumā, piem.:

Murdzītam ziemkrēslas atmurgos sliktos,
Tīktos kā puteklīm spožam man diet.

(Olivereto „Trub. uz ēz.“, 92. lpp.)

- b) apskave ir atskaņu novietojums dzejas posma (vienas vai vairāku rindu) sākumā un beigās, piem.:

P ū t i, z i e m a s v ē t r a, s ū t i
P o s t' u z g r e z n o d r u v u n o s t!
D r a g ā n i k n u m ā j o s m a g ā
J e l, k a s t e v g r i b s p i t ē t v ē l.

(J. Alunāns „Ziemas dziesma“, („Kop. raksti“)
I. 184. lpp.)

S k a u j t u m s ā k a k l u r o k a s k a r s t a s,
D z i l š m u l s u m s s a t v e r, c e l u n r a u j.

- c) ķēde ir atskaņu grupējums tādā kārtībā, ka vienas rindas beidzamais vārds atskaņojas otras rindas vidū, piem.:

N e s k a i t ā m a s l a p a s i z r a i s ā s p a z a r i e m,
B a l t i e m b a r i e m v i z b u l i s e d z k r a u j a s,
Z e m e l a u j a s v i e g l a m s a u l e s g l ā s t a m,
Ž ū ž i n o š a m v ē j a s t ā s t a m.

4. Atskaņu garums.

Par atskaņas garuma mēru noder zilbe. Var būt vien-, div- un vairākzilbīgas atskaņas. Izšķir:

- a) vīrišķas atskaņas (vienzilbīgas), piem.:

A k, n e e j p r o j ā m — m a n t e v i s ž ē l!
M ī j a i s, v i s u m ī j a i s, p a l i e c v ē l!

(J. Kārstenis „Salnas rīti“, 44. lpp.)

- b) sievišķas atskaņas (divzilbīgas), piem.:

T r i s r o z e s a u g a p i e m a n a l o g a,
U n k a t r a i p u m p u r s k ā s ā r t a p o g a.

(J. Poruks, „Dzejas“, 38. lpp.)

- c) daktiliskas atskaņas (trīszilbīgas), piem.:

R u d u r u d z u m a i z e v a l g a n a
S m a r ž o m a n u z l i n a u t a, l i n a u t a b a l g a n a.

(K. Skalbe, „Emigr. dziesmas“, 50. lpp.)

- d) hiperdaktiliskas atskaņas — visas, kam vairāk par trīs zilbēm. Reizēm no šīs grupas īpaši vēl izdala četrzilbīgas atskaņas, apzīmējot tās ar īpašu vārdu par paījoniskām.

Pēdējo piem.:

J o p e r i o d i s k i u n r a d i k ā l i c i l v ē k a m m a i n ā s k a t r a ē m o c i j a.
A k! C i k g a n š i t e n ā b ū š a n a m a n i n e m o c i j a!

(Olivereto — „Džent. cer. fr.“, 66. lpp.)

Pieczilbīgo atskaņu piemērs:
Es lasu trešo sludinājumu:
Luftverkehr Riga-Berlin, un jūtu mudinājumu
Pacelties gaisos ar varena propellera dudīnājumu
(Ibid., 62. lpp.)

Latviešu valodā visvairāk izplatītas vīrišķās un sievišķās atskaņas, bet daktiliskās sastopamas jau daudz retāk.

Mūsu dzejā dominē trochaiskais un jambiskais pantmērs, trīs zilbīgos metros uzrakstītu dzejoļu samērā maz. Tā kā rindu pēdējās pēdas var būt nocirstas (katalēktiskas), tad daudziem trīs zilbīgo pēdu dzejoļiem ir div-, pat vienzilbīgas atskaņas, kāpēc daktilisko atskaņu skaits vēl vairāk sarūk.

Piem., And. Niedras dzej. „Verdzenes dziesma“:

Mūžam pēc | Trāķijas | mežiem
Tvīkst man un | ilgojas | p r ā t s;
Nozuda | dzimtenes | krasti,
Netop vairs | sausa man | a c s. u. t. t.
(„Kopoti raksti“ I. sēj. (1911. g.), 21. lpp.)

Retumis sastop arī pretēju parādību: daktiliskas atskaņas divzilbīgu vai jauktu pēdu dzejoļos (skat. augstāk citētās K. Skalbes rindas). Hiperdaktiliskās atskaņas ir tik retas, ka jāuzlūko par izņēmumu. Kaut gan var sameklēt atskaņas ar prāvāku zilbju skaitu, sevišķi no neprēcīzo atskaņu paveidiem, kā, piem., neizdzisinādami || neizrisinādami, taču dzejas mākslā līdzīgiem darinājumiem maza nozīme.

Isi vēl jāatzīmē, ka garākās atskaņas, tā saucamās „rituma inerces“ dēļ, cenšas ierasties uzsvara pārsītieni tādā secībā, lai izveidotos ritumam atbilstošas pēdas. Tāpēc šādas atskaņas sāk tuvoties no vairākiem vārdiem salikto atskaņu tipam (skat. turpmāk).

Vienā un tai pašā sacerējumā var būt gan vienāda, gan dažāda garuma atskaņas, pie kam to tipi, piem. vīrišķās, un sievišķās, var mainīties gan stingrā secībā, gan bez kādas skaidri apjaužamas likumības, kā, piem., K. Skalbes dzejoļi „Ušiņš zem lazdu krūma“, (skaitļi nozīmē atskaņu pāru zilbju skaitu): 2, 2, 1, 2, 1, 2, 1, 2, 1, 1, 1, 1, 1, 2, 1.

Ar atskaņu garumu saistās jautājums par atskaņu dažādo skaistumu: ne visi atskaņojumi liekas vienādi jauki. Par to tuvāk nodalījumā par atskaņām kā instrumentēšanas līdzekļiem.

B. Atskaņas no leksikālā viedokļa.

Jau agrāk iznāca runāt par atskaņu banālītāti. Raugoties pēc tā, vai atskaņu posmi izveidojas no sen pazīstamiem

un it kā nodilušiem, vai no maz sastopamiem un it kā oriģināliem un svaigiem atskaņoto vārdu pāriem, mēdz izšķirt:

- a) b a n ā l a s (triviālas, šabloniskās, nodeldētās) atskaņas. Piem. skat. nodaļā par atskaņu funkcijām,
- b) o r d i n ā r a s (parastās) atskaņas, kas sastāda atskaņu krājuma visprāvāko daļu,
- c) r e t a s atskaņas, kas ir reti sastopami un tāpēc neparasti atskaņu posmi.

Šāds iedalījums nevar pretendēt uz noteiktību, un atsevišķos gadījumos būs grūti nosacīt, vai atskaņa, piem., banāla vai parasta.

Retās atskaņas mēdz būt vai nu pilnīgi jaunas, vēl nekad nelietātas, vai dzejā reti lietājamu vārdu atskaņojumi, vai arī negaidīti pēc nozīmes ļoti tālu vārdu saslēgumi atskaņu posmos. Tā, piemēram, atskaņo:

J. Sudrabkalns: kalnraktuvēs || gruvēs || karāļšuvēs („Sp. Arm.“, 78. lpp.).

šalkas || alkas || Valkas („Dž. cer. fr.“, 41. lpp.)
kompass-mags || lotofags („Pār.v.“ 25. lpp.)

E. Virza: plēnes || abomenes, grūdiem || jūdiem, lēns ||
|| Verlēns („L. un lira“, 41., 61., 85. lpp.).

P. Kikuts: žvanks || tanks, ter...ter...teri || ložuberi,
pats || Džems Vats („Mašīna“, 10., 15. lpp.).

J. Akurāters: čempions || tron's, mērs || Bodlērs („Neatrastā“, 140., 29. lpp.)

Gandrīz katrs dzejnieks cenšas izvairīties no atskaņu banālītātes. Sēvišķi jaunākajā latviešu dzejā jaušama tendence paplašināt mūsu valodas nelielās atskaņu iespējas. Novērojumi liecina, ka šādam nolūkam visvairāk izvēlas dažādus svešvārdus, vai nu atskaņojot tos ar kādu parastu vārdu, vai arī sameklējot atskaņas pašu svešo vārdu starpā, piem.:

Straubergs te parādās svarīgs kā T ū k i d i d s,
Kūpina pipi un paijonus s m u k i d i c.

(Olivereto „Trub. uz ēzeļa, 71. lpp.)

Te baņķieris, te garīdznieks Viņš viltīgs,
Te kapitālists Viņš, te komūn i s t s,
Drīz kaņavīrs, drīz barons lepni ciltīgs
Drīz Cēzars Bordžia Viņš, drīz Sen-Ž i s t s.

(P. Ērmanis „Laiki un ceļi“, 188. lpp.)

Reizēm atskaņo pat nepārveidotus svešas valodas vārdus, piem.:

Līdz mani apsveiks rīts viss rose un or,
Kaut kur pie Parīzes, pie gare du Nord
(E. Virza „Laikmets un Lira“, 57. lpp.)

Šādas retas atskaņas sevišķi spilgti izceļas no pārējā teksta, reizēm pat atstāj īstu baroka iespaidu. Liriskos dzejoļos, kur galvenākais nevis jēdzieniskais, bet taisni emocionālais un mūzikālais elements, šādi spilgti „jēdzienu traipi“ reizēm var būt ļoti nevēlami.

Tā kā atskaņoto vārdu stiprās izcelšanās dēļ labi iespējams palīdzēt pasvītāt dzejoļa pamattraksturu un koloritu, tad dažkārt atskaņās izvēlas vienas noteiktas leksikas vārdus, kādēļ mēdz izšķirt šādus atskaņu tipus:

1) augstā stila atskaņas,	5) barbariskas,
2) prōzaiskas,	6) provinciālas,
3) vulgāras,	7) archaiskas.
4) eksōtiskas,	

Dažreiz īpašā grupā izdala arī tās atskaņas, kas vai nu negaidīto savienojumu, vai kalamburisko atskaņojumu, vai pārsteidzošu svešvārdu dēļ liekas jocīgas, tā radot īpašu „kōmiskō“ atskaņu jēdzienu.

Leksikālā ziņā izmeklētas atskaņas atrodam šādos piemēros:

Al. Čaks, apdziedādams pašpuiku (dzej. „Janka Rasa“), atskaņo vulgārismus:

Un ja kāds viņam uzprasa: — „Brāļ,
Kam no stepes šurp atpakaļ brauci?“
Tad viņš norūc tik: — „Atšujies, čal,
Ka tev nesaberž putekļos šņauci!“

Turpat vēl: Stop || lops; Rīga || piga; Joms || čoms; kuru || šļuru; čochā || Moka u. c.

Austrumnieciskā elementa pasvītāšanai J. Plaudis atskaņo:

Pār Fuči-Jamu, pāri Kuro-Sīvo
Kā krizantemu lauks jau plauka rīts;
viņš pazuda un viņas sirdi brīvo
Sev līdzī nēma — bonzas nesvētīts.
(„Fatamorgana“, 31. lpp.)

Provinciāļismi:

Zupas, kur pupas un zaļganie zirņi
Kopā ar burkanu ripučām marantām!
Cieņai ceļ čūceles cepeša cirmeni —
Milzīgs kā nilzirgs tas nažiem nu jāranta!

C. Atskaņas no arhitektōniskā viedokļa.

Tā kā atskaņa var sastāvēt gan no viena, gan vairākiem vārdiem, tad mēdz izšķirt:

- a) **vienkāršā** atskaņas — kam atskaņu posms izveidots tikai no diviem vārdiem, kam kāda daļa vienāda (vai līdzīga), piem.: *saiva* || *laiva*, *nāksi* || *sāksim*,
- b) **saliktā** atskaņas — kam atskaņotās daļas vienā vai abos posma locekļos sastāv no diviem vai vairākiem vārdiem, kas saplūst vienā sintaktiskā kompleksā. Akcentu ziņā te var būt enklitiskā piesliešanās, bet var būt arī, ka saliktās atskaņas uzsvari atbilst otra atskaņojuma vārda palīgakcentam. Skat. piemērus:

No dzīves ikdienas atsvabināts,
Kā puķes cilvēks valstis redzēs *plaukstum*;
Viss raisīsies, kas gadiem bija krāts,
Un spārni sengaidītie beidzot *augstum*;
Kā staru jūrā, telpā valdis *prāts* —
Un ceļos cilvēks nolieksies, kur *draugstum* u. t. t.

(J. Sudrabkalns, „Sp. Arm.“, 116. lpp.)

Te novērojama enklize (*augstum, draugstum*). Cita aina tā paša autora rindās:

Sajūt, sajūt *mananāss*
Smaržo kaut kur *ananāss*.

(„Dž. cer. fr.“, 56. lpp.)

Turpat tālāk:

Pilsonis lai aizmirst savu *skarbo Nadi*,
Rūgušpienu, *saldskābmaizi, karbonadi*.

Salikumi var būt reizēm sarežģīti, piem.:

romantika || ar to man tika (ibid.)
šlakatas || ko saka tas (ibid. 61. lpp.)
pārciet mokas tu || brokastu (ibid. 62. lpp.)
mašīnu || ka šī nu (P. Ķikuts „Mašīna“, 4. lpp.)

c) **vairākkārtējās** atskaņas, kas var būt:

- 1) **dubultatskaņas** — ja ik posmā atskaņojas divi vārdi, piemēram:
launa gara || *jauna vara*,
- 2) **trīskārtējās** — ar trīs atskaņojuma vārdiem, piem.: *vaigā jūsmas lēnās* || *staigā pūsmas ēnās*,
- 3) **daudzkārtējās** — ja atskaņojumā vairāk par trīs vārdiem.

Vairākkārtējās atskaņas mūsu literātūrā retas.

... A s a r u š v ā ģ e r i m, kalpoju viegliņam —
V a s a r u p r ā ģ e r i m dziesmas tā smaidīgas ...

(Olivereto — „Trub. uz ēz.“, 13. lpp.)

Tintņicas actiņa blisinās melnīga,

Ideja šķelmīga risinās velnīga (Ibid. 14. l.)

Aplūkojot vienkāršās atskaņas pēc tā, cik lielas vārdu daļas atskaņojumos jām dalību, izšķir:

a) p a r c i ā l ā s a t s k a ņ a s — kam atskaņojuma vārdi nesaskan pilnīgi, bet tikai kādā daļā. Tas ir parastākais atskaņu tips. Piem.: d z i l n a || m i l n a; m a n a || s a n ē š a n a; s a j ū t u || g l a b ā t u u. tml.,

b) t o t ā l ā s a t s k a ņ a s — kam abi atskaņu posma vārdi saskan pilnīgi. Totālās atskaņas dalās:

1) t a u t o l o ģ i s k ā s (a t k ā r t o j u m u) a t s k a ņ a s — atskaņojuma abi vārdi ir identiski kā fonētiski, tā savā nozīmē, piem., skat. J. Sudrabkalna „Spārņ. Arm.“, 122. lpp., kur atskaņu ķēde:

d z e j n i e k s || z e j n i e k s || d z e j n i e k s.

Daudzos tautas dziesmu atkārtojumus arī var uzlūkot par tautoloģiskām atskaņām, kā to, piem., darījis Herders.¹²⁾

2) h o m o n ī m ā s a t s k a ņ a s — kam atskaņotie vārdi fonētiski vai grafiski vienādi, bet nozīmēs izšķiņas, piem., P. Roziša poēmā „Jaunavības tornis“:

m i l a s v a l ģ i || t r o t u ā r i v a l ģ i (10. l.)

k l i n t i s t i e k v e l t a s || t a u j a s v e l t a s (28. l.)

Dažas vārdu formas it kā izveido pārejas pakāpi no homonīmās uz tautoloģisko atskaņu, piem.:

a k m e n s (N o m. S g.) || a k m e n s (G e n. S g.)

p i e l i e l a s u p e s (G e n. S g.) || l i e l a s u p e s (N. P l.) || l i e l a s u p e s (A c c. P l.).

D. Atskaņas no morfoloģiskā viedokļa.

Tā kā atskaņas saskanošās daļas var izveidot dažādi vārdu elementi, tad mēdz izšķirt:

a) g a l o t ņ u a t s k a ņ a s — atskaņotajos vārdos saskan vienīgi galotnes, piem., s t a i g ā š a n a || m i r d z ē š a n a, d o m ī ģ ā k a i s || d z e l t e n ā k a i s.

¹²⁾ Šalīdz. Magazin, V, 1. un 2., 57. lpp.

b) sakņu atskaņas — kam atskaņojums ietver sevī arī sakņu elementus. Šis ir parastais atskaņu veids, piem., dzejās || sejās, svētākais || lētākais.

No sakņu atskaņas jāšķir:

c) annominācija — pajēmiens atskaņot vienīgi vārda sakni, piem.:

Ziedi, ziedi, ziedu pļava,

Dzelteniemi ziediņiem. (BW. 5533.)

Ziniskām zinātnēm smadzenes sutina.

(Olivereto, „Trub. uz ēz.“, 14. lpp.)

d) vārdu iekšējās atskaņas, kam atskaņotās daļas nav nedz tīras saknes, nedz tīras galotnes par sevi, bet kādi citi skaņu kompleksi. Tās latviešu dzejā lietātas reti. Piem.: balss || valsts, ar šinām || maršierēt. (J. Plaudis — V. Majakovska dzejas tulkojumā „Jauno Trauksme“ Nr. 3.)

Pats par sevi saprotams, ka iespējamās arī dažādas kombinācijas, piem.:

namā || milēdama, mūku || uztūkušuu. t. j.

Skatoties pēc atskaņojumu vārdu morfoloģiskās vienādības, mēdz izšķirt:

a) viendabīgās atskaņas — kam atskaņojuma vārdi pieder pie vienas vārdu šķiras un arī grammatiskajā formā vienādi, piem.: veldze || smeldze. Te abi vārdi ir substantīvi, viena celma, vienā skaitlī un locījumā,

b) svešdabīgās atskaņas — ja minētās grammatiskās vienādības nav, piem.: rīt || krīt — atskaņots adverbs ar verbu.

Svešdabīgās atskaņas var būt dažādās pakāpēs, sākot no tamlīdzīgām kā rāju || sludināju un beidzot ar grammatiski galīgi tālām, kā pat || redzēsāt (Rainis „Tāl. nosk.“). Uzskatām, ka morfoloģiski svešdabīgās ir jaukākas par viendabīgajām, ir savs pamats: pirmās satuvina tālākus, savstarpīgi svešākus jēdzienus, ar ko domas virza uz priekšu. Morfoloģiski viendabīgās atskaņas, vispārīgi ņemot, rada paralēljēdzienu kompleksus, piem.: eju || smeju || leju. Pēdējo tipu uzskata arī par vieglāku.

E. Atskaņas no instrūmentācijas viedokļa.

Instrūmentācija ir mācība par kvalitatīvo skaņu elementu izkārtošanu. Par atskaņas lomu tanī, cik nu šī raksta šaurie apmēri atļauj, iznāca runāt nodaļā par atskaņu funkcijām.

1. Atskaņojumu prēcizitāte.

Instrūmentācijā daudzkārt jāpieskaņas jautājumiem par atskaņojumu prēcizitāti. Pēdējā var būt pilnīga, piem.: aka || saka, bet daudzos gadījumos ir arī lielāka vai mazāka fonētiska inkongruence. Tāpēc jāizšķir:

atskaņas < prēcizās atsk. < tuvinātās
 < neprēcizās atsk. < rimoīdi

- a) Prēcizas atskaņas,¹³⁾ kam atskaņoto daļu kongruence ir pilnīga, īstenībā sastopamas retāk, nekā var likties. Te jāsaskan vārdu daļām, sākot no akcentā (vai palīgakcentā) uzsvērtās zilbes vokāļa, līdz vārda beigām, piem.: mala || sala || gala. Turpretī tādas grafišķi vienādas atskaņas, kā laiks || tvaiks, nav vairs prēcizas, jo atšķiras intonācijā: laīks || tvāīks. Reizēm līdzīgos gadījumos dzejnieka paša valodā intonācijās var sakrist, bet rakstu valodā nē.
- b) Pie neprēcizajām atskaņām pieskaitāmas visas tās, kam iepriekš minētās fonētiskās kongruences nav. Tādu mūsu dzejā daudz: sirds || mirdz, dārzs || spārs, met || ved u. d. c.

Neprēcizās atskaņas savukārt iedala divās grupās:

- 1) tuvinātās (uzuāli prēcizās) ir tās atskaņas, kam gan neliela kongruences novirze, bet kuŗas autori lietā blakus absolūti prēcizām atskaņām, uzlūkodami tās par līdzvērtīgām.

Atskaņu spaida dēļ autoriem pa laikam nākas pieļaut neprēcizitātes, reizēm pat īsti ievērojamas. Tā, piem., vecais Stenders, kas pieturas pie prēcizo atskaņu kanona, tomēr pieļauj arī šādas tuvinātās atskaņas:

Leelais pulšs netīflu behrnu,
Raš apšmeij negohdigi
Celīfu, fā fahdu ehrnu,
Tohp no lahtscheem šaplehtsi:

(„Mazā Bib.“, 194. l.)

Tāpat J. Alunāns atskaņo: kālabad || glabāt („Laura“), vēsmiņas || dziesmiņas, vietīnai || meitiņai („Pavasara ziņģe“).

¹³⁾ Latv. konversācijas vārdnīcā (I. sēj., 980. sl.) atrodami termini „pilnīga“ un „nepilnīga“ atskaņa. Tā kā nepilnīgu atskaņošanu sastopam arī sakņu, galotņu un iekšējās atskaņās, labāk būtu lietāt prēcizās (ne-) atskaņas vārdu.

Nav ieteicams arī „pareizās“ un „nepareizās“ atskaņas vārds (skat. augstāk).

Parastākie grēki pret prēcizitāti mēdz būt dažādības vokāļu platumā (es || nes), garumos (gvards || gārds) un dabā (truon's || čempions), līdzskaņu mīkstinājumos (daru || varu) un arī lielākās inkongruencēs (aiznes || zvaigznes; egle || peklē u. d. c.)

2) rimoīdi otrs neprēcizo atskaņu paveids: atskaņojumos ir novirze no fōnētiskās prēcizitātes, bet tā taisni grībēta, apmēram saskaņošie vārdi apzinīgi lietāti kā īpatnējs dzejas elements. Skat., piem., A. Ersa „Dzīvības maize“ (II. izdev.), 4. lpp., kur atskaņojas dvestu || nesu, svētītā || veltītā, raisās || || gaismā, miesa || liesma, sapņi || skati, vīts || dzīst; 13. lpp. niedras || sienas, lauks || strauts, ligo || stīgas, griezdamies || dziest, milas || dzīles, krīt || klist u. t. t.

Rimoīdi var būt ļoti dažādi. Tiek izšķirti šādi paveidi:

α) a s o n a n s e, kas ir atskaņoto vārdu konsonantu nesaskaņa, kad uzsvērto zilbju vokāļi vienādi, piem.:

laīva || kaija || maīga || spaīda || taisa.

Debesīs mirdz zelta z v a i g z n e,

Mīlestībā iet mums nakts.

Sirdī ilgas, sirdī l a i m e,

Miers starp zvaigznēm stāv uz vakts.

(A. Erss „Dzīv. maize“, 26. lpp.)

Vārdos „zvaigzne“ un „laime“ saskan ai, e. Tā paša dzejoļa pēdējā pantā asonanse zvaigzne || saime.

β) k o n s o n a n s e ir atskaņoto vārdu uzsvērto zilbju vokāļu nesaskaņa, ja konsonanti vienādi, piem.:

met || meit! || māt || maut || mīt.

Tiklab asonanse, kā konsonanse var būt kā prēciza, tā tuvināta, piem.: radās || māja; meklē || migla u. tml.

Prēcizā atskaņa īstenībā ir asonanses un konsonanses apvienojums.

γ) d a ž ā d u u z s v a r u a t s k a ņ a ir tad, ja atskaņoto vārdu uzsvari neatrodas uz kongruējošām zilbēm, piem.:

metallu guns || čuguns; rāvējos || spējos.

(P. Kikuts „Mašina“ 11. un 22. lpp.)

tāpat: vasaru || aru, tālumi || glumi, gars || vakars u. tml.

Mūsu dzejā parastais pajēmiens atskaņot vienu vārdu ar galveno uzsvaru ar atbilstošu otra vārda daļu, kam tikai palīg-

akcents, patiesībā arī pieskaitāms šim gadījumam, piem.:
ma n a || ziedēš ā n a. Tomēr šādi atskaņu posmi tik parasti,
ka mūsu apziņā tiek uzņemti kā precīzi atskaņojumi, kāpēc rimoīdu starpā nebūtu ieskaitāmi.

δ) zilbiski dažādas atskaņas ir tad, ja atskaņu posma atskaņojumos ir nevienāds zilbju skaits, piem.:

runīgas || bungas; tumsa || glums; Jānis || krāns u. tml.

ε) aizvietošanu atskaņas ir, ja atskaņojuma vārdos nesaskan vārdu beidzamā daļa, piem.:

l a u n a g ā || j a u n a t n i; k u r i n ā j a || p u r i n ā s i m || p u r i t ā n i; b e i g d a m i || s t e i g š a n ā s u. t m l.

Dažādos rimoīdu paveidus iespējams kombinēt visādos veidos, tā ka te paveras ļoti lielas atskaņošanas iespējas. Tāpēc rimoīdi jāuzlūko par visai vērtīgu līdzekli paplašināt mazo latviešu atskaņu leksikonu un tā atbrīvot dzejas izteiksmi no atskaņu spaida nepatīkamajiem ierobežojumiem.

2. Redzes un dzirdes atskaņas.

Ir vārdi, kam kādas daļas savā grafiskajā uzrakstījumā vienādas, bet izrunā izšķiras. Šādu vārdu izveidotas atskaņas sauc par redzes atskaņām. Valodās, kur rakstība neatbilst izrunai, redzes atskaņu iespējas prāvākas, taču tās atrodam arī latviešu literātūrā, piem.:

Viss maijs un jūnijs un pa daļai jūlijmēness
Tam paiet lirikā; bet tad, kad augt sāk sēnes,
Un nobriest āboli, viņš iesāk rakstīt p r ō z u,
Un viņa noveles uz klēti nes ar g r o z u.

(Jūl. Roze — „Fontans“, 19. lpp.)

Vārdi: „prozu“ (oriģinālā bez garuma zīmes uz o) un „grozu“ savā izrunā stipri atšķiras, bet grafiski abi vienādi. Tās ir redzes atskaņas.

Dzirdes atskaņas būs tad, ja atskaņotās vārdu daļas izrunā līdzīgas, kaut arī grafiski dažādas. Šis latviešu dzejas atskaņu tips ir parastais, piem.: likt || tikt, rags || traks u. tml. Reizēm dzirdes atskaņu tips var pieņemt tīri groteskas formas, kā, piemēram, Olivereto „Dž. cer. frakā“, 79. lpp.

„...prasa augstākais, valdošais X, nepatērējamais nemaz, cik kuņam pa vērienam šāds triks.“

3. Atskaņu dzilums.

Atskaņa var būt izveidota pat no viena vokāļa, ja tas stāv atklātā un uzsvērtā gala zilbē. Uzsvērtο zilbju vokāļu abās pusēs var stāvēt gan saskanoši, gan nesaskanoši elementi. Tā kā šai ziņā ne visas atskaņas liekas vienādi skaistas, mēdz izšķirt:

a) trūcīgas atskaņas ir atskaņojumi, kuos saskan tikai viens vokālis, kā piem., J. Lepšes ziņģē „Arturs un Ermīne“ (1901. g.):

129. pants Es sarauju tās saites, kas mūs saista, —
 Tās sirds tev pieder sen, tik roka nē;
 Nu pieder tev Ermīne laba, skaista,
 Nu dzīvo ar to laimīgs pasaulē.

Tāpat vecais Stenders atskaņo:

kalniņā || valstībā, godību || redzēšu („Mazā Bib.“, 353. lpp.).

Trūcīgās atskaņas liekas pārāk kailas un ir vismazāk jaukais atskaņu paveids.

b) par pietiekošām mēdz saukt tās atskaņas, kam bez uzsvērtο zilbju vokāļiem saskan vēl kādas citas vārda skaņas, piem., liegs || miegs; pusi || aizgājusī; vakaru || sakaru.

c) Jau Ronsārs ievēdis bagātās atskaņas terminu, ar ko vēl šodien apzīmē atskaņas, kam uzsvērtο vokāļu priekšā arī saskan kādi elementi. Piem.: mirdzēšana || staigāšana, ar palīgacentu uzsvērtās zilbes vokāļa priekšā abos gadījumos stāv atbalsta konsonants -š-. Līdzīgi: mani || talismani, miljoni || joni u. c. Tomēr latviešu valodā šādu iespēju nav daudz, nesalīdzināmi vairāk to ir tais valodās, kur akcents nestāv uz pirmās zilbes. Tas pats sakāms par

d) dziļām atskaņām. Tādu nosaukumu V. Brjusovs devis atskaņu tipam, kam uzsvērtā vokāļa priekšā bez konsonantiem saskan vēl kāds vokālis, piemēram:

dod man savu vaiņadziņu,
es tev došu launadziņu!

(Fr. Bārda „Zemes dēls“, 131. lpp.)

Te palīgakcents krit uz —i—, bet atskaņā ietilpst arī skaņu komplekss —nadz—.

Metriskā studija par Niedrišu Vidvudu.

Dzeja — arī ausīm, tāpēc vērā paturams tās lasījums. Īpaši pareizai, autentiskai jābūt tautas dziesmu lasīšanai, jo tik pareizs lasījums var ievadīt šīs viņu laiku dzejas noslēpumos. Nav, piem., jākautrējas dziesmas, tā skolās, teikt, kaut gan, kā norādīts r. kr. Ceļi I 78, tautas dziesma īsti skan tos pašos apstākļos, kādos tā radusies. Bet tieši tāpēc lasījums var nākt ralkā, pārceļot mūs senajos apstākļos, un ja šo laiku dzejas un mūzikas izskolotajai un apskurbinātajai ausij dažkārt šāda teikšana izliekas diezgan savāda un pat jocīga, tad jātiek pāri šim skolojumam, atzīstot, ka vecais tautas dziesmu lasījums ir arī to skaistums. Šai daiļumā tikai jāiedzivojas.

Prakse tomēr rāda, ka tas nav tik viegli, lai gan ir taču lēti piesniedzama šo jautājumu literātūra, kā arī vēl pašā tautā labi izmantojami teikšanas pratēji. Starp citu: lai neizniktu šī dzīvā tradīcija, tad diezgan derētu, piem., mātēm rūpēties, ka veco mākslu iemācītos arī bērni, sevišķi meitas. Vēl lielākas grūtības, ja jāsatiekas ar jaunlaiku dzeju, kas izlietājusī tos pašus tautas dziesmu pantmērus. Skolas grāmatas, formālajai kritikai piegrieždamas pārāk mazu vērību, dažā labā jautājumā atstāj bez atbildes. Tā tas arī ar Lautenbacha Niedrišu Vidvudu. Kā to lasīt? — Par to tik nejaušas, šur tur izkaisītas piezīmes. Tā Austrumā 1891, 1021 teikts, ka „no iesākuma grūti ielasīties, jo dzejnieks ņēmis to pantmēru, kas visretāki atrodams mūsu tautas dziesmās. Bet kad esam ielasījušies, tad lasās viss it gludi“; turpat 1892, I 74: „Ēpus vilināt vilina lasīt tālāk, tiklīdz esam ielasījušies pantmērā“; 1892, II 56: „Viens otrs piedūras pie viņa pantmēra, kurš, lai arī neparasts, tomēr gluži kā radīts mūsu tautas eposam. Ikviens rindina jālasa divos paņēmienos, kuru pirmā zilba allaž smaga. Tā lasot, Niedrišu Vidvuda teksts skan kā muzika“. Pabērzis turpat Austrumā 1892, I 51 nospriež, ka „Niedrišu Vidvuds sarakstīts dubultās daktilu rindās“ un L. Bērziņš Austrumā 1896, 530 norāda, ka „Lautenbachs ar lielu konsekvenci visu savu garo Vidvudu saraksta tautas dziesmu mēros“. Nedaudz lielāku analīzi devis L. Bērziņš Zīslaka Latviešu kalendārā 1893. gadam 56. u. n. lpp.: „Ēpus pantmērs ir tautas dziesmu daktilis, kuram Lautenbachs vietām ļauj pāriet trochajos, gluži pēc tautas dziesmu priekšzīmes“; t. dziesmu daktilis „īsti episkas dabas“, L. to, pa daļai, tālāk attīstījis; da-

žās vietās nav ievērota cēzūra.¹⁾ Pats Lautenbachs brošūrā Kurzer Umriss der lettischen Volkspoesie 16 un V. Eglītis Rītumā 1922, 7, 513 runā par specifiski latvisku versus heroicus. Zeiferts Rv. II, 306 nosaka, ka V. sacerēts „tautas dziesmu daktilos, kam pa starpām trochaji.“ Šo pareizo norādījumu, cik redzams, nav tik maz, tā ka ir gandrīz ko brīnēties, ja daži tomēr domā, kā norādīts pēc novērojumiem skolu praksē IMM. 1932, II 93, ka darbs bez jebkāda rituma. Cik savādas domas, ja tās salīdzinām ar augšējo spriedumu, ka „teksts skan kā muzika“! Bet brīnēties nav ko, ja zinām, ka Vidvuds bijis taču latviešu literātūrvēsturnieku pabērnis. Un par tādu nav bijis, vienkārši sakot, nekādas intereses. No skolas grāmatu autoriem tik K. Dzīlleja, vai nu sekojot T. Zeiferta paraugam, vai arī uzklausot dažu recenziju pamudinājumus (sk. IMM. 1932, II 90), uzjēmis Latv. lit. vēstures II. d., 16. lpp. norādījumu, ka „Eposa formālā kompozīcija²⁾ visumā ieturēta četrpēdu daktilos (gan stipri kļūdainās pēdās)“,³⁾ ar piebīdumu 17. „Bet vietām, iepinot stāstījumā pa tautas dziesmai, daktili pāriet trochajos.“

Jāpieiet, tā tad, ar tiem pašiem mēriem, kurus izlietājis autors, jo „der Formwille des Urhebers ist uns verbindlich“, kā izsakās A. Heuslers (Deutsche Versgeschichte I 1925, 4). Nevar gan droši apgalvot, ka Lautenbachs būtu līdzīgi tautas dziesmu sacerētājiem un izpildītājiem balsī sev teicis radāmās rindas, bet saistīgas te ir tautas dziesmu normas. To varu arī personīgi apgalvot, jo universitātes sēminārā esmu dzirdējis paša Lautenbacha lasījumu. Un ja tā, tad mācība ļoti vienkārša. — Vidvudā, kā arī aprādīts jau iepriekš minētajās vietās, abu veidu t. dziesmu rindas: daktiliskās un trochaiskās. Katrā daktiliskā rindā vienmēr, bet trochaiskā parasti ir 4 pēdas, bet pēc 2. pēdas cēzūra, šai gadījumā to saprotot, tāpat kā t. dziesmās, tā, ka pēdas beigas ir arī vārda beigas. Par cēzūru vārda pārdalītāju varētu uzlūkot tādus gadījumus, kā: XVIII 26 (romiešu cipari apzīmē dziedājumu, arabiešu rin-

¹⁾ Šim norādījumam gan nevar lāgā pievienoties. L. B. rindu „Nu tika | saule || uz mēnesi | pikta“ lasa „Nu tika | saule | uz || mēnesi | pikta“, argumentējot, ka „tautas dziesmās nevaram atrast līdzīgus piemērus, kur daktilu pēda sastāvētu no vienzilbīga un trīszilbīga vārda“. Bet arī B. lasījumam nav paraugu tautas dziesmās! Jāspriež, tā tad, ka Vidvudā šai ziņā savas īpatnības, kauču tās arī nevairojušas panta mūzikalitāti. Pirmais lasījums tomēr labāki veicams kā otrs: vajadzīga tik lielāka pauze aiz saule un stiprāks uz zsvērums.

²⁾ Neskaidrs termins!

³⁾ Paraugam pievienotais gabaliņš sādu apgalvojumu gan nepierāda. Iebilst varētu vienīgi par grūti organizējamām pēdām ar 3 vienzilbīgiem vārdiem, kā: ko tu dēls; tur tu tad etc.

diņu) „Iesāka ar Līgo-Ūsiņu ķildu“, XVIII 122 „Līksmīgais Līgājs-Ūsiņš, Trimpus“, XVIII 151 „Atjāja Līgājs-Ūsiņš, Trimpus.“ Bet vairāk šādu gadījumu nebūs. Kā teikts, tad trochaiskā rindā parasti 4 pēdas, bet dažkārt arī astoņas, resp. vienā rindā apvienotas 2 parastā trochaisko dziesmu rakstījuma rindas: I 315—316, IV 446—448, VI 254—255, VII 293 (še iespējams arī daktilisks lasījums), VII 295, 297, XV 105—106, XVIII 641—655. Trochaja pēdā 2 zilbes, 2. dipodijas 2. pēdā arī viena, bet tad pagarināma, kļūmīgs izņēmums rets. Tāds gadījums II 29 „Akmens mājas nedeva“, kur vārds „nedeva“ nav vairs pagarināms. Daktiliskās pēdas var būt ar 2, 3 un 4 zilbēm, bet rindas noslēgumā var pēdā palīkt arī viena pati zilbe, tik tad tā parasti pagarināma. — Te daži paraugi, ar nolūku bez parastajiem zilbju „smaguma“ un „viegluma“ apzīmējumiem, metriski akcentēto zilbju patskaņus dodot treknā drukā:

Trochajs: XIX 571—576 No cepures | gaisma ausa,
 No zobena | saule lēca,
 No kumeļa | iemauktiemi
 Rīta zvaigzne | ar vakara,
 No tā paša | jājējiņa
 Mēnestiņis | izriteja.
 XVIII 570—573 Līgājs jāja | visu gadu,
 Nu atjāja | šovakar;
 Rībēj' zeme | atjājoti,
 Skanēj' pieši | nolecot.

Daktils: XVIII 624—635

Nu deija māsiņa, | gan skaisti pieder,
 Spīd viņas jostiņa, | viz vainadzīņš;
 Tautieša pieši | uguni meta,
 Puszelta jostiņa | pussudrabiņa.
 Vizuļu vainagos | meitiņas grozās,
 Tautiešu cepurēs | lēkāja pušķi,
 Līksmīgi it visi | kāznieki deija —
 Divi leca dangā, | divi dibenā (jeb: dibenā?)
 Istabas vidū | sasakacējās.
 Līksmoja, deija | visu cauru nakti,
 Līdz zelta gailītis | dziedāja luktī,
 Saules meitas cēlās | ritināt zeltu.

Vertikālā svītra apzīmē cēzūru, ar katru metrisko uzsvāru sākās jauna pēda. Lasot sevišķi jāievēro enklize, ar kuŗu, piem., 1. pēdas vienzilbīgais vārds iegūn enklītiski pievienotā vārda saturētāja akcentu. Tāds akcents, protams, savāds, bet arī sevišķi izcils, dzejiskā vēstījuma nošķirējs no vienkārša

stāstījuma prōzā. Arī pauzei šāda neparasta uzsvara priekšā jābūt lielākai, it kā artikulācijas orgāniem atgūnot spēku lielāka, ritmiski organizēta skaņu kompleksa izrunai.

Trochajos ievērotas arī kvantitātes prasības, tāpat kā t. dziesmās: dipodiju 4. zilbe īsa. Bet tāpat kā t. dziesmās arī dažs izņēmums, piem.: XVIII 559 dižā mežā, XIX 161 nebēdājiēs u. t. v. c. Četrriindu kopās apvienoto trochaisko rindu 2. un 4. rindas gan astoņām, gan septiņām zilbēm, kā rāda arī augšējie paraugi. L., tā tad, nav pilnīgi akceptējis viņu laiku teorētiku mācību, ka t. dziesmu 2. un 4. rindai jābūt septiņzilbīgai, sk. norādījumu Vecākās latv. lit. chrēstomatijā 139. lpp. Tik jāpiemetina, ka v a i r ā k gan otro gadījumu, piem.: XXIV 222—229, 232—235, 237—240.

Daktiliskās rindas visnotaļ viegli teicamas, kaut gadās pa grūtāki lasāmai vietai. Tādas parasti tur, kur pēdā ietilpināmi divi vai pat trīs vienzilbīgi vārdi: akcents nevar tos apvienot ap sevi pienācīgi kompaktā masā. Īpaši ja lielāks līdzskaņu skaits. Piem.: XVI 60 kas daudz, XXIV 372 pēc tam būs, XVII 374 vai tu re, 496 un nu viņš. Tāpat tas trijzilbīga vārda enklizē ar vienzilbīgu, piem.: XV 82 Visupirms veda | pār dzeltanu pļavu. Sevišķi grūti teicama enklitiska 2. pēda, piem.: XII 244 Dimanta zirgs ar | dimanta drēbēm; XI 231 Gribēdams nu ar | kokiem runāt. Vispār rindu smagu, pat prōzaisku padara spondejs tās sākumā, piem.: XVII 244—247, 252; arī apostrofētie vārdi prēcizā rakstu valodas izrunā: XVI 60 darījšas, XIX 317 dziesmnieks, XVI 400 stiprnieks. Mūzikālītāti nevauro arī daži hiāta gadījumi, piem.: XVII 511 jo + ak, XXI 524 nu + arī; bet citi gan, šķiet, pat vauro: XVIII 34 Uz sava + akmeņa | kumēļa sēdies, XVII Te mazs putniņš | dziedāja + ārā. Vienā otrā gadījumā, laikam tīši, rinda atstāta bez noteikta ritmiska organizējuma, piem.: VII 301 Desmit aitiņas ēd pie vienas siena kaudzes (mīkla!); XVIII 485—510 (lāsta vārdi!). — Enklize 1., 3., retumis arī 2. pēdā: XI 367 Nu tev, dēliņi, | es visu teicis; XII 20 Bij jājis caur triju | valdnieku zemi. Izņēmuma gadījumā enklize arī 4. pēdā: XXI 114 Pēdīgi pelnus | izgāza pie kūts. Enklizē savienojas: vienzilbīgs vārds ar vienzilbīgu (sevišķi grūti sacīt, ja tā 2. pēdā, piem., XI 351, 354) vai diviem vienzilbīgiem, divzilbīgu (tādā gadījumā arī 2. pēdu paviegli sacīt, piem., XII 226, 228) vai pat trijzilbīgu, arī divzilbīgs vārds ar tādu pat, piem., XII 210. Bez tam vienzilbīgam vārdam (varbūt apostrofētam divzilbju, kā XXIII 24) var pievienoties vairākzilbju vārda daļa, piem., XXIII 16 caur istabiņu. XII 210: Atsevškā gadījumā divzilbīgam vārdam pievienojams vienzilbīgs: XV 91 Kuŗam tu nocirti | visas

piecas galvas. Enklize rindas stipri vien atdzīvina, iznīcinā-dama prōzas valodas gramatiskos un loģiskos akcentus, prātā paturot, kā jau dzejā, rindu skaņuma sugestiju.⁴⁾ Līdzīgi enklizei poētiskās sugestijas varu vairo paligakcenta pārvērtumies galvenajā. Tas notiek: 1) četrzīlbīgam, retāk trijzīlbīgam, vārdam sadaloties divi pēdās — trochaiskās rindās trochajos, daktiliskās s p o n d e j o s, tā XXI 3 daļūmiņu; 2) vārdam, kas garāks par 2 zīlbēm, enklītiski pievienojoties iepriekšējam vien-zīlbīgam:⁵⁾ a) trijzīlbīgs vārds šādā gadījumā daktilos parasti garu pēdējo zilbi, kuŗa tad iegūn nepilnīgā spondeja akcentu, piem., XIX 494 Pazinu sav' māsu | starp šuvējam, 502 Tas ira mans draugs, | mans šāvējiņš; b) četrzīlbīgs vārds parasti īsu pēdējo zilbi, akcentu iegūn 3. zilbe, piem.: XIX 495 Zelt' ada-tiņa, | smalks šuveklītis, 492 Sudraba ratinis, | smalks vērpu-minis. Piecu zīlbu vārds ar īsu gala zilbi pārdalās 2 daļās ar uzsvaru 4. zīlbē: XX 256 Par tādu kāpšļa | turējumiņu; bet ar garu gala zilbi 2 daļās ar uzsvaru 3. zīlbē: XXIII 21 Kad bija bērniņi | izgulejušies. Vārda saskaldījums rada atsevišķus su-ģestīvus organismus, piem., un paladziņu: prōzā d z i ņ u (at-skaitot izlokšnes, kur ir šādas verbālas formas, kā p i ņ u, m i ņ u u. etc.) nav nekas, dzejā — svarīgs patstāvīgs rindas faktors. Tā var izpausties īpatnējais dziesminieka r a d ī t ā j a funkcio-nēšanas priekš, par kuŗu dažkārt runā arī aistētiki. — Rindās ļaucas parasti visu garumu pēdas, gan atsevišķos gadījumos ar šādu ļaukumos cenšoties panākt īpatnēju valodas instrumen-tāciju, gan arī citreiz respēktējot īpašu rindas arhitektoniku, piem., daktils + spondejs | daktils + spondejs (XX 399, 404, 411, 413 u. c.); 3 daktili + spondejs (XX 431, 433, 434, 437 u. c.); spondejs + daktils | daktils + spondejs (XX 495, 498, 511, 514 u. t.). Retumis visas 4 pēdas viena garuma: daktiliskās trij-zīlbu (XIX 203, XXIII 18), spondejiskās divu zīlbu (II 283, XIX 506, 534).⁶⁾ Četrzīlbīgās pēdas rindu var gan ievadīt, gan nobeigt, piem.: XX 57 Savu ļaužu bariņa | priekšgalā stājas; II 115 Zīle saka: čī, čī! | vālodzīte: valu, valu! Ievadīt rindu šādas pēdas var gluži labi, ja ļau visās apkārtējās rindās tei-cējs iedzīvoļies kā daktiliskās, un arī rindas v i e l a nevedina domāt par trochaisku t. dziesmu; grūtāki šādas pēdas novieto-jamas rindas beigās, kad pietrūkst it kā spēka četru zīlbu sa-turētājam akcentam. Šādas pēdas var būt arī 2. (XIX 255, XIV 198, I 1), 3. (XIX 6, 15, XXII 47, XIX 207, XXIII 189). Ļoti

⁴⁾ Par valodas sugestiju ieminas L. Bērziņš r. kr. Latvieši I, 243.

⁵⁾ Šai gabalā runa, tā tad, par daktiliskajām rindām. Trochaiskās neprasa plašāka paskaidrojuma: vienādas ar t. dziesmu.

⁶⁾ Apkārtējās rindas, kā arī 2. un 4. pēdas beigu zilbes kvantitāte liek atzīt par spondejiskām, ne trochaiskām rindām.

reti, tā tad, rindu nobeidz četru zilbju pēda, pareti vienas zilbes (II 9, XIX 319, 548), lielākajā daļā triju (II 86) un divu (XX 95—118, 122—123, 125—142, 144—184 etc.), dažkārt ar apostrofu, piem., akūzātīvi miedziņ' (XXIII 13), cimdīņ's (XXIII 14).

Vai **daktiliskajā** tekstā vērojama kāda t. s. instrumentācija, noteiktu reālītātes fainomenu atveidošana ar skaņām, kā arī noteikta iespaids, piem., emōcionāla noskaņojuma radīšana ar tām? Pa daļai. Valodā pa daļai konstatējama atsevišķu patskaņu un līdzskaņu īpatnējā ekspresīvītāte: dziesminieks var to apzinīgi izlietāt arī savā darbā. Tik jāpiebilst, ka dažkārt fōnēmu grūti atšķirt no sēmēmās, tā sakot XXI 249 Naktīm vaidēja ūdeņa meitas; jeb XXI 268 Drūmīgi, šausmīgi skaņēja kokle. Grūti taču pateikt, kas te rada mūsos noteiktus pārdzīvojumus: patskaņi **ai, ū, au, o** (uo), vai arī vārdi **vaidēt, drūmīgi, šausmīgi** (bet ne **gaidīt, dūšīgi, draudzīgi**). Tāpat dažādi interpretējami iespaids faktori, kurū rada, piem., rinda: IX 398 Neraudi tik gauži, nepūt grūti. Faktori, jādōmā, vairāki, un nav arī tik lēti atšķirami viens no otra. — Reālītātes fainomenus, piem., skaņas, var atveidot onomatopēitiskie vārdi, sevišķi atkārtojumā. Atsevišķās vietās atrodam tādus atveidojumus, bet ne sevišķi daudz, piem.: XIX 275 Šī puse čab, čab, viņa puse grab, grab. — Bet visvairāk instrumentācijas daktiliskajās rindās var panākt, izlietājot dažāda garuma pēdas. Trijzilbigās pēdas paūzgrāciozītāti, piem.: XXIII 42 Pa plānu diedama, | bērniņu rokā, 37 Es tečus tecēju | liniņu laukā, 18 Klusiņi, klusiņi | viegliņi, viegliņi; | vieglumu, piem.: V 186—188 Tik lēna vēsmiņa, | maza, maza dvesmiņa || Žužoja kokos, | šūpoja zarus, || || Medniekus spirdz'not, | midzinot dusā; | līksmu mu, piem.: XX 537—538 Bij kauti vērši, | bij cūku pleči, || Ar' meža putnu || netrūka godam. Spondejiskās divu zilbju pēdas aprāda gausumu, tūlību, piem.: XIX 505—506 Šodien kāzniekiem | dzeņama diena — bet! — Ritu sētā | važojama⁷⁾; nekustīgo, smago, lielo, piem.: XIII 186 Tūdaliņ gadījās | —

⁷⁾ Pirmaajā rindā kāzu līksmums, 2. gausā braukšana mājup, ir paģiras, jāpamet kāzas (kas latvietim šķiet aiz visa labākais; saka: tur bija kā kāzās (brīnīšķīgi), vienās kāzās dzīvot. Septītās debesis un parādīze, kā jau ienācēji, šai ziņā pavisam neizteiksmīgi). Brauciena instrumentācija atrodama arī tautas tradīcijās, tā Zemgales Bīržos: klausu laiku darbinieku ratu riteni, pirmdienās braucot uz muižas darbiem, gausi bailīgi čīkstējuši kā būs, kā nebūs, kā būs, kā nebūs („dziedošā“ balsī, garī stiepts būs); bet sestdienās atpakaļ braucot ritējuši viegli, ātri kā bija, tā bija, kā bija, tā bija (stiprāki uzsvērts 1. un 3. bija). Par gājienu sk. BW. 2214.

liels, b'ezs, mežs, 191 Tūdaliņ gadījās | — liels, augsts kalns, 196 Tūdaliņ gadījās | — liels, garš ezars. Tā arī sevišķi rindas 2. daļas spondeji sagrausina rindas ritējumu, tā ka jāapstājas kā kādu grūti ceļamu akmeņu priekšā, piem.: XVIII 502—504. Tālab daktilu un spondeju mīstrojums var noderēt ir vēl diezgan tekošam stāstījumam, ir pienācīgai nopietnībai, cildenumam, piem.: XXIV 456—458: Bet sava tēva | dzisušus pelnus || Apakš milzīga | Pērkoņa akmeņa || Glabāja Pērkonē | bijīgi dēli.

Daktiliskās rindās: 1) stāstījums; 2) runas, piem.: I 19—20, 55—61; 3) gudrības vārdi, piem., II 195 (Kas kaunu neprot, tas badu nemirst), 270, IV 390, VI 358, XI 116, 259, XIII 67, 100, XVI 602, XX 243, XXI 653; 4) miklas, piem., VII 299 (Maza maza mucīņa, divējāds alutiņš), 303, 311; 5) izsaukamie vārdi, piem., XV 129 (Dievs dod devējam, Velns rauj rāvējam); 6) burāmie vārdi, piem., VIII 73—74, IX 354—356, XVII 15—20; 7) dziedamas dziesmas, piem., II 57—58, 68—71, 275—279, III 13—17, IV 256—260, 449—456. **Trochaiskās** rindās: 1) trochaisko tautas dziesmu izmantojums senu gudrību mācišanai, iederīgiem citējumiem runās, piem., I 129, 315—316 (4 dipodijas rindā), II 25—34 (tieši m ā c a!), III 2—4, XIX 107—114, 119—122, 161—176, 265—270, 604—607, XX 44—49, XXI 462—515, XXIII 57—60, XXIV 232—235; 2) dziedamas trochaisko tautas dziesmu imitācijas, kurām parasti tā ir pievienota formula dziedāja, piem., II 57—58, IV 446—448 (4 dip. rindā), VIII 243—282, IX 117—128, 153—154, 170—171, XVIII 548—581 (4 rindu kopās 4. rindai ārpus dipodijas vēl piedziedājums līgo), XIX 24—55, 287—312, 336—373, 567—576, XXIII 441—472, 481—493, XXIV 202—206, 211—212, 215—216, 222—229, 231—240, 249—252, 430—441; 3) atsevišķi iespraudumi, piem., VI 254—255 (4. dip. rindā), VII 293, 295, 297, IX 201—204, XVI 328—329, XVIII 641—655, XIX 13—14, 93—96, 534—535. Lielākajā darba daļā, protams, daktiliskās rindas.

Metriskā studija, kā to dara L. Bērziņš, ievēro ne tikai pantmēru, bet arī citus rituma veicinātājus. Tādi ir, piem., viens otrs no atkārtojumiem, kā: divkāršojums — arī anafora (XXIII 264, 268), anafora (XXIII 277), pakare (XXI 5/6, 24/25, IX 401/402, 367/368). Tālāk: alliterācija. Tā var būt pārņemta līdz ar dziesmu vielu, bet arī patstāvīga. Sevišķas konsekvences tās izlietājumā nav. Piemēri: XVIII 276 Sit, bāba, bambienu ar bērna kāju; XVIII 605 Deviņas dienas, deviņas naktis; XVIII 608 Divi leca dangā, divi dibenā; II 136 Zaķītis, kleinkājis, kamanu turētājs; II 143 Straz-

diņš, gudris vīrs — vārtnu vērējs; II 145 Cielava, gludgalve, galdiņu slauka; XVII 277 Palika ragana lamājam, lādam. Retāki sava loma piekrit arī patskaņu atkārtojumam, piem.: XVII 279 Aizgāja, aiznesa ķēniņam dunci. — Ir arī a t s k a ņ a s, bet tāpat bez sevišķas konsekvences. Šur tur arī iekšējās, piem., dipodiju saistītājas: II 190 Bij jauka d u s a! tik koda b l u s a! II 181 Ieraugot ē r m u ar ģīmi š ķ ē r m u; XX 396 Izpilda l i k u m u s, ievēro t i k u m u s; rindas beigu savienotājas ar sākumu: XIV 336 Bāliņi manu, es tava m ā s i ņ a; iekšējās blakus atskaņas: II 149 Seskam, meskam, II 160 Lūkodams, pētīdams; II 221 Pūzdams, elsdams. Citādi parastās rindu beigu atskaņas, bet kā kurā dziedājumā — dažā vairāk, dažā mazāk. Parasti tās blakus atskaņas un sievišķās, piem.: V 181/182 lēnā/ēnā; 189/190 mijās/bijās; 199/200 vira/ira; 224/225 talkā/valkā; 273/274 bija/sija. Arī nepilnīgi saskanīgas, piem.: V 3/4 pūles/gulēs; 240/241 bangām/lankām; 270/271 grimis/ģimīs; I 370/371 akās/sākās; XXIV 175/176 krivis/durvis. Atskaņoti ir arī dažāda garuma vārdi: I 378/379 spēja/pastāvēja; 261/262 gāja/satracināja. Dažā vietā manāms arī atskaņu spaidi, kas liek pieņemt izteiksmē neiederīgus vārdus, piem.: I 382/383 sauca/kauca. Reti vīrišķās atskaņas (II 284/285 sāk/nāk), bet kā izņēmums pāris vietās arī daktiliskās (V 238/239 laiviņa/kaiviņa; 321/322 dzirdējis/līdzējis).

Nav šaubu, ka daktiliskās rindas vislabāki noder lēnajam episkās dzejas stāstījumam,⁸⁾ pēdu dažādo garumu izmantojot stāstījuma paātrināšanai vai arī pagausināšanai. Arī 4 pēdu rindas pietiekoši garas šim nolūkam. Bet kāpēc tieši 4 pēdas? — 1) Vinnmēr noteikta cēzūras vieta un 2) attiecīgi paraugi latviešu t. dziesmās: trochaiskajās vienmēr (ja ir arī kādi uzrakstījumi pa 4 dipodijām rindā, tad s a k o t t i k u n t ā šādas rindas sabruk divās atsevišķās), daktiliskajās BW. krājumā divējāda rakstība — 2 pēdas rindā, piem., 2223, 2935, gan arī 4, piem., 2222, 3679. Arī daktilu pāreja trochajos resp. otrādi atrodama BW. krājumā, piem., 2015.⁹⁾ Ir garumā daktiliskās t. dziesmas var stiepties, sk. 2093 u. c. Tāpat tautas dziesmās viena un tā pati viela var veidoties gan daktiliskās, gan trochaiskās rindās;¹⁰⁾ tālab arī nekāds brīnums, ka —

⁸⁾ Tāpat arī L. Bērziņš (Pabērzis), piem., RKr. X, 101, norādīdams, ka tautā esot vēl atliekas no vecajiem stāstījumiem daktilos.

⁹⁾ Tā L. Bērziņš RKr. IX, 121 u. n.

¹⁰⁾ Dažs, pagaidām vēl neizstrādāts, minējums par šīs parādības cēloņiem Celos II, 50. Sk. BW.: trochajos 6748, 6749, 6750, 6752 || daktilos 6751.

piem. — Vidvuda daktilisko rindu (XV 180—181) vielu atrodam BW. dziesmās trochajos (33671 1—3). Iestrādāt visu t. tradīciju veidu vielu eposa saistītajā valodā nav tik viegli! Lautenbacham Vidvuda lielākajā daļā tas godam padevies.

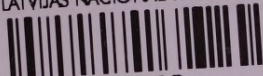
Pašās beigās jāpiemietina, ka arī tautas dziesmu daktilisko rindu izskaidrojumā nepieciešams laika vienības — moras jēgums.¹¹⁾ Skolas grāmatas par to klusē, arī L. Bērziņš savos pētījumos pagājis tam secen. Pēdu garuma dažādība runā pret rituma pamatprincipiem, ja operē tik ar akcentu vien. Bet par to varbūt citreiz.

¹¹⁾ Bet citādi nav izšķirības starp trochaju un spondeju, par ko jau L. Bērziņš l. c.: RKR. IX, 119. Par metriskās pantmēra sistēmas principu izlietošanu vispār latviešu dzejas interpretējumā izteicies K. Straubergs: Latvijas Kareļvja pielikumā 1921, Nr. 2, 16. un Nr. 3, 24. lpp. (sakarā ar K. Dzijlejas Poētiku) un IMM. 1924, 2 (recenzija par A. Brača Rakstniecības teoģriju 231.—239. lpp.). Šos Strauberga aprādījumus kritizējis A. Bračs IMM. 1931, 5/6 (raksts Mūsu pantmēra sistēma 618.—626. lpp.). Par moras jēguma vajadzību t. dziesmās IMM. 1932, 2, 174 un 3, 270; šai gadījumā izlaboju nepatīkamu drukas kļūdu min. 270. lpp.: 22. r. no augšas starp vārdiem rindām un dipodijām ieliekams aiz kōmmata ne no 23. r., kur ne vietā jābūt un.

Satura rādītājs.

	Lpp.
I.	
Profesors Dr. phil. h. c. Jānis Kauliņš	5—8
A. Septiņdesmit mūža gadi (Kr. Ancītis)	5—6
B. Iespēstie darbi (K. Straubergs)	6—8
Aleksandrs Dauge, Integer vitae	8—11
E. Blese, Jāņa Kauliņa zinātniskā darbība	11—18
Ed. Pētersons, Pa Ziemeļlatvijas bērzu un kļavu gatvēm	19—26
Āronu Matīss, Satiksmē ar diviem mūsu valodniekiem	26—29
II.	
K. Straubergs, Latviešu tautas dziesmas latīņu valodā	31
Leonija Ozolkalne, Nāc	31
Edm. Zirnītis, Milestības ieskaņa	32
Kārlis Klūga, Caur mežiem šalcošiem un sniega kļajiem plašiem	32—33
" Liesmās degdami kā tāli sārti	33
M. Bitīte, Kad lemesis runā	33
V. Kancāns, Promenāde	33
" Laime	34
Irma Vīksne, Lauku ballē	34
" Sakņu dārzā	34
" Baltie flokši	35
J. Sēlis, Tavi cimdi	35
Livija Bičole, Skumjais arlekis un liksmā	35
" Apelsīns	36
J. Sēlis, Vēstule	36
III.	
Kārlis Rinkužs, Jāņa Cimzes raksturojums pēc viņa vēstulēm	—49
J. Endzelins, Valodas druskas	50—52
V. Kancāns, Juteklība un sapratne Kanta grōseoloģijā	53—54
Alvils Augstkalns, Dr. K. Kundziņš latviešu dialektoloģijā un fonētikā	55—56
Prof. A. Spekke, Kāds no lielās politikas epīzodiem mūsu dzimtenes vēsturē	57—63
Ed. Putniņš, Tautas ticējumi	64—66
K. Kārklīņš, Latviskie puķu nosaukumi	67—71
Kārlis Plukšs, Gōte un Euripids	71—88
P. Kikauka, Grēcismi latviešu valodā	88—91
Kr. Ancītis, Vēl Aknīstes vietu vārdi	92
K. Kurcalts, Kārļa Kundziņa darbi	93—106
A. Ābele, Kā varēja rasties epenteze un palātālā pārskana mūsu sēliskajās izloksnēs	106—110
J. O. Freimanis, Skats tautas dziesmu veidošanā	110—111
E. Hauzenberga, Par kādu lībisko izlokšņu locījuma formu	111—114
Kr. Ancītis, Piezīme par tautas dziesmu valodu	115—116
Irma Vīksne, Folkloras materiāli	116—122
Elza Šenkeviča, Turlavas tautas dziesmas	112—127
E. Blese, Maza piezīme par vārdiem „piegūla“, „piedarbs“ un vv. Durbe	127—131
Kārlis Draviņš, Atskaņas	132—166
J. Bičolis, Metriska studija par Niedrīšu Vidvudu	167—175

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306102968

Ramaves izdevumi:

1. **Ceļl.** Rakstu krājums docenta L. Bērzina sešdesmitās dzimšanas dienas piemiņai. Rediģējis Alv. Augstkalns. Rīgā, 1931. Ls 1,50
 2. **Filoloģijas materiāli.** Profesoram J. Endzelīnam sešdesmitajā dzimšanas dienā veltīts rakstu krājums. Rīgā, 1933. Ls 7,—
 3. **Ceļl.** Rakstu krājums. II. Rīgā, 1933. Ls 1,30
 4. **Ceļl.** Rakstu krājums. III. Rīgā, 1933. [Veltīts profesoram J. Kauliņam septiņdesmitajā dzimšanas dienā.] Ls 3,50
-